

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Chinese gemeenschap van Batavia, 1843-1865 : een onderzoek naar het Kong Koan-archief

Chen, M.

Citation

Chen, M. (2009, December 10). *De Chinese gemeenschap van Batavia, 1843-1865 : een onderzoek naar het Kong Koan-archief*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/14501>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/14501>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Chen Menghong

***De Chinese gemeenschap van Batavia,
1843-1865***

EEN ONDERZOEK NAAR HET KONG KOAN-ARCHIEF

De Chinese gemeenschap van Batavia, 1843-1865

EEN ONDERZOEK NAAR HET KONG KOAN-ARCHIEF

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. P.F. van der Heijden,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 10 december 2009
klokke 11.15 uur

door

Chen Menghong
geboren te Wenzhou, China
in 1967

Promotiecommissie

Promotor: Prof. dr. J.L. Blussé van Oud Alblas

Overige leden: Prof. dr. F.S. Gaastra
Prof. dr. O.J. Praamstra
Prof. dr. B.J. ter Haar
Prof. dr. B. Arps
Prof. dr. C. Salmon (University of Paris)
Dr. A.F. Schrikker

Inhoudsopgave

Woord vooraf	9
Lijst van illustraties.....	10
Lijst van tabellen.....	10
Verklarende woordenlijst	11
Inleiding	13
Chinezen in Batavia.....	14
De geschiedenis van de Kong Koan	18
Het Kong Koan-archief.....	21
Het onderzoek	22
Opbouw van het proefschrift.....	24
Spellingen en termen	24
Hoofdstuk 1 Majoor Tan Eng Goan: hoofdman van de Chinezen in Batavia (1837-1865)	27
1.1 Vier huwelijken en een begrafenis	27
1.2 Officierschap	29
1.3 Belastingpachter	31
1.4 Hoofd van de Chinezen en voorzitter van de Kong Koan	35
1.5 Conclusie.....	42
Hoofdstuk 2 De Kong Koan en het Chinese officierskorps.....	45
2.1 De Kong Koan ofwel de Chinese Raad te Batavia.....	45
2.2 Het officierskorps	46
2.2.1 Solliciteren.....	46
2.2.2 Aanstelling, bezoldiging en ontslag	48
2.2.3 Familie Tan	51
2.2.4 Familie Oeij.....	52
2.2.5 Familie Ko.....	54
2.3 Taken en bevoegdheden van de Kong Koan.....	55
2.3.1 Bestuurlijke en adviserende werkzaamheden.....	55
2.3.2 Aanvullende taken	73
2.4 Taken en bevoegdheden van de Kong Tong.....	75
2.5 Rechtspraak door de Kong Tong.....	76
2.6 Machtsverlies van de Kong Koan.....	78
2.7 Conclusie.....	79
Hoofdstuk 3 De Chinese belastingpachters	81
3.1 Belastingpacht op Java.....	81

3.2 Belastingpacht in China	83
3.3 De rol van de Kong Koan van Batavia in de verpachting.....	84
3.4 Chinese belastingpachters in Batavia en hun klachten	85
3.4.1 Opiumpacht	85
3.4.2 Andere pachten	94
3.5 Belastingpachters en het officierschap	106
3.5.1 Opium- en andere pachters en het officierschap	107
3.5.2 Solliciterende belastingpachters	108
3.6 Conclusie.....	109
Hoofdstuk 4 Chinees zakenleven, krediet en economische geschillen	111
4.1 Chinese immigratie.....	111
4.2 Het economische leven van de Chinezen in de Archipel.....	112
4.3 Het zakenleven van een Chinese stedelijke samenleving.....	114
4.3.1 Typen ondernemingen en beroepen	115
4.3.2 Koloniaal beleid ten opzichte van de sinkehs en de betrokkenheid van de Kong Koan	120
4.3.3 Werkgelegenheden voor de sinkehs	125
4.4 Het passen- en wijkenstelsel	127
4.5 Kapitaal en geldlening	129
4.5.1 Geldlening, goederenverkoop op krediet en schuld	130
4.5.2 Hehuo kongsi	131
4.5.3 Het Tjit Tjiang-kantoor	132
4.6 De Kong Tong en economische geschillen.....	133
4.6.1 Statistieken	133
4.6.2 Overige economische geschillen	134
4.6.3 Gerechtelijke eed	135
4.7 Conclusie.....	136
Hoofdstuk 5: Huwelijk, echtscheiding en familieconflicten.....	139
5.1 Trouwen en scheiden onder het gezag van de Chinese officieren	139
5.2 Het Chinese huwelijk in Batavia	140
5.2.1 Statistieken	141
5.2.2 Huwelijksgetuigen	148
5.2.3 Tweede of meerdere huwelijken	151
5.2.4 Dualisme	152
5.3 Echtscheidingen en gezinsnormen.....	153
5.4 Koloniale regelgeving versus Chinese regelgeving betreffende het familierecht	156
5.5 Familieconflicten.....	159
5.5.1. Erfenisconflicten	159
5.5.2. Voogdijconflicten	159

5.6 Conclusie.....	160
Slotwoord.....	163
Summary	165
Bronnen en literatuur.....	167
Appendix.....	173
1. Lijst van persoonsnamen in Hokkian en Chinese karakters	173
2. Lijst van geografische namen met Chinese vertaling.....	175
3. Lijst van Chinese officieren van Batavia, 1843-1865	176
4. Lijst van belastingpachters van Batavia, 1845-1862.....	177
5. De Kong Tong behandelt rechtszaken aangaande economische geschillen	181
6. De Kong Tong behandelt rechtszaken aangaande familiegeschillen	186
Curriculum vitae	199

Woord vooraf

Zonder de steun van vele personen zou dit proefschrift niet tot stand zijn gekomen. Allereerst gaat mijn dank uit naar prof. Leonard Blussé, mijn promotor, voor zijn begeleiding, zijn inspirerende levenshouding, zijn begrip en zijn flexibiliteit.

In de beginfase van het onderzoek leerde ik veel van prof. Wu Fengbin (吴凤斌) van de Universiteit van Xiamen, die een grote bijdrage heeft geleverd aan het toegankelijk maken van het Kong Koan-archief tijdens zijn lange verblijf in Nederland. Dr. Patricia Tjiook-Liem, onlangs gepromoveerd op een prachtig proefschrift over de rechtspositie der Chinezen in Nederlands-Indië, deelde met mij haar kennis en stelde al haar onderzoeksresultaten ter beschikking. Aanvankelijke problemen rond de spelling van persoonsnamen in het Hokkian-dialect werden opgelost door The Sam Ing. In de loop der jaren is mijn onderzoek hem bijna even dierbaar geworden als zijn grote hartstocht voor wereldreizen. Collega's Kwee Hui Kian, Monique Erkelens en Koos Kuiper hebben mij steeds terzijde gestaan. Voor het corrigeren van mijn Nederlands wil ik naast mijn promotor, dr. Mark Leenhouts, drs. Margriet de Koning Gans en ir. Liem Hoo Soei (林和瑞) bedanken. De Koning Gans en Liem Hoo Soei hebben mijn manuscript van A tot Z aandachtig gelezen en voorzien van opbouwende kritiek. De laatste is niet alleen een van de oprichters van de 'Stichting vrienden van het Kong Koan-archief' maar hij heeft zich ook jarenlang ingezet voor het behoud en de ontsluiting van dit archief. Ook mevrouw Liem wil ik bedanken voor de gastvrijheid en haar onovertroffen erwtensoep in winterse dagen.

De bibliotheek van het Sinologisch Instituut van de Universiteit Leiden biedt een uitstekende bewaarplaats voor het archief, maar was tevens een rustige werkplek met een fraai uitzicht op de Doelengracht. Ik dank de bibliotheekstaf voor de prettige samenwerking.

Mijn vrienden in binnen- en buitenland ben ik dank verschuldigd voor hun belangstelling en hun geduld. Mijn schoonfamilie in Nederland, mijn ouders en twee zussen Yuehong (悦红) en Mengxin (萌新) in China hebben mij steeds aangemoedigd en zonder de morele steun en de financiële bijdragen van mijn vader en moeder was mijn wetenschappelijke opleiding niet mogelijk geweest.

Daarnaast ben ik mijn echtgenoot, Ling-Po Shih (施凌波), buitengewoon dankbaar voor zijn geduldige en soms ongeduldige stimulering. Onze twee dierbare dochtertjes Emmelie (千慧) en Alexia (言慧) werden tijdens de onderzoeksperiode geboren. Door mijn studie zijn jullie misschien zo nu en dan een beetje aandacht tekort geschoten in de allereerste jaren van jullie leven. Ik hoop dat jullie later zullen begrijpen waarom mama zo hard moest studeren.

Tenslotte wil ik nog graag de instanties danken die dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt: de Reael stichting voor allerlei kleine uitgaven, de KNAW voor de reisbeurzen in het kader van het 'Gong'an bu-project' en last but not least de vorstelijke AIO-aanstelling bij het CNWS van de Universiteit Leiden.

Lijst van illustraties

- 1: Huidig tehuis van de acht Kong Koan-panelen, atrium Sinologisch Instituut
- 2: Versregels uit de voormalige zittingszaal van de Kong Koan, atrium Sinologisch Instituut
- 3: Portret majoor Tan Eng Goan
- 4: Kim Tek Ie-tempel in Batavia
- 5: Interieur Toa Pek Kong-tempel op Antjol
- 6: Portret majoor Tan Eng Goan, 1858
- 7: Voormalig Kong Koan-kantoor, Jalan Tongkangan, Jakarta, ca. 1930
- 8: Interieur Kong Koan, ca. 1930
- 9: Duplicaat eerste trouwakte van Tan Eng Goan
- 10: Graf van 'Capt. Oeng Inko' (overleed in 1784) nabij Batavia
- 11: Priesters tijdens de Tjeng-beng-feestdag, ca. 1780
- 12: Wajang of sineesche commedie, word op een stellage gespeeld op de straat, ca. 1780
- 13: Chinese toko te Batavia, 1892
- 14: Chinese smid, ca. 1851
- 15: Chinese stoffenverkopers, ca. 1867
- 16: Vergunning tot inwoning in Nederlandsch-Indië (voor Chinezen), 1867
- 17: Landpas, 1908
- 18: Peranakan-Chinese vrouw te Batavia, ca. 1870
- 19: Duplicaat huwelijksakte en Bewijs van aangifte van Tan Ling en Siau Im Nio

Lijst van tabellen

- 1: Bevolking in de residentie Batavia, 1830
- 2: Chinese bevolking op Java en Madoera, 1830
- 3: Chinese bevolking in residentie Batavia, 1844, 1850, 1860 en 1864
- 4: Overzicht van het voornaamste bewaard gebleven Kong Koan-archief van Batavia
- 5: Gegevens van het eerste huwelijk van Tan Eng Goan op 25 april 1819
- 6: Schenkingslijst van de officieren voor het herstellen en onderhouden van Goenoeng Sahari, 1856
- 7: Graftypen en prijzen in het verpachtingscontract
- 8: Kasvoorraad van de Kong Koan, 1856-1863
- 9: Taak A, schema dienstdoende officieren van de maand in de Kong Koan
- 10: Taak B, schema dienstdoende officieren bij de landraad en op het politiekantoor
- 11: Taak C, schema officieren belast met de zorg voor de begraafplaatsen, tempels en andere zaken
- 12: Het verbruik van legale opium
- 13: Opbrengst van de opiumpacht op Java en Madoera, 1821-1860
- 14: Pachtsom van de pasars van Batavia, 1843-1855
- 15: Opbrengst van de pacht op sterke drank van Batavia en Buitenzorg, 1843-1858
- 16: Opbrengst van de tabakspacht in Bantam, Batavia, Buitenzorg en Krawang, 1843-1862
- 17: Typen ondernemingen en beroepen van de Chinezen in Batavia, 1843-1865
- 18: Het aantal economische conflicten behandeld door de Kong Tong, 1843-1865
- 19: Overzicht van het aantal huwelijken en de leeftijden (sui) van de bruidsparen, 1843-1860
- 20: Aantal en leeftijden (sui) van bruidsparen in 1848
- 21: Aantal en leeftijden (sui) van bruidsparen met in Batavia geboren bruidegom in 1864
- 22: Aantal en leeftijden (sui) van bruidsparen met elders geboren bruidegom in 1864
- 23: Getuige van de bruidegom, 1843-1865
- 24: Getuige van de bruid, 1843-1865

Verklarende woordenlijst

<i>Arak</i>	Ind.	Rijstbrandewijn
<i>Bazi</i> 八字	Chin.	Acht karakters in vier paren met geboortejaar, -maand, -dag en -tijdstip
<i>Daqing lüli</i> 大清律例	Chin.	Het wetboek van de Qing-dynastie
<i>Fengshui</i> 风水	Chin.	Letterlijk 'wind en water', oude Chinese filosofie
<i>Gie Oh (Yixue)</i> 义学	Chin.	Vrije school
<i>Hao</i> 号	Chin.	Bijnaam
<i>Hehuo kongsi</i> 合伙公司	Chin.	Handelsvennootschap
<i>Jiazu</i> 家族	Chin.	Familie, stam
<i>Jiuhun</i> 旧婚	Chin.	(Het legaliseren van) het in het verleden al voltrokken huwelijk
<i>Kaki</i>	Ind.	Lengtemaat, gelijk aan 0,3 meter
<i>Kati</i>	Ind.	Gewichtseenheid, ongeveer 617 gram
<i>Koelie</i>	Ind.	Gehuurde arbeiders
<i>Kong Koan (Gongguan)</i> 公馆	Chin.	De Chinese Raad
<i>Kong Tong (Gongtang)</i> 公堂	Chin.	Rechtszitting van de Chinese Raad
<i>Ketua</i>	Ind.	Voorzitter
<i>Klenteng</i>	Ind.	Tempel
<i>Kodie</i>	Ind.	Twintigtal, maateenheid voor batik en kledingstukken.
<i>Kojang</i>	Ind.	Inhoudsmaat voor rijst en zout. De inhoud verschilde per plaats, één kojang rijst was bijvoorbeeld was 1667,25 kilogram te Batavia.
<i>Kongsi</i> 公司	Chin.	Firma
<i>Krandjang</i>	Ind.	Mand, matwerk of gevlochten bamboe
<i>Lijin</i> 厘金	Chin.	Een soort lokale handelsbelasting van de Qing-dynastie
<i>Meiren</i> 媒人	Chin.	Huwelijksbemiddelaar
<i>Mu</i> 亩	Chin.	Vlaktemaat, 1 <i>mu</i> is ongeveer 1/15 hectare
<i>Nachoda</i>	Perzisch	Scheepskapitein
<i>Nanyang</i> 南洋	Chin.	Zuidoost-Azië
<i>Pasar</i>	Ind.	Markt
<i>Peranakan</i>	Ind.	Afstammeling van een Chinees en een inheemse vrouw
<i>Pikol</i>	Ind.	Gewichtseenheid, gewicht van ongeveer 61 kg
<i>Pikolan</i>	Ind.	Bamboemand
<i>Rumah bicara</i>	Ind.	Discussiezaal, vergaderhuis
<i>Sabandarijn</i>	Perzisch	Het recht tot belastingheffing op overvaarten en tolbruggen
<i>Siram</i>	Ind.	Verwijst naar de toegift die aan de opiumpachter op aanvraag wordt verstrekt
<i>Sui</i> 岁	Chin.	Leeftijd, berekend volgens de traditionele Chinese methode
<i>Tanggui</i> 唐规	Chin.	Chinees gewoonterecht
<i>Tangren</i> 唐人	Chin.	Een Chinees, een term gebruikt door de Chinezen in Zuidoost-Azië
<i>Tatsi (Tatsi)</i> 达氏	Chin.	Transcriptie van 'soldaat', dienaar van de Chinese officieren
<i>Tho pho (dubo)</i> 赌博	Chin.	Chinees dobbelspelen, gokken
<i>Tiban</i>	Ind.	Verwijst naar de vaste verstrekte hoeveelheid van de benodigde opium aan de opiumpachter
<i>Tjoe (jiu)</i> 酒	Chin.	Chinees brandewijn
<i>Tokong (tugong)</i> 土公	Chin.	Begrafenismeester
<i>Totok</i>	Ind.	Volbloed
<i>Wajang</i>	Ind.	Toneelspel, poppenspel
<i>Wajang koelit</i>	Ind.	Schimmenspel
<i>Warong</i>	Ind.	Winkeltje
<i>Yamen</i> 衙门	Chin.	Mandarijnhof
<i>Xiaoshun (hao soen)</i> 孝顺	Chin.	Liefde, gehoorzaamheid, onderdanigheid en zelfverloochening ten opzichte van de ouders en voorouders
<i>Xing</i> 姓	Chin.	Familienaam
<i>Zi</i> 字	Chin.	Stijl naam

Illustratie 1: Huidig tehuis van de acht Kong Koan-panelen, atrium Sinologisch Instituut

Illustratie 2: Versregels uit de voormalige zittingszaal van de Kong Koan, atrium Sinologisch Instituut

Inleiding

Wie het atrium van het Sinologisch Instituut te Leiden binnentreedt en om zich heen kijkt, kan een paar houten panelen met *lianbian* (联匾)¹ niet ontgaan. De verticaal geschreven fraai gekalligrafeerde opschriften luiden vrij vertaald ‘Bij onkreukbaarheid van de ambtenaar en het geluk van het volk zijn er in het hele land vrolijk stemmen die de zonneschijn bezingen (窃顾官清民乐通国欢声歌化日)’ en ‘Bij een sober bestuur en een eerlijke rechtspraak is er harmonie in de rechtszaal als in een lentebries (惟期政简讼平满堂和气引春风)’. Een bord dat beide coupletten verbindt vermaant met horizontaal geschreven tekst ‘Goed bestuur vereist volharding (政贵有恒)’.

Schuin tegenover deze versregels hangen aan de muren van het atrium vijf houten panelen met Chinese inscripties. Hoewel het in China gebruikelijk was om spreuken of inscripties in of rondom een gebouw op te hangen als zegenwensen of opschriften van bijzondere gebeurtenissen, hebben deze panelen een bijzondere afkomst. Zij hingen namelijk te Jakarta aan de wanden van het kantoor van de voormalige Kong Koan of Chinese Raad van Batavia² voordat zij in de zomer van 2001 naar hun nieuwe thuis in Leiden werden overgebracht. Het betreft ‘lofredeborden (牌记)’ waarop heuglijke belevenissen uit de geschiedenis van de Kong Koan van Batavia en de namen van de leiders van de Chinese gemeenschap in de periode 1620-1918 vermeld staan.³

Tegenwoordig worden de Chinezen van Jakarta, ongeveer zes procent van het totale aantal inwoners van deze stad⁴, als een economisch sterke etnische groep beschouwd. De geschiedenis heeft uitgewezen dat telkens wanneer de economie zich minder gunstig ontwikkelt, de Chinese etnische minderheid in Indonesië als bliksemafleider en eerste doelwit van frustratie, angst en afgunst wordt gekozen. Dan worden Chinese winkels vaak geplunderd en in brand gestoken en soms vallen er zelfs doden en gewonden. Het beeld van de ‘rijke Chinees’ dat de meeste Indonesiërs koesteren wordt in stand gehouden door enkele uitzonderlijk succesvolle Chinese zakenlieden. De meeste Chinezen uit de middenklasse onderscheiden zich qua welstand niet van andere Indonesiërs en er zijn heel wat Chinezen die in armoede leven. Tijdens het laatste decennium is de politieke toestand van de etnisch Chinese minderheid in Indonesië echter aanzienlijk verbeterd. Belangrijke feestdagen, zoals het Chinese Nieuwjaar, mogen weer in het openbaar gevierd worden, terwijl dat tijdens het Soeharto-regime was verboden. Bij allerlei godsdienstige rituelen kunnen

¹ Chinese groepsversregels die op de pilaren voor een huis of in een zaal worden gehangen.

² Kong Koan is de geromaniseerde transcriptie van de Chinese karakters 公馆 in het *Hokkian* of *Minnan hua*, deze naam wordt *Gongguan* gespeld in het *pinyin*, transcriptie van het *putonghua*, de nationale taal van China.

³ Wolfgang Franke (collected, annotated, and edited), *Chinese Epigraphic Materials in Indonesia*, in collaboration with Claudine Salmon and Anthony K.K. Siu, vol. 2, part 1, Singapore: South Seas Society, 1997, 114-123. Opmerkelijk is dat de jaartallen en historische gebeurtenissen vermeld in deze teksten vaak niet in overeenstemming zijn met de gegevens uit de Nederlandstalige bronnen. Zie H.S. Liem en Chen Menghong, ‘De Kong Koan panelen’ in: *Nieuwsbrief van de Stichting vrienden van het Kong Koan-archief*, nr. 3, november 2002, 3-5.

⁴ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Jakarta>.

zij weer in hun tempels wierook branden, offers brengen en bidden voor voorspoed en geluk.

Om de historische achtergronden van de Chinese etnische minderheid in Indonesië beter te kunnen begrijpen is het nodig een blik te werpen op de gebeurtenissen in de koloniale tijd waarin de wortels van de Chinese immigranten terug te vinden zijn. Sinds haar stichting in 1619 heeft Batavia als koloniale hoofdstad steeds een grote Chinese gemeenschap geherbergd.

Chinezen in Batavia

“Tot in de verste uithoeken van de archipel is het *Rijk van het Midden* tastbaar aanwezig, niet alleen doordat men overal Chinezen tegenkomt, maar ook doordat er overal wel iets aanwezig is dat aan China herinnert,” aldus Leonard Blussé.⁵ Tal van sporen wijzen erop dat Java al in de achtste eeuw, de tijd van de Tang-dynastie (唐朝, 618-907 n. Chr.), Chinezen moet hebben verwelkomd. De grootschalige emigratie uit China naar de archipel dateert echter van de laatste vijf eeuwen. In 1990 vertoefden naar schatting ongeveer 37 miljoen nakomelingen van Chinese voorouders buiten China, en de helft van deze ‘overzeese Chinezen’ woonde in Zuidoost-Azië.⁶

De eerste Chinese emigranten naar ‘Nanyang’ (Zuidoost-Azië) waren afkomstig uit de zuidelijke provincies Guangdong (Kwangtung) en Fujian (Fukien). Hoewel de Chinese emigranten al eeuwen over een groot deel van Zuidoost-Azië uitzwermden, nam pas in de negentiende eeuw hun aantal sterk toe toen de Europese koloniale mogelijkheden in de landen rondom het Chinese Zee-gebied hun macht uitbreidden en Chinese arbeidskrachten aantrokken voor in de mijnen en op de plantages. De allereerste Chinese immigranten die zich op Java vestigden waren vermoedelijk afkomstig uit de regio Zhangzhou (Tsiangtsiu) in Zuid-Fujian. Hun nakomelingen vertoeven daar al vele generaties, werkend als handelaren, ambachtslieden en arbeiders.⁷

Er zijn vrijwel geen autonome schriftelijke overleveringen van de Chinese nederzettingen overzee bewaard gebleven, op enkele uitzonderingen na, zoals de *Kai ba lidai shiji* (De historische kroniek van de stichting en ontwikkeling van Batavia).⁸ Deze kroniek vangt aan in 1610 en eindigt omstreeks 1800 en beslaat de ambtsperioden van alle 33 gouverneurs-generaal uit de Compagnietijd (de Verenigde Oost-Indische Compagnie, 1602-1799, VOC). Toen gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen (1587-1629) in 1619 de havenplaats Jacatra veroverde en daar een kasteel bouwde en de stad Batavia stichtte om als generaal rendez-vous te dienen voor de handel van de VOC in Azië, bevond zich ter plaatse al een tussen 400 en 500

⁵ Leonard Blussé, ‘Chinezen in de archipel’ in: *Weerzien met Indië*, Vol. 23, Zwolle: Waanders Uitgevers, 1995, 539.

⁶ Philip A. Kuhn, *Chinese Among Others: Emigration in Modern Times*, Lanham [etc.]: Rowman & Littlefield Publishers, INC., 2008, 2.

⁷ Victor Purcell, *The Chinese in Southeast Asia*, London [etc.]: Oxford University Press, 1965, second edition, 1-7.

⁸ N.N., ‘Kai ba lidai shiji (开吧历代史记)’, Hsü Yün-Ch’iao (许云樵) (geredigeerd en geannoteerd) in: *Journal of the South Seas Society* (《南洋学报》), vol. 9, 1953, nr. 4, Singapore, 1-64. Deze Chinese tekst is grotendeels in het Nederlands vertaald en uitgegeven door W.H. Medhurst als ‘Chronologische geschiedenis van Batavia, geschreven door een Chinees’, in: *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* (hierna *TNI*), derde jaargang, vol. II, 1840, 1-145. Naast deze publicaties zijn er diverse handmatig gekalligrafeerde kopieën van deze kroniek met enige verschillen. De Speciale Collecties van de Sinologische Bibliotheek (UL) en de Kong Koan-collectie (nader toegelicht in dit inleidende hoofdstuk) beschikken respectievelijk over twee verschillende manuscripten.

zielen tellende Chinese bevolking die daar handel dreef maar ook in allerlei andere ambachten werkzaam was.⁹ Gepaard met de expansie van de VOC in Azië groeide de stad Batavia in de loop van de zeventiende eeuw uit tot een groot handelsemporium, dat als ‘Koningin van het Oosten’ over de zeeën van Moesson-Azië heerste.¹⁰ De stad was niet alleen het VOC-hoofdkwartier in Azië maar herbergde ook vele Aziatische handelaren. Als haven zat Batavia als een spin in het web van inter-Aziatische handelsnetwerken die de Indische Oceaan verbonden met de Zuid-Chinese Zee.¹¹

Hoewel de Chinese ontdekkingsreizen van admiraal Zheng He (郑和, 1403-1433) naar Zuid- en Zuidoost-Azië een eeuw eerder dan de Europese plaatsvonden, verschilde de aard van de overzeese expansie van de Chinese en Europese kooplieden drastisch van elkaar. Europese staten zoals Portugal en later Engeland en de Republiek der Zeven Provinciën stuurden zwaar bewapende expedities op zoek naar exotische producten zoals specerijen in Zuidoost-Azië, en zijde en porselein in China. Gesteund door het moederland vestigden Europese handelaren vele handelsposten en entrepots overzee. Daarentegen kregen de Chinese handelaren die een reis naar de Indische archipel riskeerden, weinig steun van hun overheid (Ming- en Qing-dynastie, respectievelijk 1368-1644 en 1644-1911).¹² Ondanks de sociale netwerken die zij opbouwden bleven de Chinese overzeese vestigingen van handelaren en migranten individuele kenmerken behouden, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de factorijen van een grote handelsorganisatie als de VOC. Bovendien hadden zij geen ambitie om de lokale bevolking in Zuidoost-Azië politiek, militair of bestuurlijk te overheersen.

De opvattingen over de rol van de Chinezen in Batavia voor de negentiende eeuw zijn verdeeld. Leonard Blussé is van mening dat Batavia vanaf de zeventiende tot het midden van de achttiende eeuw evenzeer de kenmerken had van een Chinese als een Nederlandse koloniale stad. De VOC had Chinezen die zich eerder hadden gevestigd en handel dreven in de regio, hard nodig voor de opbouw van deze stad en ook voor haar inter-Aziatische handel. De economische belangen van de VOC en de Chinezen in Batavia waren volgens Blussé toen evenwichtig verdeeld. In tegenstelling tot andere ‘vreemde oosterlingen’ (Arabieren, Moren en de Mohammedanen) op Java hielden de Chinezen hun eigen scheepvaart met het moederland intact en bleven zij rechtstreeks verbonden met de economie van Zuid-China. De Nederlandse en Chinese zakenlieden dreven vreedzaam handel naast elkaar en zij traden vaak als zakenpartners van elkaar op.¹³ Deze sociale constructie wordt ook wel het model van ‘Sino-European co-colonization’ genoemd en was ook elders in Azië, zoals op het eiland Formosa (tegenwoordig Taiwan) aan te treffen.¹⁴ Maar zoals Blussé ook benadrukt, hoewel de Nederlandse en de Chinese kolonisten in Batavia in hun handelsactiviteiten samenwerkten, waren de laatste absoluut niet gelijkwaardig in politieke, militaire en economische macht, hoewel zij toch meer dan de helft van de

⁹ ‘Kai ba lidai shiji’, Kong Koan-collectie, 24.

¹⁰ J.L. Blussé van Oud-Alblas, *Strange Company: Chinese Settlers, Mestizo Women and the Dutch in VOC Batavia*, Dordrecht: Foris, 1986; Leonard Blussé, *Visible Cities: Canton, Nagasaki, and Batavia and the Coming of the Americans*, Cambridge [etc.]: Harvard University Press, 2008, 37.

¹¹ Hendrik E. Niemeijer, *Batavia: een koloniale samenleving in de zeventiende eeuw*, Amsterdam: Balans, 2005, 65-81.

¹² Kuhn, *Chinese Among Others*, 7-16; H.L. Wesseling, *Europa's koloniale eeuw: de koloniale rijken in de negentiende eeuw, 1815-1919*, Amsterdam: Bert Bakker, 2003, 15-20.

¹³ Blussé, *Strange Company*, 73-96.

¹⁴ Tonio Andrade, *How Taiwan Became China: Dutch, Spanish, and Han Colonization in the Seventeenth Century*, <http://www.gutenberg-e.org/andrade/>.

vrije bevolking uitmaakten. De macht van de VOC was overheersend aanwezig. Van *gelijkwaardigheid* was dus geen sprake.

Een andere historicus van het zeventiende-eeuwse Batavia, Henk Niemeijer, heeft een heel andere opvatting over het belang en de omvang van de Chinese bevolking in het zeventiende-eeuwse Batavia. Hoewel vele Chinese toko's, handelaren, tuinders, belastingpachters, ambachtslieden en transporteurs in hoge mate het economische beeld van Batavia bepaalden, vertoonde Batavia volgens Niemeijer niet de kenmerken van een Chinese koloniale stad, maar een koloniale stad met veel Chinese invloeden en veel Chinese burgers die kansen konden omzetten in economische rendabele activiteiten.¹⁵

Ten opzichte van de economische positie van de Chinezen in Batavia bracht de overgang van de VOC-periode naar de koloniale staat weinig veranderingen. Als hoofdplaats van Java was Batavia de dichtstbevolkte Chinese nederzetting op dit eiland. In het midden van de negentiende eeuw waren de Chinese inwoners gehuisvest in de daartoe aangewezen wijken binnen alle zeven districten, waarbij het zesde district, de zogenaamde 'Chinese kamp', het meest door de Chinezen werd bewoond; 82 procent van de inwoners bestond daar uit Chinezen.¹⁶

*Tabel 1: Bevolking in de residentie Batavia, 1830*¹⁷

Bevolkingsgroep	Aantal
Christenen en joden	2.720
Chinezen	30.015
Inlanders	206.506
Moren en Arabieren	772
Slaven	5.410
Totaal in de residentie Batavia	245.423
Totaal in de stad en voorsteden	55.981

*Tabel 2: Chinese bevolking op Java en Madoera, 1830*¹⁸

Plaats	Aantal
Batavia	30.015
Buitenzorg	5.715
Semarang	4.296
Jepara	5.193
Rembang	5.462
Soerabaja	3.874
Overig	23.120
Totaal	77.675

¹⁵ Niemeijer, *Batavia*, 65-81.

¹⁶ P. Bleeker, 'Bijdragen tot de statistiek der bevolking van Java' in: *TNI*, 9de jaargang (1847), vierde deel, Batavia: Ter drukkerij van het Bataviaasche genootschap, 1-6.

¹⁷ 'Statistiek van Java en Madura in het algemeen', no. 3 Batavia 1833, Ministerie van koloniën 1814-1849, Nationaal Archief, Den Haag.

¹⁸ P. Boomgaard and A.J. Gooszen, *Population Trends 1795-1942. Changing Economy in Indonesia: A Selection of Statistical Source Material from the Early 19th Century up to 1940*, vol. II, Amsterdam: Royal Tropical Institute, 1991, 127.

Tabel 3: Chinese bevolking in residentie Batavia, 1844, 1850, 1860 en 1864¹⁹

Jaar	Aantal Chinezen	Totale bevolking
1844	31.764	278.767
	17.207 (in de stad en voorsteden)	59.485 (in de stad en voorsteden)
1850	40.587	348.325
1860	45.275	469.406
1864	47.570	517.762

Volgens het Kong Koan-archief woonden in 1849 meer dan 34.000 Chinezen in residentie Batavia en in 1869 ruim 62.000 (nadat Buitenzorg opgenomen was in residentie Batavia).²⁰ Hoewel het percentage van de Chinese bevolking op Java relatief klein was, was deze bevolkingsgroep ook in de negentiende eeuw zeer bepalend voor de ontwikkeling van Batavia, omdat de Chinezen hun economische activiteiten in de tussenhandel, lokale handel en het innen van belasting voor de staatsschatkisten handhaafden. Deze positie bleef onveranderd tot 1870.²¹

De stedelijke samenleving in Batavia onder het negentiende-eeuwse koloniale bewind weerspiegelde een pluralistische samenleving in Nederlands-Indië, waarin de verschillende bevolkingsgroepen grotendeels gescheiden van elkaar leefden. Een kleine elite van Europeanen had de politieke macht en overheerste de rest van de bevolking die naar afkomst, godsdienst, huidskleur en andere aspecten van hen verschilde. Met andere woorden, de zogenaamde ‘huidskleurlijn’ was de grondslag van het koloniale systeem waarop de sociale, economische en politieke opbouw was gevormd. Aan de top van deze piramidale structuur bevond zich de blanke bevolking, en de gekleurde bevolkingen vormden de onderlaag. Het was in feite ras dat de status van een persoon bepaalde, boven- of ondergeschiktheid, superioriteit of inferioriteit.²² Wat de sociale positie betreft, schikten de Chinese burgers zich weliswaar in hun positie onder de Europeanen, maar wilden zij niet met de inheemse bevolking gelijk worden gesteld. Wat de economische positie aangaat, nam de Chinese bevolking echter een duidelijke middenpositie in tussen de Europeanen en de inheemse bevolking. Binnen de Chinese gemeenschap ontstond een sociale en economische elite van handelaren, belastingpachters en landbezitters, het topje van de ‘Chinese piramide’ die was ingebed in het koloniale systeem.

Ook de koloniale wetgeving was gebaseerd op rassenscheiding. In 1848 vond onder de wet een tweedeling van de bevolking plaats tussen de Europeanen en de Inlanders.²³ Deze twee hoofdbevolkingsgroepen hadden elk hun eigen subgroepen die met hen gelijk werden gesteld. Chinezen en de andere ‘vreemde oosterlingen’ werden op dat moment wettelijk met de Inlanders gelijkgesteld. Tot Europeanen werden zij

¹⁹ Boomgaard and Gooszen, *Population Trends*, 127; *Koloniaal verslag: Verslag van het beheer en den staat der koloniën, 1864*, 's -Gravenhage: N.N.; Bleeker, ‘Statistiek der bevolking van Java’, 1-6 en 18-19; Hanneke Lommerse, ‘Population figures’ in: Gert Oostindie (ed.), *Dutch Colonialism, Migration and Cultural Heritage*, Leiden: KITLV Press, 2008, 315-342.

²⁰ Kong Tong-notulen 21018, 6 augustus 1869, 72. Al deze gegevens zullen niet altijd exact kunnen zijn door de bewegelijkheid van de trekkende Chinese bevolking, zoals de tijdelijke en zelfs illegaal in Batavia verblijvende inwoners.

²¹ Patricia Tjiook-Liem, *De rechtspositie der Chinezen in Nederlands-Indië 1848-1942: Wetgevingsbeleid tussen beginsel en belang*, Leiden: Leiden University Press, 2009, 42.

²² Ibid., 64-65.

²³ Het woord ‘Inlander’ verwijst hiermee naar het originele woordgebruik in de koloniale wetgeving en heeft geen ongunstige betekenis.

gerekend die behoorden tot de blanke, in Europa geboren, inwoners en hun afstammelingen. Het burger-, straf- en handelsrecht met betrekking tot de Chinezen in Nederlands-Indië werd echter in de loop der tijd op allerlei wijzen aangepast, de ene keer werden Chinezen gelijkgesteld met de Inlanders en dan weer met de Europeanen. Het uitgangspunt van de wetswijzigingen ten opzichte van de Chinezen hield grotendeels verband met het economische belang van de koloniale overheid.²⁴

Gezien het kleine percentage Nederlanders op Java en Madoera (0,17% in 1850) tegenover een overweldigende meerderheid van de rest van de bevolking was de efficiëntie van de bestuurlijke administratie van groot belang.²⁵ Nauw verbonden met het rechtssysteem was het bestuursbeginsel dat deel uitmaakte van de regeringsstellingen: zowel onder de VOC als onder het koloniaal bestuur was dat rust en orde. Naast de wetgeving maakten koloniale machthebbers gebruik van een uniek bestuursstelsel om alle bevolkingsgroepen beter te besturen en onder controle te houden. Een van de maatregelen om dit doel te bereiken was het invoeren van een 'indirect bestuur', waarbij interne zaken van iedere bevolkingsgroep binnen een bepaald autonoom kader werden geregeld. In de plaatsen waar veel Chinezen woonden werden 'Chineze hoofden' aangewezen, die uit één persoon of een aantal gemeenschapsleiders bestond. In Batavia, waar de Chinese gemeenschap tot de grootste etnische groep uitgroeide, was overigens het bestuur al veel eerder geïnstitutionaliseerd tot de Chinese Raad, de zogenaamde Kong Koan. De ontstaansgeschiedenis van de Kong Koan te Batavia begint in feite met de benoeming van het eerste Chinese opperhoofd van deze stad.

De geschiedenis van de Kong Koan

Gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen benoemde kort na de vestiging van de VOC-post te Batavia op 11 oktober 1619 een aanzienlijke koopman Souw Bing Kong (苏鸣岗, alias Bencon²⁶) tot het eerste 'Chineesche overhoofd' te Batavia. Enkele jaren later kreeg hij de titel 'Capitein van de Chineesen'. Deze kapitein werd aangesteld met als taak de civielrechtelijke zaken binnen de Chinese gemeenschap te regelen. Ook behoorde hij een intermediaire rol tussen de VOC en de Chinese gemeenschap in Batavia te spelen.²⁷ Tevens was hij vanaf 1620 verantwoordelijk voor het innen van het hoofdgeld, dat als een soort belasting per hoofd werd geïnd. Tegen betaling van deze belasting werden de Chinezen vrijgesteld van de herendiensten voor het Kasteel van Batavia, waarin zich werkplaatsen, pakhuizen en woningen voor het VOC-personeel bevonden. Ook hoefden zij niet, zoals de burgers en 'vrije inlanders' of Mardijkers, in de schutterij te dienen. Een zwaarwegende overweging daarbij was dat de meeste Chinezen slechts tijdelijk in de stad verbleven en weer hun kapitaaltje mee naar huis namen en dus een vlottende bevolking vormden.²⁸

Naarmate de Chinese bevolking in de loop der tijd toenam, werden er meer Chinese officieren benoemd in Batavia en in andere steden op Java. Kapitein Phoa Beng Gam (潘明岩, alias Bingam) werd in 1633 bijgestaan door een luitenant en een

²⁴ Tjiiook-Liem, *De rechtspositie der Chinezen*, 24-28.

²⁵ Ibid., 38-39.

²⁶ Souw Bing Kong werd ook bij zijn voornaam Bencon genoemd door de Nederlanders.

²⁷ B. Hoetink, 'So Bing Kong: het eerste hoofd der Chinezen te Batavia (1619-1636)', in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië* (hierna afgekort als *BKI*), deel 73, 1917, daarin 354-355.

²⁸ P. de Roo de la Faille, 'De Chineesche Raad te Batavia en het door dit college beheerde fonds' in: *BKI*, vol. 80, 1924, 305-306.

tatsi (达氏)²⁹ in de bestuurlijke taken, nadat hij een verzoek daartoe bij gouverneur-generaal Hendrik Brouwer had ingediend. In 1639 werd een tweede luitenant aangesteld en in 1689 en 1706 kwamen er nog eens twee luitenants bij.³⁰ Met de rangen ‘kapitein’ en ‘luitenant’ als hoofd van de Chinese gemeenschap is het begrip ‘officier der Chinezen’ opgekomen. Het moet duidelijk zijn dat het in feite civiele beambten betreffen met militaire rangen. De oorsprong van de militaire titels lag waarschijnlijk bij de instelling van de schutterij die aanvankelijk door gouverneur-generaal Coen en later in de Bataviase statuten was geregeld - of werd mogelijk ontleend aan het bestaande Portugese gebruik om Aziatische hoofdmannen tot *capitão* te benoemen.³¹ Naast taken als belastinginning, de handhaving van de publieke orde en de behandeling van de civiele rechtszaken binnen de Chinese gemeenschap werden de Chinese officieren in de loop van de zeventiende eeuw belast met additionele zaken betreffende het maatschappelijk welzijn, zoals het Chinees hospitaal en het College van Boedelmeesters. Vanaf 1717 kregen de Chinese officieren de bevoegdheid om de huwelijken van Chinese burgers te registreren. Deze bestuurlijke ontwikkeling was voor het VOC-bewind in Batavia noodzakelijk om de groeiende Chinese gemeenschap, de grootste etnische groep in de stad Batavia, optimaal te kunnen besturen.

In welk jaar de instelling de Chinese Raad of de Kong Koan precies tot stand kwam is niet na te gaan. Naarmate meer luitenants aan de kapitein werden toegevoegd, ontwikkelde het bestuur van de Chinese sociale elite zich langzamerhand tot een geïnstitutionaliseerde instelling. Deze instelling werd door het koloniale bestuur erkend als de Chinese Raad. Binnen de Chinese samenleving werd dit lichaam genoemd naar de Kong Koan, een ambtsinstelling waarin een kapitein en een luitenant functioneerden als gemeenschapsleiders, vergelijkbaar met een mandarijn in China, een plaatselijke functionaris.

De gruwelijke ‘Chinezenmoord’ in 1740³², die duizenden Chinese inwoners van Batavia het leven kostte, maakte het Bataviase bestuur bewust van de noodzaak de ‘Chinese zaken’ beter te organiseren. Daarna werd de Kong Koan toestemming verleend om zich met meer bestuurlijke aangelegenheden van de koloniale regering te bemoeien en de officieren mochten in 1742 een eigen vergaderhuis, *rumah bicara* (噤 喳唠厝) ofwel de *Kong Tong* (公堂) inrichten. Sindsdien kreeg de vergadering van de Chinese officieren als college een vastere vorm. In 1747 werd een ‘secretaris der vergadering van kapitein en luitenants der Chinese natie’ aangesteld en in 1766 werd

²⁹ De zogenaamde *tatsi*, een verbastering van het Nederlandse woord ‘soldaat’, was de koerier en dienaar van de kapitein en luitenant en later van de Kong Koan.

³⁰ ‘Kai ba lidai shiji’, Kong Koan-collectie, 29-34. Maar volgens de Nederlandse bron werd Phoa Beng Gam op 4 maart 1645 door gouverneur-generaal Van Diemen tot kapitein genoemd. Zie B. Hoetink, ‘Chineesche officieren te Batavia onder de Compagnie’ in: *BKI*, vol 78, 1922, 1-136, daarin 86.

³¹ De Roo de la Faille, ‘De Chineesche Raad’, 306.

³² De Hoge Regering in Batavia besloot in 1740 het aantal Chinezen in de Ommelanden te beperken door alle illegalen op te pakken en naar Ceylon te deporteren en zodoende het zogenaamde ‘Chinese probleem’ in één keer op te lossen. Dit leidde tot een massale opstand in de Ommelanden. Chinese opstandelingen trokken op naar Batavia en belegerden de stad. Uit angst dat de Chinezen in de stad de zijde van hun opstandige landgenoten buiten de muren zouden kiezen, vermoordden Hollandse matrozen, soldaten en burgers van allerlei etniciteit gedurende drie dagen ongeveer alle achtduizend Chinese mannen, vrouwen en kinderen in de stad. De huizen van de Chinezen werden leeggeplunderd en in brand gestoken. Deze slachtpartij staat bekend als de ‘Chinezenmoord’. Zie H. Hoetink, ‘Ni Hoekong, Kapitein der Chineezzen te Batavia in 1740’ in: *BKI*, deel 74, 1918, 447-518; J.Th. Vermeulen, *De Chineezzen te Batavia en de troebelen van 1740*, Leiden: Eduard IJdo, 1938.

er een tweede secretaris aan toegevoegd.³³ De Kong Koan kreeg steeds meer een bestuurlijk karakter binnen het kader van het indirecte bestuur van de koloniale regering en dat betekende voor de Chinese gemeenschap een eigen, zij het informele, overheidsinstelling.

In 1837 werd een ‘Majoor der Chinezen’ in Batavia, een rang hoger dan de kapitein, aangesteld. De majoor trad op als leider van de Chinese gemeenschap en diende tevens als voorzitter van de Kong Koan. Batavia telde in de loop der tijd in totaal een vijftal ‘Majoor der Chinezen’. Dit waren Tan Eng Goan (陈永元, 1837-1865), Tan Tjoen Tiat (陈潜哲, 1865-1879), Lie Tjoe Hong (李子凤, 1879-1896), Tio Tek Ho (赵德和, 1896-1908) en Khouw Kim An (许金安, 1910-1919 en 1927-1942).³⁴ De Bataviase Kong Koan speelde als bestuursorgaan bijna twee eeuwen lang een bemiddelende rol tussen het Nederlandse gezag en de Chinese gemeenschap. In het kader van een bestuurlijke vernieuwing in de jaren dertig van de twintigste eeuw werd het grootste deel van de macht van de Kong Koan ontnomen. Bovendien werd al haar landbezit in de omgeving van Jakarta kort na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 onteigend. Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw bleef de Kong Koan echter functioneren als administratiekantoor van een coöperatieve Chinese begrafenisvennootschap. Na 1945 werd de titel majoor vervangen door ‘Ketua (voorzitter) Kong Koan’.

De twee termen ‘Kong Koan’ en ‘Kong Tong’ zijn lange tijd door elkaar heen gebruikt. Aan de hand van het Kong Koan-archief kunnen wij nu vaststellen hoe deze twee begrippen in de negentiende eeuw gebruikt werden. De ‘Kong Koan’ werd vanaf de negentiende eeuw in het algemeen aangeduid als de *instelling* die belast was met de zaken die de Chinese gemeenschap betroffen zoals het registeren van huwelijken, echtscheidingen en overlijden, het beheer van begraafplaatsen en tempels, het regelen van het Chinese onderwijs, het beheer van de financiële zaken van de raad en het geven van advies aan koloniale bestuursinstellingen. De term ‘Kong Tong’ verwees naar de *vergadering* van de raad en de *zittingen* waarbij over zaken aangaande conflicten tussen de Chinezen werd rechtgesproken. Een uitspraak hierover van majoor Tan Eng Goan luidt: “‘Kong’ is ‘rechtvaardigheid’ en ‘tong’ is ‘gezamenlijk handelen’. Want alle zaken die aan de Kong Tong worden voorgelegd moeten rechtvaardig worden beoordeeld.”³⁵

Onder de term ‘Chinees officier’ verstaan wij personen met verschillende titels. De Kong Koan te Batavia werd gevormd door een majoor, kapiteins, luitenants en secretarissen, maar sinds het einde van de negentiende eeuw werden ook de wijkmeesters hieronder gerekend. Het korps van de Kong Koan-officieren was verdeeld in ‘effectieve officieren’ of ambtelijke leden en ‘titulaire of niet-ambtelijke officieren’. De effectieve officieren werden belast met de taken binnen de Kong Koan. De titulaire officieren waren buitengewone leden van de Kong Koan en werden betrokken bij de vergaderingen over de algemene zaken. De titel ‘honorair majoor of kapitein’ werd als een onderscheiding na het aftreden toegekend. Daarnaast waren er ook officieren die geen leden waren van de Kong Koan, de zogenaamde ‘titulaire

³³ J.Th. Vermeulen, *Eenige opmerkingen over de rechtsbedeeling van de Compagnie in de 17de en 18de eeuw voor de Chineesche samenleving*, lezing voor het China-instituut te Batavia, [S.N.], 1939, 11-12; Hsü Yün-Ch’iao, ‘Kai ba lidai shiji’, 20; Paneel van de Kong Koan, nr. 1 en 2, Sinologisch Instituut, Leiden.

³⁴ Tio Tek Ho overleed in januari 1908. Kapitein Nie Hok Tjoan (连福全) trad in 1908-1910 op als waarnemend majoor.

³⁵ Vertaald uit Paneel van de Kong Koan, nr. 2.

officiëren (kapiteins of luitenanten) buiten betrekking'. Zij ontvingen op verzoek een eretitel van de gouverneur-generaal maar hadden geen verplichtingen bij de Kong Koan. Slechts wanneer zeer belangrijke zaken aangaande de Chinese gemeenschap plaatsvonden, werden de 'titulaire officieren buiten betrekking' geconsulteerd of om advies gevraagd tijdens een bijeenkomst met andere officieren.

Het Kong Koan-archief

Niet alleen de panelen van de Kong Koan te Batavia worden bewaard in het Sinologisch Instituut van de Universiteit Leiden, maar ook het archief van de overgebleven originele administratieve stukken van de Kong Koan zijn in te zien in de bibliotheek van dit instituut.³⁶ Aangetekend moet worden dat het onderwijs in de Chinese taal een aanvang nam met als doel in het midden van de negentiende eeuw om tolken en vertalers op te leiden vanwege de dringende behoefte aan deskundigen die het bestuur konden voorlichten over de Chinese gemeenschappen in Nederlands-Indië en bovendien als tolk gebruikt konden worden bij de invoering en handhaving van wetten en voorschriften.³⁷ Het archief van de Kong Koan werd in 1995 te Jakarta door Leonard Blussé in verwaarloosde toestand aangetroffen, vervolgens overgebracht naar de Universiteit van Leiden en gedeponneerd in het Sinologisch Instituut. Nadat Blussé dit na het opheffen van de Kong Koan verloren gewaande archief in een oud pakhuis in de wijk Gunung (Goenoeng) Sahari in Jakarta had gevonden, beschreef hij zijn eerste reactie 'like Ali Baba entering the cave filled with jewels'.³⁸ Ondanks de beschadigingen en het verlies van een gedeelte van de originele administratieve documenten van de Kong Koan beslaat het overgebleven archief de periode van 1772 tot 1968, waarvan het grootste deel uit die van de negentiende eeuw bestaat.

De bewaard gebleven archieven, die ongeveer 660 kilogram wegen, zijn grotendeels in het klassiek Chinees geschreven met veel termen uit het Hokkian en transcripties uit het Nederlands en het Maleis. Vanaf het begin van de twintigste eeuw zijn de archiefstukken gedeeltelijk in het Maleis geschreven, gedeeltelijk in het Chinees en ook gedeeltelijk in de beide talen geschreven. Bovendien zijn enkele bijbehorende documenten Nederlandstalig. Een overzicht van het voornaamste gedeelte uit dit archief met toelichting ziet er als volgt uit:

³⁶ P.J. Thung en H.S. Liem, 'Het hervonden verleden van de Javaanse Chinezen: de teruggevonden archieven van de Bataviase Chinese Raad' in: *Spiegel Historiae*, nr. 11/12, jaargang 35, november/december 2000, Amsterdam, daarin 467-471. Bij de vondst verkeerde dit archief in een zeer slechte toestand, ernstig beschadigd, vochtig, aangevreten door muizen en insecten. Dankzij de inzet van de Stichting van de vrienden van het Kong Koan-archief en het Metamorfose Programma van de Koninklijke Bibliotheek (de Nationale Bibliotheek van Nederland) zijn de stukken gereinigd, geordend, geïnventariseerd, gemicrofilm en gedeeltelijk gedigitaliseerd; zij worden nu in een prima conditie geconserveerd.

³⁷ Leonard Blussé, 'Of Hewers of Wood and Drawers of Water: Leiden University's Early Sinologists (1853-1911)' in: W. Otterspeer (ed.), *Leiden Oriental Connections 1850-1940*, Leiden [etc.]: Brill, 1989, 317-353.

³⁸ Myra Sidharta, 'What the Kong Koan archives mean to me' in: *Nieuwsbrief van de Stichting vrienden van het Kong Koan-archief*, nr. 1, juni 1999.

Tabel 4: Overzicht van het voornaamste bewaard gebleven Kong Koan-archief van Batavia³⁹

Inhoud	Tijd	Volume	Taalgebruik	Toelichting
Aankondigen van de vergaderingen	1879-1911	7 vol. (956 p.)	Chinees	Met lacunes
Plakkaatboeken	1877-1904	3 vol. (541 p.)	Chinees	Met enkele Maleise aantekeningen
Notulen van de Kong Tong-zittingen ⁴⁰ (1)	1787-1791 1824-1829 1832-1834 1843-1920	28 vol. (11.608 p.)	Chinees	Met lacunes
Kong Tong-notulen (2)	1909-1964	10 vol. (2459 p.)	Maleis	Doorlopend
Kong Koan Aantekening	1847-1865	3 vol. (1575 p.)	Chinees	Met lacunes
Bevolkingsregisters	1878-1884	16 vol. (632 p.)	Chinees	Met lacunes
Sinkeh-registers	1853-1913	4 vol. (1024 p.)	Chinees	Niet doorlopend
Diverse kasboeken	1914-1906	52 vol. (3318 p.)	Chinees	Variërend
Duplicaat trouwaktes ⁴¹ (1)	1772-1913	69 vol. (16.751 p.)	Chinees	Met lacunes
Duplicaat trouwaktes (2)	1913-1919	4 vol. (598 p.)	Chinees/Maleis	Doorlopend
Verkoop- en geschenkcakiers van diverse begraafplaatsen	1811-1954	135 vol. (20.013 p.)	Chinees/Maleis	Gevarieerd
Tempelaangelegenheden	1871-1968	46 vol. (1516 p.)	Chinees/Maleis	Gevarieerd
Educatieve zaken	1934-1949	8 vol. (82 p.)	Chinees/Nederlands	Gevarieerd
Grondbezit, bouwvergunning en tekeningen	1933-1941	6 vol. (977 p.)	Maleis	Losse stukken
Demografische gegevens	1945-1949	9 vol. (300 p.)	Maleis	Losse stukken
Vergunningen en verklaringen	1850-1949	18 vol. (9733 p.)	Maleis/ Nederlands	Gevarieerde losse stukken
Onderwijs (Chinese scholen)	1932-1941	7 vol. (2000 p.)	Maleis/ Nederlands/ Chinees/Engels	Gevarieerde losse stukken

Het onderzoek

Hoewel Batavia samen met Singapore, Bangkok en Manila wordt beschouwd als een van de belangrijkste nederzettingen van de overzeese Chinezen in Zuidoost-Azië, bestaan er niet zoveel studies over de Bataviase Chinese gemeenschap in de negentiende eeuw naast de monografie van Mona Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia 1837-1942*.⁴² Met behulp van Nederlandse koloniale archiefstukken bestudeerde deze auteur de Chinese officieren van de Kong Koan en de Chinese gemeenschap van Batavia over de periode 1837-1942. Maar omdat zij geen toegang tot het Kong Koan-archief zelf had, ontbreekt het 'Chinese verhaal' enigszins in haar pioniersstudie. Het Kong Koan-archief, uniek in zijn soort als schriftelijke

³⁹ Gebaseerd op Leonard Blussé, Wu Fengbin (吴凤斌) en Cheng Shaogang (程绍刚) (samengesteld), *Inventaris van het archief van de Chinese Raad of Kong Koan te Batavia, Chinese stukken*, bijgewerkt door Aurea Sison en Inge Wesseling, Leiden, 2003 (niet gepubliceerd).

⁴⁰ Hierna in de noten afgekort als 'Kong Tong-notulen'.

⁴¹ Hierna in de noten afgekort als 'Trouwakte'.

⁴² Mona Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia 1837-1942, A History of Chinese Establishment in Colonial Society*, Jakarta: Djambatan, second edition, 2001.

nalatenschap van een grote Chinese stedelijke gemeenschap in Zuidoost-Azië, voorziet daar wel in. Gebaseerd op dit waardevolle archief is het nu voor het eerst mogelijk om allerlei zaken vanuit de invalshoek van de Chinese belevingswereld te bekijken en de stemmen van de Chinese officieren en gewone burgers te laten horen. Dit geeft ook inzicht in de verschillende formele en informele verhoudingen tussen de Chinese etnische minderheid en de koloniale administratie.

De drie vrij complete onderdelen van deze archiefcollectie uit de negentiende eeuw bieden waardevolle historische data zoals duplicaten van de trouwaktes, het verkoop- en geschenkregister van de begraafplaatsen en de notulen van de Kong Tong-zittingen zelf. Deze stukken bevatten bovendien zeldzame demografische gegevens. Naast de beschrijving van de administratieve werkzaamheden van de Kong Koan-officieren geven de notulen inzicht in allerlei sociale en economische problemen en conflicten binnen de Chinese gemeenschap in Batavia en de reacties van de Chinese officieren daarop. De tijdens de Kong Tong-zittingen ter tafel komende aspecten zoals economische geschillen, huwelijkszaken of erfenisconflicten, weerspiegelen het dagelijkse leven in de straatjes en sloppen van de Chinese wijken van het negentiende-eeuwse Batavia. Zij zijn daarom bijzonder waardevol voor de reconstructie van het leven van Jan en Alleman in de stedelijke emigrantengemeenschap, van de elite tot de gewone burgers en van de zeer rijke zakenlieden tot armoedige arbeiders.

In dit onderzoek staan de omvangrijke 13 delen tellende notulen van de Kong Tong uit de periode 1843 tot 1865 centraal, de periode waarin de eerste majoor der Chinezen te Batavia Tan Eng Goan in functie was. Helaas zijn de notulen van 1837 tot oktober 1843 verloren gegaan. In vergelijking met de overgebleven Kong Tong-notulen uit de ambtsperiodes van alle andere majoors zijn die van 1843-1865 het meest gedetailleerd. Als majoor der Chinezen en voorzitter van de Kong Koan was Tan Eng Goan de onbetwiste leider van de Chinese gemeenschap van Batavia. Zijn bestuursperiode valt samen met de openstelling van China na het Verdrag van Nanjing, waarmee de Eerste Opiumoorlog in 1842 werd afgesloten en de grote aantallen immigranten die daarna naar Nederlands-Indië overstaken, maar ook met de juridische hervormingen die in Nederlands-Indië in jaren vijftig en zestig van de negentiende eeuw plaatsvonden.

Het onderzoek zal zich concentreren op het bestuurlijke niveau en zal analyseren hoe de Chinese lokale elite reageerde op druk van buitenaf, de sociale onrust door nieuwkomers en hoe men antwoord gaf op deze uitdagingen. Daarnaast zal worden onderzocht hoe de Kong Koan onder leiding van majoor Tan Eng Goan als informeel semi-overheidsorgaan functioneerde binnen de Chinese samenleving en wat de verhouding van de Chinese officieren tot de koloniale overheid en hun onderdanen was. Het fundamentele doel van dit onderzoek is om bestaande lacunes binnen de geschiedschrijving over de Chinese gemeenschap in Batavia aan te vullen en een constructieve bijdrage te leveren aan de historiografie over de overzeese Chinezen in het Zuidoost-Azië van de negentiende eeuw.

Aan de hand van het Kong Koan-archief zal vanuit het perspectief van de Chinese gemeenschap nieuwe inzichten worden weergegeven en zal tot in de details worden beschreven hoe de Chinese officieren hun werkzaamheden uitvoerden en hoe het economische leven en de familiesfeer van de Chinese burgers in elkaar grepen. Hier en daar komen in deze studie allerlei betreuenswaardige zaken van de Chinese gemeenschap naar voren, zoals steeds terugkerende sociale en economische problemen en de onderlinge conflicten binnen de Chinese gemeenschap. Deze beschrijvingen van problematische situaties geven natuurlijk geen rechtvaardig en

volledig beeld van de Chinese samenleving omdat het onderzoeksmateriaal, de Kong Tong-notulen, allerlei rechtszaken betreft en zich nooit richt op alles wat wel goed ging. Het is desalniettemin de doelstelling van dit onderzoek om deze bijzondere archiefstukken optimaal toegankelijk te maken en de inhoud ervan te analyseren. Vanwege het conflictoplossende karakter van de notulen zijn de negatieve kanten van de samenleving niet te negeren.

Naast het gebruik van de betreffende archiefstukken uit de Kong Koan-collectie wordt een verband gelegd met het Nederlandse archiefmateriaal, stukken van het voormalige Koloniale Archief in het Nationaal Archief in Den Haag, zoals het buitengewoon informatieve 'Register der Besluiten van den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië'⁴³. Voor de beschikbare Nederlandstalige archieven over de Chinese officieren en de Kong Koan in het Arsip Nasional te Jakarta wordt hier verwezen naar het werk van Mona Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia 1837-1942*, waarin zij de meeste van deze bronnen heeft onderzocht.

Opbouw van het proefschrift

Deze monografie is in vijf hoofdstukken verdeeld om verschillende aspecten van de Chinese stedelijke samenleving in Batavia te beschouwen en te analyseren. Het eerste hoofdstuk beschrijft majoor Tan Eng Goan als leider van de Chinese gemeenschap in Batavia en als voorzitter van de Kong Koan. Naast zijn ambtelijke carrière en zijn daarmee nauw samenhangende zakenleven komen zijn verhoudingen met de Nederlandse koloniale autoriteiten en zijn onderdanen aan bod. Het tweede hoofdstuk behandelt meer in het algemeen de functie van de Kong Koan in het midden van de negentiende eeuw en kijkt naar de taken van de Chinese officieren en hun onderlinge relaties. Het derde hoofdstuk gaat in op de werkwijze van de Chinese belastingpachters en beziet de problemen waarmee de belastingpachters werden geconfronteerd. Het vierde hoofdstuk schetst het zakenleven van de Chinese stedelijke inwoners van Batavia en benadrukt de kredietwijzen van de Chinese zakenlieden en de oorzaken en de oplossingen van hun economische geschillen. In het vijfde en laatste hoofdstuk worden familieconflicten in de echtelijke relaties en tussen familieleden onderling geanalyseerd. Enkele voorbeelden van de rechtszaken betreffende economische geschillen en familieconflicten zijn rechtstreeks vertaald uit de Kong Tong-notulen en opgenomen in de bijlagen.

Spellingen en termen

Bij aanvang van het schrijven van dit proefschrift was er een kwestie van de spelling, vooral de spelling van Chinese persoonsnamen die oorspronkelijk in de vorm van Chinese karakters in het archief voorkomen. Aangezien in de negentiende eeuw de meeste Chinese immigranten in Batavia uit de provincie Fukien (Fujian) afkomstig waren, worden alle persoonsnamen in dit werk geromaniseerd in de Hokkian-spelling zoals toen gebruikelijk was, bijvoorbeeld Tan Eng Goan en niet Chen Yongyuan volgens het *pinyin*, de standaard fonetische transcriptie van het hedendaagse Chinees. Bovendien wordt een persoonsnaam met de familienaam voorop en voluit geschreven volgens de Chinese gewoonte, zoals Tan Soe Tjong (陈思聪). Hetzelfde geldt voor organisatienamen zoals Kong Koan en Kong Tong en de handelsnamen, bijvoorbeeld

⁴³ Hierna afgekort tot 'Gouvernementsbesluit'.

Tjit Tjiang (炽昌). Ook de spelling van sommige termen wordt hier op de in het algemeen geaccepteerde manier gehanteerd, zoals *kongsi* (公司) in plaats van *gongsi*.

Hoewel de Chinese inwoners van Batavia hun moederland met de bergen van Tang, *Tangshan* (唐山) aanduiden (slechts eenmaal wordt de term *Zhongguo*, 中国, in het archief gebruikt) en zichzelf *Tangren* (唐人) noemden, worden hier gewoon de termen China en Chinezen gebruikt. De overige Chinese uitdrukkingen en termen zijn gespeld in het pinyin. Alle Chinese karakters worden met *jiantizi* (简体字, de vereenvoudigde versie) geschreven.

Namen van aardrijkskundige locaties in Zuidoost-Azië zijn geschreven volgens de wijze die gebruikelijk was in de negentiende eeuw: Batavia voor Jakarta, Madoera en niet Madura, Siam en niet Thailand, enzovoorts. Ook wordt stelselmatig de term ‘Nederlands-Indië’ gehanteerd in plaats van Indonesië, ook al stamt deze laatste term uit het midden van de negentiende eeuw. Indonesië werd vanaf de jaren twintig van de twintigste eeuw door Indonesische nationalisten gebruikt als afwijkende term voor de term ‘Nederlands-Indië’ dat het kolonialisme symboliseerde.⁴⁴

Ten slotte kies ik bewust voor het woord ‘Kong Koan’ in plaats van de ‘Chinese Raad’, met uitzondering van verwijzing naar de Nederlandse documenten. Hiermee wordt benadrukt dat dit onderzoek werd uitgevoerd vanuit het perspectief van de Chinese burgers.

⁴⁴ Wesseling, *Europa's koloniale eeuw*, 136.

Illustratie 3: Portret majoor Tan Eng Goan

Hoofdstuk 1 Majoor Tan Eng Goan: hoofdman van de Chinezen in Batavia (1837-1865)

In 1837 werd voor het eerst een majoor der Chinezen te Batavia als hoogste Chinese officier aangesteld door het Nederlandse koloniale bewind. Deze majoor Tan Eng Goan was afkomstig van een aanzienlijke familie, zijn vader en voorouders waren eveneens voorname Chinese officieren geweest in Batavia. De verwachtingen waren hoog gespannen van deze man die beschouwd werd als een vooraanstaand figuur en uitnemend vertegenwoordiger van de grootste Chinese stedelijke gemeenschap in Nederlands-Indië met haar sterke economische positie. In dit hoofdstuk zal een aantal vragen aan bod komen zoals hoe zijn economische en maatschappelijke carrière verliep en hoe zijn relatie was tot zijn onderdanen en de Nederlandse koloniale autoriteiten. Aan de hand van het overgebleven Kong Koan-archief en een aantal Nederlandse koloniale documenten worden het leven en loopbaan van deze majoor geschetst.

1.1 Vier huwelijken en een begrafenis

Tan Eng Goan¹, zoon van de voormalige kapitein van Batavia Tan Ping Long², registreerde op 25 april 1819 bij de Kong Koan zijn huwelijk met Lie Pien Nio (李便娘), een achternicht van de toenmalige kapitein Lie Tieuw Kong³. De bruidegom was 18 *sui*⁴ en zijn bruid was 17. Op basis hiervan kunnen wij aannemen dat hij in 1802 werd geboren. De woonwijken van het bruidspaar waren respectievelijk Kampong Bali en Tongkangan in Batavia.⁵

De ceremoniële trouwdag van dit paar wordt niet vermeld in het register; deze zal vermoedelijk enkele dagen later dan de registratiedatum zijn geweest. Twintig jaar later registreerde Tan Eng Goan, nu woonachtig in de wijk Pantjoran, op 29 mei 1839 zijn tweede huwelijk met Oeij Twan Nio (黄端娘) die 17 jaar oud was.⁶ Dit huwelijk duurde 11 jaar, tot haar overlijden in 1850.⁷ Op 20 april 1856 registreerde Tan Eng

¹ Tan Eng Goan, *zi* (字): Loa Giem (赖卿), *hao* (号, bijnaam): Iet Oe (一誉). Zi is een stijlnaam die men zichzelf geeft, doorgaans als een man twintig jaar oud wordt. Zie Paneel van de Kong Koan, nr. 1.

² Tan Ping Long (陈炳郎), met de *zi*: Tay Tong (大栋), was boedelmeeester in 1791 en 1792 en werd op 13 november 1792 benoemd tot 'Luitenant der Chineesche Natie' van Batavia en op 20 oktober 1809 tot 'Kapitein en Hoofd der Chinezen te Batavia'. Zie Hoetink, 'Chineesche officieren te Batavia', 86 en 124.

³ Lie Tieuw Kong (李宙官) was van 1812 tot 1821 'Kapitein der Chinezen te Batavia'. Daarvoor was hij vier jaar luitenant geweest. Zie Hsü Yün-Ch'iao, 'Lidai Jiabidan Xingshi Mingci (历代甲必丹姓氏名次) [Naamlijst van kapiteins door de eeuwen heen]' in: *Journal of the South Seas Society*, vol. 9 no. 1, Singapore, 1953, 16.

⁴ In het gehele Kong Koan-archief wordt de leeftijd van een Chinees in *sui* (岁) gegeven, berekend volgens de traditionele Chinese methode. Dat wil zeggen dat men direct een jaar oud is bij de geboorte en een jaar erbij krijgt bij ieder nieuwjaar volgens de maankalender.

⁵ Trouwaktes 51208, 90.

⁶ Trouwaktes 51307, 109.

⁷ Kong Tong-notulen 21001, 27 september 1850, 240. Op de bovenstaande datum was Tan Eng Goan niet aanwezig tijdens de Kong Tong-zitting wegens het overlijden van zijn echtgenote.

Goan bij de Kong Koan zijn derde huwelijk met de 49-jarige Jap Hap Nio (叶合娘).⁸ Zijn vierde huwelijk werd na zijn aftreden als majoor op 65-jarige leeftijd vastgelegd op 10 oktober 1866, met Lo Jie Poh Nio (罗而宝娘), die toen 45 jaar oud was.⁹

De *rite de passage* van het huwelijk werd in de traditionele Chinese samenleving beschouwd als een van de belangrijkste mijlpalen op het levenspad. Ook bij de Chinezen in Batavia werd het huwelijk op traditionele wijze uitbundig gevierd en nam het een centrale plaats in. Vaak kozen de ouders of een ouder familielid van de potentiële bruidegom eerst een huwelijksbemiddelaar uit. Deze tussenpersoon of *meiren* (媒人, huwelijksbemiddelaar) werd dikwijls beroepshalve aangetrokken maar het kwam ook wel voor dat iemand uit vriendschap een echtpaar koppelde. De meestal vrouwelijke meiren kreeg de opdracht van de ouders van de bruidegom om een geschikte huwelijkskandidaat te zoeken. Had zij eenmaal een geschikte bruid gevonden en hadden de ouders toestemming gegeven, dan begon zij tussen deze twee families te bemiddelen. De meiren had verschillende taken te vervullen: allereerst zorgde zij voor het uitwisselen van *bazi* (八字), letterlijk de acht karakters in vier paren die iemands geboortjaar, -maand, -dag en -tijdstip aangeven. Bij deze gelegenheid trad een waarzegger op als boodschapper en als onderhandelaar tussen de twee families om het geldbedrag of de goederen te bepalen die zij bij het huwelijk aan elkaar zouden geven. Wanneer de bazi van beide partijen bij elkaar pasten en de geldzaken succesvol op elkaar waren afgestemd, kon de huwelijksbemiddelaarster een afspraak maken voor een huwelijksdatum.¹⁰ Het huwelijk in de Chinese traditie was een familieaangelegenheid en het was dus de taak van de ouders om het huwelijksritueel voor hun kinderen te verzorgen. De aanwezigheid van de meiren en getuigen tijdens de huwelijksceremonie was dan ook een vereiste. De getuigen waren meestal de vaders en eventueel de moeders van beiden, of, indien zij afwezig waren, oudere familieleden.

De Chinezen die in het negentiende-eeuwse Nederlands-Indië leefden, moesten zich echter aan de eisen van de koloniale samenleving aanpassen. Al tijdens het regime van de VOC had de overheid zich bemoeid met het Chinese huwelijk in de vorm van belastingheffing, de zogenaamde trouwbelasting die door boedelmeesters werd geïnd ten bate van het Chinese hospitaal. Veel klachten over misbruik van de Chinese officieren en boedelmeesters bij het goedkeuren van Chinese huwelijken en echtscheidingen leidden tot een administratieve maatregel in 1717, die het Chinese huwelijk een officieel karakter gaf. Vanaf dat jaar was er voor een wettig Chinees huwelijk schriftelijke toestemming van de Chinese officieren vereist. De kapitein en de luitenants onderzochten eerst de antecedenten van het potentiële paar en als volgens hen de trouwplannen in strijd met de Chinese zeden en gewoonten waren, verleenden zij geen toestemming. Een principieel aandachtspunt was of het paar dezelfde familienaam droeg: het was voor een man en een vrouw met dezelfde familienaam verboden om te trouwen volgens de Chinese wetten.¹¹ Dit was mogelijk

⁸ Trouwaktes 51323, 216.

⁹ Trouwaktes 51327, 99.

¹⁰ Myra Sidharta, 'The role of the Go-between in Chinese Marriages in Batavia' in: Leonard Blussé and Chen Menghong (eds.), *The Archives of the Kong Koan of Batavia*, Leiden [etc.]: Brill, 2003, 46-58.

¹¹ Als een man en een vrouw met dezelfde achternaam met elkaar gingen trouwen, kregen beide partijen en de getuige ieder 60 stokslagen en werd dit huwelijk niet van kracht verklaard. De man en de vrouw moesten van elkaar worden gescheiden en het huwelijksgeschenk werd verbeurd aan de overheid. Zie Artikel 10.22, in Zhang Youyu (张友渔) and Gao Chao (高潮) (eds.), *Da Qing lili* (《大清律例》) [*Het wetboek van de Qing-dynastie*], Changchun: Jilin renmin chubanshe, 1991, 100.

voor het eerst in de Chinese geschiedenis dat een Chinees echtpaar het huwelijk bij een gouvernementele instelling registreerde.¹² De huwelijksregistratie bij de Kong Koan onder de Chinezen van Batavia zal in hoofdstuk 5 uitgebreid worden beschreven.

Lie Sie Nio (李世娘) en Gouw Tjoe Nio (吴珠娘) waren de huwelijksbemiddelaars voor het eerste en tweede huwelijk van Tan Eng Goan; Kwee Iet Nio (郭一娘) bemiddelde zijn laatste twee huwelijken. Vrijwel alle Chinese vrouwen in Batavia konden toen niet lezen of schrijven, maar deze Kwee Iet Nio was kennelijk een uitzondering. Zij ondertekende met vier Chinese karakters ‘bai zi qian sun’ (百子千孙, letterlijk honderd zoons en duizend nakomelingen) in de beide huwelijksaktes van Tan Eng Goan. Bij het eerste huwelijk was vader Tan Ping Kong nog in leven, zodat deze vanzelfsprekend als getuige van zijn zoon optrad; aan de zijde van de bruid ondertekende oom Lie Tieuw Kong het huwelijksbewijs als getuige. Bij het tweede huwelijk van Tan Eng Goan trad zijn oom, de voormalige luitenant Tan Ma Pau (陈妈抱) op als getuige. De twee andere keren nodigde Tan Eng Goan oudere neven uit als getuigen.

Tan Eng Goan overleed op 17 september 1872 op 71-jarige leeftijd in de wijk Petoeakan, waar hij zijn laatste levensjaren had doorgebracht. Hij werd op de begraafplaats Slipi begraven. Zijn begrafenis werd verzorgd door Thio Tien Nio (张珍娘), de weduwe van zijn adoptiezoon Tan Soe Tjong, die al eerder op 20 juni 1871 op de leeftijd van 39 jaar was overleden.¹³

1.2 Officierschap

Op 15 februari 1827 tekende L.P.J. du Bus de Gisignies, commissaris-generaal van Nederlands-Indië, het besluit van de regering, waarbij Tan Eng Goan tot ‘Luitenant der Chinezen’ te Batavia werd benoemd en aangesteld.¹⁴ Dit werd ook op de zitting van de Kong Koan op 9 maart 1827 aan de Chinese officieren bekend gemaakt en geregistreerd in de Kong Tong-notulen.¹⁵

Na het gedwongen aftreden van kapitein Ko Tiang Tjong (高长宗)¹⁶ werd Tan Eng Goan in 1829 al gauw gepromoveerd tot ‘Kapitein der Chinezen’ te Batavia, hoewel hij nota bene van alle officieren binnen de Kong Koan het kortst als luitenant

¹² Toestemming van een overheidsinstelling voor een huwelijk en het bezit van een officiële trouwakte kwamen voor het eerst voor in China tijdens het Hemelse Koninkrijk van de Taiping (1851-1864), de grootste boerenopstand in de Chinese geschiedenis. De wettelijke verplichting voor een huwelijksregistratie vond pas na 1950 ingang. Zie Chu Aosheng (储敖生), *Huaxia hunshu hunsu* (《华夏婚书婚俗》) [*Chinese trouwakten en trouwgewoonten*], Tianjin: Baihua Literature and Art Publishing House, 2002, 7-8 en 131.

¹³ Verkoop- en geschenkenregister van begraafplaats Tandjong (Kong Koan-archief) 61114, 14 en 61113, 426. Behalve Tan Soe Tjong, wiens naam zowel in het Kong Koan-archief als in het Nederlandstalige koloniale archief vaak voorkomt, had Tan Eng Goan tenminste nog vijf kinderen die hun huwelijken bij de Kong Koan registreerden en waarbij Tan Eng Goan als getuige optrad. Of dit zijn eigen biologische kinderen of zijn adoptiekinderen waren is niet duidelijk.

¹⁴ Gouvernementsbesluit, 26 februari 1827, no. 1, het Nationaal Archief, Den Haag; Kong Tong-notulen 21002, 9 maart 1827, 420.

¹⁵ Kong Tong-notulen 21002, 9 maart 1827, 420.

¹⁶ Ko Tiang Tjong, zi: Tek Tjiang (德彰), hao: Bian Teng (敏亭). De reden van zijn gedwongen aftreden wordt niet vermeld in de Kong Tong-notulen.

had gediend.¹⁷ Op 21 september 1837 besloot de gouverneur-generaal Tan Eng Goan 'te verleen den rang van Majoor', de hoogste rang van het officerschap voor Chinezen, omreden 'dat de hoofden der Chineesche natie te Semarang en Soerabaija den rang van Majoor bekleeden'.¹⁸ Daarmee werd majoor Tan Eng Goan het hoofd van de Chinezen in Batavia en de voorzitter van de Kong Koan aldaar. De twee luitenants Oeij Eng Liok (黄永禄) en Jap Soan Kong (叶选官) werden een jaar later bevorderd tot kapitein.

Sindsdien bestond de Kong Koan doorgaans uit één majoor, die tevens de voorzitter van de Kong Tong was, en zes leden waaronder één of twee kapiteins, vier of vijf luitenants van twee secretarissen. Naarmate de Chinese bevolking in Batavia toenam en de werkkring van de Kong Koan zich uitbreidde, stelde de resident van Batavia¹⁹ P. van Rees in 1849 aan de Indische Regering voor om twee buitengewone leden aan de Kong Koan toe te voegen. In het besluit van 5 september 1849 werd bovendien besloten aan Tan Soe Tjong, adoptiezoon van de majoor, de rang van luitenant titulaire te verlenen, 'als een bewijs van 's Gouvernements tevredenheid over de nuttige en goede diensten van den Majoor titulaire der Chinezen, Tan Eng Goan.'²⁰ Tan Soe Tjong werd zodoende op slechts 17-jarige leeftijd een van de luitenants. Op 14 september 1849 schreef de resident aan majoor Tan Eng Goan een brief die terugvertaald uit het Chinees de volgende inhoud had:

... Het Gouvernement benoemde Tan Soe Tjong tot luitenant titulaire in aanmerking nemend de ijver en nuttigheid van de Majoor ten opzichte van zijn ambtelijke plichten. Dit besluit toont de welwillendheid van het Gouvernement. Eerder lichtte de ondergetekende de Majoor in over de verheffing van zijn hoge functie binnen de Chinese Raad. Dientengevolge beleeft ondergetekende vreugde aan de benoeming. Ondergetekende is van mening dat de Majoor dit verdient omdat hij reeds twintig jaar lang hard heeft gewerkt voor de Gouvernemente zaken, ten koste van zijn particuliere zaken. Hoewel ondergetekende op de hoogte was van het feit dat deze benoeming een overtreding van de gouvernementsregels was, overwoog hij met deze benoeming de Majoor tegemoet te komen en kon hij tenslotte niets anders doen dan de regels te overtreden. Desondanks dient de Majoor goede diensten te blijven vervullen....²¹

Op 29 augustus 1865 diende Tan Eng Goan het verzoek in om eervol te worden ontslagen 'onder toekenning van den titel van majoor in zijne plaats tot Majoor en Hoofd der Chinezen te Batavia.' De Raad van Nederlands-Indië²² besloot 'dat Tan Eng Goan voor zijne aan den lande bewezen diensten genoegzaam zal beloond zijn, indien hij, bij zijn aftreden als hoofd der Chinezen te Batavia, den titel van Majoor blijft behouden.' Naast het ontslag verzocht Tan Eng Goan de resident van Batavia voor de tweede keer om zijn adoptiezoon Tan Soe Tjong, luitenant van de Kong Koan, te benoemen tot zijn opvolger als majoor. Het eerste verzoek had hij al in april 1862 ingediend. De majoor verzocht de resident van Batavia J.C. de Kock van Leeuwen toen om Tan Soe Tjong hem te laten opvolgen bij zijn overlijden.²³ Maar telkens weigerde de resident op zijn verzoek in te gaan omdat twee andere kapiteins langer in dienst van de Kong Koan waren. De regering benoemde tenslotte kapitein Tan Tjoen

¹⁷ Paneel van de Kong Koan, nr. 1; *Almanak en naamregister van Nederlandsch-Indië voor 1830*, Batavia: Landsdrukkerij, 1830, 41.

¹⁸ Gouvernementsbesluit, 21 september 1837, no. 14.

¹⁹ Resident was het hoofd van het gewestelijk bestuur.

²⁰ Kong Tong-notulen 21010, 27 september 1849, 283-284; Gouvernementsbesluit, 5 september 1849, no. 2.

²¹ Terugvertaald uit Kong Tong-notulen 21010, 27 september 1849, 281-282.

²² De Raad van Nederlands-Indië was het adviesorgaan van de gouverneur-generaal.

²³ Gouvernementsbesluit, 18 april 1862, no. 13.

Tiat tot de nieuwe *Majoor der Chinezen te Batavia* en Tan Soe Tjong werd tot kapitein titulair gepromoveerd.²⁴

Kort na zijn aftreden, op 12 februari 1866, diende de oud-majoor een verzoek in bij de resident om een gratificatie en een persoonlijke toelage als beloning 'voor zijne aan den lande bewezen diensten.' Echter, ook dit verzoek werd niet gehonoreerd. In plaats van een gratificatie kreeg hij als beloning 'van veeljarige pligbetrachting' een gouden medaille met een gouden ketting, ter waarde van 700 gulden. Deze medaille was voorzien van het Nederlands wapen op de ene zijde, en aan de andere zijde het opschrift.²⁵

Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië
Aan
Tan Engoan
Eervol Majoor der Chinezen te Batavia,
ter beloning van veeljarige pligbetrachting
1866

Het bovenstaande feit komt echter niet geheel overeen met de inhoud van een van de Kong Koan-panelen. Daarop staat: "...na zijn aftreden in 1865 kreeg hij (Tan Eng Goan) een gouden medaille en een toelage van 150 gulden per maand."²⁶ Wij hebben hier vermoedelijk met hagiografie te maken.

1.3 Belastingpachter

Hoewel er over de zakenactiviteiten van Tan Eng Goan weinig op papier staat, treffen wij hier en daar stukken aan in de Kong Tong-notulen en in de archieven van het Nederlandse koloniale bestuur. De benoeming tot officier binnen de Kong Koan was niet erfelijk geregeld. Een essentiële voorwaarde voor toetreding tot het officierenkorps was het financiële vermogen van de kandidaat. Na zijn benoeming tot officier verkreeg Tan Eng Goan het voorrecht om aanspraak te kunnen maken op verschillende belastingpachten, zoals het innen van het hoofdgeld van de Chinezen²⁷, de verkoop van Javaanse en Chinese tabak, de verkoop van arak, de *wajang*pacht en de pasarpacht. Daarvoor was vanzelfsprekend allereerst eigen kapitaal nodig.

Zo verwerf Tan Eng Goan tijdens zijn kapiteinschap het recht op het innen van hoofdgeld onder de Chinezen in de Ommelanden, Batavia en omgeving. Later verzocht hij ook de pacht op de opiumverkoop in Batavia, Bantam, Buitenzorg en Krawang. Dat het pachten van belasting niet zonder risico was blijkt uit het feit dat Tan Eng Goan in 1833 geen winst maakte maar een schuld van 50.400 gulden bij de regering opliep. Bovendien kreeg hij van de Directie der Middelen en Domeinen voor deze schuld een extra boete van 10.500 gulden opgelegd. Uiteindelijk kon hij een

²⁴ Gouvernementsbesluit, 20 december 1865, no. 15.

²⁵ Gouvernementsbesluit, 12 april 1866, no. 33; Kong Tong-notulen 21017, 4 mei 1866, 69.

²⁶ Paneel van de Kong Koan, nr. 1.

²⁷ Het hoofdgeld der Chinezen was een belasting die onder de Chinese inwoners door de pachters werd geïnd in de residentie Batavia, Semarang en op het eiland Madoera. In de stad Batavia en voorsteden moesten alle Chinese mannen maandelijks 25 cent belasting (hoofdgeld) betalen; werklieden of de zogenaamde koelies (gehuurde arbeiders) moesten jaarlijks een gulden en 33 en een halve cent betalen. Chinese mannen die in de Ommelanden van Batavia woonden betaalden één gulden voor het hele jaar.

vrijstelling van deze boete krijgen en mocht hij zijn schuld in maandelijks bedragen afbetalen.²⁸ Deze financiële tegenslag vormde overigens geen belemmering voor zijn promotie tot eerste majoor der Chinezen te Batavia in 1837.

Vanaf 1848 werd Tan Eng Goan pachter van diverse andere producten. De informatie over zijn zakenactiviteiten in de tussenliggende periode is mager; wel weten wij dat hij in 1844 vrijwel probleemloos de enorme som van 250.000 gulden van het 'Collegie van Boedelmeesteren' van Batavia kon lenen. Deze lening werd verleend onder borg van twee in Batavia gevestigde, aanzienlijke Chinezen, Souw Tian Pie (苏天庇) en Tan Tjoen Tiat.²⁹ Daarnaast gaf Tan Eng Goan als onderpand zijn drie percelen grootgrondbezit in het westen van residentie Batavia, Kramat, Tandjong Boerong en een gedeelte van Rawa Kidang, met een door de landmeter getaxeerde totale waarde van 479.000 gulden.³⁰ Als verdere garantie werd de opbrengst van de suikerproducten uit deze drie stukken land berekend op een bedrag van 769.500 gulden per jaar. Het geleende bedrag zou bestemd zijn voor de uitbreiding van zijn handelsactiviteiten, met name op het gebied van de belastingpacht.³¹

Uit de Kong Tong-notulen van 1845 tot en met 1847 (daarvoor ontbrak enige systematische informatie over de pacht van de Chinezen) blijkt dat Tan Eng Goan niet langer deelnam aan enige belastingpacht. Een zekere Tan Lioe (陈柳) pachtte meerdere jaren de verkoop van *arak* (rijstbrandewijn) en na zijn overlijden in 1847 begon Tan Eng Goan met het pachten van de belasting op arak. Nadat hij deze zaak drie jaar achter elkaar had gedreven, ging de belastingpacht van de verkoop van arak, rum en *tjoe* (酒, Chinese brandewijn) van 1851 tot en met 1853 over in handen van Tan Soe Tjong. Tan Eng Goan pachtte voor het laatst de arakverkoop in 1855.

Net als veel andere belastingpachters had majoor Tan Eng Goan meerdere malen moeite om zijn pacht volgens het contract op tijd aan de Regering te betalen. Al in april 1848, drie maanden na het overnemen van de arakverpachting, verzocht hij gouverneur-generaal J.J. Rochussen om het pachtgeld van de maanden februari en maart, later dat jaar in vier termijnen (verspreid over september, oktober, november en december) te mogen betalen en vrijgesteld te worden van boete. Dit verzoek werd goedgekeurd door de gouverneur-generaal. In de brief van de resident aan de Kong Koan werd benadrukt dat dergelijke vrijstellingen van de gouverneur-generaal enkel en alleen aan de majoor verleend konden worden.³²

Een dergelijk verzoek om uitstel werd een jaar later herhaald. De gouverneur-generaal gaf opnieuw toestemming, zodat Tan Eng Goan zijn pachtgeld van arak over januari en februari later dat jaar in vier termijnen, zonder boete, kon betalen.³³ Op 25 mei 1850 schreef Tan Eng Goan aan de resident van Batavia met het verzoek om het pachtgeld van mei uit te stellen tot juli en augustus, omdat hij veel geld besteed had aan onroerende goederen. De resident droeg deze brief twee dagen later over aan de

²⁸ Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia*, 236-237.

²⁹ Souw Tian Pie was van 1847 tot 1880 luitenant van de Kong Koan van Batavia. Tan Tjoen Tiat werd in 1845, 1849 en 1865 benoemd tot respectievelijk luitenant, kapitein en majoor van de Kong Koan.

³⁰ Gouvernementsbesluit, 29 november 1844, no. 3. Mona Lohanda verwijst ook naar het bovengenoemde gouvernementsbesluit in haar boek, maar zij interpreteert het bedrag van 479.000 gulden als de verplichte belasting op de drie stukken land van Tan Eng Goan. Dit is niet juist. Zie Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia*, 237.

³¹ Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia*, 237.

³² Kong Tong-notulen 21009, 19 mei 1848, 103-104.

³³ Kong Tong-notulen 21010, 30 maart 1849, 77.

Kong Koan en vroeg commentaar van de officieren, waarop een extra zitting werd gehouden in afwezigheid van de majoor. De officieren concludeerden na overleg als volgt: “a: het gewenste uitstel van de betaling is kort, te weten van mei tot juli en augustus, waardoor er geen probleem optreedt als ook de Regering hiermee instemt; b: omdat de suikermolens in december van ieder jaar worden stopgezet kan door het zo ontstane gebrek aan suiker van januari tot mei geen arak worden geproduceerd. Bovendien blijft de arakprijs in deze periode zo laag dat de verkopers maar een beperkte hoeveelheid arak opslaan en niet willen verkopen voordat de prijs weer omhoog gaat. Het verzoek van de majoor om uitstel is daarom niet ongegrond.”³⁴ Toch werd de aanvraag van de majoor ditmaal afgewezen.

In 1851 droeg Tan Eng Goan het recht op de pacht van de verkoop van arak, rum en tjoe in Batavia over aan zijn adoptiezoon Tan Soe Tjong, en deze viel hetzelfde lot ten deel – ook hij was niet in staat zijn pachtgeld op tijd te betalen. Hij verzocht de Raad van Nederlands-Indië om het over de maanden februari en maart 1851 verschuldigde pachtgeld ten bedrage van 10.800 gulden, zonder boete aan te mogen zuiveren in vier termijnen, gelijktijdig met het pachtgeld over de maanden september tot en met december van dat jaar; tevens vroeg hij om teruggave van de door hem in de maand mei 1850 voor zijn vader Tan Eng Goan betaalde boete van 220 gulden, wegens te late storting van pachtpenningen. De Kong Koan-officiëren discussieerden hierover in opdracht van de resident van Batavia en zij vonden deze verzoeken aanvaardbaar indien de resident ze ook zou goedkeuren. Toch wees de raad van Indië beide verzoeken af, op advies van de resident van Batavia en van de directeur der Middelen en Domeinen.³⁵

Gedurende 1855 pachtte Tan Eng Goan opnieuw de verkoop van arak, rum en tjoe, evenals de belasting op tabak in de residentie Batavia en de assistent-residentie Buitenzorg. Op 6 oktober 1855 verzocht hij zijn achterstallige pachtpenningen over de maanden juli, augustus en september 1855 voor de helft te mogen aanzuiveren in januari, en de andere helft in februari 1856, met vrijstelling van de verbeurde boetes. Dit verzoek werd door de raad van Indië afgewezen.³⁶

Terwijl hij de regering om vrijstelling vroeg, leende Tan Eng Goan tegelijk een bedrag van 24.078 gulden van de Kong Koan. Deze lening ging in op 16 oktober 1855 en eindigde in december 1860. Hij betaalde de schuld terug in vijf termijnen, gelijkelijk verdeeld over vijf jaar. Aan het eind van ieder jaar (vanaf 1856) betaalde hij zijn schuld van 4.815,63 gulden terug aan de Kong Koan, aangevuld met de rente, die over de periode van 1857 tot 1861 respectievelijk 1.745,66, 1.155,78, 866,81, 577,87 en 288,93 gulden bedroeg. De totale rente die hij voor de schuld bijbetaalde kwam op 4.635,05 gulden.³⁷

Hoewel de arakpacht niet probleemloos verliep, ging Tan Eng Goan in 1848 de pacht aan op Pasar Loear Batang, een van de markten in de binnenstad van Batavia. Al snel bleek dat hij ook in deze transactie verlies leed. Zijn gemachtigde in deze zaak, Tan Tiang Kie (陈长溪)³⁸, was zijn woordvoerder: “De verpachting op de Pasar Loear Batang is een nieuw pachtmiddel van het Gouvernement. Niemand durfde als eerste

³⁴ Kong Tong-notulen 21011, 29 mei 1850, 173-175.

³⁵ Kong Tong-notulen 21012, 21 maart 1851, 65-68; Gouvernementsbesluit, 10 juni 1851, no. 16.

³⁶ Gouvernementsbesluit, 6 november 1855, no. 11.

³⁷ Kong Tong-notulen 21016, 26 februari 1857, 31; 20 januari 1858, 181; 22 februari 1859, 404; 24 februari 1860, 554; 30 januari 1861, 680.

³⁸ Zakenman, woonachtig te Krawang en werd in 1853 tot luitenant aldaar benoemd. Zie Kong Tong-notulen 21013, 24 juni 1853, 452.

op dit pachtmiddel in te gaan behalve de Majoor zelf. Hij beoogde hiermee niet zozeer winst voor zichzelf te boeken, maar hij doet dit ten behoeve van het Gouvernement. Het aantal *warongs* (winkeltjes) in de pasar leverde echter minder op dan was voorzien. Het verlies van januari tot augustus liep op tot 5.076,27 gulden. De Majoor verzocht dit bedrag van de regering terug te krijgen.” De resident stuurde deze brief terug aan de Kong Koan en vroeg de opinie van de officieren. De officieren inspecteerden het betreffende kasboek en berekenden dat het verlies van de majoor 4.747,16 gulden bedroeg. Zij rapporteerden het resultaat van hun bevindingen aan de Resident.³⁹ In juli 1849 betaalde de regering op advies van de directeur der Middelen en Domeinen 3.720 gulden als tegemoetkoming in het door hem geleden verlies op de pacht van Pasar Loear Batang over het jaar daarvoor. Deze uitgave zou ten laste worden gebracht van de som van 500.000 gulden bij de begroting van de algemene posten van 1849 uitgetrokken voor buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden.⁴⁰

Over de laatste vier maanden van 1848 slaagde Tan Eng Goan er evenmin in met de pacht van de Pasar Loear Batang winst te boeken en hij vroeg daarom om nog meer terugbetaling. De resident gaf in januari 1849 opdracht aan de Kong Tong om deze zaak nader te onderzoeken. De Kong Tong bewees dat het verlies van zijn pacht over de hele jaar 6.554,77 gulden was, te weten 4.747,16 gulden van januari tot augustus (hetzelfde als uit hun eerdere onderzoek) en 1.807,61 gulden van september tot het einde van het jaar.⁴¹ Tan Eng Goan vroeg de regering in 1850 nogmaals een som van 2.106,56 gulden extra terugbetaling wegens geleden schade op de pacht van de Pasar Loear Batang over 1848. Maar zijn verzoek werd ook deze keer afgewezen. Het Gouvernementsbesluit van 22 april 1851 gaf bovendien aan dat: “De Minister van Staat, Gouverneur-generaal geene termen heeft kunnen vinden, om van die beschikking terug te komen, en zulks te minder, om dat van den adressant (Tan Eng Goan), als hoofd der Chinezen te Batavia, had mogen worden verwacht, dat hij uit aanmerking van het voorbeeld, het welk hij als zoodanig behoorde te geven van onderwerping aan ’s Gouvernements bepalingen en beschikkingen, in de onderwerpelijke zaak zoude berusten en de regering niet ten derde male met dit verzoek zoude lastig vallen.”⁴²

Een opmerkelijk feit is dat alle bovengenoemde besluiten ten gunste van de majoor in de notulen van de Kong Tong zijn vastgelegd. Maar van bijvoorbeeld het besluit van 22 april 1851, dat zijn reputatie zou kunnen schaden, is in de notulen geen spoor te vinden.

In 1849 en 1853 trad Tan Eng Goan op als wajangpachter, die de belasting op allerlei openbare theaters collecteerde. Maar hierover wordt in het Kong Koan-archief weinig gedetailleerde informatie gegeven. Chinese wajangspelen (komedies) werden alleen verpacht in de residentie Batavia, dat wil zeggen de stad, de voorsteden en de Ommelanden van Batavia. Wajangs waren toneelvoorstellingen met niet alleen levende personen (*wajang wong*), maar ook met marionetten (*potaihie*) en het zogenaamde Chinese schimmenspel (*wajang koelit*).⁴³ De voorstellingen mochten alleen plaatsvinden na betaling van de vastgestelde belastingtarieven aan de pachter.

³⁹ Kong Tong-notulen 21009, 6 oktober 1848, 230-235.

⁴⁰ Gouvernementsbesluit, 13 juli 1849, no. 4; Kong Tong-notulen 21010, 14 september 1849, 245-246.

⁴¹ Kong Tong-notulen 21010, 14 januari 1849, 19-20.

⁴² Gouvernementsbesluit, 22 april 1851, no. 16.

⁴³ De voorwaarden van deze belastingpacht werden opgenomen in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië 1849, no. 52 onder la L en gewijzigd bij Staatsblad van Nederlandsch-Indië 1862, no. II.

Deze bedroegen voor ieder etmaal dat binnen of buiten het huis, erf of tuin, wajangs werden vertoond in het geval van vrouwenwajang (zogenaamde wajangs meiden) 80 gulden en in het geval van mannenwajang 60 gulden. Voor poppenwajang (marionetten) en Chinese schimmen of wajang koelit was het respectievelijk 30 en 20 gulden gemoeid.

De langste periode waarin Tan Eng Goan dezelfde belasting inde was de tijd dat hij tabak pachtte. Hij pachtte Javaanse en Chinese tabak over een periode van tien jaar, van 1852 tot 1862, met uitzondering van het jaar 1856, toen zijn adoptiezoon Tan Soe Tjong de zaken waarnam. Vanaf 1857 pachtte hij geen andere middelen of producten meer dan tabak. Net als de belasting op opium, arak en de varkenspacht, werd de belasting op Javaanse en Chinese tabak beschouwd als een recht op het verbruik.⁴⁴ De pachter had het recht om bij verkopers in het klein (minder dan één *kodie*, 40 *krandjangs*⁴⁵, tegelijk) belasting te heffen op alle soorten tabak die binnen de residenties Bantam, Batavia en Krawang werden ingevoerd. De groothandel, evenals de uit- en doorvoer, was vrij van belasting. Het belastingbedrag bij invoer verschilde naar gelang van de soort tabak en bedroeg voor de beste soort 45 gulden per *kodie* van 40 *krandjangs*, wegende 28 *kati* (Oost-Indisch gewicht van 0,01 pikol, gelijk aan 0,6176 kg) per *krandjang*. De verkopers in het klein betaalden 2 gulden per maand.

Uit het bestaande Kong Koan-archief is moeilijk op te maken of het zakenleven van Tan Eng Goan al met al goed of slecht verliep. Wat wij wel weten is dat zijn weduwe Lo Jie Poh Nio in 1873 een lening vroeg bij de assistent-resident van Batavia. Dat was vier maanden na het overlijden van haar echtgenoot, toen zij in een benarde financiële toestand verkeerde. Zij woonde in bij haar broer, die in haar levensonderhoud voorzag. Ook de officieren van de Kong Koan erkenden het feit dat de weduwe van de oud-majoor in armoede leefde. Of zij wel of geen financiële bijdrage kreeg van de koloniale overheid blijft voorlopig nog een vraag; dit is niet terug te vinden in het Kong Koan-archief.⁴⁶

1.4 Hoofd van de Chinezen en voorzitter van de Kong Koan

Majoor Tan Eng Goan en de andere officieren speelden een belangrijke rol als intermediairs tussen het koloniale gezag en de Chinese gemeenschap. Aan de ene kant traden zij op als superieuren en oefenden zij directe macht uit over hun onderdanen; aan de andere kant voerden zij de bevelen en opdrachten van de koloniale autoriteiten uit. Naast zijn eigen veelvoudige zakelijke aangelegenheden bemoeide majoor Tan Eng Goan zich tijdens zijn officierschap veel met allerlei gebeurtenissen rondom de Kong Koan en in de Chinese samenleving. Hij behandelde niet alleen belangrijke zaken als het beheer van begraafplaatsen en tempels (hij was verantwoordelijk voor de verkoop van grafgrond en de instandhouding van de tempels), maar ook zaken als

⁴⁴ De voorwaarden voor de belastingpacht van zowel Javaanse als Chinese tabak zijn opgenomen in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië 1849, no. 52 onder la D, gewijzigd bij Staatsblad 1856, no. 68.

⁴⁵ *Krandjang* is Javaans voor mand, matwerk of gevlochten bamboe. Zie P.J. Veth, met aanvullingen van H. Kern en F.H. Prick van Wely, *Uit Oost en West: verklaring van 1000 woorden uit Nederlands-Indië*, Amsterdam [etc.]: Veen, 2003, 162. *Kodie*, twintigtal, is maateenheid voor batik en kledingstukken. Eén *kodie* is 40 *krandjangs*.

⁴⁶ Kong Tong-notulen 21018, 17 januari 1873, 1093-1094.

het onderhoud van wegen en bruggen, het verzorgen van de straatverlichting en het schoonhouden van de afvalsloten.

In het geval dat een verzoek bij de koloniale regering werd ingediend, vertegenwoordigde majoor Tan Eng Goan zijn medeofficieren en schreef hij een brief aan de resident van Batavia. Het briefverkeer betreffende Chinese zaken ging vrijwel altijd tussen de majoor en de resident. Op 15 december 1843 diende Tan Eng Goan bij de resident een subsidieverzoek in voor onderhoudswerk aan de weg tussen Tandjong (Chinese begraafplaats) en Angkee.⁴⁷ Op 20 januari 1844 verzocht hij om terug te keren naar het voorgaande beleid (Gouvernementsbesluit 10 juli 1830, no. 6, art. 1) ten aanzien van de Chinese immigranten naar Batavia wegens de afname van de Chinese bevolking en de teruglopende handel in de Chinese wijken (kampongs).⁴⁸ Tan Eng Goan onderhandelde tevens in de naam van de Kong Koan met het hoofd van de lokale inwoners over de grondhuur.⁴⁹ Wanneer een claim van een Chinese bewoner werd ingediend bij de majoor, nam hij een en ander in overweging en stuurde hij zijn advies door aan de resident van Batavia.

Bovendien nam majoor Tan Eng Goan het initiatief in het onderhoud en de restauraties van de Chinese tempels en deed een oproep aan de Chinese officieren en inwoners van Batavia om donaties te doen. Bij de heropening van de tempels stelde de majoor de inscripties op waarin hij de geschiedenis en de functies van de tempels, de kosten van de restauraties en eventueel de lijsten van de donateurs vermeldde. Dit vond bijvoorbeeld plaats bij de voltooiing van het verbouwen van de Toa Pek Kong-tempel op Antjol (大伯公安恤庙) in 1839 en van de Kim Tek Ie (金德院) te Batavia in 1846.⁵⁰ De restauratiekosten van deze twee tempels bedroegen respectievelijk 804,16 en 4.847 gulden. Het laatst genoemde bedrag werd ingezameld onder ongeveer 160 Chinese officieren en de andere bewoners van Batavia. De schenking varieerde van 10 tot 120 gulden. Samen met zijn schoonzoon Oeij Tiong Djoen (黄仲润) was majoor Tan Eng Goan de grootste donateur; beiden doneerden 120 gulden voor deze restauratiebeurt.⁵¹

Voor het administreren van al deze werkzaamheden was een behoorlijke vergaderruimte nodig. Om hierin te voorzien gaf gouverneur-generaal G.W.B. van Imhoff reeds in 1743 aan kapitein Liem Beng Kong (林明光) de opdracht om een gebouw in het noorden van Batavia te verbouwen tot de Kong Tong, het kantoor tevens de vergaderzaal van de Kong Koan. Omdat de meeste Chinezen destijds rondom Tongkangan in het zuiden van de stad woonden, was de ligging van de Kong Tong niet ideaal. Kapitein Tan Ping Kong (vader van Tan Eng Goan) had daarom ook in de buurt van Tongkangan een kantoor ingericht om dagelijkse zaken af te handelen; het gebouw in het noorden werd uitsluitend gebruikt voor grote gebeurtenissen en belangrijke ceremonies. De Kong Koan had geen eigen kantoor, de werkzaamheden werden in allerlei particuliere woningen uitgevoerd, vaak in het woonhuis van de kapitein en later in dat van de majoor. In verband hiermee diende kapitein Ko Tiang Tjong een verzoek in bij het gouvernement om een stuk grond te mogen kopen en daar een kantoor voor de Kong Koan te bouwen. Een en ander werd toegestaan, maar het kantoor bleef na het overlijden van Ko Tiang Tjong eigendom van zijn familie,

⁴⁷ Kong Tong-notulen 21004, 15 december 1843, 46-48.

⁴⁸ Ibid., 8 februari 1844, 90-91.

⁴⁹ Ibid., 7 juni 1844, 167-168.

⁵⁰ Meer over deze twee tempels zie

⁵¹ Claudine Salmon and Denys Lombard, *Les Chinois de Jakarta: Temples, temples et vie collective*, Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1980, 219-222 en 230-231.

terwijl het originele statige Kong Tong-gebouw in het noorden van de stad danig werd verwaarloosd. In 1861 stelde majoor Tan Eng Goan daarom voor om het Kong Koan-kantoor, dat destijds eigendom was van Ko Kiong Jauw (高琼瑶), de kleinzoon van Ko Tiang Tjong, aan te kopen en hieraan 8.500 gulden uit de Kong Koan-fondsen te besteden. Op 27 april 1861 werd dit voorstel aangenomen in een raadsvergadering waarbij de majoor, de kapitein, zeven luitenants, twee buitengewone luitenants en twee secretarissen aanwezig waren. Het verzoek werd door de gouverneur-generaal goedgekeurd en op 10 september 1861 werd de koop ten overstaan van een notaris bekrachtigd. Vervolgens werd het gebouw opgeknapt en geschikt gemaakt voor de dagelijkse werkzaamheden.⁵²

Illustratie 4: Kim Tek Ie-tempel in Batavia
Bron: Kong Koan-archief.

De majoor was tevens voorzitter van de Kong Tong, waarin de officieren zitting namen. Hij woonde iedere zitting bij behalve wanneer hij voor dringende zaken naar zijn suikermolen moest, onwel was of een direct familielid was overleden. Hij besprak alle zaken met zijn onderofficieren, waarbij hij meestal zijn eigen mening zwaar liet wegen. De notulen van de Kong Tong-zittingen tijdens het majoorscheap van Tan Eng Goan waren veel gedetailleerder dan die uit andere perioden. Alle stukken over een rechtszaak bevatten de geschiedenis van de zaak, het rapport uitgebracht door de officieren die de zaak onderzochten, de nadere inspectie tijdens de Kong Tong-zitting, de grondslag van de beoordeling en het besluit van de Kong Tong. Als voorman van

⁵² Paneel van de Kong Koan, nr. 2. De inscriptie van dit paneel herdenkt deze bijzondere mijlpaal van de Kong Koan en vermeldt de namenlijst van de 13 officieren die bij de vergadering van de aankoop aanwezig waren. Zie ook Kong Tong-notulen 21016, 27 april 1861, 743-744.

de Kong Koan was het kennelijk zo dat majoor Tan Eng Goan de meeste zeggenschap had in de beslissingen.

Illustratie 5: Interieur Toa Pek Kong-tempel op Antjol
Bron: Kong Koan-archief.

Op 7 augustus 1846 was majoor Tan Eng Goan afwezig en was kapitein Oeij Liauw Kong (黄燎光) de plaatsvervangende voorzitter van de Kong Tong-zitting. Bij die gelegenheid stelden de aanwezige officieren boedelmeester Djie Kim Louw (徐金炉) op zijn eigen verzoek voor als kandidaat voor de positie van tweede secretaris ofwel adjunct secretaris, van de Kong Koan.⁵³ Later bleek de majoor het niet met deze beslissing eens te zijn. Hij was niet tevreden met Djie Kim Louw en schreef een brief aan de resident om in diens plaats Tan Hak Lim (陈学林) aan te bevelen. Maar Oeij Liauw Kong bleef bij zijn standpunt en weigerde op het voorstel van de majoor in te gaan.⁵⁴ De resident kon hierover geen definitieve beslissing nemen en gaf de Kong Tong op 13 november opnieuw opdracht een geschikte kandidaat te vinden. De majoor redeneerde: “Tan Hak Lim is geboren en getogen in China en beheerst de Chinese taal uitstekend. Hij is oprecht en betrouwbaar. Hoewel hij het Maleis en het Nederlands niet beheerst, is hij geschikt voor deze functie, met tijdelijke hulp van de voormalige secretaris Tan Eng Kiauw (陈荣乔). Djie Kim Louw daarentegen werkt niet hard genoeg, zoals bleek toen hij eerder tijdelijk als secretaris voor de Kong Koan in dienst was.” Oeij Liauw Kong en drie andere officieren gaven zich niet zomaar gewonnen maar de majoor kreeg steun van de rest van de Kong Koan-officieren.⁵⁵ De

⁵³ Kong Tong-notulen 21007, 7 augustus 1846, 1-3.

⁵⁴ Ibid., 16 september 1846, 51-52.

⁵⁵ Ibid., 14 november 1846, 86-89.

strijd tussen de twee partijen duurde nog enige tijd voort, maar uiteindelijk legden allen zich neer bij de mening van de majoor: de gouverneur-generaal besloot op 10 maart 1847 om Tan Hak Lim tot tweede secretaris van de Kong Koan te benoemen.⁵⁶

De post van tweede secretaris van de Kong Koan stond niet lang daarna opnieuw vacant, toen Tan Hak Lim op 25 september 1851 overleed.⁵⁷ Zakenman Loa Koan Lan (赖观澜) en de derde (niet officiële) secretaris van de Kong Koan, Tjung Tje Lak (庄济潞), solliciteerden gelijktijdig naar deze functie. Alle officieren beschouwden Tjung Tje Lak als de beste kandidaat en rapporteerden het resultaat van hun overleg aan de resident.⁵⁸ Gouverneur-generaal A.J. Duymaer van Twist nam op 3 januari 1852 het besluit Tjung Tje Lak tot tweede secretaris van de Chinese Raad te benoemen. Februari 1852 zou zijn salaris ingaan.⁵⁹

Bij besluit van de gouverneur-generaal, gedateerd 18 maart 1853, no. 13, werd Tjung Tje Lak echter wegens luiheid en nalatigheid uit zijn functie in de Kong Koan ontslagen.⁶⁰ Tjung Tje Lak voelde zich sterk benadeeld en vermoedde dat de majoor achter de intrige zat. Naar aanleiding hiervan begon hij een rechtszaak tegen majoor Tan Eng Goan en diende hij bij gouverneur-generaal Duymaer van Twist op 30 maart 1853 de volgende aanklacht in tegen de majoor:

Op grond van het besluit van de Gouverneur-generaal van 18 maart jl. werd ik ontslagen omdat ik te lui zou zijn geweest en mijn werk zou hebben verwaarloosd. Het was echter niet duidelijk wie mij heeft aangeklaagd. Zowel ik als de aanwezige officieren van de Kong Tong waren hierdoor verbaasd. Dit incident is veroorzaakt door niemand anders dan de Majoor, die achter dit complot zit. Ik weet dat hij regelmatig mijn fouten openbaart en dat hij mij bij de Resident aangeklaagd heeft uit angst dat de Resident, op advies van de Kong Tong-officiëren, de post van luitenant van Krawang aan mij zou toedelen. Om diverse persoonlijke redenen heeft hij wraak willen nemen en mijn ontslag willen bewerkstelligen. Ik schaam mij en hoop dat de Gouverneur-generaal deze zaak recht zal zetten.

Tjung Tje Lak moest zijn bezwaarschrift nogmaals voorlezen bij de Kong Tong. Majoor Tan Eng Goan somde Tjung Tje Laks tien misdragingen op, onder andere dat hij tien van de twintig dienstdagen niet bij de Kong Tong aanwezig was; dat hij de documenten niet op tijd archiveerde; dat de werkzaamheden van de Kong Koan-officiëren werden belemmerd door zijn traagheid; dat de notulen en de huwelijksakten van de Kong Koan niet volgens de regels waren opgesteld; dat hij niet fatsoenlijk reageerde toen de majoor hem op zijn fouten aansprak en aanwijzingen gaf om beschuldigingen van de regering te voorkomen, enzovoort. Tjung Tje Lak verdedigde zich tegen de aantijgingen één voor één. Nadat de officieren hem en de majoor verder hadden ondervraagd, kwamen zij tot de conclusie dat Tjung Tje Lak werkelijk de werkzaamheden van de Kong Koan belemmerde en dat zijn ontslag volkomen terecht was.⁶¹

Maar Tjung Tje Lak gaf niet zomaar toe; hij klaagde de majoor nogmaals aan bij de gouverneur-generaal. Ondertussen werd Loa Koan Lan door de Kong Tong als

⁵⁶ Kong Tong-notulen 21007, 18 december 1846, 106-109; 15 januari 1847, 143-145; 9 april 1847, 232-233.

⁵⁷ Kong Tong-notulen 21012, 28 november 1851, 316.

⁵⁸ Ibid., 28 november 1851, 314-317.

⁵⁹ Kong Tong-notulen 21013, 23 januari 1852, 38.

⁶⁰ Ibid., 15 april 1853, 382.

⁶¹ Ibid., 11 april 1853, 367-378.

tweede secretaris bij de resident aanbevolen.⁶² Op 23 april vroeg de resident de officieren van de Kong Tong om de zaak nader te onderzoeken in opdracht van de gouverneur-generaal. Deze keer betichtte Tjung Tje Lak de majoor van een aantal andere duistere praktijken:

- Gedurende 24 jaar waarin majoor Tan Eng Goan de begraafplaatsen Tandjong en Slipi beheerde, had hij nooit de kasboeken aan de Kong Tong-officieren laten zien. Hij beschouwde het gemeenschapsgeld als zijn eigen bezit en leende zelfs dit geld uit. Hij zou zichzelf zo hebben verrijkt met de rente-inkomsten;
- De majoor hield regelmatig de toelages van de officieren achter, in het geval dat een officier tijdelijk uit dienst of ziek was;
- Binnen één jaar meldde de majoor zich een aantal keren ziek bij de Kong Tong, maar in feite ging hij naar Tangerang om een burgermeisje na te jagen en maakte hij zich aan onzedelijk gedrag schuldig door misbruik te maken van zijn prestigieuze positie. Hij probeerde ook op allerlei manieren de dochter van een zekere Liem Sok Gie (林双奇) als concubine te nemen;
- Aangezien veel van de Kong Koan-officieren een familieband hadden met de majoor, werden zijn misdrijven door hen voortdurend in de doofpot gestopt.

In antwoord hierop lieten de Kong Tong-officieren een uitgebreid onderzoek instellen door de directe betrokkenen en andere getuigen te ondervragen en allerlei kasboeken van de majoor te inspecteren. Majoor Tan Eng Goan verweerde zich tegen elk van de bovengenoemde misdrijven en riep eigen getuigen op. Hij erkende dat zijn concubine de dochter van Liem Sok Gie was, maar dat hij daarvoor toestemming van haar vader had gekregen. De officieren rapporteerden alle bekentenissen van beide partijen en hun getuigen aan de resident van Batavia en lieten het oordeel aan hem over. Het enige wat zij konden concluderen was dat Tjung Tje Lak zich onbeleefd had geuit en geen onderscheid tussen superieur en ondergeschikte had gemaakt.⁶³ Hoe deze zaak verder verliep wordt verder in de notulen van de Kong Tong niet vermeld. Maar een duidelijke verandering hierdoor was dat de majoor vanaf 1854 ieder jaar de kasboeken van de begraafplaatsen bij de Kong Koan inleverde en dat de in- en uitgaven in de Kong Tong-notulen werden bijgehouden.

Als hoofd van de Chinezen in Batavia werd de majoor zeker geacht, maar hij kon ook wel eens door zijn onderdanen in verlegenheid worden gebracht. In september 1847 deed zich een incident voor tussen majoor Tan Eng Goan en een toneelspeler. De majoor verzocht de Kong Tong aan deze toneelspeler een waarschuwing uit te delen omdat hij de majoor weigerde aan te horen met het excuus dat hij geen tijd had. De majoor zag hierin minachting van de Kong Tong en vond zijn gedrag daarom onacceptabel.⁶⁴ Omdat de Kong Tong hiervoor geen concrete instructies kon geven, deed Tan Eng Goan een beroep op de resident.

Volgens de aanklager, de majoor, was de loop der gebeurtenissen als volgt: op 23 september zat de majoor in de Antjol Tempel (安恤庙) en zag hij een zekere Bwee Hwa (梅花⁶⁵) aankomen in een eenpersoonskoets en gekleed in een *changshang* (长

⁶² Ibid., 15 april 1853, 391-393.

⁶³ Kong Tong-notulen 21013, 10 mei 1853, 422-436; 20 mei 1853, 417-422.

⁶⁴ Kong Tong-notulen 21008, 28 september 1847, 19-20.

⁶⁵ 'Bwee Hwa' betekent letterlijk pruimenbloesem.

裳, een lange toga). Hij was een privé-toneelspeler van een zekere zakenman Tan Kwan (陈权)⁶⁶ maar kleeedde zich als iemand die een hoge functie vervulde. De majoor wist aanvankelijk niet dat de pas gearriveerde gast een toneelspeler was en was bijna opgestaan om hem te begroeten. Toen hem verteld werd hoe de vork in de steel zat, vond de majoor dat een toneelspeler niet in zijn eentje mocht uitgaan en evenmin zulke mooie kleding mocht dragen. Bovendien was hij van mening dat Bwee Hwa zich tegen hem buitensporig en arrogant gedroeg. Daarop liet de majoor twee gerechtsdienaren Bwee Hwa's met vijf goudknopen versierde toga uittrekken en wilde hij hem streng toespreken om zijn gedrag te corrigeren. Bwee Hwa was helemaal niet bevreesd voor de majoor, integendeel, hij beledigde de majoor door hem in het openbaar tegen te spreken. Om deze redenen wilde de majoor hem bestraffen.

In opdracht van de resident deden de Kong Tong-officieren een onderzoek naar deze zaak. Bwee Hwa verdedigde zich en beweerde onschuldig te zijn. Hij ging met een toga aan naar de tempel omdat hij op dat moment net van een ziekte genezen was en daarvoor zijn dank wilde betuigen aan de goden. Hoewel twee ooggetuigen geen grove woorden van Bwee Hwa hadden gehoord, vonden de officieren toch dat Bwee Hwa geen toga mocht dragen als hij niet op het toneel optrad en niet vergezeld werd door zijn medezangers. Volgens de officieren had hij ook niet in een eenpersoonskoets naar de tempel mogen rijden. De officieren rapporteerden hun bevindingen aan de resident. Zij vonden namelijk dat Bwee Hwa bij wijze van waarschuwing aan andere mensen gedetineerd moest worden.⁶⁷

Op grond van bovengenoemde voorbeelden kan men zich een beeld vormen van de verhouding tussen de majoor en zijn onderofficieren en die tussen het korps van officieren onder leiding van de majoor en de onderdanen. Maar wat was de houding van de officieren ten aanzien van de Nederlandse koloniale regering?

Briefwisselingen tussen de resident en de Kong Koan verliepen dikwijls via de majoor, als vertegenwoordiger van deze Chinese instelling. In een boze brief van de resident aan de majoor, gedateerd 6 september 1847, gaf hij uiting aan zijn ontevredenheid over het gedrag van sommige Chinezen vis-à-vis de Nederlanders. De brief luidt als volgt:

[...] Sinds de ondergetekende zijn ambt te Batavia heeft aanvaard, zijn er diverse malen klachten bij hem ingediend dat Nederlanders door Chinezen werden beledigd. Enkele Nederlanders van aanzien klaagden dat zij in gevaar werden gebracht doordat de Chinezen hun rijtuigen niet fatsoenlijk lieten rijden. Ook de ondergetekende, het hoofd van Batavia, heeft dit ooit meegemaakt. De Majoor dient zich te verantwoorden voor het gedrag van zijn onderdanen. Dankzij de Nederlanders kunnen de Chinezen zich hier vestigen en buiten hun moederland in welvaart verkeren. Daarom moeten zij allen hun respect tonen aan de Nederlanders. Ook schaffen de Chinezen veel luxe goederen aan, bijvoorbeeld betere rijtuigen dan die van de Nederlanders. De Nederlanders worden door zulk arrogant gedrag niet respectvol behandeld, hetgeen niet getolereerd kan worden. Per slot van rekening verblijven de Chinezen als gasten hier op Nederlands grondgebied. Hoewel sommige Chinezen tamelijk welvarend zijn, mogen zij niet worden vergeleken met de Nederlanders. De Majoor en de andere officieren dienen voortaan de correcte gedragsregels voor de Chinezen vast te stellen en erop toe te zien dat zij worden nageleefd. [...]⁶⁸

⁶⁶ Tan Kwan was belastingpachter van diverse producten, onder andere zout, hoofdgeld, dobbelspelen, tabak en wajang in 1845 en 1846.

⁶⁷ Kong Tong-notulen 21008, 7 oktober 1847, 38-42.

⁶⁸ Terugvertaald uit Kong Tong-notulen 21008, 28 september 1847, 27-30.

Naar aanleiding van deze brief kwamen de Kong Koan-officieren bijeen en het wangedrag van de Chinezen ten opzichte van de Nederlanders werd door hen erkend. Zij verklaarden dit wangedrag door erop te wijzen dat de Chinezen sinds kort samen met de lokale inwoners in dezelfde wijken woonden en dat de Chinezen mogelijk negatief door de inheemse bevolking waren beïnvloed. De officieren drongen er daarom bij hun onderdanen op aan dat zij eerbied voor de Nederlanders moesten tonen en een sober leven moesten leiden. Het ongepaste gedrag van de onderdanen was ook te wijten aan de misstappen van hun leiders.⁶⁹

Kort daarna, op 1 oktober, stelde de majoor naar aanleiding van de aanbevelingen van de resident bij de Kong Koan een aantal officiële normen op waarnaar de Chinezen zich hadden te gedragen. Deze normen bestonden uit acht regels voor in het huis en elf voor buitenshuis. Naast de algemene traditionele Chinese normen, zoals respect betonen aan ouderen en het onderling behulpzaam zijn, was er een aantal gedragslijnen met betrekking tot de verkeersregels: op straat diende de man links van de vrouw te lopen; Chinezen mochten geen rijtuigen van Nederlanders inhalen; een Chinees diende zijn rijtuigen of paarden in te houden als er een Nederlander passeerde. Majoor Tan Eng Goan benadrukte nog eens: “Wij Chinezen dienen de Nederlanders dankbaar te zijn omdat zij ons als gasten tot Batavia hebben toegelaten. Ieder van ons zal streng worden bestraft als hij zich niet aan de regels houdt.”⁷⁰

1.5 Conclusie

Tan Eng Goan diende 38 jaar lang als Chinese officier onder de Nederlandse koloniale autoriteiten, waarvan 28 jaar als majoor der Chinezen te Batavia. Hij was zodoende het hoofd van het zesde district van Batavia en behoorde tot het personeel van het plaatselijke (Bataviase) bestuur. Dit wil zeggen dat hij deel uitmaakte van de koloniale administratie. Zijn benoeming en eventueel ontslag vielen dus onder de bevoegdheden van de koloniale autoriteiten. Om zijn aanzienlijke machtspositie binnen de Chinese gemeenschap te handhaven ging majoor Tan Eng Goan in al zijn werkzaamheden behoedzaam te werk. Hij toonde zich plichtsgetrouw aan het gezag en bracht de gouvernementsbevelen zorgvuldig over aan zijn onderdanen. Tevens wendde hij, als vertegenwoordiger van de Chinese gemeenschap, zich zo nu en dan tot de koloniale overheid om hulp te vragen als zijn onderdanen hierom verzochten. Daarvoor verwachtte hij van hen absoluut respectbetoon. Toch was zijn positie als voorzitter van de Kong Koan die de hoogste rang van het officierskorps bekleedde niet altijd onaantastbaar. Uit de notulen blijkt dat hij geregeld de kans probeerde aan te grijpen om zijn familieleden en vertrouwelingen binnen de Kong Koan een plaats te geven en op die manier zijn eigen positie te versterken. Opvallend genoeg leidde dit ook tot kritiek van de andere officieren.

Een Chinees die niet uit welgestelde kringen kwam, maakte weinig kans op een positie binnen het officierskorps. Rijkdom was van groot belang om achting te verwerven binnen de Chinese gemeenschap. Eén van de meeste opvallende voorrechten van de Chinese majoor was dat hij op allerlei gebieden belasting kon innen voor de koloniale overheid en zo binnen een korte tijd winst kon maken. Als zoon van een oud-kapitein met aanzienlijk vermogen bereikte Tan Eng Goan al snel

⁶⁹ Kong Tong-notulen 21008, 28 september 1847, 30-34.

⁷⁰ Ibid., 3 december 1847, 70-73.

de hoogste rang onder de Chinese officieren en werd hij tot majoor benoemd. Ook hij wist van zijn verheven positie te profiteren door onder meer als belastingpachter van verschillende producten op te treden. Maar door onderlinge concurrentie en ongunstige omstandigheden kon de belastingpacht ook een risicovolle bezigheid zijn. Wanneer majoor Tan Eng Goan flinke winst op de pacht had geboekt, liet hij daar andere mensen waarschijnlijk niets van merken. Maar uit verschillende bronnen blijkt dat hij naast winst geregeld ook verlies leed. Nadat hem keer op keer een vrijstelling van een boete wegens wanbetaling van het pachtgeld door de overheid was verleend, verloor hij als belastingpachter langzamerhand haar vertrouwen. Toch bleef hij nog jaren lang functioneren als hoogste officier binnen de Kong Koan, zelfs toen het iedereen duidelijk was dat hij niet langer in welstand kon leven. Hieruit kunnen wij concluderen dat hij ondanks zijn slechte financiële toestand zeer coulant werd behandeld door de koloniale overheid.

Illustratie 6: Portret majoor Tan Eng Goan, 1858

Hoofdstuk 2 De Kong Koan en het Chinese officierskorps

2.1 De Kong Koan ofwel de Chinese Raad te Batavia

Van één hoofdman uitgegroeid tot een instituut van Chinese officieren, heeft het leiderschap van de Chinese stedelijke gemeenschap van Batavia ruim drie eeuwen zijn goede en slechte tijden gekend. De Kong Koan of de Chinese Raad werd voor het eerst erkend in 1747 door de Nederlandse machthebber in Batavia toen een beëdigde secretaris werd toegevoegd. In 1754 werd bepaald dat dit college naar Chinees recht kleine zaken zou behandelen tot een bedrag van 25 rijksdaalders. Het aantal luitenants werd geleidelijk op zes gebracht.¹

Het instituut der Chinese officieren, de Kong Koan, werd gevormd door de Chinese elite, die destijds een centrale positie innam in de koloniale samenleving van de Chinese bevolking van Batavia. Dit hoofdstuk beschrijft de werkzaamheden van de officieren aan de hand van de notulen der zogenaamde Kong Tong-zittingen. Er wordt gekeken naar de verhouding tussen de Kong Koan en de Chinese gemeenschap en de positie van dit instituut in het koloniale bestuursstelsel.

Donald E. Willmott definieert de Kong Koan in zijn monografie over de Chinese gemeenschap in Semarang als één van de eerste ‘community leadership organizations’ die als belangenvertegenwoordiger van de Chinese gemeenschap en als tussenpersoon werkzaam was tussen de Chinese gemeenschap en het koloniale bestuur. Daarnaast bood deze instelling ondersteuning aan de leden van de gemeenschap als daar behoefte aan was. De Kong Koan had immers bepaalde bevoegdheden om besluiten te nemen in het kader van typisch Chinese zeden en gewoonten betreffende religie, huwelijken, echtscheidingen en begrafenissen. Het administratieve, politieke, commerciële en organisatorische leiderschap was geconcentreerd rondom enkele personen, de zogenaamde Chinese officieren. Deze veelzijdige leiders oefenden invloed uit en werden geacht binnen de hele gemeenschap.² G. William Skinner vergelijkt het leiderschap van de drie Chinese gemeenschappen in Manila, Semarang en Phnom Penh onder de koloniale overheersing met dat van Bangkok en definieert de *kapitan* ofwel de Chinese officier als ‘the community’s protector and the state’s agent, the community’s influential leader and the state’s indirect administrator’.³

Onderzoek naar het Chinese leiderschap in Batavia, in het bijzonder dat van de negentiende eeuw, werd tot dusverre alleen verricht door Mona Lohanda in haar monografie *The Kapitan Cina of Batavia 1837-1942*. Haar werk benadrukt de bestuurlijke structuur van het officiersstelsel bekeken vanuit het Nederlandse koloniaal administratieve perspectief. Dankzij het Kong Koan-archief zijn wij nu in

¹ F. de Haan, *Oud Batavia*, Bandoeng: A. C. Nix & Co., 2 vols, 1935, 2de herz. dr., I, 501.

² Donald E. Willmott, *The Chinese of Semarang: A Changing Minority Community in Indonesia*, Ithaca en New York: Cornell University Press, 1960, 135 en 147-168.

³ G. William Skinner, ‘Overseas Chinese Leadership: Paradigm for a Paradox’ in: Gehan Wijeyewardene (ed.), *Leadership and Authority: A Symposium*, Singapore: University of Malaya Press, 1968, 191-207.

staat meer te weten te komen over allerlei aspecten van dit korps van Chinese officieren, zoals afkomst, werkzaamheden en rechtsbevoegdheden.

Hoe kunnen wij de Kong Koan van Batavia definiëren? Hoe gingen de Chinese officieren te werk en hoe was hun verhouding tot elkaar? Welke rol speelde de Kong Koan in de Bataviase Chinese gemeenschap in het midden van de negentiende eeuw? Dit zijn enige vragen die in dit hoofdstuk aan de orde worden gesteld.

2.2 Het officierskorps

De Chinese inwoners van Batavia stonden onder het directe bestuur van hun eigen hoofden, die door de gouverneur-generaal werden benoemd en van de vereiste instructies werden voorzien.⁴ Ondergeschikte leiders, zoals de wijkmeesters, werden aangesteld of door het plaatselijke bestuur of door de officieren waaronder zij dienden. De Chinezen woonden bijeen in de zogenaamde ‘Chinese kampen’ die verdeeld werden in wijken. De wijkmeesters stonden aan het hoofd van bepaalde wijken en werden niet tot de officieren gerekend.⁵

2.2.1 Solliciteren

Het officierschap begon met de rang van luitenant. Degene die aanspraak wilde maken op een aanstelling als officier schreef een rekest rechtstreeks aan de gouverneur-generaal. De gouverneur-generaal placht daarop advies in te winnen bij de resident van de residentie waar de kandidaat gevestigd was. Indien er een Chinese Raad in die plaats bestond, gaf de resident opdracht aan de zittende officieren om de potentiële kandidaat te evalueren. Deze officieren stuurden dan een met redenen omkleed advies ter ondersteuning of afkeuring naar de resident, die vervolgens advies uitbracht aan de gouverneur-generaal voor de eindbeslissing. Uit de Kong Tong-notulen blijkt dat in opdracht van de gouverneur-generaal ook de residenten van Krawang en Pekalongan advies aan de resident of de assistent-resident van Batavia vroegen over enkele Chinese kandidaat-luitenants die te Batavia woonachtig waren. De resident of de assistent-resident stuurde de brieven vervolgens door aan de Kong Koan. De Chinese officieren onderzochten of iedere kandidaat zijn rekest naar waarheid had ingediend, bespraken de zaak met elkaar tijdens de raadbijeenkomst en rapporteerden het resultaat aan de resident of de assistent-resident.⁶ Wanneer de officieren het niet eens werden of ieder zijn eigen voorkeur had voor een bepaalde kandidaat als meerdere personen naar een positie solliciteerden, werden alle verschillende meningen genoteerd in de notulen van de raadzitting. De kandidaat die de meeste stemmen kreeg werd bij de resident of de assistent-resident aanbevolen. Een officier moest uit de vergadering treden wanneer de discussie over een familielid van hem ging. De opvattingen van de majoor wogen zwaarder dan die van de andere officieren. Met andere woorden, de majoor bleek de meeste zeggenschap te hebben tijdens de Kong Tong-zitting.

⁴ Regeringsreglement 1854, Artikel 73, in: *De Zes Regerings-reglementen van Nederlandsch Indië, van 1815, 1818, 1827, 1830, 1836 en 1854*, 's Gravenhage: H.C. Susan, 1858, 204.

⁵ J. Moerman, *In en om de Chineesche kamp*, Weltevreden: Landsdrukkerij, 1929, 44.

⁶ Kong Tong-notulen 21013, 25 januari 1853, 324-331; Kong Tong-notulen 21014, 10 november 1855, 373-375; 15 december 1855, 394-395; Kong Tong-notulen 21016, 24 december 1858, 353-355; 1 april 1859, 424-425.

Het solliciteren naar het ambt van eerste of tweede Secretaris van de Kong Koan te Batavia volgde dezelfde procedure als die van luitenant of kapitein. De secretarissen werden ook door de gouverneur-generaal benoemd. Belangrijkste voorwaarde om secretaris te worden was een uitstekende beheersing van de Chinese taal. Daarom werd doorgaans naar deze betrekking gesolliciteerd door personen die in China waren geboren en getogen.

Om het proces van de benoeming van een effectieve of titulaire luitenant efficiënter te maken en te standaardiseren stuurde de resident van Batavia op 2 april 1844 een brief met bijgaand een formulier naar de Kong Koan. Dit formulier bevatte de naam, leeftijd en geboorteplaats van de sollicitant, de vraag of één van zijn voorouders of zijn naaste familie een Kong Koan-officier was geweest, of hij voldoende financiële middelen had, of hij goed met andere mensen om kon gaan en welke sociale contacten hij had. Andere eisen waren dat hij iets aan de koloniale regering en de lokale overheid had bijgedragen, wat voor onderwijs hij had genoten en dat hij bekend was met de Chinese traditionele normen en waarden.⁷ Hoewel het de officieren duidelijk was dat zij tijdens de sollicitatieprocedure dit formulier moesten invullen, gaven zij toch vaak hun commentaren op de sollicitanten wederom op de gebruikelijke wijze door aan de resident. Daarom benadrukte de resident op 13 mei 1845 in zijn missive aan majoor Tan Eng Goan dat de officieren nauwkeurig volgens het formulier moesten werken.⁸

Alleen een effectieve luitenant had recht op een benoeming tot kapitein en alleen een effectieve kapitein mocht uiteindelijk in aanmerking komen voor het majoorschap. Hoewel het officierschap, zowel effectief als titulair, niet erfelijk was, werd een officier bij voorkeur gekozen uit een officiersfamilie. Bijgevolg maakte iemand die geen aanzienlijke achtergrond had, weinig kans om tot de elitekring te worden toegelaten. Een sollicitant benadrukte in zijn rekest aan de gouverneur-generaal altijd zijn bloedverwantschap met voormalige of dienstdoende officieren. De officieren beschouwden de achtergrond van de sollicitant dan ook als een cruciale voorwaarde.

Behalve de bloedverwantschap speelde de oorspronkelijke afkomst in China van een kandidaat ook een rol bij de selectie, hoewel dit door de autoriteiten niet officieel werd erkend. De eerste Chinezen die zich in Batavia vestigden waren van Hokkian-afkomst. De meeste Chinese officieren in Batavia die vóór het laatste kwart van de negentiende eeuw in Nederlands-Indië waren geboren hadden Hokkian-voorouders. Slechts enkelen waren in de provincie Fukien zelf geboren maar zij hadden wel al jarenlang in Batavia gewoond. Op 2 april 1845 stuurde de resident van Batavia een brief aan majoor Tan Eng Goan naar aanleiding van het ontstaan van een vacature in de Kong Koan na het eervolle ontslag van de kapitein honorair Oeij Eng Liok: "...tot nu toe zijn de meeste officieren in Batavia geboren. Waarom kan deze keer niet iemand gekozen worden die in China geboren is om de vacature van luitenant te vervullen?"⁹ Vermoedelijk eisten de Nederlandse autoriteiten van de kandidaat-officier meer kennis van de Chinese taal en tradities en de nieuwste ontwikkelingen in China naarmate meer Chinezen in Nederlands-Indië arriveerden. Op suggestie van de resident besloten de zittende officieren Tan Eng Kiauw, de toenmalige eerste secretaris bij de Kong Koan, die in China geboren was en daar

⁷ Kong Tong-notulen 21004, 4 april 1844, 112-113.

⁸ Kong Tong-notulen 21005, 16 mei 1845, 231-232.

⁹ Terugvertaald uit Kong Tong-notulen 21005, 25 april 1845, 213.

onderwijs had genoten, als de meest geschikte kandidaat naar voren te schuiven.¹⁰ Nadat de koloniale autoriteiten hem goedkeurden, werd Tan Eng Kiauw op 2 november 1846 tot ‘Luitenant Effectief der Chinezen te Batavia’ benoemd.¹¹

De zittende officieren hadden niet alleen een voorkeur voor degenen die in Nederlands-Indië geboren waren, zij hadden ook een sterk vooroordeel ten aanzien van landgenoten uit andere regio's in China. Op 23 december 1850 diende Tjiong Sin Siok (钟新淑), belastingpachter van de ‘Duizend Eilanden’, de eilandengroep in de baai van Batavia, een verzoek in bij de gouverneur-generaal voor het ambt van buitengewoon lid van de Kong Koan. Tjiong Sin Siok was een Hakka¹² die in China geboren was, maar hij woonde al 25 jaar in Batavia. Dankzij jarenlange ervaring als wijkmeester was hij van mening dat hij voldeed aan alle eisen voor het officierschap. Maar alle zittende officieren in de Kong Koan waren van oordeel dat Tjiong Sin Siok niet mocht worden opgenomen in het officierskorps, omdat hij een Hakka was. Zij vonden dat Hakka's, in tegenstelling tot de Hokkians, brute, botte en luie mensen waren. Bovendien was een familielid van Tjiong Sin Siok, die luitenant in het afgelegen Krawang was, door het gouvernement ontslagen.¹³ Wegens zijn niet-Hokkian afkomst was Tjiong Sin Siok praktisch kansloos om tot het officierskorps te worden toegelaten.

De andere functies waar men bij de Kong Koan naar solliciteerde waren die van tatsi, onderwijzer (教读先生) en tempelmeester (炉主). De tatsi's bezorgden de brieven of de oproep voor de Kong Koan of begeleidden verdachte personen naar de Kong Tong. Zij vervulden dezelfde functie als de zogenaamde *yayi* (衙役), bediende van het *yamen* (衙门) in China. Met andere woorden, de tatsi waren de manusjes-van-alles. De Kong Koan wierf de onderwijzers voor de ‘Beng Seng Sie Wan (明诚书院)’ en de zogenaamde ‘Gie Oh’ (义学, vrije school), de openbare kosteloze school die werd gesubsidieerd door de Kong Koan. De officieren bemoeiden zich ook met het rekruteren van monniken en priesters die hun werkzaamheden uitvoerden in de tempels die werden beheerd door de Kong Koan.

2.2.2 Aanstelling, bezoldiging en ontslag

De Chinese officier in Nederlands-Indië werd gekozen uit de lokale elite. Zijn gedrag moest onberispelijk zijn en hij mocht geen opium schuiven. Hij moest zeer welgesteld zijn want een faillissement of een eventuele staat van kennelijk onvermogen zou een belemmering vormen bij het vervullen van zijn ambt. De Chinese officieren waren direct ondergeschikt aan de Nederlandse hoofden van het gewestelijk en plaatselijk bestuur en droegen de titel van kapitein of luitenant. Er bestond geen vaste regel betreffende die titel. In de meeste plaatsen waar veel Chinezen woonden droegen hun leiders de titel kapitein en luitenant. Sinds de negentiende eeuw voerden in de drie grote steden van Java de voornaamste leiders de titel van majoor. De Chinese officieren vormden per stad gezamenlijk een zogenaamde Chinese Raad of Kong Koan. Deze ambtelijke leden werden in het gouvernementsbesluit ook wel ‘effectieve

¹⁰ Kong Tong-notulen 21005, 25 april 1845, 214.

¹¹ Gouvernementsbesluit, 2 november 1846, no. 27.

¹² Hakka (客家) betekent letterlijk gastfamilie, een volk dat verspreid woont in Zuid-China, vooral in de provincies Guangdong en Fujian. Zij waren oorspronkelijk afkomstig uit het Noorden van China en velen van hen migreerden vanuit China naar de buurlanden in Zuidoost-Azië en ook naar verre landen zoals Jamaica.

¹³ Kong Tong-notulen 21012, 17 januari 1851, 22-29.

officiëren' genoemd. De Kong Koan te Batavia was bij uitzondering met secretarissen aangevuld.

Tot een andere groep niet-ambtelijke officieren behoorden diegenen die de titulaire rangen van kapitein of luitenant voerden maar geen feitelijk gezag uitoefenden. Deze titulaire rangen werden toegekend aan verdienstelijke Chinezen. Ook aan afgetreden effectieve officieren werd bij wijze van 'tevredenheidsbetuiging' een titulaire rang door de koloniale autoriteiten toegekend. Daarnaast werd de titulaire titel van kapitein en luitenant toegekend aan de Chinese leden van de Wees- en Boedelkamers, zolang zij in functie waren.

Op Java en Madoera en in een aantal gewesten daarbuiten was het ambt van Chinese officier een onbezoldigde eervolle betrekking. Een Chinese officier in Batavia kon een zakenman, een eigenaar van een rijstveld of suikermolen of grondbezitter zijn – hij had hoe dan ook een eigen bron van inkomsten. Hij was geen echte ambtenaar maar vatte het ambt als een eervolle nevenbetrokking op. De officieren die bepaalde diensten voor de regering verrichtten, zoals dienstdoen in de Kong Koan, bij de landraad of op het politiekantoor, ontvingen maandelijks een tegemoetkoming. In de andere gewesten zoals de Oostkust van Sumatra, Atjeh, Riouw, Banka, Billiton en de Westerafdeling van Borneo, waar talrijke minder welgestelde Chinezen woonden, was aan de betrekking van een Chinese officier wel een bezoldiging verbonden.

De effectieve Chinese officieren ontvingen op Java en Madoera hun aanstellingsakten op een zegel tegen betaling van een bedrag tussen 50 en 300 gulden. De titulaire officieren betaalden bovendien heffingen die tussen de 300 en 1900 gulden schommelden om de aanstellingsakten in handen te krijgen. Deze bedragen kwamen ten goede aan de fondsen van de Chinese hospitalen.¹⁴ De Chinese leden van de Wees- en Boedelkamers genoten een bezoldiging van 100 gulden per maand ten laste van de fondsen van die kamers. Degene die lid van zo'n kamer werd, ontving niet vanzelfsprekend de titel van officier. Zo ontving bijvoorbeeld de tot lid van de Bataviase Weeskamer benoemde The Yan Siang (郑宴祥) het bovengenoemde bedrag ter bezoldiging terwijl hem niet de rang van luitenant werd verleend.¹⁵ Ong Goan Liong (王元龙) en Lie Pek Tat (李伯达) hadden daarentegen meer geluk omdat zij als leden van het College van Boedelmeesters te Batavia werden bekleed met de rang van luitenant titulair der Chinezen met de daarbij behorende bezoldiging van 100 gulden per maand, ondanks het feit dat zij toen nog geen enkele betrekking hadden.¹⁶ Behalve de leden van de Wees- en Boedelkamers kregen ook de eerste en tweede secretaris van de Kong Koan te Batavia maandelijks een salaris van respectievelijk 120 en 80 gulden.

De aanstelling als Chinese officier was voor onbepaalde tijd. Een vacature binnen het officierskorps ontstond daarom meestal als gevolg van overlijden of gedwongen ontslag door een rechtsgeding of malversatie, zoals faillissement of illegale handel. Vrijwillige terugtrekking of tijdelijke schorsing waren vaak het gevolg van slechte gezondheid, hoge ouderdom of een reis naar China in verband met erbetoon aan overleden ouders.

Bij een eervolle beëindiging van een betrekking wilde de officier vaak zijn honoraire titel behouden. Zo accepteerde gouverneur-generaal J.J. Rochussen het

¹⁴ Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië, deel XXII, no. 4017-4156, Batavia: Ogilvie & Co., 1885, no. 4017, 7-8.

¹⁵ Gouvernementsbesluit, 23 maart 1859, no. 4.

¹⁶ Ibid., 27 januari 1856, no. 10; 20 december 1859, no. 3.

verzoek van Oeij Liauw Kong, 'Kapitein honorair der Chinezen te Batavia' om eervol ontslag wegens zijn leeftijd (49 jaar oud). Maar hij weigerde in te gaan op Oeij Liauw Kong's nevenverzoek om met de honoraire rang van majoor te worden begiftigd.¹⁷ In de Kong Tong-notulen van 3 augustus 1849 werd het desbetreffende gouvernementsbesluit ten aanzien van het eervolle ontslag opgenomen, maar over de inwilliging werd niets vermeld.¹⁸ Toch kon Oeij Liauw Kong de titel 'Kapitein Titulair der Chinezen te Batavia' behouden tot zijn overlijden in 1865.¹⁹ Een dergelijk verzoek werd ook door Souw Tian Pie in 1860 ingediend. Souw Tian Pie, luitenant der Chinezen en tevens lid van de Chinese Raad te Batavia, verzocht eervol te worden ontslagen uit zijn ambt wegens ziekte, met behoud van de titulaire rang van kapitein of luitenant. Hij mocht echter van gouverneur-generaal C.F. Pahud de Mortanges wel ontslagen worden maar geen titulaire rang krijgen.²⁰ Toen een andere luitenant Tan Hong Gie (陈逢义) in 1863 op zijn eigen verzoek wegens zijn hoge leeftijd eervol werd ontslagen, mocht hij echter de titel luitenant levenslang blijven voeren.²¹

Geen enkel onvrijwillig ontslag van een effectieve Kong Koan-officier vond plaats in de periode 1843-1865. Dit overkwam wel enige titulaire officieren, zoals Tan Siauw Tjoe (陈绍周)²², het Chinese lid van het College van Boedelmeesters te Batavia en tevens luitenant titulair der Chinezen, en ook de luitenant titulair Tan Kong Goan (陈广元), een buitengewoon lid van de Chinese Raad. Tan Siauw Tjoe werd geschorst uit zijn functie als lid van bovengenoemd college en ontslagen uit 's lands dienst, met intrekking van zijn titulaire rang als luitenant der Chinezen. De reden hiervoor was dat hij op 30 september 1847 bij een vonnis van de landraad schuldig werd bevonden aan sluikhandel in opium.²³ Op 10 november 1848 richtte de resident van Batavia P. van Rees zich tot de Kong Koan met de vraag of Tan Siauw Tjoe geschikt was om, zoals gouverneur-generaal Rochussen voorstelde, in zijn functie te worden hersteld onder garantstelling van verschillende personen. In de notulen van de Kong Tong werden de woorden 'sluikhandel in opium' vermeden en in plaats daarvan werd een vaag woord *fanshi* (犯事, misdrijf) gebruikt. De Kong Koan-officiëren vonden hem over het algemeen een betrouwbare man toen naar hun mening gevraagd werd door de gouverneur-generaal.²⁴ Vervolgens trok de gouverneur-generaal het besluit weer in en werd Tan Siauw Tjoe in maart 1849 in ere hersteld als lid van het College van Boedelmeesters te Batavia.²⁵

¹⁷ Gouvernementsbesluit, 11 juli 1849, no. 14. Oeij Liauw Kong was sinds 1833 luitenant en 1841 kapitein der Chinezen te Batavia.

¹⁸ Kong Tong-notulen 21010, 3 augustus 1849, 225.

¹⁹ Gouvernementsbesluit, 29 augustus 1865, no. 2.

²⁰ Gouvernementsbesluit, 11 februari 1860, no. 10. Souw Tian Pie was sinds 1847 luitenant der Chinezen te Batavia.

²¹ Gouvernementsbesluit, 29 september 1863, no. 14. Tan Hong Gie was sinds 1854 luitenant der Chinezen te Batavia.

²² Tan Siauw Tjoe werd in 1813 te Batavia geboren en sinds 1840 was hij het Chinese lid in het College van Boedelmeesters te Batavia. Zijn vader Tan Pin Long (陈彬郎) was in de periode 1830-1838 luitenant der Chinezen te Batavia. Zijn beide ooms Tan Kim Lien (陈金麟) en Tan Pan Long (陈扳郎) waren kapiteins der Chinezen te Cheribon. Hij solliciteerde eens in 1845 naar het ambt van kapitein van de Kong Koan, maar de zittende officieren keurden hem af omdat hij niet voldoende welgesteld was en omdat hij nog maar korte tijd in dienst was als boedelmeester en nooit als luitenant van de Kong Koan was opgetreden. Zie Kong Tong-notulen 21005, 16 mei 1845, 236-237.

²³ Gouvernementsbesluit, 10 april 1848, no. 1.

²⁴ Kong Tong-notulen 21009, 17 november 1848, 280-282.

²⁵ Gouvernementsbesluit, 12 maart 1849, no. 6.

Toch scheen Tan Siauw Tjoe niet van de opium af te kunnen blijven. In februari 1854 werd hij tegelijkertijd met Tan Kong Goan uit al zijn functies ontslagen en moesten beiden hun titels inleveren omdat zij opium in hun bezit hadden.²⁶

Zoals reeds opgemerkt was één van de voorwaarden om binnen het officierskorps te komen dat men een familierelatie met een zittende officier had. Als wij de relaties van de leden van het officierskorps nader bekijken, blijkt dat de families Tan, Oeij en Ko in het midden van de negentiende eeuw veel leden van de Bataviase Kong Koan leverden. Met de term ‘familie’ wordt verwezen naar het Chinese begrip *jiazu* (家族). Dat houdt een sociale eenheid in die uit personen bestaat met dezelfde familienaam en afstammelingen zijn van dezelfde voorouder.

2.2.3 Familie Tan

Majoor Tan Eng Goan, de zoon van de voormalige kapitein Tan Ping Long, maakte deel uit van een familie die veel Chinese officieren had voortgebracht. Eén van de broers van Tan Ping Long was Tan Yap Long (陈焯郎)²⁷, een voormalige luitenant en kapitein in 1810 en 1811. Tan Yap Long had een zoon, Tan Sen Goan (陈生元), die de rang van luitenant titulair bekleedde. Tan Sen Goans zoon Tan Ke Hoaij (陈启淮)²⁸ was luitenant van de Kong Koan in de periode 1839-1854. Tan Ke Hoaij diende in oktober 1850 bij de gouverneur-generaal een promotieverzoek in voor het ambt van kapitein, maar de toenmalige kapitein, Ko Tjoen Kiat (高俊杰), gaf een negatief advies in het rapport aan de resident met als reden dat er geen vacature voor deze functie bestond.²⁹ Zijn gehele leven is hij dus luitenant gebleven.

Een andere broer van Tan Ping Long, Tan Tjam Long (陈灿郎) was voor zijn dood in 1824 ongeveer een jaar kapitein titulair geweest.³⁰ Na zijn overlijden werd zijn zoon Tan Kong Goan grootgebracht door zijn neef Tan Eng Goan.³¹ Met een zodanig aanzienlijke familieband werd Tan Kong Goan op 2 juli 1844 op 20-jarige leeftijd al de rang van luitenant titulair der Chinezen te Batavia verleend. Op 5 september 1849 werd hij tot buitengewoon lid van de Chinese Raad benoemd en hij mocht iedere Kong Tong-zitting bijwonen.³² Zijn aanvraag van november 1850 om als effectieve luitenant te worden aangesteld werd echter door de Kong Koan geweigerd omdat er wel een vacature bestond voor een buitengewoon lid in de raad maar niet voor een effectieve luitenant.³³ Hij behield de titel van luitenant titulair totdat hij in 1854 werd ontslagen.

Tan Soe Tjong, adoptiezoon van Tan Eng Goan, was al sinds zijn 17^e jaar luitenant titulair als beloning voor de goede diensten van de majoor en vijf jaar later,

²⁶ Kong Tong-notulen 21013, 24 februari 1854, 594-595.

²⁷ Tan Yap Long, zi: Tay Ting (大楨).

²⁸ Op 2 september 1832 registreerde de 19-jarige Tan Ke Hoaij zijn huwelijk met de 17-jarige Lauw Loan Nio (刘鸾娘). De getuige van de bruidegom was zijn oom Tan Eng Goan, destijds kapitein van de Kong Koan. Zie Trouwaktes 51301, 101. Tan Ke Hoaij overleed op 30 mei 1854 op 41-jarige leeftijd in de wijk Toko Tiga. Zie Verkoop- en geschenkreger van begraafplaats Tandjong 61109, 214.

²⁹ Kong Tong-notulen 21011, 27 december 1850, 376-378.

³⁰ *Almanak voor 1824*, 50.

³¹ Kong Tong-notulen 21004, 4 april 1844, 115.

³² Gouvernementsbesluit, 5 september 1849, no. 2.

³³ Kong Tong-notulen 21011, 4 december 1850, 354 en 360.

in maart 1854, werd hij tot buitengewoon lid van de Chinese Raad benoemd.³⁴ Kort daarna, op 6 september 1854, werd hij door gouverneur-generaal A.J. Duymaer van Twist tot effectieve luitenant bevorderd.³⁵ Opmerkelijk is dat de sollicitatieprocedure van zijn drievoudige promotie niet terug te vinden is in de Kong Tong-notulen. Maakte de gouverneur-generaal een uitzondering voor de Majoor zodat hij en zijn adoptiezoon een verkorte weg konden nemen, of kende de resident van Batavia de familie van de majoor dusdanig dat zijn zoon geen evaluatie van de andere officieren nodig had? Wat wel ter discussie kwam over Tan Soe Tjong tijdens de Kong Tong-zitting was dat hij in 1858 de titel van kapitein titulair wilde krijgen. Behalve Tan Soe Tjongs eigen schriftelijk verzoek diende de majoor ook een rekest in bij gouverneur-generaal C.F. Pahud de Mortanges: "...ik dien al meer dan dertig jaar als officier van de Kong Koan en heb geen moed meer om nog eens promotie aan te vragen. Wel verzoek ik hoopvol mijn zoon tot een hogere rang te bevorderen...." Daarnaast schreef de resident van Batavia aan de gouverneur-generaal een aanbeveling om Tan Soe Tjong te bevorderen.³⁶ Maar de officieren van de Kong Koan waren van mening dat Tan Soe Tjong op dat moment in volgorde op de vijfde plaats van de luitenants stond, dat hij de andere luitenants niet mocht passeren en daarom nog niet in aanmerking kwam voor promotie. Hoewel het Tan Eng Goan niet lukte zijn zoon tot kapitein te bevorderen, probeerde hij zelfs Tan Soe Tjong meerdere keren direct tot majoor benoemd te krijgen. Maar geen van zijn pogingen had succes.³⁷ Tan Soe Tjong werd uiteindelijk op 17 januari 1866 tot kapitein van de Kong Koan benoemd en behield deze titel tot aan zijn overlijden.³⁸

Een ander familielid van Tan Eng Goan dat was opgenomen in het officierskorps was zijn schoonzoon Oeij Tiong Djoen³⁹. Oeij Tiong Djoen kwam op 19-jarige leeftijd uit China naar Batavia en nadat hij al 23 jaar in Batavia had gewoond, diende hij in 1854 een verzoek in om benoemd te worden tot luitenant titulair. Hij deed dat overigens niet één keer maar meerdere malen in hetzelfde jaar. Vrijwel iedere officier beschouwde hem als de meeste geschikte kandidaat onder de diverse sollicitanten. De officieren waren het met elkaar eens dat hij zich fatsoenlijk gedroeg en goed met andere mensen kon omgaan en dat hij voldoende kennis bezat van allerlei zaken. Bovendien speelde de familieband met majoor Tan Eng Goan hierbij een belangrijke rol.⁴⁰ Het jaar daarop werd zijn wens vervuld, maar hij kon zijn titel niet lang dragen want hij stierf al op 44-jarige leeftijd in september 1856.⁴¹

2.2.4 Familie Oeij

Oeij Liauw Kong⁴², kapitein van de Kong Koan in de periode 1841-1849, was een kleinzoon van Oeij Bian Kong (黄绵公)⁴³ en achterkleinzoon van Oeij Jie (黄井),

³⁴ Kong Tong-notulen 21013, 22 maart 1854, 704-705.

³⁵ Kong Tong-notulen 21014, 14 september 1854, 55.

³⁶ Kong Tong-notulen 21016, 24 december 1858, 338-340.

³⁷ Zie ook hoofdstuk 2.

³⁸ Kong Tong-notulen 21017, 27 januari 1866, 19.

³⁹ Oeij Tiong Djoen registreerde het huwelijk op 29-jarige leeftijd op 21 mei 1841 met de 19-jarige Tan Lum Nio (陈软娘), dochter van Tan Eng Goan. Zie Trouwaktes 51309, 100.

⁴⁰ Oeij was broer respectievelijk neef van twee kapiteins van de Chinezen in Pekalongan. Kong Tong-notulen 21014, 21 september 1854, 96-97; 24 januari 1855, 218-222.

⁴¹ Kong Tong-notulen 21014, 26 september 1856, 631.

⁴² Oeij Liauw Kong was omstreeks 1800 geboren en registreerde op 29 april 1818 op zijn 19-jarige leeftijd zijn eerste huwelijk met de 17-jarige Gouw Tong Nio (吴东娘). Zie Trouwaktes 51207, 51.

⁴³ Oeij Bian Kong was vanaf 1784 luitenant en kapitein in de periode 1791-1800.

voormalig kapitein van de Chinese Raad te Semarang.⁴⁴ Zijn vader Oeij Liam Kong (黄联公) was ook kapitein geweest, maar overleed op zeer jonge leeftijd.⁴⁵ Op 31 juni 1828 sloot Oeij Liauw Kong zijn tweede huwelijk met Nio Loan Nio (杨鸾娘), dochter van de toenmalige luitenant Nio Thaij San (杨泰山).⁴⁶ Hij vervulde de vacature op 3 juni 1833 nadat zijn voorganger, luitenant Tan Tjoen Ing (陈俊英), was overleden.⁴⁷ Vervolgens trad hij op als kapitein honorair der Chinezen in de periode van 1841 tot 1849.⁴⁸ Hij werd op eigen verzoek eervol ontslagen en overleed op 19 februari 1865.⁴⁹

Tijdens zijn ambtsperiode diende Oeij Liauw Kong op 11 maart 1844 bij de gouverneur-generaal een verzoek in om zijn zoon Oeij Kim Tjiang (黄锦章) de titel van luitenant titulair te verlenen, hoewel deze pas 18 jaar oud was. Alle zittende Chinese officieren gaven positief advies.⁵⁰ Op 2 juli in dat jaar werd Oeij Kim Tjiang tot luitenant titulair der Chinezen te Batavia benoemd.⁵¹ Hij was niet alleen de nakomeling van kapiteins, maar ook schoonzoon van een andere officier, Ko Tjoen Kiat. Op 29 april 1844 registreerde hij zijn huwelijk met de 15-jarige Ko Pik Nio (高碧娘), dochter van Ko Tjoen Kiat.⁵² Op 30 mei 1849 solliciteerde Oeij Kim Tjiang naar de betrekking van luitenant naar aanleiding van een vacature die ontstond door het ontslag van zijn vader Oeij Liauw Kong. De zittende Kong Koan-officiëren hadden geen bezwaar.⁵³ Uiteindelijk werd deze vacature vervuld door de toenmalige luitenant titulair Tan Tjoen Tiat, maar tegelijkertijd werd Oeij Kim Tjiang tot buitengewoon lid van de Chinese Raad en tevens luitenant titulair der Chinezen te Batavia benoemd.⁵⁴ Twee jaar later benoemde de gouverneur-generaal hem alsnog tot luitenant effectief en tevens lid van de Chinese Raad te Batavia.⁵⁵ Oeij's familie had al vier generaties kapiteins aan de Chinese gemeenschap in Batavia geleverd voordat Oeij Kim Tjiang aantrad. Deze achtergrond en de plichtsgetrouwe dienst die hij vervulde vormden de redenen voor Oeij Kim Tjiang om in 1858 een rekest tot de gouverneur-generaal te richten met het verzoek hem tot kapitein titulair te benoemen. Deze keer was luitenant Tan Soe Tjong, adoptiezoon van majoor Tan, zijn mededinger. Maar de officieren keurden beide sollicitanten af aangezien zij drie luitnants die al langer in de Raad zitting hadden, niet mochten passeren.⁵⁶ Uiteindelijk kreeg Oeij Kim Tjiang de titulaire rang van kapitein der Chinezen op 29

⁴⁴ Liem Thian Joe (林天佑), *Sanbaolong lishi, Zi Sanbao shidai zhi Huaren Gongguan de chexiao 1416-1931* (Riwayat Semarang, Dari djamannja Sam Po sampe terhapoesnja Kong Koan 1416-1931), [《三宝垄历史：自三宝时代至华人公馆的撤销》], vertaald door Li Xuemin (李学民) and Chen Xunhua (陈巽华), Guangzhou: Academy of Overseas Chinese Studies in Jinan University, 1984, 70-72.

⁴⁵ Kong Tong-notulen 21016, 12 december 1858, 337.

⁴⁶ Trouwaktes 51213, 452. Zijn derde huwelijk met Liem Pik Nio (林碧娘) (20 jaar oud) werd aangegaan op 19 april 1835. Zie Trouwaktes 51303, 86. Nio Thaij San was in de periode 1810-1817 in dienst.

⁴⁷ Kong Tong-notulen 21003, 8 juli 1833, 134.

⁴⁸ *Almanak voor 1834-1849*.

⁴⁹ Verkoop- en geschenkreger van begraafplaats Tandjong 61112, 404; Gouvernementsbesluit, 29 augustus 1865, no. 2.

⁵⁰ Kong Tong-notulen 21004, 29 maart 1844, 105-107.

⁵¹ Gouvernementsbesluit, 2 juli 1844, no. 13.

⁵² Trouwaktes 51312, 8.

⁵³ Kong Tong-notulen 21010, 13 juli 1849, 213-215; 3 augustus 1849, 226-227.

⁵⁴ Gouvernementsbesluit, 5 september 1849, no. 2.

⁵⁵ Ibid., 6 mei 1851, no. 1.

⁵⁶ Kong Tong-notulen 21016, 12 december 1858, 337-338 en 343.

augustus 1865, na het overlijden van zijn vader.⁵⁷ Na 1867 verdween zijn naam zonder enige aankondiging uit de lijst van de officieren van de Kong Tong-notulen. Zijn naam komt later nog eens terug in de Kong Tong-notulen op 3 februari 1871, wanneer de resident van Batavia een brief die Oeij Kim Tjiang aan de gouverneur-generaal had geschreven, doorstuurt naar de Kong Koan. In deze brief verzocht Oeij Kim Tjiang om zijn titel kapitein titulair terug te krijgen. Het bleek dat hij intussen zijn titel had moeten opgeven wegens faillissement. Maar na zoveel jaren had hij weer een vermogen opgebouwd en hij wilde zijn oude positie in de Kong Koan terug. In een vergadering bleek dat alle officieren hem ondersteunden, maar zowel het advies van de resident als de beslissing van de gouverneur-generaal in deze zaak zijn niet terug te vinden in de Kong Tong-notulen.⁵⁸

2.2.5 Familie Ko

De hoofdman van de Chinezen van Batavia vóór Tan Eng Goan was kapitein Ko Tian Tjong. In de periode van 1812 tot 1822 was Ko Tian Tjong luitenant in de Kong Koan en kapitein tussen 1822 en 1829.⁵⁹ Twee van zijn zoons, die een ambt bekleedden in de Kong Koan, heetten Ko Tjoen Kiat⁶⁰ en Ko Se Tjoan (高西川).

Ko Tjoen Kiat werd in 1838 benoemd tot luitenant effectief, lid van de Chinese Raad.⁶¹ Op 5 september 1849 werd hem de rang van kapitein verleend na het eervolle ontslag van Oeij Liauw Kong.⁶² Hij bekleedde deze functie, de op één na hoogste positie in de Kong Koan, tot zijn overlijden op 22 januari 1861 op 53-jarige leeftijd.⁶³ Zijn broer Ko Se Tjoan solliciteerde zonder succes in 1850 op 29-jarige leeftijd naar de titel van luitenant titulair.⁶⁴ In 1854 probeerde hij opnieuw de vacature van luitenant in de Kong Koan te vervullen en ook deze keer kreeg hij de steun van de andere zittende officieren.⁶⁵ Maar de gouverneur-generaal verleende hem op 6 september 1854 slechts de titel van luitenant titulair, tevens buitengewoon lid van de Chinese Raad.⁶⁶ Op 11 februari 1860 werd hij benoemd tot luitenant der Chinezen en gewoon lid van de Chinese Raad te Batavia.⁶⁷ Ko Se Tjoan werd acht jaar later op 10 februari 1868 benoemd tot kapitein van de Kong Koan.⁶⁸

Kapitein Ko Tjoen Kiat diende in 1855 een verzoek in bij de gouverneur-generaal om zijn 25-jarige zoon Ko Kiong Jauw de titel van luitenant titulair te

⁵⁷ Gouvernementsbesluit, 29 augustus 1865, no. 2; Kong Tong-notulen 21016, 14 september 1865, 1354.

⁵⁸ Kong Tong-notulen 21018, 3 februari 1871, 568-570.

⁵⁹ Paneel van de Kong Koan, nr. 1.

⁶⁰ De registraties van de huwelijken van Ko Tjoen Kiat kunnen twee keer in het Kong Koan-archief worden getraceerd. Het eerste huwelijk werd op 9 december 1826 geregistreerd toen Ko Tjoen Kiat 19 jaar en zijn bruid Liem Sien Nio (林信娘) 18 jaar was. Zie Trouwaktes 51213, 129. Na het overlijden van Liem Sien Nio in september 1833, zie Verkoop- en geschenkreger van begraafplaats Tandjong 61207, 34, hertrouwde hij op 19 september 1838 op zijn 31ste met de 20-jarige Tan Ing Nio (陈英娘). Zie Trouwaktes 51306, 114.

⁶¹ *Almanak* 1839, 36.

⁶² Gouvernementsbesluit, 5 september 1849, no. 2.

⁶³ Kong Tong-notulen 21016, 24 januari 1861, 668; Verkoop- en geschenkreger van begraafplaats Tandjong 61112, 56.

⁶⁴ Kong Tong-notulen 21011, 4 december 1850, 356-357.

⁶⁵ Kong Tong-notulen 21013, 26 juli 1854, 579-581.

⁶⁶ Kong Tong-notulen 21014, 14 september 1854, 54-55.

⁶⁷ Gouvernementsbesluit, 11 februari 1860, no. 10; Kong Tong-notulen 21016, 24 februari 1860, 534-536.

⁶⁸ Kong Tong-notulen 21017, 10 maart 1868, 446.

verlenen. De zittende officieren namen dit in overweging en concludeerden dat Ko Kiong Jauw tot nu toe weinig prestaties had geleverd hoewel hij uit een aanzienlijke familie kwam.⁶⁹ Een jaar later diende Ko Kiong Jauw opnieuw een verzoek in voor dezelfde functie. Deze keer was de mening van de officieren over hem verdeeld. Toch beschouwde de Kong Tong hem ten slotte als een van de vier meest geschikte kandidaten uit de tien sollicitanten.⁷⁰ Vóór 1865 kon hij echter niet tot de kring van de officieren doordringen.

2.3 Taken en bevoegdheden van de Kong Koan

De taak van het eerste Chinese hoofd te Batavia Souw Bing Kong werd omschreven in de Resolutie van de gouverneur-generaal van 11 oktober 1619 als ‘...omme soo veel mogelijk goede ordre ende policie onder haer te doen onderhouden’ en ‘... met last alle civile saecken aff te doen ende andere swaere saecken aen ons te renvoyeeren.’⁷¹ Dit Chinese hoofd, later kapitein der Chinezen genoemd, werd als leider van de Chinese gemeenschap in de stad Batavia beschouwd.

De beschrijving van de vroege geschiedenis over het Chinese leiderschap in Batavia in de ‘Kai Ba lidai shiji’ (zie het inleidende hoofdstuk) verschilt met die berustend op de VOC-archieven. Volgens Hoetink was er tot aan de dood van kapitein Gan Dji Ko (颜二官) in 1666 maar één kapitein aanwezig voor de zaken die betrekking hadden op de Chinese inwoners van Batavia. Daarna werden de werkzaamheden gedurende twaalf jaar door de weduwe van Gan Dji Ko, Gan Dji Nyai (颜二孀), een Balinese, vervuld. Pas in 1678 was er sprake van het begin van de samenstelling van de Chinese Raad, toen er een luitenant aan de kapitein werd toegevoegd. Over de verhouding tot of ondergeschiktheid van de luitenant aan de kapitein, zijn bevoegdheden en zijn taak bestond geen officiële regeling.⁷² Pas een eeuw later, na de afschuwelijke ‘Chinezenmoord’ in 1740, kreeg de Kong Koan echter zijn sociale en economische positie. In 1747 kreeg de vergadering van de Chinese officieren als college een vastere vorm.⁷³ Deze instelling kreeg een eigen kantoor en een behoorlijke mate van autonomie op het gebied van bestuurlijke aangelegenheden.

2.3.1 Bestuurlijke en adviserende werkzaamheden

De Kong Koan in Batavia, samengesteld uit de Chinese elite van de stad, stond in het sociale en economische middelpunt van de Chinese burgerij en vervulde sinds het midden van de achttiende eeuw als bestuursorgaan bijna twee eeuwen lang een bemiddelende rol tussen het Nederlandse gezag en de Chinese gemeenschap. De bestuurlijke werkzaamheden bevatten niet alleen de registratie van een huwelijk en een echtscheiding tussen de Chinezen en de aangifte van overlijden maar ook het toezicht op het Chinese onderwijs en de bekostiging ervan, het beheer van begraafplaatsen en tempels en het regelen van de religieuze plechtigheden en andere gebeurtenissen binnen de Chinese woonwijken. De Kong Koan gaf tevens adviezen

⁶⁹ Kong Tong-notulen 21014, 24 januari 1855, 212-217.

⁷⁰ Ibid., 26 september 1856, 632-644.

⁷¹ Hoetink, ‘So Bing Kong’, 354-355.

⁷² Hoetink, ‘Chineesche officieren’, 3-4.

⁷³ Vermeulen, *Eenige opmerkingen*, 11-12. Zie ook Leonard Blussé and Chen Menghong, ‘Introduction’ in: Blussé and Chen, *The Archives of the Kong Koan of Batavia*, 2-3.

aan Nederlandse bestuursinstellingen over zaken die de Chinese gemeenschap betroffen, zoals adviezen over de Chinese wetten, zeden en gewoonten en over het Chinese erfrecht in belangrijke zaken aan de landraad of de Raad van Justitie. Als vertegenwoordigers van de Chinese bevolking brachten de officieren ook wensen van de onderdanen over aan de machthebbers.

Illustratie 7: Voormalig Kong Koan-kantoor, Jalan Tongkangan, Jakarta, ca. 1930
Bron: Kong Koan-collectie.

Illustratie 8: Interieur Kong Koan, ca. 1930
Bron: Kong Koan-collectie.

A. Registreren van huwelijken en echtscheidingen

Sinds 1717 moest een wettig huwelijk tussen de Chinezen onderling in Batavia bij de Chinese officieren en later bij de Kong Koan worden geregistreerd. Huwelijken buiten hun eigen bevolkingsgroep werden officieel verboden op straffe van nietigverklaring.⁷⁴ Nadat de onderhandelingen aangaande het huwelijk in de familiekring waren gevoerd en een goede afspraak gemaakt was, moest de getuige van de bruidegom, zijn ouder of nauwe bloedverwant, het huwelijk aanmelden bij de wijkmeester. De wijkmeester schreef vervolgens een briefje als huwelijksaanmelding, voorzien van zijn stempels om aan te geven dat de bruidegom inderdaad in zijn wijk woonachtig was. Ook de leeftijden van beide partijen, de naam van de meiren, de namen van de getuigen en eventueel de geboorteplaats van de bruidegom stonden op dit briefje.⁷⁵ Daarna betaalde het paar bij het College van Boedelmeesters leges voor het verkrijgen van het Nederlandstalige *Bewijs van aangifte* dat de ‘bovenstaande personen geen uitstaande zaken met het Collegie van Boedelmeesteren hadden’.⁷⁶ Met het briefje van de wijkmeester en de vergunning van de boedelmeester bezochten de getuigen de Kong Koan om het huwelijk aan te vragen. De officieren hielden op een bepaalde dag in de week zitting om dit soort aanvragen te onderzoeken. Was de aanvraag niet in strijd met het Chinese recht of de Chinese gewoonten en was er geen sprake van overspel, ontvoering of bigamie, dan konden de getuigen en de meiren de trouwakte van het betreffende huwelijk tekenen. De akte werd mede door de dienstdoende officieren van de Kong Koan getekend.

De officieren waren volgens de bepaling van de koloniale autoriteiten in principe tegen huwelijken tussen Chinezen en leden van de inheemse bevolking.⁷⁷ Nadat al deze formaliteiten waren geregeld, kon de huwelijksplechtigheid op de Chinese traditionele wijze worden gehouden. Het bruidspaar hoefde niet voor de officieren bij de Kong Koan te verschijnen, behalve in geval van het hertrouwen van de bruid, want man en vrouw mochten volgens de Chinese norm elkaar niet zien of met elkaar praten vóór de huwelijksceremonie. Indien de ceremonie reeds had plaatsgevonden, dienden de formaliteiten bij de Kong Koan binnen acht dagen te worden vervuld.⁷⁸

⁷⁴ Heleen Gall, ‘Bemoeienissen van de Hoge Regering te Batavia met familie- en erfrechtelijke aangelegenheden van de Chinezen te Batavia tussen 1640 en 1772, aantekeningen bij de aanvang van de ontsluiting van het Bataviase archief van de Chinese Raad/Kong Koan’ in: *TOMeloos actief*, vijf opstellen ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van J. Th. de Smidt, Leiden: [s.n.], 2003, 49, noot 45.

⁷⁵ De meeste van deze aanmeldingsbriefjes van het Kong Koan-archief zijn door de wijkmeester van Chinese afkomst gemaakt en zijn dus in het Chinees geschreven. Maar er zijn ook diverse briefjes die in het Arabisch of Maleis geschreven zijn met ernaast een Chinese vertaling. Dit houdt in dat de bruidegom in een wijk woonde met een Arabische of inheemse wijkmeester. Zie Kong Koan-archief 52101-52221.

⁷⁶ Vóór 1828 werden de leges, variërende van twee tot veertig rijksdaalders, betaald aan de Kong Koan. Ook betaling met andere valuta was toegestaan. Na 1828, volgens art. 64 van het Reglement van de Commissaris-generaal, gedateerd 31 mei 1828, no. 30, moest men vijf gulden betalen aan het College van Boedelmeesters voor het ‘Bewijs van aangifte’.

⁷⁷ Kong Tong-notulen 21001, 15 augustus 1788, 94-95.

⁷⁸ Kong Tong-notulen 21016, 28 januari 1864, 1054-1057.

De inhoud en de vorm van het huwelijksregister bleven gedurende tweehonderd jaar vrijwel ongewijzigd.⁷⁹ Alle huwelijksregisters uit de achttiende en negentiende eeuw beginnen met ‘Volgens des Compagnies regelingen’ waarmee de regelingen van de VOC als de wetten van de Nederlandse koloniale autoriteiten werden aangeduid. De secretaris van de Kong Koan hield de duplicaten van de registers bij en het echtpaar kreeg het originele exemplaar. Naast de registratie van huwelijken had de Kong Koan vanaf 1717 ook de bevoegdheid om echtscheidingen uit te spreken. Bij een echtscheiding moest men de trouwakte weer bij de Kong Koan inleveren en het woord ‘scheiding’ in de kantlijn van de originele akte en het duplicaat werd genoteerd zoals men in die tijd in Nederland deed.⁸⁰ (Meer over echtscheidingen in hoofdstuk 5). Hier volgt een voorbeeld van de inhoud van het huwelijksregister:

Tabel 5: Gegevens van het eerste huwelijk van Tan Eng Goan op 25 april 1819⁸¹

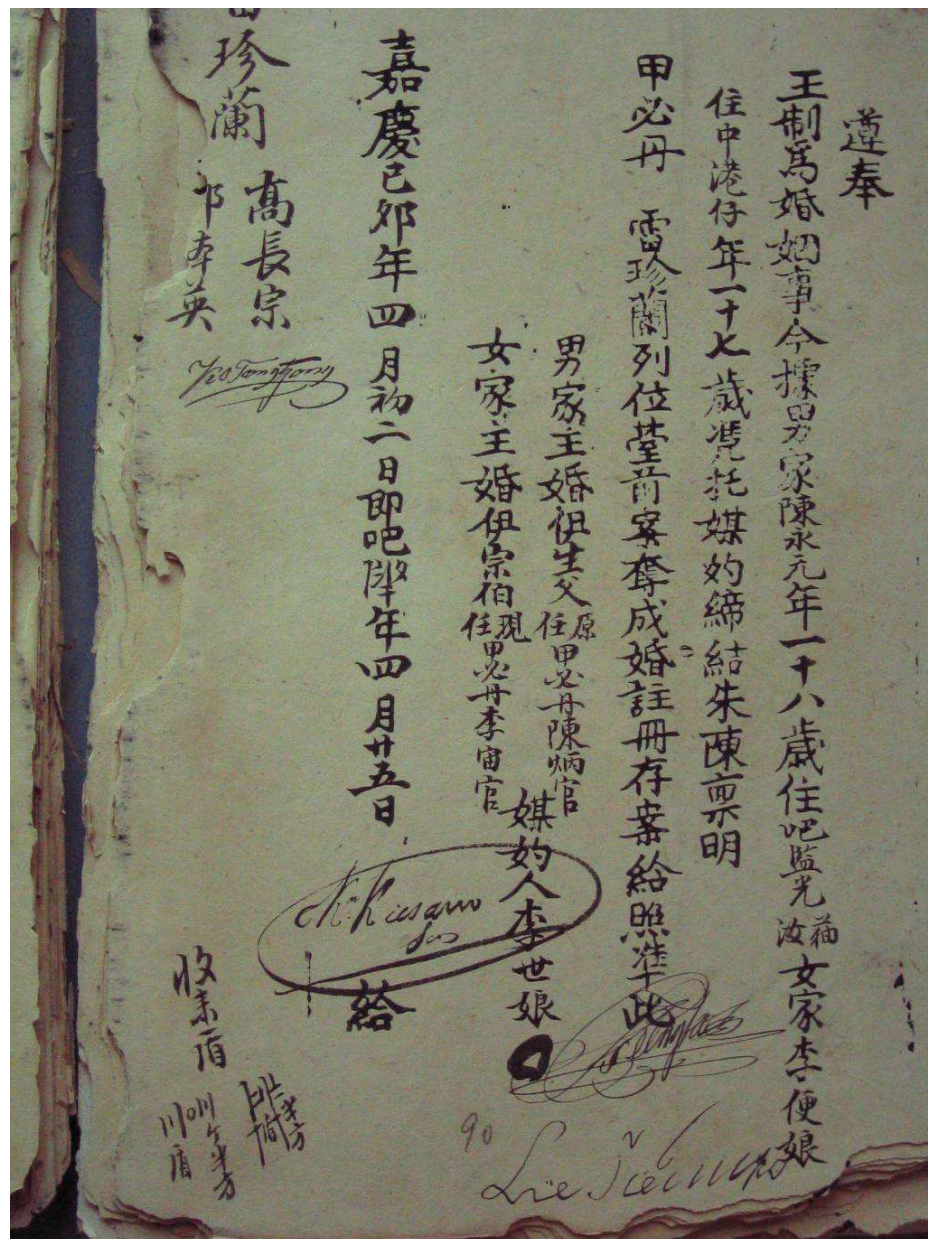
	Bruidegom	Bruid
Naam	Tan Eng Goan	Lie Pien Nio
Leeftijd	18	17
Woonwijk	Kampong Bali	Tongkangan
Getuige	Tan Ping Kong (vader, voormalige kapitein)	Lie Tieuw Kong (oom, huidige kapitein)
Huwelijksbemiddelaar	Lie Sie Nio	
Datum	<i>Ka Khing</i> *-jaar 24, maand 4, dag 2 d.w.z. 25 april 1819	
Officieren	Luitenant Ko Tiang Tjong en luitenant Kwee Thee Ing	
Leges	3 gulden en 12,3 gulden	

* *Ka Khing*: (嘉庆) naam van een keizerlijke regeringsperiode 1796-1820 van de Qing- dynastie.

⁷⁹ Het oudste huwelijksregister uit het Kong Koan-archief is gedateerd 13 mei 1772. De eerste grote verandering in de vorm van het register was dat vanaf 1912 de woorden ‘Volgens de regelingen van de Compagnie’ (遵奉王制) worden weggelaten en het Chinese jaartal wordt veranderd van de dynastieke jaartelling naar de telling van de Republiek. In de periode van 23 februari 1913 tot en met 30 april 1919 kreeg het register een nieuwe vorm, die uit twee talen bestond. Ieder register was opgesteld zowel in het Chinees als in het Maleis. Mona Lohanda meent dat de Chinese Raad voor de Chinezen het huwelijksregister bijhield totdat in 1907 een Burgerlijke Stand voor de Chinezen werd ingesteld. Zie Lohanda, *Kapitan Cina*, 112. Maar uit het Kong Koan-archief blijkt dat Chinezen in Batavia hun huwelijken nog tot 30 april 1919 bij de Kong Koan registreerden.

⁸⁰ Jan Kok, ‘Sources for the historical demography of the Netherlands in the 19th and early 20th centuries’ in: Chuang Ying-Chang, Theo Engelen and Arthur P. Wolf (eds.), *Positive or Preventive? Reproduction in Taiwan and the Netherlands, 1850-1940*, Amsterdam: Aksant, 2006, 46; F.W.A. van Poppel, *Trouwen in Nederland: een historisch-demografische studie van de 19^e en vroeg-20^e eeuw*, [S.l.: s.n.], 1992.

⁸¹ Trouwakte 51208, 90.

Illustratie 9: Duplicaat eerste trouwakte van Tan Eng Goan
Bron: het Kong Koan-archief (Trouwakte 51208, 90).

Hoewel een wettig huwelijk van de Chinezen in Batavia bij de Kong Koan geregistreerd moest worden, bestonden er ongeregistreerde huwelijken, de zogenaamde *yehe* (野合, letterlijk 'wilde huwelijken'). De verschuldigde leges vormden misschien een obstakel voor onvermogenende echtparen om zich bij de Kong Koan in te schrijven. Kortom, het is een uniek verschijnsel dat de Bataviase Chinezen hun huwelijken bij de Kong Koan, een semi-officiële instelling, registreerden. Een wettig huwelijk tussen de Chinezen onderling in Batavia werd aan de ene zijde door het Nederlandse rechtssysteem vastgesteld en hield aan de andere zijde vast aan de Chinese traditie. Dientengevolge bevatten de huwelijksregisters uit het Kong Koan-archief belangrijke historische en demografische gegevens die een licht kunnen

werpen op de Chinese samenleving in Batavia over een periode van bijna anderhalve eeuw.

B. Registreren van overlijden en beheren van begraafplaatsen

Naast het registreren van de huwelijken en echtscheidingen hield de Kong Koan ook de registratie bij van de overlijdensaangiften binnen de Chinese gemeenschap. Doordat de twaalf volumes registerboeken van overlijden in de periode van 1832 tot 1865 geheel onvindbaar zijn, ontbreekt hierover het onderzoeksmateriaal.⁸²

Begravenisplechtigheden waren één van de belangrijke *rites de passage* in de Chinese levenscyclus. Het graf werd beschouwd als een eeuwig tehuis voor de gestorvene. Chinezen geloofden dat de dode niet uit de familie verdween maar voor altijd bleef. Een graf was zeker geen plaats van verschrikking maar vormde als het ware een uitbreiding van de familiezetel.⁸³ Een graf dat op een gunstige locatie werd geplaatst zou geluk en comfort brengen en bovendien welzijn waarborgen voor zowel in het heden als in de toekomst. De graven werden aangelegd volgens de geomantie of de leer van *fengshui*⁸⁴. Daarom werd een graf ook fengshui-oord genoemd. Dit eeuwenoude begrip benadrukte dat men bij de keuze van de ligging van een graf uiterst voorzichtig moest zijn om te voorkomen dat de geest van de begraven personen door ongunstige invloed van wind en water verontrust zou worden.⁸⁵ Het was heel gewoon voor de Chinezen, ongeacht rijk of arm, dat de begravenisplechtigheid de grootste uitgave van een familie vormde. Een welgestelde Chinese familie in Batavia besteedde tientallen duizenden guldens aan een begravenis, een middenklasse familie enkele duizenden guldens en een armoedige familie enkele honderden guldens.⁸⁶

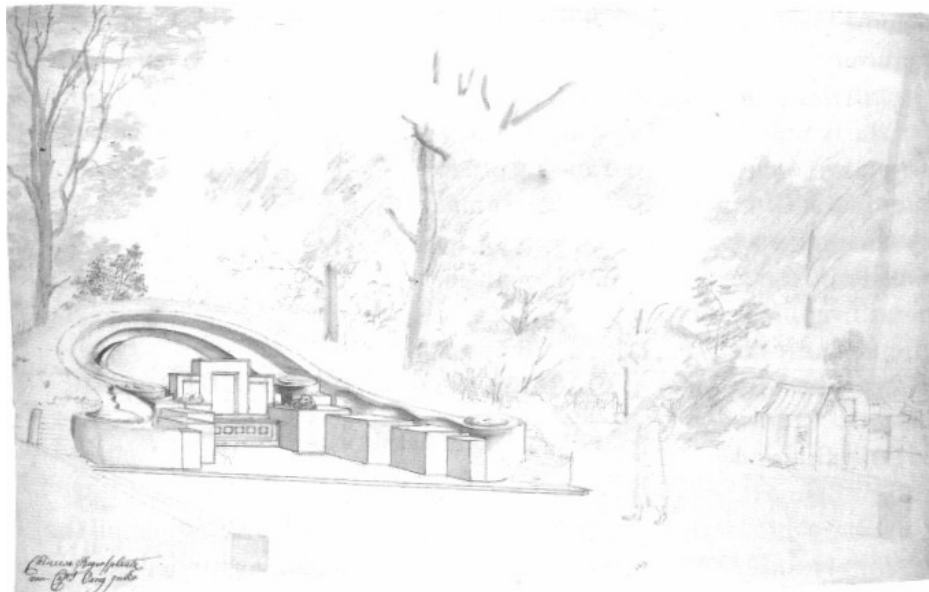
⁸² Kong Tong-notulen 21017, 30 december 1865, 11, daarin verklaarde majoor Tan Eng Goan dat hij alle documenten van de Kong Koan, inclusief het aantal registratieboeken van overlijden, had overgedragen aan zijn opvolger Tan Tjoen Tiat.

⁸³ Kalf, 'Chineesche doodencultus in Indië' in: *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw*, 11de jaargang, afl. 8, Amsterdam, 1926, 227-238.

⁸⁴ Fengshui (风水) betekent letterlijk wind en water. Het is een meer dan 3000 jaar oude Chinese filosofie die leert welke vormgeving en inrichting het geluk van de mens positief of juist negatief kan beïnvloeden.

⁸⁵ J.J.M. de Groot, *The Religious System of China, its ancient forms, evolution, history and present aspect, manners, customs and social institutions connected therewith*, Vol. III, Book I, Leiden: Brill, 1897, 935; Leonard Blussé, 'Chinese in Batavia' in: Max de Bruijn en Remco Raben (eds.) *The world of Jan Brandes, 1743-1808, Drawings of a Dutch traveller in Batavia, Ceylon and Southern Africa*, Zwolle: Waanders en Amsterdam: Rijksmuseum, 2004, 206.

⁸⁶ Kong Tong-notulen 21016, 6 november 1857, 146.

Illustratie 10: Graf van 'Capt. Oeng Inko' (overleed in 1784) nabij Batavia (tekenaar onbekend), Rijksmuseum Amsterdam

Bron: De Bruijn en Raben, *The world of Jan Brandes*.⁸⁷

Het beheer van begraafplaatsen voor de Chinezen in Batavia was een basistaak van de officieren en de Kong Koan bezat en exploiteerde grond voor begrafenisdoeleinden. Deze traditie bestond volgens de 'Kai ba lidai shiji' al sinds 1650, toen een stuk land ten oosten van de stad Batavia als begraafplaats aan de Chinezen werd verkocht. Deze schriftelijke overlevering verhaalt hoe luitenant Kwee Hoen Ko met zijn broeder Kwee Kiauw Ko beraadslaagde over de inrichting van een laatste rustplaats voor Chinezen te Batavia. Vanaf hun komst in Batavia hadden de Chinezen geen vaste begraafplaats gehad, maar sinds 1650 werd het de Chinezen verboden in het wilde weg rondom de stad hun doden te begraven.⁸⁸ De twee bovengenoemde broers stelden daarom de Chinese gemeenschap voor een stuk grond als Chinese begraafplaats aan te kopen. Zij benoemden ook een *tokong* (土公, begrafenismeester) die voor de begraafplaats zorg zou dragen. Op deze wijze werden de doden beveiligd en konden de levenden de gebruikelijke offerplechtigheden vervullen.⁸⁹ Volgens het VOC-archief verzochten de Chinezen in 1660 toestemming om een nieuwe begraafplaats voorbij het fort Jakatra aan te leggen aangezien de oude vol was. Waarschijnlijk werd deze begraafplaats acht jaar later tegen betaling van 400 rijksdaalders aan de Chinese

⁸⁷ Max de Bruijn and Remco Raben (eds.) *The world of Jan Brandes, 1743-1808, Drawings of a Dutch traveller in Batavia, Ceylon and Southern Africa*, Zwolle: Waanders en Amsterdam: Rijksmuseum, 2004, 206.

⁸⁸ J.A. van der Chijs (ed.), *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek 1602-1811*, Vol. IX, Batavia: Landsdrukkerij, 1890, 503-505.

⁸⁹ N.N., 'Kai ba lidai shiji', 30. De aankoop van land in deze geschiedschrijving komt niet overeen met het resultaat van Hoetinks uitgebreide archiefonderzoek. Volgens Hoetink zijn de gegevens in de 'Kai ba lidai shiji' onvolledig en veelal onjuist wat namen en tijd betreft. Volgens hem was er in 1650 nog geen Chinese luitenant; de eerste luitenant der Chinezen werd pas in 1678 benoemd. De gebroeders Kwee Kiauw Ko en Kwee Hoen Ko traden wel als luitenants op maar hun benoemingsdata waren respectievelijk 10 juni 1695 en 5 mei 1705 gedateerd. Zie: Hoetink, 'Chineesche officieren te Batavia', 89.

gemeenschap verkocht. Om deze graven te beveiligen tegen plundering werd het de Chinezen toegestaan een gracht rondom het terrein te graven.⁹⁰ In 1745 stelde kapitein Liem Beng Kong aan zijn luitenants voor om nogmaals een nieuwe kosteloze begraafplaats voor Chinezen aan te leggen. Met ingezameld geld, geschonken door de Chinese inwoners van Batavia en de *nachoda's* (scheepskapiteins) van de Chinese jonken, kocht hij een stuk land gelegen tussen het Japanse paviljoen, een tuin van een raad van Indië en Kemajoran, om daarvan een begraafplaats te maken.⁹¹ In 1762 overlegde kapitein Liem Tjip Kong (林輯光) met zijn luitenants om opnieuw een stuk land op Goenoeng Sahari te kopen, bestemd voor een begraafplaats. Hij slaagde erin dit landgoed van het gouvernement te kopen tegen betaling van 6.000 realen, die door de Chinese inwoners van Batavia bijeen waren gebracht.⁹²

Toen de Europese inwoners zich in verband met de aanwezigheid van de Chinese graven zorgen maakten over de gezondheidstoestand in de voorsteden van Batavia, werd in 1809 een nieuw stuk grond ten westen van de stad in de Ommelanden van de residentie van Batavia aan de Chinezen toegewezen om een begraafplaats aan te leggen. Dit stuk land, Tandjong, werd met voorgeschoten geld van de Weeskamer voor 70.000 rijksdaalders, tegen zes procent rente onder borgtocht van de voornaamste Chinezen verkocht aan de Chinese inwoners van Batavia. Vijf jaar later was Tandjong al het eigendom van de Chinezen, aangezien de hypotheek eerder afgelost werd.⁹³

De gegevens over de Chinese officieren en de door hen gekochte landgoederen in de periode tussen de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw zijn niet terug te vinden in het overgebleven Kong Koan-archief. De eerste notulen die hierop betrekking hebben stammen uit 1849, waarin vermeld staat dat kapitein Ko Tiang Tjong en andere officieren in 1828 op naam van de Kong Koan de lap grond Slipi kochten ter uitbreiding van de algemene begraafplaats Tandjong. Het perceel Slipi lag ten zuiden van, en aangrenzend aan Tandjong. De Kong Koan kocht Slipi met het van de Boedel- en Weeskamer geleende bedrag van 15.000 gulden, tegen een rente van 0,7 procent per maand.⁹⁴ Vermoedelijk met ingang van 1828 viel het beheer van Tandjong ook onder de Kong Koan. Op 16 oktober 1855 tekende majoor Tan Eng Goan een notariële akte over de aanschaf van een ander stuk land, Djati, dat aan de oostgrens van Tandjong en Slipi lag en waar de Kong Koan 2.407,16 gulden voor betaalde.⁹⁵ In het Gouvernementsbesluit van 17 februari 1856 no.23 werd het 'Reglement voor het beheer van het Chinese begrafenisfonds te Batavia' door de gouverneur-generaal goedgekeurd. Sindsdien werd het beheer van de drie begraafplaatsen Tandjong, Slipi en Djati als taak van de Kong Koan gelegaliseerd.

De andere drie Chinese begraafplaatsen, Goenoeng Sahari en twee andere percelen, behoorden dus lange tijd aan de lokale Chinese inwoners en werden beheerd door de Chinese officieren. In de loop van de tijd werden deze graven zodanig verwaarloosd dat de Europese inwoners klachten indienden bij de resident van Batavia in verband met overlast door vervuiling en stank. Zij dreigden deze begraafplaatsen te ruimen en kregen daartoe zelfs al de toestemming van de

⁹⁰ De Roo de la Faille, 'De Chineesche Raad te Batavia', 307-308.

⁹¹ N.N., 'Kai ba lidai shiji', 47; De Roo de la Faille, 'De Chineesche Raad te Batavia', 313-314.

⁹² Kong Tong-notulen 21016, 20 maart 1857, 43-44.

⁹³ De Roo de la Faille, 'De Chineesche Raad te Batavia', 316-317.

⁹⁴ Kong Tong-notulen 21010, 27 september 1849, 272-280.

⁹⁵ Gouvernementsbesluit, 17 februari 1856, no. 23.

gouverneur-generaal. Daarom ging de resident van Batavia op 15 augustus 1855 naar de Kong Koan om het standpunt hierover van de Chinese officieren te peilen.⁹⁶

Citaten uit de Kong Tong-notulen over deze aangelegenheid luiden als volgt:

Officieren: “Wij Chinezen hebben veel respect voor onze voorouders en daarom verzoeken wij nadrukkelijk hun rustplaatsen niet te vernielen. Nu het de wens van de Gouverneur-generaal is om de graven te slopen, verwachten wij van u (resident) dat u met hem met tactvolle woorden overlegt opdat de graven intact kunnen blijven. Wij zullen u eeuwig dankbaar zijn als u dit goed voor ons kunt regelen.”

Resident: “Goed. Aangezien u dit zo zeer nadrukkelijk heeft verzocht, zal ik gaarne uw wensen aan de Gouverneur-generaal overdragen. Maar hoe zult u het probleem van de vervuiling aanpakken?”

Officieren: “Wij allen zullen de verantwoordelijkheid op ons nemen dat het onkruid wordt verwijderd, dat een gracht rondom de begraafplaats zal worden aangelegd en dat het vuil zal worden opgeruimd. Wij beloven dat de oude omstandigheden niet meer zullen terugkeren en dat dertig tot veertig man daar regelmatig aanwezig zullen zijn om onderhoud te plegen.”

Resident: “Dat is een prima initiatief. Wanneer zal dit reinigingswerk voltooid zijn?”

Officieren: “Het is zeker geen kleine klus en dit zal zeker tot het einde van dit jaar duren.”

Resident: “Ik zal uw verzoek inwilligen. Echter, de verwaarlozing en de vervuiling op de begraafplaats Goenoeng Sahari mogen ook niet op de andere begraafplaatsen zoals Tandjong en Slipi voorkomen. Deze terreinen dienen evenzeer keurig te worden onderhouden.”

Officieren: “Hoe durven wij uw bevel te negeren?”

Enige tijd later inspecteerde de assistent-resident Goenoeng Sahari en hij was niet tevreden met zijn bevindingen. Hij liet de Kong Koan weten dat de officieren strenger toezicht moesten houden op het onderhoud.⁹⁷ Op 18 april 1856 schreef de resident van Batavia aan de majoor: “De Kong Tong dient het onderhoud van de begraafplaats Goenoeng Sahari onmiddellijk af te ronden. De Kong Tong-officieren hebben hem zeven maanden geleden beloofd de toestand te verbeteren. De vooruitgang is nog steeds gering, hetgeen niet acceptabel is. Als de Kong Tong deze begraafplaats toch wil behouden, moet het herstel zo snel mogelijk plaatsvinden. Dientengevolge krijgt de Kong Koan van mij de toestemming een oproep te plaatsen om donaties in te zamelen. Het gecollecteerde geld mag uitsluitend aan het onderhoud van de grafgronden worden besteed. In mei zal ik ter plaatse inspecteren en vervolgens beslis ik of het verzoek van de Kong Tong, gedateerd 31 augustus 1855, zal worden ingewilligd.”

De volgende dag, 19 april, startte de Kong Tong een veiling in de tempel Wan Kiap Sie (完劫寺) om dit restauratieproject uit te besteden. Uiteindelijk werd dit werk voor een totaal bedrag van 33.300 gulden aan drie personen gegund. Deze aannemers moesten de volgende dag bij mr. J.C. Meijer, notaris te Batavia, de notariële akten tekenen. Zij zouden het project op 24 april starten en het binnen drie en een halve maand voltooien.⁹⁸ De tweede secretaris van de Kong Koan, Tan Boen Sok (陈文速),

⁹⁶ Kong Tong-notulen 21014, 31 augustus 1855, 402-403.

⁹⁷ Ibid., 19 september 1855, 408.

⁹⁸ Ibid., 25 april 1856, 512-513.

kreeg de taak om het schenkingsgeld te verzamelen en aan kapitein Ko Tjoen Kiat en luitenant Tan Tjoen Tiat te overhandigen. De laatstgenoemde officieren waren verantwoordelijk voor de uitgaven. Majoor Tan Eng Goan vond de opknapbeurt van Goenoeng Sahari belangrijk en wilde dat de officieren daar tijdens de restauratie regelmatig gingen inspecteren. De schenkingslijst van de Chinese inwoners voor het onderhouden van Goenoeng Sahari was waarschijnlijk te lang om in zijn geheel te vermelden; daarom werden in de Kong Tong-notulen slechts de namen en de bedragen aangegeven van de Kong Koan-officieren.⁹⁹

Tabel 6: Schenkingslijst van de officieren voor het herstellen en onderhouden van Goenoeng Sahari, 1856

Donateur (functie en naam)	Bedrag (in gulden)
Majoor Tan Eng Goan	1.200
Kapitein Ko Tjoen Kiat	300
Luitenant Souw Tian Pie	200
Luitenant Tan Tjoen Tiat	200
Luitenant Oeij Kim Tjiang	200
Luitenant Tan Soe Tjong	100
Luitenant Tan Hong Gie	500
Luitenant (titulair) Ko Se Tjoan	100
Luitenant (titulair) The Thiauw Kie	200
Eerste secretaris Loa Koan Lan	50
Tweede secretaris Tan Boen Sok	50
Totaal	3.100

Met betrekking tot de drie tot Chinese begraafplaatsen bestemde percelen (Goenoeng Sahari en de andere twee) op fort Jakatra te Batavia werd op 31 januari 1860 door de gouverneur-generaal besloten aan de Chinese Raad te Batavia “...voorlopig en onder bepaalde titel, in gebruik en beheer af te staan, onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat dezelve steeds, ten gevolge van het plaatselijke bestuur, door genoemden Chinese Raad zullen worden onderhouden.”¹⁰⁰

Volgens de landmeter bedroeg in 1858 het areaal van de begraafplaatsen te Tandjong, Slipi en Djati respectievelijk 387 *mu*¹⁰¹ (25,8 hectaren), 218 *mu* (14,5 hectaren) en 130 *mu* (8,7 hectaren). Binnen de grenzen van Tandjong en Slipi bestond 2/5 van het oppervlak uit rijstvelden, huizen, wegen en bomen. In de periode van 1853 tot 1857 werden op deze twee plaatsen 4.365 doden begraven die 3412 grafkuilen bezetten, omdat ongeveer 1/5 van de graven plaats bood aan twee doden in één kuil. In de voorgaande 46 jaar (1811-1857) was reeds 6/7 van de beschikbare grond gebruikt. Op deze manier werd berekend dat op Tandjong en Slipi nog voor acht tot tien jaar genoeg begraafplaatsen waren. Daarnaast was Djati nog beschikbaar. Bovendien kon op de grond worden bezuinigd doordat grafkuilen van alleenstaanden,

⁹⁹ Kong Tong-notulen 21014, 25 april 1856, 522-523.

¹⁰⁰ Gouvernementsbesluit, 31 januari 1860, no. 16; Kong Tong-notulen 21016, 11 februari 1860, 533-534.

¹⁰¹ *Mu* (亩), Chinese vlaktemaat, 1 *mu* is ongeveer 1/15 hectare.

die geen partner of kind(eren) hadden, twee *kaki*¹⁰² smaller konden worden ingeperkt.¹⁰³

De Kong Koan kocht bovengenoemde percelen op eigen naam en exploiteerde die voor begrafenisdoeleinden. De officieren verkochten de grafgrond niet rechtstreeks aan de Chinezen, maar door bemiddeling van een tussenpersoon die de grond van de Kong Koan via een openbare veiling pachtte. De Kong Koan en de pachter van grafgrond sloten een contract bij de notaris. De pachter was verplicht strenge voorschriften na te leven, waaronder de betreffende regels van de Nederlandse autoriteiten. Zo werden de grootte van het graf en de prijs vooraf vastgesteld en de pachter moest de grafplaats ordelijk beheren. Ook mochten de bomen op het grafterrein niet voor eigen gebruik of voor de verkoop gekapt worden. In 1844 verpachtte de Kong Koan Tandjong en Slipi wederom voor een periode van zes jaar (1845 tot en met 1850) aan Tan Tjie (陈井). Tan Tjie mocht grafzerken tegen de door de Kong Koan vastgestelde prijs verkopen en moest daarvoor 4.200 gulden per jaar aan de Kong Koan betalen. Het was gebruikelijk dat een Chinees zijn doodskist en zijn grafsteen voor zijn overlijden liet klaarmaken, en dat deden de Chinezen in Batavia ook. Na het overlijden moest de Kong Koan alsnog toestemming geven voor de begrafenisplechtigheid. Voor één extra vat kalk of 30 *pikol (dan)*¹⁰⁴ zand betaalde men vijf gulden. In de volgende tabel worden de prijzen gespecificeerd.¹⁰⁵

Tabel 7: Graftypen en prijzen in het verpachtingscontract

Type of grootte	Prijs (in gulden)	Toelichting
24 x 12 kaki-graf (geschonken)	Gratis	Met toestemming van de Majoor; 1 en 2/3 vaten kalk en voldoende zand gratis
8 x 4 kaki graf met dunne plankenkist	2,5	Inclusief 2 <i>pikol</i> kalk en voldoende zand
Geschonken graf met dikke plankenkist	1,5	Inclusief 1 en 1/3 vaten kalk en voldoende zand
Kindergraf met dunne plankenkist	1	Inclusief 1 en 1/3 vaten kalk
12 x 8 kaki-graf met doek bedekt lijk	Gratis	Inclusief voldoende kalk en zand gratis
24 x 12 kaki-graf (gekocht)	6,77	(meest verkochte graven)
32 x 16 kaki-graf (gekocht)	22	
40 x 20 kaki-graf (gekocht)	54,15	
48 x 24 kaki-graf (gekocht)	121,85	Exclusief loon voor begraven

De gratis graven waren bedoeld voor onvermogen Chinese en eervolle Chinese overledenen. De onbemiddelde Chinezen kregen een graf van 12 x 8 kaki van de Kong Koan. De zogenaamde eervolle inwoners waren voornamelijk wijkmeesters, die

¹⁰² *Kaki*, letterlijk voet in het Maleis, werd ook als lengtemaat gebruikt en is gelijk aan 0,3 meter. In het Kong Koan-archief werd deze oude lengtemaat, getranscribeerd als ‘脚距’, tot 1923 gebruikt voor het opmeten van de graven. Vanaf januari van dat jaar werd de meter als standaardmaat ingevoerd door de Chinese officieren. Voor 1923 was een standaard graf 12 x 24 kaki en daarna 6 x 12 meter. Hieruit kan worden geconcludeerd dat een kaki als grafmaat ongeveer 0,5 meter bedroeg voor de Chinezen in Batavia. Zie Kong Koan-archief 61406.

¹⁰³ Kong Tong-notulen 21016, 17 april 1858, 211-213.

¹⁰⁴ *Pikol*: inheems handelsgewicht, of *dan* (担) in het Chinees, ongeveer 61 kilogram.

¹⁰⁵ Kong Tong-notulen 21005, 25 oktober 1844, 7-12.

vaak jarenlang hun taken goed hadden uitgevoerd. Een wijkmeester zelf of zijn nabestaande vroeg aan de Kong Koan een stuk grafgrond van 24 x 12 kaki, als beloning voor verrichte werkzaamheden. De majoor en de officieren plachten dan hun goedkeuring te geven aan de afgifte van een stuk grafgrond, nadat een onderzoek de onberispelijke staat van dienst had bevestigd. Niet alleen voor een goede wijkmeester werd een gratis graf door de Kong Koan ter beschikking gesteld, dit gold ook voor zijn echtgenote.

Hoewel tijdens de veiling in 1850 iemand 400 gulden meer bood dan Tan Tjie, verstrekke de Kong Koan toch het recht op de pacht opnieuw voor een periode van zes jaar (1851 tot en met 1856) aan Tan Tjie wegens zijn goede diensten in voorgaande jaren. Maar tevens werd bepaald dat Tan Tjie ook de wegen in en rondom de begraafplaatsen moest onderhouden.¹⁰⁶ Hij bleef Tandjong en Slipi ook na 1856 nog pachten; de pachtperiode werd vanaf 1857 tot één jaar beperkt, hetgeen voor hem niet bezwaarlijk was. Vanaf 1858 stond de pacht van het landgoed Djati ook op zijn naam.¹⁰⁷

Het verkopen van grafzerken aan de Chinese bevolking vormde de voornaamste bron van inkomsten van de Kong Koan. Iedere maand leverden twee officieren van de Kong Koan om de beurt een overzichtsrapport over de verkoop van de graven in. De kasboeken van de Kong Koan berustten van 1828 tot 1853 bij majoor Tan Eng Goan. Na zijn conflict met Tjung Tje Lak in 1853 (zie hoofdstuk 2) moest Tan Eng Goan jaarlijks het kasboek inleveren. Aan het einde van het jaar maakte hij een balans op van de inkomsten en uitgaven van de Kong Koan. De uitgaven werden meestal besteed aan het onderhoud van de begraafplaatsen, de tempels, de Chinese wijken of andere zaken, zoals hierna zal worden beschreven. Nadat het rapport door de officieren goedgekeurd was, werd een kopie ervan jaarlijks in februari aan de resident verstuurd. De resident van Batavia was bevoegd om onderzoek in te stellen of te doen instellen naar de wijze van beheer van het geld van de Kong Koan en kon eventueel maatregelen tot verbetering nemen.¹⁰⁸ De geldvoorraad in de kas van de Kong Koan nam jaar op jaar toe, zoals uit de notulen blijkt:

Tabel 8: Kasvoorraad van de Kong Koan, 1856-1863

Jaar	1856	1857	1858	1859	1860	1862	1863
Kas (in gulden)	6261	11.232	19.223	30.738	38.410	40.161	45.694

C. Regelen van het Chinese onderwijs

Voordat het gouvernement in het begin van de twintigste eeuw scholen oprichtte voor de Chinezen, hadden de Chinezen al een eigen onderwijssysteem.¹⁰⁹ Voordien was het al mogelijk voor Chinese leerlingen om toegelaten te worden tot het Nederlands onderwijs, nadat drie Nederlandse zendelingen in de negentiende eeuw minder exclusieve scholen hadden opgericht. De weinige leerlingen die dit Westerse

¹⁰⁶ Kong Tong-notulen 21012, 10 april 1851, 88-90.

¹⁰⁷ Kong Tong-notulen 21016, 22 december 1857, 374-380; 1 december 1858, 380-386.

¹⁰⁸ De Roo de la Faille, 'De Chineesche Raad te Batavia', 320-321.

¹⁰⁹ M.T.N. Govaars-Tjia, *Hollands onderwijs in een koloniale samenleving: de Chinese ervaring in Indonesië 1900-1942*, Afferden: de Vijver, 1999, 39.

onderwijs konden genieten kwamen allen uit de invloedrijkste families.¹¹⁰ In 1839 werd zelfs een school voor Chinese meisjes geopend.¹¹¹

In het eigen Chinese onderwijs werd het *Hokkian*-dialect als spreektaal gebruikt. Ook de vergaderstukken in het Kong Koan-archief zijn tot ongeveer 1900 in het klassiek Chinees geschreven. Beheersing van de klassieke Chinese schrijftaal en kennis van de Chinese cultuur was dan ook verplicht voor hen die naar de positie van luitenant of kapitein en vooral die van secretaris van de Kong Koan solliciteerden. Bij een sollicitant werd gekeken of hij uit een welvarende familie kwam, of hij Chinees onderwijs had genoten en of hij bekend was met de Chinese traditie. De Chinese schrijftaal werd gedoceerd op zowel de Gie Oh als de privéscholen. Daar werden de bekende klassieke canonieke werken zoals de *Vier boeken* (《四书》) en de *Vijf klassieken* (《五经》) als lesmateriaal gebruikt om de Chinese moraal bij te brengen. Daarnaast werden ook praktische vaardigheden, zoals kalligrafie en (abacus)rekenen aangeleerd. Het was een getrouwe kopie van het traditionele Chinese onderwijs in China.¹¹² Het leerplan was gebaseerd op de Confuciaanse klassieken en de nadruk lag op het uit het hoofd leren in plaats van het begrijpen. Veel leerlingen konden de teksten op deze manier niet goed vatten. Vaak konden zij na vele jaren leren nog nauwelijks Chinees spreken of lezen, hoewel de Bataviase Chinezen de tradities van hun voorouders via het onderwijs wensten te handhaven.¹¹³

De privéscholen waren meestal kleinschalig. Kinderen van verschillende leeftijden kwamen tezamen bij iemand thuis of werden in een tempel onderwezen. Doorgaans had iedere privéschool één leraar, die zelf het lesmateriaal kon bepalen. Er was immers geen vast leerplan of leerduur. In het Batavia van het midden van de negentiende eeuw bestonden vermoedelijk veel privéscholen. In 1846 rapporteerden de Kong Koan-officiëren aan de resident van Batavia in verband met het verlenen van vergunningen voor de nieuwkomers dat er jaarlijks wel 160 Chinese onderwijzers nodig waren. Hoewel de majoor en andere officieren herhaaldelijk verzochten om Chinese leraren en andere geletterden uit China toe te laten, verbood de gouverneur-generaal hen naar Java te komen.¹¹⁴ Pas vanaf 1852 werden Chinese immigranten weer toegelaten in Batavia, terwijl zij elders op Java nog steeds geen toegang kregen.¹¹⁵

Leerplicht was in die tijd onbekend. De zogenaamde Gie Oh waren kosteloze scholen. De eerste Gie Oh in Batavia was de Beng Seng Sie Wan, die in 1690 met donaties van de Chinese bevolking werd opgericht op initiatief van Kapitein Kwee Koen Kwan (郭郡观) om onderwijs te verzorgen voor de Chinese weeskinderen of kinderen van onvermogenende ouders. Daarna werden nog successievelijk de 'Nam Kong Sie Wan' (南江书院) en de 'Beng Tek Sie Wan' (明德书院) opgericht. De laatstgenoemde scholen vielen niet onder de verantwoordelijkheid van de Kong Koan. Beng Seng Sie Wan werd later door subsidies van de Kong Koan en donaties van

¹¹⁰ Leo Suryadinata, *The Chinese Minority in Indonesia, Seven Papers*, Singapore: Chopmen Enterprises, 1978, 4.

¹¹¹ Salmon and Lombard, *Les Chinois de Jakarta*, XXIV.

¹¹² Chen Menghong, 'Het rijk van de Chinezen buiten China. Een onderzoek naar de gemeenschap te Batavia op basis van de notulen van de Chinese Raad', in: *Leidschrift*, jaargang 18, nr. 3, 2004, Leiden, daarin 61-73.

¹¹³ Suryadinata, *The Chinese Minority in Indonesia*, 4.

¹¹⁴ Gouvernementsbesluit, 27 december, 1846, no.7. 'Verbod op den aanbrengen van Chinesche nieuwelingen in Nederlandsch-Indië' staat in Gouvernementsbesluit, 14 november 1837, no. 1.

¹¹⁵ Gouvernementsbesluit, 5 april 1852, no. 2.

rijke en welwillende Chinezen opengesteld voor alle leerlingen.¹¹⁶ Deze scholen bevonden zich vaak binnen de Chinese tempels of in het Chinese ziekenhuis. Hoewel Art. 109 van het Regeringsreglement van 1854 stelde dat de Chinezen wettelijk gelijkgesteld waren met de 'Inlanders' en Art. 128 van hetzelfde reglement aangaf dat 'de Gouverneur Generaal zorgt voor het oprigten van scholen ten dienste der inlandsche bevolking',¹¹⁷ deed de koloniale regering vrijwel niets voor het onderwijs van Chinese kinderen.¹¹⁸ De Kong Koan-officieren hielden toezicht op de Gie Oh, waren verantwoordelijk voor het rekruteren van onderwijzers en bepaalden zelfs de duur van een school- en vakantieperiode. De naam Gie Oh was ook kenmerkend voor de aard van de instelling: Liefdadigheidsschool.

Net als op andere scholen stond bij de Beng Seng Sie Wan meestal maar één onderwijzer voor de klas. Alleen wanneer er veel leerlingen waren, zoals 50 leerlingen in 1865 – werd een hoofdleraar bijgestaan door een assistent-leraar. In de periode van 1856 tot en met 1865 blijkt uit de gegevens van de Kong Koan-notulen dat zes hoofdleraren en twee assistent-leraren bij de Beng Seng Sie Wan werkzaam waren. Hun salaris werd bekostigd uit de gezamenlijke toelages van de officieren die bepaalde diensten verrichtten voor de regering. In het jaar 1865 kregen elf officieren een toelage van in totaal 1.200 gulden. Daarvan werd 800 gulden besteed aan het salaris van de hoofdleraar en 400 gulden aan dat van de assistent-leraar. Maar de hoofdleraar moest ook financieel verantwoordelijk zijn voor de gebedsceremonies die jaarlijks twee keer in het voor- en najaar op de school plaatsvonden.¹¹⁹

Leraar Poei Toat Hauw (方夺侯) verzocht in 1857 aan de Kong Koan om naast de Beng Tek Sie Wan een boekenpaviljoen te bouwen, omdat het gevaar bestond dat de boeken in vlammen zouden opgaan in geval van brand. Majoor Tan Eng Goan was van mening dat het goed verzorgen van boeken een van de voortreffelijke hoedanigheden van de Chinezen was. Ook de andere officieren waren het er mee eens dat de Kong Koan de bouw van het boekenpaviljoen moest financieren.¹²⁰

Hoewel één van de liefdadigheidsscholen onder het toezicht van de Chinese officieren stond, was het Chinese onderwijs in Batavia voor de twintigste eeuw kleinschalig en zeer traditioneel van aard. Het aantal leerlingen was beperkt. Bovendien was er geen sprake van een systematisch en toegepast leerplan. Toch trachtte men op deze manier de Chinese identiteit te behouden en de Chinese officieren speelden daarbij een belangrijke rol door allerlei zaken te regelen en voor de financiële ondersteuning te zorgen.

D. Beheren van tempels en regelen van religieuze ceremonies

Naast het beheer van begraafplaatsen behoorde het toezicht op tempels en het regelen en bekostigen van de jaarlijkse openbare religieuze plechtigheden tot de belangrijke taken van de Kong Koan-officieren.¹²¹ Hoewel de Hoge Regering van Batavia in 1657 op verzoek van de kerkenraad van Batavia had besloten om de Chinezen binnen de muren van de stad de vrije uitoefening van hun religie te verbieden, volgde de daad

¹¹⁶ Kong Tong-notulen 21013, 10 juli 1854, 653-655.

¹¹⁷ *De zes Regerings-Reglementen van Nederlandsch Indië*, 213 en 217.

¹¹⁸ Purcell, *The Chinese in Southeast Asia*, 452-453.

¹¹⁹ Kong Tong-notulen 21016, 15 februari 1865, 1247-1248.

¹²⁰ *Ibid.*, 3 september 1858, 268-269.

¹²¹ De Roo de la Faille, 'De Chineesche Raad te Batavia', 304.

niet op het woord.¹²² De traditionele religie van de Chinezen in Indonesië was, net als in Zuidoost-China, een gecompliceerde multiculturele synthese die werd gekenmerkt door polytheïsme. Het was een syncretisme van Taoïsme, Confucianisme, Boeddhisme, allerlei vormen van volksreligie en voorouderverering. Vooral de verering van de overledenen werd beschouwd als hoeksteen van het gedachtegoed. Het verschil tussen taoïstische en boeddhistische tempels was niet heel erg duidelijk. In de laatste vond men niet alleen Boeddhabeelden maar ook beelden van typisch Chinese goden. De dienst in de boeddhistische tempels werd verricht door monniken, die in het bijbehorende kloosters woonden.¹²³

De Chinese tempels, 'klenteng' genoemd in Indonesië, ofwel 'bio' (廟) in het Hokkian, verschilden doorgaans weinig van die in China.¹²⁴ Hoewel er zich in elke woning een huisaltaar bevond waarmee men de voorouders en de huisgoden kon vereren, vormden de tempels de belangrijkste gebouwen in de Chinese wijken. Daar kwamen de bewoners om papieren offers te brengen of om op het altaar kaarsen en wierook te branden. In de zijvertrekken van de tempels woonden de priesters. Op een pleintje, waar een afzonderlijk huis stond, bevonden zich gedenkstenen waarop inscripties voor de doden waren aangebracht.¹²⁵ Beïnvloed door de koloniale sociale omgeving en levensbeschouwing van Javanen waren er Chinezen die zich tot de Islam bekeerden. Ook was er sprake van een klein aantal Chinese christenen. De Kong Koan-officieren bemoeiden zich niet met de religieuze plechtigheden van deze twee groepen.

Religie is te zien als het collectieve bewustzijn van een samenleving en de Chinese tempels hadden voor de Chinese gemeenschap naast een religieuze functie dan ook een functie van cultuurexpressie.¹²⁶ De voornaamste tempels in Batavia die bestuurd werden door de Kong Koan waren Kim Tek Ie, Toa Pek Kong-tempel op Antjol, Wan Kiap Sie (完劫寺)¹²⁷, Tandjong Grogol Tempel (丹絨玄天上帝廟) en Angkee Patriarch Tempel (洪溪祖師廟), waarvan Kim Tek Ie, ook Kwan Iem tempel (觀音亭) genaamd, gebouwd in circa 1650, de oudste en ook de grootste was.¹²⁸

De majoor en andere officieren waren verantwoordelijk voor het in stand houden van de openbare tempels. Uit de notulen blijkt dat vrijwel iedere Chinese tempel in Batavia in de periode van 1850 tot en met 1857 een onderhoudsbeurt nodig had. Deze tempels moesten gerestaureerd worden omdat het gebouw, de beelden, de altaren of het interieur in een slechte staat verkeerden. De officieren riepen op tot een bijdrage van de Chinese inwoners en verzochten de resident van Batavia om dat in het openbaar af te kondigen. Met het opgehaalde geld werd de uitbesteding gestart en vervolgens konden potentiële aannemers zich op de restauratie inschrijven.¹²⁹ De

¹²² S. Kalff, 'Mongoolsch Batavia' in: *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw*, 4de jaargang, afl. 3, Amsterdam, 1919, 67-80.

¹²³ Moerman, *In en om de Chineesche kamp*, 76.

¹²⁴ Henri Borel, 'Iets over Chineesche tempels' in: *Nederlandsch-Indië, oud en nieuw*, vierde jaargang, Amsterdam, 1919-1920, 81.

¹²⁵ Henri Zondervan, *De Chineesche kamp te Batavia*, Groningen: J.B. Wolters, 1924, 32; Franke, *Chinese Epigraphic Materials in Indonesia*, vol. 2, part 1.

¹²⁶ Salmon and Lombard, *Les Chinois de Jakarta*, lxii.

¹²⁷ Kim Tek Ie wordt heden als Wihara Dharma Bhakti genoemd en Wan Kiap Sie als Wihara Dharma yuga.

¹²⁸ Kong Tong-notulen divers, zie ook Salmon and Lombard, *Les Chinois de Jakarta* en Franke *Chinese Epigraphic Materials in Indonesia*, vol. 2, part 1, 5, 23 en 71.

¹²⁹ Kong Tong-notulen divers.

Kong Tong bepaalde de specificaties voor de restauraties, de bouwmaterialen, de kleur van de verf, kwaliteit van de muren of deur, de tijdsduur enzovoort. Zo werd de verbouwing van de Tandjong Grogol Tempel in 1851 uitbesteed tegen een bedrag van 3.600 gulden, terwijl het gedoneerde geld voor deze tempel 7.170,34 gulden bedroeg. Het overgebleven geld werd gestoken in nieuwe tafels en stoelen en het opschilderen van de tempel. Het project moest binnen zes maanden voltooid zijn.¹³⁰ De collecte voor de Toa Pek Kong-tempel Antjol in 1857 bracht 2856 gulden op, terwijl de restauratiekosten 2.200 gulden bedroegen. Het resterende bedrag werd benut voor de andere tempels.¹³¹ De officieren lieten een gedenkschrift met de namen van de gulle gevers maken, dat in steen werd gegraveerd en in de muur van de tempel werd geplaatst. Was het project onder toezicht van de Kong Koan-officieren eenmaal uitgevoerd, dan werd de heropening van de gerenoveerde tempel uitbundig gevierd.¹³²

De Chinezen in Batavia in de negentiende eeuw bezochten niet alleen de Chinese tempels, maar vierden ook alle belangrijke Chinese feestdagen op traditionele wijze, hoewel velen van hen niet in China geboren waren. Al die feesten konden niet gezamenlijk gevierd worden zonder daarbij de verering van de goden of voorouders te betrekken. Met andere woorden, de religieuze plechtigheden voor de hele gemeenschap vonden op de feestdagen plaats.

Het grootste publieke feest was het Chinese Oud- en Nieuwjaarsfeest. Zo stak men op de zevende dag voor het Chinese Oudjaar vuurwerk af om afscheid te nemen van de goden, om hen weer te verwelkomen op Nieuwjaarsdag. Eigenlijk was het afsteken van knalvuurwerk in Batavia streng verboden; daarvoor moest bij speciale gelegenheden door de majoor een vergunning bij de resident worden aangevraagd.¹³³ De feestelijke nieuwjaarsstemming duurde vijftien dagen en eindigde op Tjap-go-meh (十五夜), de eerste vollemaansnacht van het Chinese maanjaar. Andere belangrijke feesten waren Tjeng-beng (清明) – het grafreinigingsfeest, Go-tje (午节) – drakenbootwedstrijden, Tjong-koan (中元) – om de boze geesten te benaderen, Tjong-tjioe (中秋) – het midherfstfeest en Tang-tje (冬节) – het feest van het wintersolstitium.¹³⁴ Bij de feestelijke gelegenheden werden Chinese toneelstukken, *wajang wong* of *wajang potehi* (handpop) opgevoerd. De acteurs kwamen meestal uit China en zij verbleven dan drie tot zes maanden in Batavia. Hun verblijfsvergunningen werden speciaal bij de resident aangevraagd.¹³⁵ Tijdens de voorstelling werd rondom het toneel ook gedobbel. Gokken was één van de favoriete activiteiten tijdens de festiviteiten.

¹³⁰ Kong Tong-notulen 21012, 9 en 25 juli, 182-189 en 199; 21013, 24 juni 1853, 445.

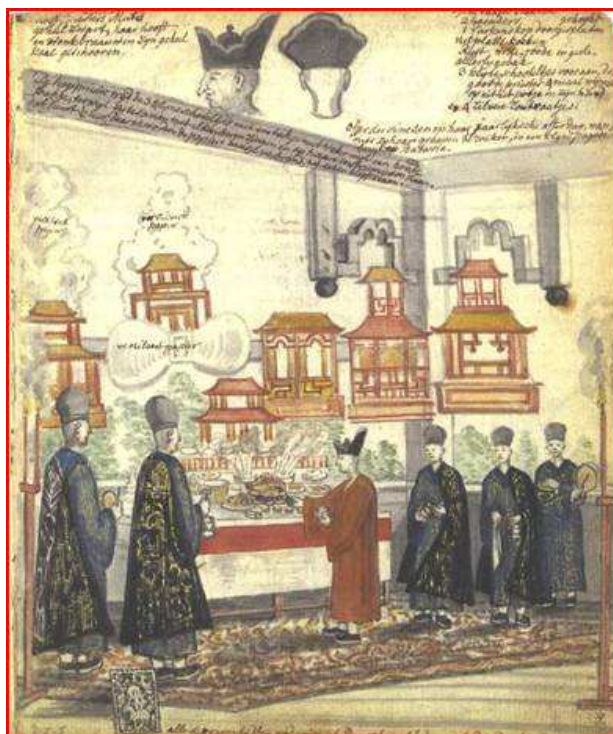
¹³¹ Kong Tong-notulen 21016, 14 augustus 1857, 110-115.

¹³² Kong Tong-notulen 21013, 12 mei 1854, 645.

¹³³ Kong Tong-notulen 21005, 20 januari 1845, 138-140.

¹³⁴ Kong Tong-notulen 21013, 21 juli 1854, 663-668; Salmon and Lombard, *Les Chinois de Jakarta*, lviii-lxi.

¹³⁵ Kong Tong-notulen 21006, 13 en 26 juni 1846, 196 en 229.

Illustratie 11: *Priesters tijdens de Tjeng-beng-feestdag* (getekend door Jan Brandes), ca. 1780, Rijksmuseum Amsterdam

Bron: De Bruijn en Raben, *The world of Jan Brandes*, 201.

Naast het regelen van zaken voor de tempels was het ook de taak van de Kong Koan-officiëren om de monniken en priesters, respectievelijk van de boeddhistische en taoïstische tempels, te rekruteren en toezicht op hen te houden. De monniken waren meestal in China geboren en daar opgeleid. Zij mochten niet huwen, geen vlees eten en hadden een kaalgeschoren hoofd. Iedere tempel kende een abt die de verantwoording droeg voor de plechtigheden en de bezittingen in de tempel. De opperpriesters werden terzijde gestaan door de priesters van lagere rang, die als gewone Chinezen leefden.¹³⁶ Sinds het verbod op de komst van Chinese immigranten in Nederlands-Indië in 1837, moesten de officieren via de resident van Batavia speciale aanvragen bij de gouverneur-generaal indienen voor in China geboren monniken en priesters. De Kong Koan-officiëren waren verantwoordelijk voor het gedrag van de monniken en priesters na hun aankomst in Batavia en hadden de macht over hun benoemingen en ontslagen. Wanneer de monniken of priesters zich misdroegen, werd hun de deur gewezen door de Kong Koan en moesten zij met toestemming van de resident onmiddellijk naar China worden teruggestuurd.¹³⁷

Van de monniken werd verwacht dat zij met hun bijna 'zuivere' levensstijl een goed voorbeeld aan de bevolking zouden geven en de rol als geestelijke 'zielzorger' zouden vervullen. Maar de Kim Tek Ie bleek niet altijd een heilig oord te zijn en de monniken waren niet zo vroom als men zou verwachten. Zo vroeg in 1846 Ik Liam (益莲), abt van de Kim Tek Ie, bij de Kong Koan ontslag aan. In de Kong Tong-

¹³⁶ Zondervan, *De Chineesche kamp te Batavia*, 32.

¹³⁷ Kong Tong-notulen 21014, 10 oktober 1855, 347; 25 januari 1856, 434.

notulen van dat jaar werd vermeld dat hij had beweerd terug te willen treden om gezondheidsredenen en rustig thuis wilde blijven om te herstellen. De Kong Tong liet hem aftreden nadat hij zijn werk en bezittingen overgedragen had aan zijn opvolger Tek Sien (德升).¹³⁸ Maar uit de notulen van tien jaar later bleek toch dat er meer met hem aan de hand was geweest. Daarin wordt vermeld dat Ik Liam ontslagen werd wegens overtredingen (verder niet toegelicht met details) en dat hij in die tijd (1856) inmiddels een winkel aan Pantjoran had geopend en een gezin had gesticht.

Maar dat was eigenlijk een bijzaak van deze notulen. De hoofdzaak was abt Tek Sien zelf. Luitenant titulair van de Kong Koan Tan Hong Kak voerde een onderzoek uit in verband met reorganisatie van de tempel. Uit het onderzoek bleek duidelijk dat Tek Sien, die ondertussen de hoofdmonnik en gastheer van Kim Tek Ie was geworden, zich aan een aantal ernstige overtredingen schuldig had gemaakt en dat hij:

- het altaar als kippenhok gebruikte en er zelfs kippeneieren boven op het Boeddhabeeld lagen;
- de meditatiezaal, waar men de wierook en kaarsen brandde, als opiumhol gebruikte en een opiumgezelschap om zich heen verzamelde;
- de binnenplaats van de tempel zodanig verwaarloosde dat er overal onkruid en doornbosjes waren;
- geen bloemen op het altaar plaatste en veel stof liet liggen;
- tot in de middag bleef doorslapen zodat de bedevaartgangers voor de waarzegstokjes altijd buiten zijn slaapkamer stonden te wachten;
- een wanbetaler was;
- oplichtte en gedoneerd geld ontvreemdde;
- zelfs een schandalige en eerloze vrouw, die betrapt werd tijdens het vreemdgaan, toeliet op *he-goan*¹³⁹, de heilige feestdag;
- waarschuwingen voor zijn misdragingen negeerde.

Op grond van bovengenoemde beschuldigingen adviseerde Tan Hong Kak om Tek Sien te ontslaan en hem door de deugdzame monnik Poen Hing (本性) te laten opvolgen. De officieren riepen onmiddellijk Poen Hing op en vroegen of hij de abt van Kim Tek Ie wilde worden. Maar Poen Hing weigerde op het verzoek in te gaan met de reden dat hij slechts een nieuweling was en nog niet zo lang in Batavia verbleef. Aangezien het schandaal van de voorganger Ik Liam wijd en zijd bekend was en het moeilijk was een geschikte opvolger te vinden, besloten de officieren na onderling overleg toch dat zij beter Tek Sien een kans konden geven om zijn fouten te corrigeren en zijn leven te beteren alvorens een andere monnik uit China te halen. De secretaris van de Kong Koan zou de volgende dag een schriftelijke waarschuwing aan Tek Sien bij de ingang van de tempel ophangen.¹⁴⁰

Op 30 juli 1857 kregen twee nieuwe monniken, Khoan Joe (宽佑) en Tjing Liam (青莲) uit China, toestemming van de resident van Batavia om daar te verblijven. Zij zouden in de Kim Tek Ie de plaats innemen van Djit Sing (日生) en Boen Sien, die wegens hun hoge leeftijd naar hun geboorteland wilden terugkeren.¹⁴¹

¹³⁸ Kong Tong-notulen 21006, 13 juni 1846, 212.

¹³⁹ *He-goan* (下元): de vijftiende dag van de tiende maand volgens de maankalender.

¹⁴⁰ Kong Tong-notulen 21014, 31 oktober 1856, 670-673.

¹⁴¹ Kong Tong-notulen 21016, 31 juli 1857, 105.

Maar na nog geen twee jaar dienst in Batavia werden hun schanddaden al belicht, deze keer juist door de abt Tek Sien. Het bleek dat Khoan Joe, Tjing Liam en een andere monnik, Sam Yoe (三友), de gedragsregels voor de monniken negeerden. Deze drie decadente monniken verwaarloosden hun normale werkzaamheden ernstig, deden aan opiumschiiven, hoereren, gokken en zetten brave jongens aan tot het begaan van misdaden. Luitenant titulair The Thiauw Kie en Tan Hong Kak ondervroegen deze drie monniken en bevestigden de door Tek Sien genoemde feiten. De officieren vonden dat zulk gedrag niet getolereerd kon worden en zij verzochten de resident om de drie monniken naar China terug te sturen en daar nieuwe monniken te rekruteren.¹⁴² Kort daarna stond de resident van Batavia het verzoek van de Kong Koan schriftelijk toe.¹⁴³

Religie is de hoeksteen en kern van de traditionele cultuur van een volksgroep. De religie van de overzeese Chinezen en de jaarlijkse rituelen versterkten de samenhang en de eensgezindheid van deze gemeenschap temidden van een koloniale samenleving waarin andere religies en culturen overheersten. Ook de wijze van feestvieren bundelde de kracht van de gemeenschap. Doordat de koloniale overheid zich niet met de religie van de Chinese samenleving bemoeide, kreeg de Kong Koan de administratieve taak om de zaken van de tempels te regelen en religieuze plechtigheden te organiseren en de Kong Koan stond daardoor in het middelpunt van de geest van de Chinese gemeenschap.

2.3.2 Aanvullende taken

Uit de notulen van de Kong Tong-zittingen in de periode 1843-1865 blijkt dat de officieren van de Kong Koan één tot drie keer per week vergaderden in de zogenaamde rumah bicara (discussiezaal) om rechtszaken te behandelen, rapporten uit te brengen of een besluit van het koloniale gezag uit te voeren. Hoewel een wekelijkse rustdag voor de Chinezen niet bestond, vergaderden de Kong Koan-officiëren vrijwel nooit op zondag. Over de dagelijkse bezigheden van de officieren zelf wordt maar weinig opgenomen in de Kong Tong-notulen, maar wel wordt de verdeling van hun taken gespecificeerd bij het verzegelen en ontzegelen van het notulenboek van de Kong Tong rondom de jaarwisseling van de traditionele Chinese maankalender. Er werd nooit vergaderd rond de nieuwjaarsviering. De nieuwjaarsfeesten namen drie weken in beslag en begonnen enige dagen voor het einde van het jaar. Het verzegelen van het notulenboek vond rond deze tijd aan het einde van het jaar plaats, waarbij de officieren in drie (vanaf 1861 vier)¹⁴⁴ groepjes door middel van het trekken van lootjes werden verdeeld. Ieder team, bestaande uit twee officieren, een secretaris en een bode, controleerde de in de haven aanwezige Chinese jonken en de sinkehs, de Chinezen die pas in Batavia waren gearriveerd. Zij inspecteerden of de sinkehs hun verplichte verblijfspasjes hadden. Na ongeveer een maand reces was het tijd voor de ontzegeling van het notulenboek in het nieuwe jaar. Hierbij werden de andere taken aan de officieren toegewezen. Zij werden in drie (vanaf 1861 vier) groepjes verdeeld. De taken en het dienstschema in maanden of dagen van een week, werden binnen het officierskorps ook door lootjes beslist. Alleen de majoor werd uitgesloten van deze

¹⁴² Kong Tong-notulen 21016, 1 april 1859, 433-435.

¹⁴³ Ibid., 15 april 1859, 437.

¹⁴⁴ Vanaf 1860 werden er twee luitenants toegevoegd aan de Kong Koan te Batavia. Zie Gouvernementsbesluit, 3 mei 1860, no. 47.

taakverdeling. Een voorbeeld van deze taakverdeling in 1844 wordt in de volgende tabellen gegeven.¹⁴⁵

Tabel 9: Taak A, schema dienstdoende officieren van de maand in de Kong Koan

Namen officieren	Maanden
Kapitein Oeij Eng Liok Luitenant Gouw Tjauw Yang	Januari, april, juli en oktober
Kapitein Oeij Liauw Kong Luitenant Tan Ke Hoaij	Februari, mei, augustus en november
Luitenant The Djak Soe Luitenant Ko Tjoen Kiat	Maart, juni, september en december

Tabel 10: Taak B, schema dienstdoende officieren bij de landraad en op het politiekantoor

Namen officieren	Maanden
Kapitein Oeij Eng Liok Luitenant Gouw Tjauw Yang	Maart, juni, september en december
Kapitein Oeij Liauw Kong Luitenant Tan Ke Koaij	Januari, april, juli en oktober
Luitenant The Djak Soe Luitenant Ko Tjoen Kiat	Februari, mei, augustus en november

Tabel 11: Taak C, schema officieren belast met de zorg voor de begraafplaatsen, tempels en andere zaken

Dienstdagen	Officieren	Zaken
Maandag, woensdag en vrijdag	Kapitein en luitenant	Begraafplaatsen
Dinsdag, donderdag en zaterdag	Kapitein en luitenant	Tempels
Maandag en dinsdag	Kapitein	Brandspuiten
Woensdag en donderdag	Luitenant	Financiën
Vrijdag en zaterdag	Luitenant	Dienstarbeid

De Kong Koan-officieren kregen er in de loop van de tijd nog enige taken bij. Vanaf 1845 moesten de officieren wacht lopen in de Chinese wijken die zich uitstrekten over alle zes districten in Batavia, dat wil zeggen dat zij toezicht moesten houden op het schoonhouden van de Chinese wijken.¹⁴⁶ In 1861 werden daar nog enkele andere taken aan toegevoegd, zoals het schoonhouden van de grachten en het voorkomen dat bomen werden geplant langs de Kali Besar zonder de toestemming van het gouvernement.¹⁴⁷ In 1846 inspecteerden de officieren ook de veilingen en de geveilde artikelen. Vanaf hetzelfde jaar begonnen de officieren ook nachtdiensten te vervullen in de Kong Koan.¹⁴⁸ Tijdens de nachtdienst moesten de officieren om acht uur 's avonds aanwezig zijn in de Kong Koan en daarna tot vijf uur de volgende ochtend patrouilleren binnen de Chinese wijken om incidenten te voorkomen.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Kong Tong-notulen 21004, 8 maart 1844, 94-96.

¹⁴⁶ Kong Tong-notulen 21005, 26 februari 1845, 191-193.

¹⁴⁷ Kong Tong-notulen 21016, 1 maart 1861, 687.

¹⁴⁸ Kong Tong-notulen 21006, 15 februari 1846, 121-123.

¹⁴⁹ Kong Tong-notulen 21016, 14 februari 1857, 10-13.

In 1861 werd de taakverdeling kort na de reguliere nieuwjaarsontzegeling in april nog een keer vastgelegd naar aanleiding van de uitbreiding van het officierskorps met twee luitenanten. Dit had te maken met de uitbreiding van de werkzaamheden van de Kong Koan rond 1860, zowel vanwege de strenge controle die op de komst en het vertrek van de Chinese nieuwelingen (handelaren) werd uitgeoefend, als ten gevolge van de toename van de bemoeienissen van de officieren met de stedelijke politie.¹⁵⁰ Deze keer werden bovendien de taken van de secretarissen van de Kong Koan vastgelegd. De eerste en tweede secretaris werkten wisselend bij de Kong Koan en het woonhuis van majoor Tan Eng Goan (tevens gebruikt voor de Kong Tong-zittingen). Zij notuleerden voornamelijk de vergaderpunten en controleerden de uitvoering van allerlei opdrachten.¹⁵¹ In de tekst betreffende de ontzegeling van 1864 werd toegelicht dat de dienstdoende officieren bij de Kong Koan hun taken dagelijks moesten uitvoeren vanaf acht uur 's ochtends tot twee uur 's middags, met uitzondering van zondags. De gedetailleerde beschrijvingen van deze taken waren: *a.* Het beheer van en toezicht op de begraafplaatsen en de zorg dat het terrein werd schoon gehouden en het onkruid gewied; *b.* Het beheer van de tempels; naast de reguliere zaken moesten de officieren er ook op toezien dat de tempels er schoon en netjes uitzagen en of de stoelen na de dienst op rij bleven staan. Iedere tweede en zestiende dag van de maand dienden de officieren te controleren of het offergebed volgens de Chinese normen en gewoonten werd verricht.¹⁵²

Binnen de Chinese wijken was de Kong Koan niet alleen verantwoordelijk voor de orde en rust maar ook medeverantwoordelijk voor de gemeenschappelijke voorzieningen. De Kong Koan moest uit de eigen kas of met gedoneerd geld meebetalen aan de aanleg en bouw van wegen en bruggen binnen de Chinese wijken, de straatverlichting, het onderhoud van openbare toiletten en het schoonhouden van afvalgoten.¹⁵³

2.4 Taken en bevoegdheden van de Kong Tong

De Kong Tong, de zitting van de Chinese officieren in Batavia, had drie primaire taken, namelijk:

- Advies geven aan koloniale overheidsinstellingen ten aanzien van de belangen van Chinezen;
- Arbitrage bij kleine economische geschillen tussen Chinezen waarvan de maximale geldsom per geval 50 gulden bedroeg in de jaren veertig van de negentiende eeuw en 20 gulden na 1851. Na 1857 mocht in het geheel niet meer door de Kong Tong worden geoordeeld;
- Bemiddeling bij Chinese familiegeschillen en het uitspreken van echtscheiding na mislukte bemiddeling.

In de rechtspraak plachten de Chinese officieren dikwijls als adviseurs op te treden bij gedingen in de landraad waarbij Chinezen betrokken waren. Iedere maand hadden

¹⁵⁰ Gouvernementsbesluit, 3 mei 1860, no. 47.

¹⁵¹ Kong Tong-notulen 21016, 8 april 1861, 727-732.

¹⁵² Ibid., 27 februari 1864, 1068-1074.

¹⁵³ Kong Tong-notulen 21006, 18 mei 1846, 170-171; Kong Tong-notulen 21010, 15 juni, 177-179; 14 september 1849, 177 en 257; Kong Tong-notulen 21016, 15 februari 1865, 1245-1247.

twee officieren tot taak bij het kantoor van de landraad en op het politiebureau aanwezig te zijn; zij brachten dan advies uit, maar hadden geen stem bij de rechtspraak.¹⁵⁴ Deze taak wordt alleen genoemd in de Kong Tong-notulen maar er zijn geen details bekend van de werkzaamheden van de officieren bij de landraad. Voor de meer ingewikkelde economische en criminele zaken gaven de landraad, de Raad van Justitie of de politie indien nodig de opdracht aan de Kong Tong tot een nader onderzoek. De officieren zochten vervolgens de zaken uit, riepen getuigen op, onderzochten indien noodzakelijk de kasboeken bij een economisch delict, rapporteerden hun bevindingen en lieten de eindbeslissing over aan de opdrachtgever. Deze zaken en het proces van onderzoek werden in de verslagen van de Kong Tong genoteerd.

De officieren beantwoordden bovendien eventuele vragen van de resident of assistent-resident van Batavia of ambtenaren van andere instellingen over de sollicitanten naar een post in de Kong Koan, de economische toestand van een borgsteller van een sinkeh, maar ook over meer specifieke zaken zoals het Chinese traditionele boekhoudsysteem, de Chinese kalender, traditionele feestdagen en tenslotte het Chinese (gewoonte)recht, voornamelijk met betrekking tot mondigheid en erfenis. De directeur van afdeling Financiën vroeg jaarlijks via de Kong Tong naar de eventuele verlenging van allerlei verpachtingen van de middelen onder Chinese pachters, zoals opium, arak, hoofdgeld der Chinezen, pandhuizen, het slachten van varkens, rundvee en buffels, vissen, tabak, *tho pho* (賭博, Chinese dobbelspelen, gokken) en het wajangspel. Een enkele maal voerde de Kong Tong ook wel opdrachten uit van residenten van andere plaatsen, omdat de zaken betrof van Chinese inwoners van Batavia.

2.5 Rechtspraak door de Kong Tong

De rechtspraak van de Kong Tong was geldig indien ten minste vijf officieren, inclusief de majoor, tijdens de zitting aanwezig waren. Op deze manier wilde de resident van Batavia voorkomen dat de officieren onder bepaalde voorwendsels te vaak afwezig waren.¹⁵⁵ De vorm en het proces van de rechtsgedingen van de Bataviase Kong Tong leken in sommige opzichten op die van de yamen, het hof van de districtsambtenaar of de mandarijn in het oude China.¹⁵⁶ Er kwamen geen advocaten en procureurs aan te pas. Men scheen vaak mondeling zijn eigen zaak te verdedigen. Als de partij gehoord was, werd aan de rechter de beslissing overgelaten. Evenals de mandarijnen in het oude China waren de Chinese officieren in Batavia niet alleen belast met bestuurlijke taken; zij bemiddelden ook in onderlinge conflicten van de Chinese gemeenschap. Twee veel voorkomende soorten zaken die door de Kong Tong werden behandeld waren familiezaken en economische geschillen. Deze vormden meer dan de helft van alle zaken die in de Kong Tong-notulen voorkomen. Het Kong Tong-tribunaal had in de negentiende eeuw slechts bevoegdheid uitspraken te doen in kleine economische geschillen en familieconflicten, voornamelijk

¹⁵⁴ Liem Ting Tjay, 'Het instituut der Chineesche officieren' in: *De Chineesche Revue*, jrg 2, juli 1928, Batavia: Sin Po, daarin 72.

¹⁵⁵ Kong Tong-notulen 21013, 23 januari 1852, 39.

¹⁵⁶ Hoewel een kostuum voor de Chinese officieren niet voorgeschreven was door de koloniale regering, droegen zij op de hoofdplaatsen van Java veelal het in toenmalig China gebruikelijke mandarijnskostuum. Zie Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië, deel XXII, Nos. 4017-4156, no. 4017, 11.

chtscheidingen. Een nadere schets van deze economische en familiezaken wordt in de volgende hoofdstukken gegeven.

De maatstaf die door de Kong Tong werd gebruikt om de zaken te beoordelen was gebaseerd op het gewoonterecht van de Chinezen, vanuit het perspectief van de Europeanen. Het zogenaamde Chinese gewoonterecht, of *Tanggui* (唐规) in de volksmond onder de Indonesisch-Chinezen, was feitelijk een mengsel van de *Da Qing lüli* en het gewoonterecht – de traditionele Chinese normen en waarden. In 1761 werd een uitgebreid overzicht van het Chinese erfrecht, gebaseerd op *Da Qing lüli*, door de kapitein der Chinezen Oeij Tsi Lauw (黃市鬧) en de secretaris van de Schepenen van Batavia P. Haksteen samen opgesteld. In dit compendium werden de onderwerpen nader toegelicht, zoals de status van de Chinese man en vrouw, wettig of onwettig geboren, meerderjarige en minderjarige, mondige en onmondige kinderen, macht der ouders over de kinderen, huwelijken, overspel, echtscheiding, voogdij en voogden, boedelrecht en erfenis, laatste wil, erflating, legaten, versterfrecht en adoptie.¹⁵⁷

Economische geschillen betroffen meestal niet terugbetaalde leningen of achterstallige huishuur of pachtgeld (nadere toelichting in hoofdstuk 3 en 4). Verder ging het om erfgoedgeschillen, onenigheid tussen de aandeelhouders van bedrijven of tussen hoofdpachters en onderpachters. De officieren van de Kong Tong onderzochten dergelijke zaken door de betrokkenen te ondervragen en eventueel de kasboeken te inspecteren. Als norm voor het boekhoudsysteem golden de Chinese traditionele regels. Een groot bedrijf moest in het bezit zijn van een grootboek, een kasboek, een dagregister, goederenregister en een jaarrekening. Een kleine handelaar, die niet lezen en schrijven kon of geen kassier in dienst had, diende een notitieboek bij te houden, ook al werd dit laatste niet wettelijk erkend. Alles wat aan deze standaard voldeed mocht als bewijsstuk voor een rechtszaak worden gebruikt.¹⁵⁸ De dienstdoende officieren inspecteerden en analyseerden de rekeningboeken eventueel met behulp van alle collega's van de Kong Tong. Hield de aanklager geen duidelijke rekeningboeken met erkende normen bij, dan zouden de officieren zijn rechtszaak weigeren te inspecteren.

In 1863 verzocht de resident van Batavia de boekhouding van de Chinese handelaars en de belastingpachters voortaan in de Nederlandse taal te laten uitvoeren. De Kong Tong-officieren konden dit verzoek onmogelijk accepteren. Bijna alle Chinese zakenlieden konden min of meer de Chinese taal lezen en schrijven, maar het Nederlands was voor velen van hen onbekend. Bovendien waren de meeste Chinese zaken zo klein dat de eigenaars niet in staat waren om speciaal voor hun boekhouding een vertaler in dienst te nemen. Boekhouding in het Nederlands zou voor de Chinese zakenlieden tot onnodige problemen leiden.¹⁵⁹

Ook in het gezinsleven werd vaak door de Chinese gemeenschap geëist de Chinese normen toe te passen, hoewel de vrouwen veel gewoonten van de lokale bevolking hadden overgenomen. Zoals hierboven vermeld had de Kong Tong ook de bevoegdheid om echtscheidingen uit te spreken.¹⁶⁰ Echtscheidingszaken en andere familieconflicten komen bijna 500 keer voor in de Kong Tong-notulen tussen 1843 en

¹⁵⁷ Chijs, *Plakaatboek*, Vol.VII, 476-490. Zie ook Leonard Blussé, 'Wills, Widows and Witnesses: Executing Financial Dealings with the Nanyang. A Glimpse from the Notebook of the Dutch Vice-Consul at Amoy, Carolus Franciscus Martinus de Grijs (1858-1862)' in: Wang Gungwu and Ng Chin-Keong (eds.), *Maritime China in Transition 1750-1850*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2004, 324.

¹⁵⁸ Kong Tong-notulen 21007, 20 juli 1847, 325-327; J.L. Vleming, *Het Chineesche zakenleven in Nederlandsch-Indië*, Weltevreden: Landsdrukkerij, 1925, 87-131.

¹⁵⁹ Kong Tong-notulen 21016, 13 januari 1863, 904-907.

¹⁶⁰ Vermeulen, *Eenige opmerkingen*, 7.

1865. De huwelijksnormen en de strafformen kwamen wel overeen met die van het Oude China; een man moest bijvoorbeeld zijn vrouw financieel ondersteunen zolang zij zich fatsoenlijk gedroeg. Verwaarlozing van een echtgenote en het voortrekken van een concubine werden niet getolereerd. Van de vrouw werd geëist dat zij zich netjes gedroeg en dat zij niet mocht gokken of van haar gezin weglopen. Een lichte straf voor wangedrag bestond bijvoorbeeld uit het paraderen door de Chinese wijken met een bord om de nek met de woorden zoals ‘ondeugende vrouw’ erop. Tot de zwaardere straffen behoorden stokslagen, de rotanzweep of opsluiting in een gevangenis. Een vrouw die zich onbetamelijk gedragen had, zoals weglopen van haar echtgenoot of vreemdgaan met een andere man, kon in overeenstemming met de *Da Qing lüli* worden gestraft met honderd stokslagen.¹⁶¹

Het Kong Tong-tribunaal kreeg het recht om zich over bepaalde zaken uit te spreken, maar de vorm waarin dit geschiedde was op de Chinese traditionele wijze. Via de eigen rechtspraak herbevestigde de Kong Tong, als semi-officiële instelling van de overzeese Chinezen, telkens de normen en waarden van het stamland.

2.6 Machtsverlies van de Kong Koan

Aan het einde van de jaren veertig van de negentiende eeuw begon de koloniale regering zich in toenemende mate te bemoeien met het sociale en economische leven van haar koloniale onderdanen. Deze hervorming leidde uiteindelijk tot de totstandkoming van de moderne koloniale staat, Nederlands-Indië. Vanaf de jaren vijftig beïnvloedde de intensivering van het koloniale bestuur op Java ook de traditionele relaties met de Chinese onderdanen. De Chinezen op Java speelden vanouds een belangrijke rol in de opiumpacht¹⁶² en in het pachten van allerlei belastingen die op de inlandse bevolking geheven werden, zoals de pasarpacht en de pacht op drank en tabak. Door de onrust in de Ommelanden en veel voorkomende oplichterij en faillissementen onder de Chinezen kwam de regering tot de conclusie dat men deze zaken niet meer kon overlaten aan de Chinese officieren.¹⁶³ Ook de lokale Chinese bevolking werd onder strengere juridische controle geplaatst. De ordonnantie van 1855 verklaarde dat het voor Europeanen geldende burgerlijk recht en handelsrecht (met uitzondering van familie- en erfrecht) ook op de Chinezen van toepassing was. Sindsdien werden ook de ‘Chinese zaken’ grotendeels behandeld door Raad van Justitie of de landraden.¹⁶⁴ Dat betekende dat deze zaken rechtstreeks door één van deze instellingen werden behandeld en er niet meer naar het advies van de Kong Koan werd gevraagd.

Deze wettelijke aanpassingen werden ingegeven door de behoeften van de Chinese bevolking maar ook door de Europese handelsbelangen. Een en ander betekende een inbreuk op het eigen recht van de Chinezen.¹⁶⁵ Alleen de bevoegdheden van de Kong Koan op het gebied van huwelijken, echtscheidingen en

¹⁶¹ Kong Tong-notulen 21011, 13 september 1850, 225-231.

¹⁶² Gedetailleerde beschrijving over de rol van de Chinezen in de opiumpacht op Java in James R. Rush, *Opium to Java. Revenue Farming and Chinese Enterprise in Colonial Indonesia, 1860-1910*, Ithaca [etc.]: Cornell University Press, 1990 en hoofdstuk 3 van deze thesis.

¹⁶³ De taken die de Chinese officieren voor de Kong Koan uitvoerden stonden los van de opiumpacht en het innen van belastingen op de inheemse bevolking.

¹⁶⁴ Blussé, ‘Chinezen in de archipel’, 548-549.

¹⁶⁵ G.K.N. Liem, ‘Vreemde Oosterlingen’, een verkenning in de Nederlands-Indische wetgeving met betrekking tot de Chinezen en haar invloed op het leven van deze bevolkingsgroep’, ongepubliceerde scriptie, 1997, 42.

erfeniskwesties bleven in de loop van de achttiende en de negentiende eeuw onveranderd. Over het verlies aan macht van de Kong Koan in de loop van de negentiende eeuw is niets in de Nederlandse documenten terug te vinden, maar dit kan wel uit de Kong Tong-notulen worden afgeleid. Uit een vergelijking van de notulen uit de negentiende eeuw met die uit de VOC-tijd blijkt dat de Kong Koan gaandeweg aan juridische macht heeft ingeboet. In de achttiende eeuw was men bevoegd kleine criminele zaken af te handelen, zoals vechtpartijen en diefstal, in de negentiende eeuw niet meer.¹⁶⁶ Wel behield de Kong Tong het recht om kleine economische geschillen binnen de Chinese gemeenschap te beslechten, zolang het bedrag van 50 gulden niet werd overschreden. Na 1851 werd dit verlaagd tot 20 gulden. Boven dat bedrag rapporteerden de officieren hun bevindingen aan de landraad. Na 1857 kwamen ook zulke zaken niet meer voor. Wat wel voorkwam waren zaken betreffende erfeniskwesties. In die gevallen vroeg de resident regelmatig het advies aan de Kong Tong, namelijk hoe het erfrecht luidde en hoe de erfenis onder de erfgenamen volgens de Chinese adat verdeeld kon worden. Daarnaast liet de resident de Kong Tong-officiëren een onderzoek uitvoeren naar de vraag of de erfgenaam een echt kind of een geadopteerd kind was van de persoon die het erfgoed had nagelaten.

Het Chinese recht onderging in Batavia meer wijzigingen naarmate het Europese recht ook op Chinezen in Nederlands-Indië van toepassing werd verklaard. Aan de hand van de Kong Tong-notulen is niet vast te stellen welk standpunt de officieren innamen ten opzichte van de wetswijziging van de regering, die volgens vele Chinezen ongunstig voor hen was. De Kong Koan nam geen initiatief tot behoud van het bestaande recht, maar werkte wel passief de invoering van het nieuwe rechtsstelsel tegen. In 1857 benadrukte de resident van Batavia nog in zijn brief aan de Kong Koan dat de ordonnantie van 1855 no.79 art. 8 ook op de Chinezen van toepassing was en dat de Kong Koan zich moest aanpassen.¹⁶⁷

Een enkele keer tekenden de Kong Koan-officiëren protest aan tegen het beleid van de koloniale overheid om de immigratie van Chinezen in Nederlands-Indië te verbieden.¹⁶⁸ De officieren verzochten de gouverneur-generaal dit verbod op te heffen om zo de teruggelopen Chinese handel weer te herstellen, zodat daarmee de Chinese traditie in Batavia kon worden gewaarborgd.¹⁶⁹ Uiteindelijk werd toegestaan jaarlijks een beperkt aantal Chinese immigranten op Java toe te laten.

2.7 Conclusie

De officieren van de Kong Koan droegen eretitels en hun positie leverde prestige en macht op, maar geen honorarium. Zij maakten systematisch promotie van een lagere naar een hogere rang: van luitenant tot kapitein, van kapitein tot uiteindelijk majoor. Aan de toegang tot het korps werden hoge eisen gesteld, zoals een gegoede familieachtergrond en een financiële bijdrage aan de overheid in de vorm van belastinginning. Hoewel er onderling overleg plaatsvond voor een besluit, zowel voor rechtszaken als voor zaken betreffende de Chinese gemeenschap, was er binnen het korps duidelijk sprake van hiërarchie. De majoor had de meeste zeggenschap. Toch

¹⁶⁶ Leonard Blussé (包乐史) and Wu Fengbin (吴凤斌), *18 shiji mo Badaweiya tangren shehui* (《18世纪末吧达维亚唐人社会》) [*The Chinese Community of Batavia at the End of the Eighteenth Century*], Xiamen: Xiamen University Press, 2002, 97-263.

¹⁶⁷ Kong Tong-notulen 21016, 6 november 1857, 146.

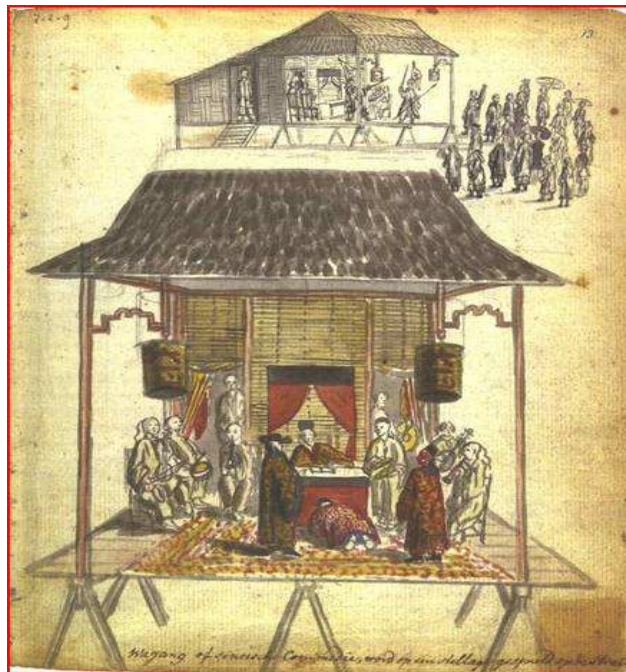
¹⁶⁸ Staatsblad van Nederlandsch-Indië, 1837, no.58.

¹⁶⁹ Kong Tong-notulen 21004, 8 februari 1844, 90-91; Kong Tong-notulen 21006, 25 januari 1846, 119-120.

werden de officieren uit eigen kring geselecteerd. Zodoende was het instituut van Chinese officieren een soort oligarchie, waarin nepotisme een belangrijke rol speelde.

De koloniale overheersers maakten gebruik van de Kong Koan om de Chinese minderheid indirect te besturen, hoewel er lange tijd geen wettelijke regeling voor de Kong Koan bestond. De Kong Koan vormde daarom de schakel tussen het koloniale gezag en de Chinese bevolking in Batavia. Als instrumenten van de koloniale macht voerden de officieren het beleid van het opperbevel zorgvuldig uit en losten zij de problemen tussen de eigen bevolkingsgroep onderling op.

De Chinezen uit de zuidelijke provincies die zich overzee vestigden beschouwden zichzelf na vele generaties nog steeds als *Tangren*, de nakomelingen van de Tang-dynastie, ondanks dat zij allen min of meer van 'gemengde bloede' waren door hun huwelijk met inheemse vrouwen. Aan de ene kant voegden zij zich naar de wensen van het koloniale bestuur, door het officierssysteem en de officiële registratie van huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen te aanvaarden, anderzijds handhaafden zij het traditionele Chinese boekhoudsysteem voor de handel. Zij onderscheidden zich van de andere bevolkingsgroepen; zij bleven in hoge mate 'Chinees' en waarborgden een eigen Chinese levenssfeer buiten China. De Kong Koan speelde een belangrijke rol bij het handhaven van die eigen identiteit, bijvoorbeeld door Chinees onderwijs te bekostigen en tempels te beheren. Dankzij de bevoegdheid om recht te spreken in kleine zaken werden de Chinese normen en waarden telkens herbevestigd. Ook dat droeg in sterke mate bij aan het behoud van de duidelijk herkenbare Chinese identiteit. Door eerbiediging van Chinees zelfbestuur in Batavia moedigde het koloniale bestuur in feite een vorm van apartheid aan. De Chinese stedelingen en de officieren werkten daar graag aan mee.

Illustratie 12: *Wajang of sineesche commedie, word op een stellage gespeeld op de straat* (getekend door Jan Brandes), ca. 1780, Rijksmuseum Amsterdam
Bron: De Bruijn en Raben, *The world of Jan Brandes*, 213.

Hoofdstuk 3 De Chinese belastingpachters

3.1 Belastingpacht op Java

Het pachtstelsel is een belastingstelsel waarmee de overheid indirect bepaalde belastingen via de pachters int. De pachter koopt tegen betaling van een jaarlijkse som het recht om belasting te vorderen. Volgens Th. Thomas is het 'pachtstelsel van zeer oude datum. De Grieken en Romeinen hebben zijn zwaren druk ook gevoeld.' Nederland heeft ook lange tijd onder de zegeningen van het pachtstelsel geleefd.¹ In de vroegmoderne tijd vond zowel in de Republiek als in de omliggende landen het pachtstelsel van belastinginning ruime toepassing, maar het leverde weinig voordeel op doordat slechts een kwart van de opbrengst in de schatkist vloeyde. In Nederland heeft een uitbarsting van volkshaat over de hoge belastingen in 1748 geleid tot de afschaffing van het pachtstelsel.² Maar in Nederlands-Indië werd het pachtstelsel in de achttiende en negentiende eeuw nog door de koloniale overheid voortgezet.

Volgens Anthony Reid werd de belastingpacht in de zeventiende eeuw in Zuidoost-Azië geïntroduceerd als onderdeel van het nieuwe economische partnerschap tussen Chinezen en Nederlanders. Het pachtstelsel was gunstig voor de overheid, die de belasting van tevoren wilde innen en geen andere moderne middelen wist in te zetten. De koloniale autoriteiten beschikten niet over het noodzakelijke administratieve apparaat, het kapitaal of de specifieke kennis om een nieuw en efficiënt belastingstelsel op te zetten en ten uitvoer te brengen. Tegelijkertijd wilden de autoriteiten de Chinese commerciële elite niet gelijkgesteld maken, noch wilden zij zelf direct bij de belastinginning betrokken raken.³ In de achttiende eeuw vormde de pacht op Java een belangrijke inkomstenbron van de lokale overheden die slecht bij kas waren en was het belangrijkste instrument voor de belastinginning. Ditzelfde pachtstelsel werd ook na de terugkeer van het Nederlandse bewind in 1816 gehandhaafd en werd daarna nog verder uitgebreid als een gunstige en goedkope manier om belasting te innen, die onder de toenmalige omstandigheden waarin een behoorlijke betaling apparaat ontbrak te prefereren was boven de rechtstreekse heffing op bevolking.⁴

De belastingpachters op Java waren voornamelijk Chinezen, die door de koloniale autoriteiten beschouwd werden als geschikte tussenpersonen voor dat doel. Niet alleen omdat de Chinezen op Java vaak zakelijk succesvol opereerden, maar ook omdat zij goed bekend waren met de inheemse bevolking en hun eigen netwerken hadden in de koloniale samenleving. Hoewel de Chinese gemeenschappen in de grote steden op Java hun eigen cultuur bewaarden, werden zij in hun taal, kleding en gewoonten wel door de inheemse cultuur beïnvloed omdat veel vrouwen in de

¹ Theodoor Thomas, *Eenige opmerkingen naar aanleiding van het pachtstelsel op Java*, Leiden: Brill, 1893, 13-14.

² Ibid., 14-15.

³ Anthony Reid, 'The Origins of Revenue Farming in Southeast Asia' in: John Butcher and Howard Dick (eds.), *The Rise and Fall of Revenue Farming, Business Elites and the Emergence of the Modern State in Southeast Asia*, New York: St. Martin's Press, 1993, 78-79.

⁴ F.W. Diehl, 'Revenue Farming and Colonial Finances in the Netherlands East Indies, 1816-1925' in: Butcher and Dick (eds.), *The Rise and Fall of Revenue Farming*, New York: St. Martin's Press, 1993, 198-199.

Chinese families van inheemse afkomst waren.⁵ De koloniale autoriteiten maakten dus graag gebruik van Chinezen, die als tussenpersonen bereid waren om een groot geldbedrag te investeren in ruil voor een lucratief pachtcontract.

De inning van belastingpacht vormde in de negentiende eeuw één van de belangrijke economische activiteiten van de Chinezen op Java en hield daarbij een welvarende Chinese elite in stand. Het was echter niet even eenvoudig om langs deze weg rijkdom te verkrijgen of te behouden. Vooral in de laatste decennia van de negentiende eeuw vroeg de economische achteruitgang van de inheemse bevolking om aandacht en werden in het kader van het kolonialisme ontwikkelingsgerichte hervormingen doorgevoerd. Ook in Nederlands-Indië vonden ethische ideeën ingang die moesten leiden tot de maatschappelijke ‘opheffing van de Javaan’ waarbij het belang van de inheemse bevolking centraal werd gesteld. Daardoor ontstonden minder gunstige opvattingen over de rol en de positie van de Chinezen op Java. De Chinese pachters en crediteurs werden nu gezien als de boosdoeners van de ‘mindere welvaart’ (deze eufemistische terminologie werd in plaats van het woord ‘armoede’ gebruikt door de regering) van de inheemse bevolking en dat zal zeker hebben bijgedragen tot het aanwakken van de ‘rassenhaat’ tegen de Chinezen op Java. De invloed van Chinezen op de samenleving, vooral met betrekking tot de welvaart van de inheemse bevolking, werd op zeer uiteenlopende wijzen beoordeeld. De meerderheid van de Nederlanders had een ongunstig beeld van de Chinezen. Maar wanneer men de uitingen van hun opinie nader onderzoekt, dan blijkt dat deze vaak niet op feitelijke kennis berustten en dat zij grotendeels op onjuiste generalisaties en een eenzijdige voorstelling van zaken waren gebaseerd. Afgunst en rassenhaat speelden vaak een rol.

Naar aanleiding van de bestaande meningsverschillen over de positie van de Chinese bevolking op Java besloot de regering aan het eind van de negentiende eeuw een speciaal onderzoek in te stellen naar de economische invloed van de Chinezen. Bij Gouvernementsbesluit van 9 augustus 1892, no. 11, werd W.P. Groeneveldt, lid van de Raad van Nederlands-Indië en voormalige tolk-vertaler in de Chinese taal, belast met een onderzoek naar de economische toestand van de ‘vreemde oosterlingen’ (vooral die van de Chinezen, maar ook die van de Arabieren en Moren) op Java en Madoera. Het onderzoeksrapport werd in 1896 uitgebracht door F. Fokkens, ambtenaar bij het Binnenlands Bestuur en met de titel ‘Betreffende het onderzoek naar den economischen toestand der ‘vreemde oosterlingen’ op Java en Madoera en voorstellen tot verbetering’.⁶ Het uitgangspunt van de rapporteur in deze tijd van ‘ethische roeping’ was om de inheemse bevolking te beschermen tegen Chinezen en andere ‘vreemde oosterlingen’. Tegen deze achtergrond was het niet mogelijk om de oorzaken van verarming van de inheemse bevolking objectief te analyseren. In het rapport ontbreekt bovendien een analyse in bredere zin, namelijk een analyse van de economische toestand op Java en Madoera in het kader van de toenmalige wereldcrisis. Evenmin werd de exploitatie door het koloniale systeem nader bekeken.

Net als elders op Java gebruikte de koloniale regering de Chinezen in Batavia als pachters voor de belastingheffing. Dit hoofdstuk zal niet verder stilstaan bij de zogenaamde ‘Chinezenkwesties’ uit de tweede helft van de negentiende eeuw op Java, maar beperkt zich tot een analyse van de handel en wandel der Chinese

⁵ Rush, *Opium to Java*, 91-92.

⁶ Dit rapport is nooit gepubliceerd en wordt thans in het Nationaal Archief in Den Haag bewaard. F. Fokkens, dezelfde titel, Ministerie van Koloniën, 1850 -1900, 2.19.02, inv. no. 5037 met bijlagen van 17.04.1896 no. 27, 1-79. Mailrapport, 1892, no.1199+, het Nationaal Archief, Den Haag.

belastingpachters in Batavia in de periode 1845-1862 en is hoofdzakelijk gefundeerd op de Kong Tong-notulen. Vrijwel alle contemporaine studies over de verpachting aan de Chinezen in Nederlands-Indië berusten op bronnen van de koloniale administratie of bezien de situatie vanuit het perspectief van de koloniale autoriteiten. Aan de hand van het Kong Koan-archief kan nu de toestand van de Chinese pachters vanuit hun eigen invalshoek bekeken worden en de risicofactoren voor de pachters als ondernemer nader in beschouwing genomen worden. Vanwege het karakter en de inhoud van de Kong Tong-notulen gaat dit hoofdstuk niet zozeer over de vraag hoe de Chinezen dankzij hun economische activiteiten rijk zijn geworden, maar de focus ligt vooral op de klachten die de belastingpachters in Batavia bij de koloniale overheid indienden en de moeilijke omstandigheden, de belemmeringen en de risico's waarmee zij werden geconfronteerd. Daarnaast wordt bekeken hoe de Chinese officieren op deze pachtproblemen reageerden als door het koloniale gezag hun om advies werd gevraagd en hoe de relatie was tussen het officierschap en het pachterschap.

3.2 *Belastingpacht in China*

Alvorens op de situatie van Chinese pachters in Batavia nader in te gaan, volgt hier eerst een blik op een vergelijkbare belastingverpachting in ongeveer hetzelfde tijdperk in China. In de late Qing-dynastie ontstond er in China een soort lokale handelsbelasting, de zogenaamde *lijin* (厘金) die *ad valorem* tijdens het vervoer en in de handel op goederen werd geheven. Het belastingtarief varieerde van 1 tot 10 procent. Lijin-belasting werd in 1853 tijdens de Qing-dynastie geïntroduceerd in de provincie Jiangsu en verspreidde zich daarna snel over het hele land. De invoering van deze belasting werd veroorzaakt door de dramatisch verslechterende financiële toestand van de Qing-overheid in het midden van de negentiende eeuw. Zowel de centrale als de lokale overheden zagen zich geconfronteerd met allerlei nieuwe en onbekende problemen: buitenlanders in de verdragshavens, Rode Tulband-, Taiping- en Nian- rebellen en de nasleep van een grote recessie in de jaren twintig van de negentiende eeuw. Onder druk van de ongekend hoge militaire kosten en als gevolg van de teruglopende inkomsten uit de grondbelasting, keerde de centrale regering in de jaren vijftig terug naar het lokale marktsysteem om een bron aan te boren voor aanvullende inkomsten. Pas in 1931 werd deze belasting wegens veel lokaal verzet door de Chinese overheid afgeschaft, omdat zij als belemmering voor de handel werd beschouwd.⁷

Naast de directe lijin-collectie bij de individuele handelaars door het belastingbureau werden tijdens de regeerperiode van keizer Guangxu (光绪, 1875-1908) twee methoden van verpachting gebruikt in drie provincies van China: Guangdong, Zhejiang en Jiangsu, om de lijin-belasting te innen. Eén methode was om lokale handelsorganisaties het recht te gunnen de lijin-belasting bij hun eigen leden te innen door middel van het nemen van *renjuan* (认捐) of belastingverantwoordelijkheid, zodat zij het belastingaandeel van tevoren aan de overheid betaalden. Een andere methode, die een stap verder ging, was de zogenaamde *baojuan* (包捐), het bieden van een contract. Het recht tot deze

⁷ Susan Mann, *Local Merchants and the Chinese Bureaucracy, 1750-1950*, Stanford: Stanford University Press, 1987, 94-170.

belastinginning werd verkocht aan de meestbiedende. De bieder kon dit belastingstelsel als een winstmakend bedrijf exploiteren.⁸

Renjuan werd uitgevoerd door het verbond van vakgenoten en de prijs werd onderhandeld tussen de bond en de lokale overheid. Het contract van de belastingssom werd per beroep per jaar afgesloten. De totale som werd onder de beroepsgenoten verdeeld. Het belang van de handelaars werd redelijk goed bevorderd omdat door hun vakvertegenwoordiger werd onderhandeld. Deze wijze van belastingverpachting kwam vaak voor in plaatsen, zoals in de provincie Guangdong, waar lokale handelsorganisaties een sterke positie innamen en waar de overheid toestemming aan de zakenlieden placht te geven om belastingverantwoordelijkheid te nemen.⁹ In theorie kwam zo een balans tot stand tussen de individuele handelaar en de overheid voor wat betreft het betalen en innen van belastingen. Maar in werkelijkheid werd de renjuan niet op grote schaal uitgevoerd en dan nog slechts in een zeer korte periode binnen een bepaald gebied, omdat de handelaars uiteindelijk niet op tijd hun belasting betaalden.

Baojuan betekende dat een persoon die van buiten de beroepsgroep kwam (voornamelijk de functionaris van het lijn-bureau of de lokale adel) de inning van belasting in een bepaald gebied pachtte. Hij betaalde het lijn-bureau een vastgesteld bedrag per jaar volgens het contract dat tussen hem en het bureau werd afgesloten. Hij nam zelf de verantwoordelijkheid: hij behaalde winst als hij meer dan dat bedrag kon innen, anders leed hij verlies. De pachters van baojuan kwamen vaak niet uit dezelfde beroepsgroep als de belastingbetalers en hadden een duidelijk doel om zoveel mogelijk winst te boeken. In de provincies Jiangsu en Zhejiang waren dergelijke pachters actief om de lijn te innen. Er kwam veel machtsmisbruik en corruptie voor doordat de lokale functionarissen en de belastingpachters samenspannen en overmatige belasting probeerden te innen. Dat was zeer ongunstig voor de zakenlieden en schadelijk voor de lokale economie. Dit systeem leidde daarom tot veel verzet en kon niet langer dan één of twee jaar op een plaats worden uitgevoerd.¹⁰

3.3 De rol van de Kong Koan van Batavia in de verpachting

Als instelling tussen de koloniale overheid en de Chinese gemeenschap in Batavia bemoeide de Kong Koan zich ook met zaken betreffende de pachters en het innen van de pachten. In de Kong Tong-notulen van de periode 1843-1865 komen 180 zaken voor die betrekking hebben op de pacht. De officieren van de Kong Koan gaven mededelingen door van de resident of voerden instructies van het koloniale gezag uit onder de Chinese gemeenschap. In opdracht van de resident van Batavia deed de Kong Koan van Batavia zelfs eens een oproep voor de veiling van de opiumpacht voor het jaar 1845 op het eiland Bangka, het tinrijke eiland ten oosten van Sumatra waar veel Chinezen werkzaam waren in de mijnen. Omdat het bod op de opiumpacht in Bangka volgens de regering te laag was, werd er een poging gedaan om de opiumpacht onder de Chinezen van Batavia te laten veilen. De veiling zou in het kantoor van de Kong Koan worden gehouden.¹¹

⁸ Luo Yudong (罗玉东), *Zhongguo lijin shi* (《中国厘金史》) [*The History of the Lijin Tax in China*], Hong Kong: Dadong tushu gongsi, 1977, 110-112.

⁹ Mann, *Local Merchants*, 156.

¹⁰ Luo, *Zhongguo lijin shi*, 110-117.

¹¹ Kong Tong-notulen 21005, 30 oktober 1844, 15-16.

Ieder jaar, doorgaans in mei of juni, ontving de Kong Koan een brief van de directeur van de afdeling Financiën via de resident van Batavia en na 1854 via de assistent-resident, om te vragen of de pachters iets aan de pachtcontracten voor het komende jaar wilden wijzigen. De officieren hoorden vervolgens de pachters afzonderlijk en rapporteerden de uitslag van de rondvraag voor 15 juli aan de opdrachtgever. Aan de hand van de Kong Tong-notulen betreffende deze briefwisselingen met de resident of de assistent-resident kunnen wij een lijst van belastingpachters en pachtmiddelen per jaar samenstellen. In deze lijst ontbreken de gegevens van 1843 en 1844 omdat dat gedeelte van de notulen verloren is gegaan. Zie appendix 4.

Bovendien bemoeiden de officieren van de Kong Tong zich met de inhoud van de pachtcontracten tussen de koloniale regering en de Chinese pachters, als er advies aan hen werd gevraagd. De officieren gaven bijvoorbeeld hun mening of de voorgestelde wijzigingen van de pachtvoorwaarden terecht waren. Het was ook hun taak om in opdracht van de resident, de assistent-resident, de landraad of Justitie de conflicten te onderzoeken tussen de Chinese hoofdpachters en de onderpachters. Daarnaast dienden de officieren verklaringen te geven en advies uit te brengen aangaande klachten over betalingsproblemen die de Chinese pachters bij de koloniale overheid hadden ingediend.

3.4 Chinese belastingpachters in Batavia en hun klachten

Het recht om een bepaalde belasting te innen werd voor een vaste periode (minimaal één en maximaal drie jaar) in verschillende districten op een openbare veiling verleend aan de hoogste bidder. Batavia werd soms met omringende gebieden samengevoegd tot één district voor één van de verpachte middelen. De belastingpachter moest de som die in het contract was vastgelegd op de afgesproken data betalen. Alles wat hij boven dat bedrag ophaalde mocht hij behouden als zijnde winst. Een pachter werd door een of meer borgstellers bijgestaan, die financieel in staat moesten zijn om eventueel verlies te dekken. De pachters en hun borgstellers waren persoonlijk verantwoordelijk voor alle schade en verliezen en dienden geldboetes te betalen indien zij de pachtvoorwaarden overtraden. De belastingpachters van Batavia stonden vaak garant voor elkaar, om elkaar zo te ondersteunen. De regering probeerde de pachtsom zo hoog mogelijk op te drijven door de concurrentie tussen de bidders te stimuleren.¹² Degene die het recht tot belastinginning van een pacht had verkregen, verpachtte vervolgens dit middel verder aan een aantal onderpachters. De onderpachters waren zelf weer verantwoordelijk voor de pacht in een kleiner gebied en moesten hun deel van het pachtgeld op tijd aan de hoofdpachter afdragen. Een dergelijk systeem leek gunstig voor de pachters te zijn omdat zij zo een kans hadden om snel rijk te worden. Maar in de praktijk kwamen veel problemen voor en vele pachters kregen te maken met grote verliezen. Ondernemers in de pachtsector gingen dus niet zonder risico te werk.

3.4.1 Opiumpacht

De opiumpacht in Nederlands-Indië was een monopolie op de verkoop van opium in bepaalde regio's; de opium zelf werd niet geveild of verpacht. Net als in andere regio's van Zuidoost-Azië, Siam, Cochinchina en Tonkin, waren de opiumpachters

¹² Diehl, 'Revenue Farming', 199.

op Java bijna allemaal Chinezen.¹³ De formele structuur van de opiumpacht op Java werd in 1809 ingesteld door gouverneur-generaal Herman Willem Daendels (1808-1811), nadat Chinese zakenlieden de opium twee eeuwen op Java hadden verhandeld onder diverse overeenkomsten met de VOC en de lokale vorsten. Met het systeem van Daendels van 1809 konden de kandidaat-pachters tegen elkaar opbieden op een openbare veiling. De regering ontving niet alleen het geld van de opiumpachters, maar profiteerde ook van de verkoop van de opium aan de pachters omdat de import van opium door de regering was gemonopoliseerd. Na het herstel van het Nederlandse gezag op Java werd het stelsel van de opiumpacht vanaf 1832 gehandhaafd.¹⁴

Er wordt vaak gezegd dat de opium door Arabische en Gujarati-handelaren naar Java werd gebracht en als een belangrijk importproduct in het regionale handelsverkeer in omloop was voordat de Nederlanders in 1595 op de kust van Java landden. In de negentiende eeuw was het gebruik van opium als genotmiddel op Java zeer populair geworden.¹⁵ Hoewel de Chinezen op Java ook opium schoven, werd opium in verreweg de grootste mate geconsumeerd door de Javanen. In de periode 1836-1865 leverde de opiumpacht maar liefst 16,8 procent op van de totale inkomsten van Nederlands-Indië en dekte daarmee 31,9 procent van de dagelijkse kosten van het lokale bestuur.¹⁶ De regering stelde daarom ieder jaar één apart reglement op voor de opiumpacht op Java en Madoera, terwijl de pacht van de andere middelen samen onder één gezamenlijk reglement werd bepaald.

De exacte hoeveelheid van de werkelijke opiumconsumptie op Java en Madoera is niet te achterhalen omdat er een onbekende hoeveelheid opium werd gesmokkeld en op de zwarte markt verhandeld. Een statistiek van het verbruik van legale opium op Java en Madoera uit 1859 wordt gegeven in tabel 12.

Tabel 12: Het verbruik van legale opium ¹⁷

Jaar	1827- 1829	1830- 1832	1833- 1835	1836- 1837	1838- 1840	1841- 1842	1843- 1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854
Kisten ¹⁸ per jaar	575	550	445	432	435	434	436	475	464	439	436	441	471	451

Java en Madoera werden in verschillende pachtdistricten verdeeld. De rijkste opiummarkten waren op Oost- en Centraal-Java; de opiumpacht in Batavia was daarom van minder belang voor de schatkist van de koloniale regering dan die van andere districten. De opiumpacht van Batavia werd vele jaren samen met die van andere districten en residenties, onder andere Bantam, Buitenzorg, Krawang en Lampong als één afdeling geveild. De winst op de opiumpacht in Batavia in 1821 bedroeg maar voor 12 procent van het totaal van Java en Madoera. De opbrengst van de opiumpacht van de ‘eerste afdeling’, dat wil zeggen Batavia en de andere

¹³ Carl A. Trocki, ‘Opium and the Beginnings of Chinese Capitalism in Southeast Asia’ in: *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 33 no.2, June 2002, 305.

¹⁴ Rush, *Opium to Java*, 9-25.

¹⁵ Ibid., 26-29.

¹⁶ Diehl, ‘Revenue Farming’, 199-201.

¹⁷ W.R. van Hoëvell, ‘Bijdrage tot de kennis der opium-kwestie in Nederlandsch Indië’ in: *TNI*, 21ste jaargang, afl. 1-6, eerste deel, 1859, daarin 408-422.

¹⁸ Een kist opium komt overeen met 100 *kati* of 61,8 kilogram.

omringende districten, varieerde door de jaren heen tussen 12 tot 17 procent. Zie tabel 13.

*Tabel 13: Opbrengst van de opiumpacht op Java en Madoera, 1821-1860¹⁹
(in duizend gulden)*

Jaar	1821	1835	1840	1850	1860
Batavia	177,4	--	--	--	--
Eerste afdeling	237,0	583,2	820,0	902,4	594,0
Totaal van Java en Madoera	1.522,9	4.650,0	5.995,7	5.354,7	5.100,9

A. Smokkelhandel

De smokkelhandel in opium bestond net zo lang als de legale handel, omdat er aanzienlijke winst te behalen viel door de monopoliepositie van de regering te omzeilen. Door de hoeveelheid legale opium te beperken hoopte de regering de pachtsom zo hoog mogelijk te kunnen houden. Maar het limiteren van de invoer kon de smokkelarij moeilijk tegenhouden. Eén van de maatregelen waarmee de Regering de smokkelhandel trachtte te bestrijden was door politie ter zee en te land in te zetten.²⁰ De andere maatregelen van de regering om de smokkel tegen te gaan worden in de volgende paragraaf besproken.

Als de gesmokkelde opium inderdaad op de zwarte markt werd gebracht buiten de pachter om, was deze illegale handel vanzelfsprekend ongunstig voor hem. Tan Kam Long (陈甘郎), opiumpachter in de periode 1845-1847, diende in 1846 via de Kong Tong-officieren een verzoek in bij de resident van Batavia om maatregelen te nemen tegen de smokkel in en nabij Batavia. Hij stelde voor twee hoge wachttorens op de eilanden in de baai van Batavia te plaatsen om beter toezicht op de schepen in de baai te houden. Alle schepen mochten dan niet meer willekeurig in de haven afmeren maar moesten binnen het gezichtsveld van deze twee wachttorens worden geankerd om smokkelarij te voorkomen. Bovendien verzocht hij de regel om verplicht verlichting te dragen zoals een fakkel of lampion, bij het uitgaan binnen de Chinese wijken uit te stellen tot na tien uur 's avonds. Het was lastig voor degenen die laat in de avond wat opium wilden kopen als het al vóór tien uur verboden was zonder verlichting uit te gaan. Dat was namelijk niet gunstig voor de opiumverkoop.

De officieren van de Kong Tong gaven geen commentaar op deze twee verzoeken van Tan Kam Long en lieten de beslissing aan de resident over.²¹ Maar de resident weigerde op de voorstellen van Tan Kam Long in te gaan. In 1850 verzocht Na Gie Kiat (蓝奇杰), woordvoerder van de opiumpachter Tan Ling (陈令), rechtstreeks aan de resident van Batavia om het tijdstip van de verlichtingsplicht in de

¹⁹ Bronnen van de statistiek: E. de Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel I, 65 en 71, 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1865, *Koloniaal verslag*, 1860; M.R. Fernando and David Bulbeck, 'Statistical Section' in: M.R. Fernando and David Bulbeck (eds.), *Chinese Economic Activity in Netherlands India*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1992, 84.

²⁰ Thomas, *Het pachtstelsel op Java*, 74-82.

²¹ Kong Tong-notulen 21006, 26 juni 1846, 233-234.

Chinese wijken tot na tien 's avonds uit te stellen. Volgens Na Gie Kiat waren er veel Chinezen die 's avonds nog opium wilden kopen nadat zij een prostituee hadden bezocht in de wijken, zoals Djembatan Lima, Klenteng, Pintoe Besar en Pintoe Ketjil. Zij waren volgens de opiumpachter geen criminelen en zouden zich schamen als zij werden opgepakt door de politie wegens het ontbreken van verlichting. Zonder deze bezoekers aan de opiumkitten zou de opiumpachter zeker verlies lijden. De officieren van de Kong Tong waren het deze keer eens met de opiumpachter en steunden zijn voorstel. De resident van Batavia weigerde echter nogmaals op het voorstel in te gaan omdat de kans groot was dat de pachter verlies kon lijden.²²

B. Tiban en siram

Een belangrijke maatregel van de koloniale regering om de opiumsmokkel beter te bestrijden was het zogenaamde *tiban*- en *siram*-systeem dat in 1834 werd ingevoerd. Vanaf 1834 was de pachter verplicht een maandelijks hoeveelheid van de benodigde opium tegen een overeengekomen vaste prijs en uit de voorraad van het gouvernement te kopen. Deze vast verstrekte hoeveelheid werd de *tiban* genoemd. En de toegift die aan de pachter op aanvraag werd verstrekt, werd met *siram* aangeduid.²³ De pachter kon pas tegen een lagere prijs de *siram* inkopen indien hij eerst de verplichte *tiban* had gekocht. De prijs van de *tiban* werd aanvankelijk voor het jaar 1834 vastgesteld op 12.000 gulden per kist en de *siram* op 5.000 gulden.²⁴

Maar om de maximumwinst te behalen door middel van het vaststellen van een zo hoog mogelijke prijs en door de consumptie op peil te houden, paste het gouvernement in de jaren daarna voortdurend het aantal vaste verstrekkingen en toegiften en de prijzen daarvan aan. Volgens het rapport van Van Hoëvell werd de pacht voor 1836 en 1837 gegund aan de hoogste bieder, die bereid was de verplichte hoeveelheid opium van het Gouvernement te kopen tegen 12.000 gulden per kist. In deze twee jaren kostte de *siram* evenveel als de *tiban*. Tot en met 1840 bleef de toestand ongewijzigd, met uitzondering van 1838, toen de prijs met 500 gulden per kist werd verhoogd. In 1841 en 1842 werd de verhoging weer ingetrokken en werden de prijzen van de *tiban* en *siram* respectievelijk gesteld op 12.000 en 10.000 gulden per kist. De *siram* mocht dan niet meer bedragen dan 1/5 van de *tiban*. In de periode 1843-1847 werd weer teruggekeerd naar het stelsel van 1833. De pachter die de grootste hoeveelheid opium van het gouvernement wilde afnemen, moest die tegen 21.000 gulden per kist kopen. En de *siram* was in deze periode even duur als de *tiban*. In 1848 werd er opnieuw een wijziging ingevoerd: de verplichte hoeveelheid opium (*tiban*) kostte 10.000 gulden per kist en de *siram* 3.500 gulden. De *siram* mocht niet meer dan 1/4 van de *tiban* bedragen en ook niet verkregen worden in de laatste twee maanden van het jaar, daar men anders het risico liep dat de pachter een goedkope voorraad insloeg voor het volgende jaar. Vanaf 1849 tot en met 1854 werd de *tiban* jaarlijks herzien en de prijs van de *siram* op 2.500 gulden per kist gesteld. De grens van de *siram* voor 1850 en 1851 lag op 1/8 van de *tiban* en voor 1852-1854 op 1/4.²⁵

De briefwisselingen over de pachtvoorwaarden in de periode 1843-1865 kwamen op 27 april 1849 voor het eerst in de Kong Tong-notulen voor. De Directeur

²² Kong Tong-notulen 21011, 15 februari 1850, 37-39; 22 maart 1850, 65-66.

²³ *Tiban* en *siram* zijn in Hokkian-transcriptie aangeduid als 知蜜土 en 丝南土 in het Kong Koan-archief.

²⁴ Van Hoëvell, 'Opium-kwestie', 408.

²⁵ Ibid., 408-409.

der Middelen en Domeinen vroeg de resident van Batavia om advies aangaande de pachtvoorwaarden voor het jaar 1850. Hij stelde vragen als: worden de voorwaarden van 1849 verlengd? Is het percentage van de siram voldoende, en wat is het gunstigst voor het gouvernement op de lange termijn ten aanzien van de inkomsten uit de opiumpacht? De resident speelde vervolgens deze vragen door naar de Kong Tong. De opiumpachter Tan Ling werd bij het overleg geroepen en hij eiste dat de voorwaarden van het contract van 1849 dezelfde zouden blijven als die van het jaar daarvoor. Maar de officieren van de Kong Tong dachten er anders over. Zij waren van mening dat de siram in de Bataviase opiumpacht schadelijk was voor het gouvernement omdat de nieuwe pachter altijd al gauw de siram vlak na de aanvang van zijn pachtperiode wilde aanvragen. Deze goedkopere siram werd vervolgens verkocht aan de pachter van de volgende termijn. Zelfs wanneer het gouvernement het kasboek van de pachter ging controleren, kon hij zich daar al van tevoren op voorbereiden. Daarom was de siram volgens de officieren nog schadelijker voor het gouvernement dan de gesmokkelde opium. De smokkelarij kon mogelijk worden bestreden, maar de siram werd legaal en zorgeloos tegen een lage prijs gekocht. De officieren vonden het begrijpelijk dat de pachter dezelfde pachtvoorwaarden in het komende jaar wilde aanhouden. Maar in 1850 wilden zij de siram opheffen, omdat zij bang waren dat er niemand een hoog bod zou doen als hij wist dat hij de voorraad van de goedkopere opium van de huidige pachter kon overnemen. De officieren van de Kong Tong gaven hun mening voor een nadere beslissing door aan de resident.²⁶ Hieruit bleek dat de Chinese officieren deze zaak niet vanuit het standpunt van de Chinese pachter bekeken maar uit dat van de regering.

De resident gaf zijn beslissing op het bovengenoemde verzoek op 9 juni door aan de Kong Tong. Naar zijn mening was het de aanvankelijke bedoeling van het gouvernement geweest om de pachter tegemoet te komen met het verstrekken van de goedkopere siram zodat hij de benodigde hoeveelheid opium daarmee kon aanvullen. Uiteindelijk had de zaak anders uitgepakt omdat de pachter tegen het gouvernement samenzwoer en zich daarmee met illegale handel inliet. Maar het was niet onmogelijk dat als de verstrekking van de siram voortaan werd gestaakt, de pachter zich misschien wel zou inlaten met de gesmokkelde opium. “Wat de Kong Tong aangeeft klinkt niet onredelijk,” aldus de resident. “Maar ik wil de juiste manier vinden voor de beide partijen. Daarom verzoek ik de Kong Tong om de details te rapporteren of de pachter de siram op kan maken en indien niet, hoeveel hij nog onder zich heeft. De Kong Tong dient zo snel mogelijk het antwoord te geven in verband met spoedmaatregelen als die nodig blijken te zijn.”

De officieren verhoorden de kassier van de opiumpachter in het geheim. Hij verklaarde: “Januari tot en met juni zijn niet de beste tijden voor de opiumverkoop. De hoeveelheid verkochte opium is afgenomen. In de vier maanden daarna werd meer opium verkocht. De tiban en een kist siram worden maandelijks verstrekt. De overgebleven opium van de eerste helft van het jaar kon pas in de tweede helft worden verkocht. Bovendien was de maandelijks pachtsom van dit jaar drieduizend gulden meer dan vorig jaar. De reden voor de pachter om het risico te durven nemen was dat hij de siram kon krijgen.”

De officieren van de Kong Tong verhardden in hun standpunt dat zij het in de vorige brief aan de resident bij het rechte eind hadden gehad. Uit het onderzoek bleek dat de pachter nog met een grote hoeveelheid opiumvoorraad was blijven zitten. Wel of geen siram voor het komende jaar, daar mochten de Chinese officieren niet over

²⁶ Kong Tong-notulen 21010, 27 april 1849, 105-107.

beslissen. Dat lieten zij over aan de resident.²⁷ In maart 1853 overwoog het gouvernement om de regeling over de opiumpacht voor de komende jaren naar die van voor 1833 terug te draaien. Dat wil zeggen dat het tiban- en siramstelsel zou worden opgeheven en dat de pachter zelf de hoeveelheid opium die hij wilde inkopen mocht bepalen. De resident van Batavia stuurde de brief van de directeur der Middelen en Domeinen door aan de Kong Tong voor advies. De opiumpachter Tan Kong Soei (陈江水), zoon van Tan Ling die in 1852 was overleden, wilde geen verandering in de bestaande regeling en de officieren steunden zijn standpunt.²⁸

Nog geen drie maanden later moesten de officieren op verzoek van de resident en de directeur van Middelen en Domeinen advies geven over de wijzigingen van het beleid in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1841, no. 42. Het gouvernement was aan het overwegen of het verbod op de invoer van opium in entrepot op Java en Madoera zou worden opgeheven. Zowel de pachter als de officieren van de Kong Tong waren tegen het voorstel om het verbod op te heffen.²⁹

In 1855 vergaderden de officieren van de Kong Tong over de toevoeging van zes artikelen aan het opiumpachtcontract voor 1856. De wijzigingen die werden voorgesteld door de procureur-generaal waren als volgt:

1. De pachters en ook de onderpachters moeten een aankoopbewijs geven als een koper één *liang*³⁰ of meer opium koopt. Het aankoopbewijs moet voorzien zijn van de datum, de naam van de kit, de hoeveelheid opium, de prijs en de naam van de pachter en de koper;
2. Zonder het aankoopbewijs wordt de opium beschouwd als illegale handel, ook al is hij bij de officiële pachter gekocht. De koper zal in principe doorvoor door de politie opgepakt kunnen worden;
3. Het aankoopbewijs is twintig dagen geldig na datum van verstrekking;
4. De pachters of de onderpachters worden als smokkelaars behandeld als zij met de opium op reis gaan en zo de regels van de pachtvoorwaarden overtreden;
5. De pachters of de onderpachters mogen één *liang* opium meenemen voor eigen gebruik tijdens een reis;
6. Degene die de regels overtreedt door met een kleine hoeveelheid opium op reis te gaan hoeft voortaan niet zwaar gestraft te worden door de landraad. Maar degene die het hierboven genoemde Artikel 1 overtreedt moet wel zwaar berecht worden.

De officieren van de Kong Tong legden deze voorgestelde extra voorwaarden van het contract voor aan de opiumpachter. De woordvoerder van de pachter en de officieren waren het met elkaar eens dat de voorstellen nr. 1, 2 en 4 aanvaardbaar waren, maar zij wensten de andere drie voorstellen te wijzigen omdat deze nadelig voor de pachter zouden zijn.³¹

Enkele uitzonderingen daargelaten, antwoordde een pachter ontkennend wanneer hem ieder jaar gevraagd werd of hij veranderingen in het huidige contract

²⁷ Ibid., 15 juni 1849, 171-174.

²⁸ Kong Tong-notulen 21013, 1 april 1853, 353-355.

²⁹ Ibid., 21 juni 1853, 458-462.

³⁰ In de notulen wordt de Chinese gewichtseenheid *liang* (两) gebruikt. Vermoedelijk wordt hiermee bedoeld de gewichtseenheid die gebruikt werd voor opium, de *timbang* (38,6 gram).

³¹ Kong Tong-notulen 21014, 13 juli 1855, 291-294.

wilde aanbrengen. Zo wilde een pachter bijvoorbeeld het recht op de siram behouden toen het gouvernement dit wilde afschaffen. Tan Kong Soei (opiumpachter van 1853-1857) stelde in 1856 voor de pachttermijn van één jaar te veranderen in drie jaar, want de winst varieerde elk jaar. De eerste twee jaren van zijn pachtperiode was de winst volgens hem maar matig, ongeveer 60.000 gulden. In 1855 nam de winst toe tot ongeveer 83.000 gulden en de meeste winst boekte hij in 1856: 203.000 gulden. Het jaar daarna ging het weer minder goed; de winst bedroeg toen minder dan 130.000 gulden.³²

Vanaf 1861 werd geen siram meer aan de opiumpachter verstrekt. Pachter Khouw Tjeng Tjoan (许清泉)³³ vond dat niet voordelig en daarom verzocht hij het gouvernement de siram te mogen behouden. Hij was van mening dat opium zou worden gesmokkeld uit Guangdong en Selat (Singapore) als de siram werd ingetrokken, omdat de opiumprijzen in deze twee plaatsen veel lager waren dan op Java. Ook de officieren van de Kong Tong stonden achter de wens van de pachter.³⁴ Maar de verstrekking van siram werd toch gestaakt en in plaats daarvan werd vanaf 1862 het zogenaamde maximumsysteem ingevoerd.³⁵ Dat betekende dat de maximale hoeveelheid van de toegestane opium in 1862 officieel werd vastgesteld op 87.528 kati (875 kisten) voor heel Java, waarvan Batavia 600 kati kreeg toegewezen en de rest werd verdeeld over de andere districten.³⁶

Tegelijkertijd waren er voortdurend discussies over wie de opium naar Nederlands-Indië smokkelden. De opvattingen daarover liepen uiteen. Hoewel men wist dat de smokkelaars uit verschillende bevolkingsgroepen en uiteenlopende beroepen voortkwamen, werden de Chinese opiumpachters door sommige bewindslieden beschuldigd als ‘de voornaamste sluikers’, terwijl de regering hen als haar natuurlijke bondgenoten tegen de smokkelaars zag. Bovendien vermoedde de regering dat de hoeveelheid gesmokkelde opium veel te laag werd geschat. Anderen konden niet geloven dat de pachters tegelijkertijd ook de grootste smokkelaars waren. Zij meenden dat de pachters niet veel meer winst zouden kunnen halen uit de gesmokkelde opium dan uit de gouvernementsoptium.³⁷ De gouverneur-generaal liet diverse keren commissies instellen met als opdracht het onderzoeken van de smokkelarij.³⁸ Met goed gevolg werden er smokkelaars betrapt en gestraft met hechtenis of boetes. Maar de straf bleek niet afschrikwekkend genoeg om de illegale handel volledig uit te bannen. Daarom besloot de gouverneur-generaal in 1865 nog meer geld te besteden aan de opsporing van de grote smokkelaars. In een nieuwe reeks onderzoeken eiste de directeur der Middelen en Domeinen met hulp van de Kong Tong dat de pachters hun pacht- en debietboeken vertoonden. Daarbij werd ook nog gevraagd te onderzoeken of de pachters inderdaad iets te maken hadden met de smokkelarij. Hoewel sommige pachters klaagden dat zij verlies leden, werden zij toch verdacht van illegale handel. De vragenlijst van 1859, 1860 en 1861 verzocht informatie over³⁹:

³² Kong Tong-notulen 21014, 5 juni 1856, 554-555; Kong Tong-notulen 21016, 19 augustus. 1858, 316-321.

³³ Khouw Tjeng Tjoan was pachter van overvaarten en tolbruggen in 1858 en luitenant titulair buiten betrekking sinds 16 maart 1856.

³⁴ Kong Tong-notulen 21016, 18 april 1862, 810-811.

³⁵ De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel I, 69.

³⁶ Ibid., 70.

³⁷ Thomas, *Het pachtstelsel op Java*, 74-82.

³⁸ De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel I, 41-48.

³⁹ Kong Tong-notulen 21016, 16 mei 1865, 1302-1307.

- de totale tiban en siram van het hele jaar;
- de hoeveelheid opium die in beslag was genomen en de hoeveelheid illegale opium die wel werd gemeld maar niet in beslag genomen kon worden;
- de hoeveelheid overgebleven opium aan het eind van het jaar;
- het aantal geschatte opiumverbruikers.

Over het jaar 1862, 1863 en 1864 werden bovendien de volgende gegevens geëist:

- gedetailleerde cijfers van de winst of het verlies;
- de hoeveelheid opium die over was gebleven en aan het gouvernement geretourneerd;
- alle andere onkosten;
- de gedetailleerde prijslijst van alle producten;
- de reeds betaalde pachtsom;
- de winst van de onderpachters;
- de winst of het verlies van de pachters;
- de geschatte hoeveelheid gesmokkelde opium;
- de hoeveelheid opium die de pachters nodig hadden om hun eventuele verlies goed te maken.

C. *Opiumkitten*

Eén van de andere maatregelen van de regering tegen de illegale handel was dat de officieren van de Kong Koan de taak kregen om toezicht te houden op de *opiumkitten*. De zogenaamde *kit* of *matakit* was een legale verkoopplaats van de opium, maar geen verbruikplaats. De legale verkoopplaats werd door het gouvernement aangewezen. De officieren moesten deze taak uitvoeren omdat de opiumpachters vrijwel uitsluitend Chinezen waren en de opiumverbruikers ook. Slechts in de dichtbevolkte hoofdsteden van de residenties op Java, onder andere Batavia, mocht de opium naast de wettige kitten ook in de bamboehokjes op sommige pasars op de particuliere landerijen worden verkocht en gebruikt. Deze hokjes werden tevens gebruikt voor de prostitutie.⁴⁰ De toegestane kitten moesten voorzien zijn van een houten bord met een zichtbaar en duidelijk nummer en het woord ‘kit’ in alle drie talen: Nederlands, Maleis en Chinees. Wie bovengenoemde informatie niet gaf kon als eigenaar van de kit een boete van vijftig gulden verwachten.⁴¹ De kitten mochten tussen ’s morgens half zes en ’s avonds 11 uur geopend zijn. Batavia telde 55 opiumkitten in de periode 1848-1859, 53 in 1860 en 52 in 1861.⁴²

Van de bovengenoemde 55 kitten waren er 16 in de stad Batavia zelf en 39 in de voorsteden. De resident van Batavia stuurde op 13 maart 1851 een adreslijst van alle kitten aan majoor Tan Eng Goan en beval hem en de andere officieren van de Kong Koan om deze kitten fatsoenlijk te ‘verzorgen’. Zonder goedkeuring van de resident mochten de officieren geen toestemming aan de pachter verlenen om ergens anders een nieuwe opiumwarong op te richten of de bestaande te verplaatsen. Enkele

⁴⁰ De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel I, 29-30.

⁴¹ Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1847, no. 42.

⁴² De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel I, 30.

dagen later verstuurde de resident een formulier aan de majoor dat hij iedere drie maanden moest invullen en terugsturen met het resultaat van de inspectie. Majoor Tan Eng Goan voegde deze opdracht toe aan de taken van de dienstdoende officieren. De opiumpachter en zijn borgstellers werden ook hiervan op de hoogte gesteld.⁴³

D. Indeling pachtdistrict

Een andere regelmatig terugkerende wijziging in het reglement voor de opiumpacht was de indeling van de pachtdistricten. Batavia en Lampong werden enige tijd als één district voor de opiumpacht geveild. Een andere keer werden Batavia en Lampong samen met Bantam, Buitenzorg, Krawang als één district geveild. De regering trachtte op deze wijze via de veiling de pachtsom zo hoog mogelijk op te schroeven. Hoe het pachtdistrict werd gevormd hing af van de manier waarop de pachtsom op het hoogste bedrag geveild kon worden.

In juni 1850 stelde de directeur der Middelen en Domeinen voor dat de pacht voor 1851 van Batavia en de bovengenoemde residenties beter afzonderlijk kon worden geveild, zodat er meer pachters bij konden worden betrokken. De resident van Batavia stuurde zijn brief met dit voorstel aan de Kong Tong voor advies. Pachter Tan Ling werd erbij geroepen en hij antwoordde: “De opiumpachten van Batavia en de andere residenties zijn in het verleden ieder apart geveild geweest. Als gevolg daarvan hebben de pachters elkaar in de wielen gereden door onnodige concurrentie. Ik ben ervan overtuigd dat de pachtvoorwaarden voor het komende jaar het best onveranderd kunnen blijven en dat de verpachting van alle bovengenoemde residenties als één geheel dient te worden geveild.” De officieren overlegden dit met elkaar en concludeerden: “De bewering van de pachter is niet onredelijk, maar er zullen meer pachters worden betrokken als de pacht afzonderlijk op kleine schaal wordt geveild. De beste oplossing lijkt ons dat de pachten eerst apart en daarna in hun geheel worden verpacht. Wij kunnen dan de verschillende opbrengsten naast elkaar vergelijken en de hoogste zal het worden.”⁴⁴

De kleinschalige opiumverpachting van Batavia en die van nabij liggende residenties werd echter niet zo spoedig gerealiseerd als de regering wenste. In 1850 ontving de directeur der Middelen en Domeinen een missive van de gouverneur-generaal met het verzoek deze methode in het komende jaar nogmaals te entameren. De gouverneur-generaal vond dat door kleinschalige verpachting makkelijker tegemoet kon worden gekomen aan de wensen van een groter aantal minder welvarende personen. Op deze wijze kon voorkomen worden dat fraude werd gepleegd door één zeer rijke pachter. Majoor Tan Eng Goan legde dit voorstel tijdens de zitting aan zijn collega-officieren voor. Zij hielden aan hun oorspronkelijke gedachte vast: “In het verleden is de opiumverpachting in Batavia, Bantam, Buitenzorg en Krawang ooit in een viertal eenheden geveild. Daardoor ontstond overbodige en oneerlijke concurrentie, zodat de minder vermogende pachters ernstige verliezen hebben geleden en zelfs failliet zijn gegaan. De pachtsom daalde daarom geleidelijk. Dankzij de gecombineerde verpachting van de laatste jaren gaat de pachtsom weer geleidelijk omhoog. Daarom zijn wij van mening dat de kleinschalige verpachting geen ideale oplossing is voor zowel de regering als de pachter.”⁴⁵

⁴³ Kong Tong-notulen 21012, 25 maart 1851, 78-83.

⁴⁴ Kong Tong-notulen 21011, 28 juni 1850, 105-107.

⁴⁵ Kong Tong-notulen 21013, 12 mei 1854, 631-633.

De opiumverpachtingen van Batavia, Bantam, Buitenzorg en Krawang, die ieder afzonderlijk zouden worden geveild, waren niet kleinschalig genoeg voor de regering. In juli 1857 ontvingen de officieren een brief van de resident van Batavia waarin werd gestipuleerd dat de opiumverpachtingen in de stad Batavia en voorsteden in drie gedeeltes, namelijk de stad, Tangerang en Meester Cornelis, afzonderlijk dienden te worden geveild. Tevens werd gevraagd hoeveel benodigde tiban en siram de pachters in ieder gedeelte nodig zouden hebben. De officieren riepen de toenmalige opiumpachter en zijn kassier onmiddellijk op om naar de hoeveelheid verbruikte opium in bovengenoemde drie sectoren te informeren. Volgens de gegevens van de pachter bedroeg de hoeveelheid geconsumeerde opium in de stad Batavia, Tangerang en Meester Cornelis respectievelijk 293, 43 en 42 *tjin*⁴⁶. De officieren rapporteerden deze gegevens aan de resident en voegden daar nog hun opvattingen aan toe. Zij vonden dat het goed zou zijn meerdere personen de kans te geven het pachtrecht te verwerven, maar tegelijkertijd zouden meer pachters verlies lijden door onnodige onderlinge strijd. Het ware te prefereren, volgens de officieren, als Batavia en de Ommelanden als één verpachtingseenheid werden behouden.⁴⁷

Uiteindelijk werd de opiumverpachting van Batavia, Tangerang en Meester Cornelis niet apart geveild in het reglement van 1858. Maar vanaf dat jaar werd de opiumpacht voor de gewesten Bantam, Batavia, Buitenzorg en Krawang wel afzonderlijk geveild.⁴⁸

3.4.2 Andere pachten

In vergelijking met de opium werden de andere pachten wegens de relatief kleinere pachtsom 'kleine verpachte middelen' genoemd. Tot deze 'kleine verpachte middelen' in Batavia in de periode 1845-1862 behoorden het slachten van rundvee en buffels, het slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees, de pandhuizen, de Javaanse en Chinese tabak, de overvaarten en tolbruggen (de *sabandarijen*), het gokken (de pho en tho pho- of Chinese dobbelspelen), de wajangspelen, het hoofdgeld der Chinezen, de verkoop van vis, de verkoop van sterke drank (arak, rum en tjoe) in het klein, de Pasar Baroe (1847-1855), de Pasar Loear Batang (1849-1855), de Duizend Eilanden (vanaf 1846) en verkoop van zout (eindigde in 1848). Al deze middelen werden in deze periode gepacht door Chinese pachters, met uitzondering van de pacht op het slachten van rundvee en buffels, die in sommige jaren in handen kwam van een inheemse pachter.

In 1829 nam commissaris-generaal Du Bus de proef om de verkoop van zout op Java te verpachten. Dat heeft echter niet heel lang geduurd. De zoutpacht eindigde in Krawang al in hetzelfde jaar en in Batavia en Buitenzorg in 1848 wegens het ongewenste resultaat. Een van de redenen was dat de Directie van de Producten in 1847 ontdekte dat één Chinese pachter in Batavia en Buitenzorg een aanzienlijk en illegaal voordeel had genoten terwijl de andere pachters, die volgens de autoriteiten eerlijk hadden gehandeld, sinds 1832 verlies bleken te hebben geleden. Bovendien was de pachtsom van de verkoop van zout in de loop van de jaren nauwelijks gestegen.⁴⁹ Deze pacht werd daarom ingetrokken en de verkoop van zout zou in beide plaatsen weer vervangen worden door een monopolie van de regering.⁵⁰

⁴⁶ Eén tjin (斤) opium is 1/10 thail of 1/160 kati en gelijk aan 10 timbangs.

⁴⁷ Kong Tong-notulen 21016, 8 juli 1857, 97-99.

⁴⁸ Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1857, no.87.

⁴⁹ De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel I, 255-256.

⁵⁰ Kong Tong-notulen 21008, 27 december 1847, 86.

Door de onderlinge concurrentie tussen de Chinese belastingpachters stegen de pachtsummen voortdurend en dat leidde tot veel verliezen onder de belastingpachters, waardoor zij vaak het contract niet konden nakomen. Sommige belastingpachters weten hun wanbetaling aan de onderpachters, omdat die hun deelbelasting niet op tijd konden innen en afdragen. De oorzaken van deze wanbetaling waren gelegen in de ongunstige economische toestand, frequente wijzingen in het beleid van de koloniale overheid betreffende de belastingpacht, magere oogsten of natuurrampen. Als een pachter zijn verplichte pachtsom niet op tijd kon inlossen, dan zouden volgens de regels zijn borgstellers de schuld voor hem aflossen. Als de pachter en zijn borgstellers niet konden betalen, verzocht de pachter de regering de om dit uitstel van betaling en kwijtschelding van de boetes wegens wanbetaling, of om de pachtvoorwaarden voor het komende jaar te veranderen. Dergelijke verzoeken diende een pachter van Batavia rechtstreeks in bij de gouverneur-generaal, of via het plaatselijk bestuur – de resident of de assistent-resident. De resident of de assistent-resident nam vervolgens contact op met de officieren van de Kong Tong voor advies. De officieren stelden een onderzoek in naar de verklaring van de klagende pachter en rapporteerden vervolgens aan de opdrachtgever. De gouverneur-generaal nam het besluit of het verzoek van de pachter kon worden ingewilligd. De meest voorkomende klachten over de belastingpachten in de periode 1845-1862 waren behalve opiumpacht, die van de sabandarijen, de pasars, gokken of tho pho en wajang, sterke drank en tabak.⁵¹

A. Sabandarijen

Het woord sabandarijen is afgeleid van *shahbandar*, de havenmeester. De verpachting van sabandarijen verwees naar het recht tot belastingheffing op overvaarten en tolbruggen tegen betaling van een afgesproken bedrag. Deze verpachting bestond al sinds het VOC-tijdperk en was een aantal keren afgeschaft en weer opnieuw ingevoerd. De term sabandarijen (getranscribeerd als 𠵿𠵿) was niet meer in het midden van de negentiende eeuw in officiële documenten van de koloniale regering terug te vinden, maar werd nog lange tijd door de Chinezen gebruikt. De pachter mocht tegen een vastgesteld tarief op door de resident aan te wijzen plaatsen (de overvaarten en de tolbruggen) belasting heffen op rijtuigen en vaartuigen. Zo betaalde men in 1850 één gulden voor een rijtuig met vier wielen en bespannen met vier paarden, en vier cent voor een kar met twee wielen en bespannen met één buffel of os. Een voetganger met goederen betaalde één cent en zonder goederen een halve cent als hij een tolbrug passeerde. Men hoefde de tol maar één keer per dag te betalen. Het maandelijks belastingtarief voor vaartuigen werd getaxeerd door de pachter en er werd een overeenkomst met de eigenaar van het schip afgesproken en ondertekend.⁵²

In januari 1845 diende de pachter van de overvaarten en tolbruggen Ang Loet (洪律) een verzoek in bij de resident van Batavia om een geschikte Nederlandse of inheemse taxateur voor zijn pachtbedrijf aan te raden. Hij had viermaal een boete van de landraad gekregen tot een bedrag van 1200 gulden, wegens overtreding van de pachtvoorwaarden door te veel belasting op de handelsschepen te innen. De resident vroeg de officieren van de Kong Tong hun mening hierover. Kapitein Oeij Liauw Kong, de voorzitter van de Kong Tong op die dag, gaf zijn mening: “Een

⁵¹ Over het verlies en klachten van majoor Tan Eng Goan, de pachter van veel middelen in deze periode, wordt verwezen naar paragraaf 3 in hoofdstuk 1.

⁵² Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1849, no. 52.

sabandarijerpachter is vanouds nooit bijgestaan door een andere taxateur. Hij moet zelf de pachtvoorwaarden goed kennen en strikt volgen. Het verzoek van Ang Loet is niet aanvaardbaar.” Enkele dagen later nam de resident de beslissing en schreef aan de Kong Tong dat hij het verzoek van Ang Loet had afgewezen.⁵³

Vervolgens diende Ang Loet zijn verzoek in bij de directeur der Middelen en Domeinen, L. Launij. Toen de landraad Ang Loet veroordeelde tot een boete van 1200 gulden, was de resident van Batavia bij de zitting aanwezig. Volgens Ang Loet vertelde de resident toen pas dat een scheepseigenaar de belasting slechts eenmaal maandelijks op één van zijn vaartuigen hoefde te betalen en in het geval dat hij meerdere varende schepen had, werd hij voor de rest van zijn schepen vrijgesteld. Hij vond een dergelijke regel niet redelijk, omdat dit tot een groot verlies voor hem zou leiden. Daarom verzocht hij een wijziging van deze regel, zodat de belasting per handelsschip zou worden betaald. Via de resident werd het verzoek van Ang Loet doorgestuurd naar de Kong Tong. De officieren steunden de pachter ook deze keer niet en concludeerden dat hij alleen de belasting van vijftien gulden per handelsschipeigenaar mocht innen, ondanks het feit dat de eigenaar meerdere schepen in bezit had en ongeacht de grootte van zijn handel. De pachter mocht daarmee geen extra accijns vragen. Bovendien hoefde geen enkele buitenstaander van meer details van de pachtvoorwaarden op de hoogte te zijn dan de pachter zelf. De officieren rapporteerden hun opvatting en lieten de eindbeslissing aan de koloniale autoriteiten over.⁵⁴

In juni 1845 verzocht Ang Loet samen met zijn borgstellers Tan Lioe (陈柳) en Tan Som (陈森)⁵⁵ aan de gouverneur-generaal om de pachtsom van mei uit te stellen en die in twee keer af te betalen in september en oktober, omdat hij moeite had om het belastinggeld te innen. Hij had een vijftiental maandbelastingen minder ontvangen dan de voorgaande maanden en dat was volgens hem vermoedelijk veroorzaakt door de verslechterde handel van de grote zakenlieden. Tegelijkertijd had hij honderden dagbelastingen minder gekregen in mei door de slechte vruchtenoogst. De resident wilde de Kong Tong dit verzoek om uitstel laten beoordelen. Na het onderzoek en het verhoor concludeerden de officieren dat Ang Loet inderdaad minder belastingen had kunnen innen. Maar zij vonden wel dat de eerste helft van de pachtsom in juli moest worden betaald en de rest in augustus.⁵⁶ Of de gouverneur-generaal de toestemming tot uitstel aan Ang Loet gaf, wordt verder in de Kong Tong-notulen niet vermeld.

Na Gie Kiat (蓝奇杰) was sabandarijerpachter in 1846 en zijn maandelijks pachtsom bedroeg 9.000 gulden. In de maand juli kon hij de pachtsom niet opbrengen wegens de magere vruchtenoogst en daarom diende hij samen met zijn borgstellers Tan Ling en Ong Boen Hian (王文显)⁵⁷ een verzoek in om de 9.000 gulden tellende pachtsom van juli uit te stellen. Hij wilde de eerste helft van dit bedrag in oktober voldoen en de andere helft in november. De officieren van de Kong Tong hadden

⁵³ Kong Tong-notulen 21005, 20 januari 1845, 140-142; 6 februari 1845, 187.

⁵⁴ Ibid., 26 februari 1845, 183-185.

⁵⁵ Tan Lioe was pachter van sterke drank in de periode 1845-1847. Hij overleed in 1847. Tan Som was pachter van het slachten van rundvee in 1845 en 1847 en van het hoofdgeld der Chinezen in 1849.

⁵⁶ Kong Tong-notulen 21005, 27 juni 1845, 259-260.

⁵⁷ Tan Ling was pachter van pandhuizen, tho pho-spelen en wajangspelen in 1846, pandhuizen in 1847 en 1851, opium in de periode 1848-1854. Ong Boen Hian was pachter van tho pho-spelen en wajangspelen in 1848 en van de opiumverkoop in de termijn 1858-1860. Hij overleed in 1858 en de opiumpacht van de rest van de driejarige termijn werd overgenomen door zijn broer Ong Boen Seng (王文成).

geen bezwaar tegen zijn verzoek en vonden bovendien zijn borgstellers betrouwbaar.⁵⁸

Hoewel de pachtsom in 1847 was gedaald, kon pachter Nio Seng Tjiang (杨成章) in het begin van dat jaar al niet op tijd betalen. Hij verzocht in maart de betaling van de pachtsom van februari uit te stellen tot september en december. Hij verklaarde dat hij verlies leed omdat hij te weinig dagbelastingen kon innen door de sterk afgenomen kleinhandel wegens de langdurige regen en de *banjirs* (overstromingen) in de eerste maanden van het jaar. Tijdens het behandelingsproces en het briefverkeer van de gouverneur-generaal naar de directeur der Middelen en Domeinen, en daarna ook nog naar de resident van Batavia en de Kong Tong, had Nio Seng Tjiang inmiddels al 3.525 gulden, de helft van de pachtsom van februari, afbetaald. De Kong Tong-officieren hadden geen bezwaar als hij de rest van zijn schuld in september zou aflossen.⁵⁹ Maar door de wateroverlast in de zomer van dat jaar die een verslechterde handelstoestand tot gevolg had, stond Nio Seng Tjiang meer tegenspoed te wachten. Hij had in de maand juli namelijk slechts 3.000 gulden belasting geïnd. Daarom verzocht hij om opschuiving van de pachtsom en vrijstelling van de boete op de betalingsachterstand. De officieren van de Kong Tong kregen naar aanleiding hiervan een opdracht om een onderzoek in te stellen. Tijdens het verhoor verklaarde Nio Seng Tjiang dat hij in de eerste helft van het jaar al een verlies van 3.885 gulden had geleden en dat hij zijn personeelsleden bovendien nog ongeveer 700 gulden verschuldigd was. De officieren inspecteerden zijn kasboeken en meenden dat hij de waarheid sprak. Zij hadden geen bezwaar tegen het verzoek van de pachter als de gouverneur-generaal hiervoor zijn toestemming zou geven.⁶⁰

In 1848 verlengde Nio Seng Tjiang zijn sabandarijnpacht ondanks zijn verlies in het jaar daarvoor. Ook dat jaar liep zijn pacht niet voorspoedig. In september 1848 verzocht hij de gouverneur-generaal om uitstel van betaling van de pachtsom van 7.060 gulden en vrijstelling van de boete wegens de slechte handel in vruchten van die maand. Zoals in het jaar 1847 vonden de officieren zijn verzoek redelijk en zijn borgstellers betrouwbaar.⁶¹ Maar de gouverneur-generaal weigerde toestemming te geven en Nio Seng Tjiang werd daarom gestraft met een boete van 3.457 gulden. Nio Seng Tjiang wilde deze boetes niet accepteren en ging op 21 maart 1849 in beroep bij de gouverneur-generaal. Hij verklaarde dat zijn verlies te wijten was aan de verslechterde levensomstandigheden van de bevolking van Batavia door de grote banjir en de wateroverlast in de periode van 11 november 1847 tot februari 1848. Hij had zijn schuld van de pachtsom afgelost met geleend geld. Hij moest nu aan de schuldenaars terugbetalen en was daarom niet in staat nogmaals de boete te voldoen. De officieren van de Kong Tong hadden medelijden met hem en steunden zijn verzoek.⁶²

Hoewel de gouverneur-generaal een aantal keren het verzoek van Nio Seng Tjiang niet had ingewilligd, bleek Nio Seng Tjiang niet geneigd om op te geven. Hij zette zijn verzoek gewoon door om zijn pachtsom later te betalen en de reeds betaalde boete van 2.912 gulden terug te krijgen. In februari 1850 steunden majoor Tan Eng Goan en de andere officieren zijn verzoek en zij zetten allemaal hun handtekeningen

⁵⁸ Kong Tong-notulen 21007, 7 augustus 1846, 4-7.

⁵⁹ Ibid., 12 maart 1847, 191-193.

⁶⁰ Ibid., 27 augustus 1847, 370-372.

⁶¹ Kong Tong-notulen 21009, 10 november 1848, 271-274.

⁶² Kong Tong-notulen 21010, 30 maart 1849, 78-80.

onder de brief waarop zij zich garant voor hem wilden stellen.⁶³ Maar de gouverneur-generaal nam op 15 april 1850 het besluit dat Nio Seng Tjiang eerst alle verschuldigde pachtsommen en de geëiste boetes moest hebben betaald voordat hij mogelijk een bedrag terug zou krijgen. Nadat hij in de loop van 1850 zijn schulden en zijn boetes had afgelost, verzocht hij alsnog de reeds betaalde boetes ten bedrage van 4.372 gulden terug te krijgen. Ook deze keer stonden de Kong Tong-officieren achter hem.⁶⁴ Mede dankzij de krachtige steun van de Chinese officieren slaagde Nio Seng Tjiang er uiteindelijk in de door hem betaalde 4.372 gulden aan boetes terug te krijgen. Dat maakte de gouverneur-generaal in het besluit van 6 februari 1851 no. 7 bekend.⁶⁵

Daarna pachtte Nio Seng Tjiang geen sabandarijenbelasting meer. Zijn opvolger in de periode 1850-1852, Tan Kong Goan, luitenant titulair en buitengewoon lid van de Kong Koan, neef van majoor Tan Eng Goan en tevens belastingpachter van Pasar Baroe, bleek geen beter lot beschoren te zijn. De gehele procedure van aanvraag om uitstel van betaling en vrijstelling van boetes herhaalde zich bij pachter Tan Kong Goan.⁶⁶ Op verzoek van de resident van Batavia voerden de officieren van de Kong Tong een onderzoek uit naar deze zaak. Tan Kong Goan moest zijn kasboeken op de Kong Tong-zitting tonen en toen bleek dat hij een enorm verlies van 14.428,20 gulden te hebben gemaakt.⁶⁷ Hoewel de officieren van de Kong Tong konden aantonen dat Tan Kong Goan groot verlies had geleden door de wateroverlast en dat zijn kasboeken in orde waren, weigerde de gouverneur-generaal zijn verzoek in te willigen.⁶⁸

B. Pasarpacht

“Het voorwerp der (pasar)pacht was het regt tot het heffen van de door het gouvernement uitgeschreven belasting op goederen, te koop geboden op door het gouvernement aangewezen markten en in evenzoo aangewezen kramen.”⁶⁹ In de periode 1847-1855 pachtten enkele Chinezen twee pasars in Batavia, Pasar Baroe en Pasar Loear Batang. Pasar Baroe bevond zich langs de grote weg naar Buitenzorg aan de zuidoostkant van de stad Batavia. Op deze pasar werden later veel Chinese winkels gevestigd en het werd ook wel de nieuwe Chinese winkelbuurt genoemd.⁷⁰ Pasar Loear Batang lag aan de westoever van de haven van Batavia en de belasting daarop werd in 1849 ingevoerd. De jaarlijkse pachtsom van de pasarbelasting van Batavia in de periode 1843-1855 wordt in tabel 14 weergegeven. De huur van de grond van een vaste warong op Pasar Loear Batang in 1850 bedroeg 25 duiten⁷¹ per maand en een vaste zitplaats op het plein 18 duiten. Enkele voorbeelden van de belasting op de handel in goederen van dat jaar zijn als volgt⁷²:

- 1-5 gulden per maand voor de verkoop van gekookte spijs en drank;
- 5-20 gulden per maand voor de verkoop van levens- en andere dagelijkse behoeften voor de huishouding;

⁶³ Kong Tong-notulen 21011, 15 februari 1850, 30-33.

⁶⁴ Ibid., 4 december 1850, 343-344.

⁶⁵ Kong Tong-notulen 21012, 28 februari 1851, 53-54.

⁶⁶ Kong Tong-notulen 21011, 7 juni 1850, 89-91; Kong Tong-notulen 21012, 10 april 1851, 95-96.

⁶⁷ Kong Tong-notulen 21013, 24 januari 1852, 43-50.

⁶⁸ Ibid., 5 maart 1852, 60-61.

⁶⁹ De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel IV, 303.

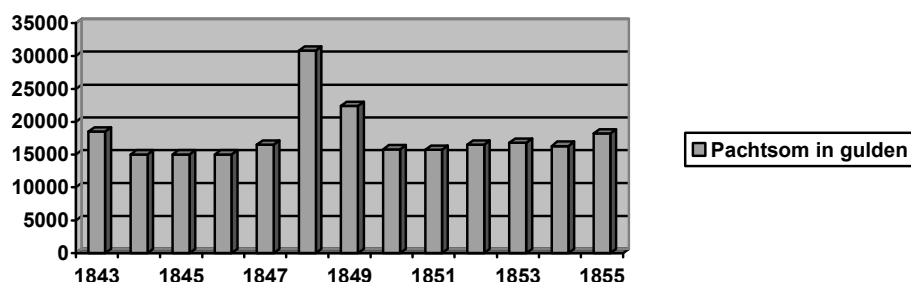
⁷⁰ Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia*, 20.

⁷¹ Een duit is 1/8 stuiver en gelijk aan 0,006 gulden.

⁷² Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1849, no. 52.

- 30 duiten voor een kar beladen met aard- of boomvruchten;
- 4 duiten voor een *pikolan*⁷³ met een dozijn grote hoenders en 5 duiten voor een pikolan kleine hoenders, 8 duiten voor een pikolan verse vis en 14 duiten voor een pikolan varkensvlees.

Tabel 14: Pachtsom van de pasars van Batavia, 1843-1855⁷⁴

Zoals eerder in hoofdstuk 1 stond had majoor Tan Eng Goan in 1848 verlies geleden aan de pasarpacht van Loear Batang. De jaren daarna werd deze belasting gepacht door Siauw A Dji (萧亚二) en Liem Wan San (林远山) die beiden geen klachten wegens verlies bij de autoriteiten indienden. Deze pacht werd in 1852 overgenomen door Jap Mah Tjan (叶马曾) en deze bleek minder geluk te hebben dan zijn voorgangers. Hij vroeg zijn pachtsom van februari en maart van dat jaar in juli uit te mogen betalen. Volgens hem werd zijn verlies veroorzaakt door de tijdelijk onbewoonde huizen en de lege warongs op de pasar wegens de grote verbouwingen op bevel van het gouvernement en mede door de wateroverlast in het voorjaar. De Kong Tong-officieren onderzochten de zaak en gaven hem hun steun.⁷⁵

Vanaf 6 november 1846 tot en met 1848 pachtte luitenant Tan Eng Kiauw de belasting op Pasar Baroe. Hij tekende een contract voor de pachtsom van 1.375 gulden per maand. In de eerste twee maanden van 1847 had hij al een verlies van respectievelijk 407,80 en 345 gulden te incasseren. Volgens hem was er veel minder gehandeld op de pasar sinds zijn pachtperiode, omdat niet alleen rijtuigen maar ook de voetgangers last hadden van de kapotte wegen door de langdurige regen. Daarom verzocht Tan Eng Kiauw de resident van Batavia de slechte toestand van de wegen te verbeteren. Het wegherstel zou worden betaald door de landeigenaar, de heer De Lang, zodat de rijtuigen er gemakkelijk op zouden kunnen rijden. Volgens de pachter moest de landbezitter van de pasar de wegen goed onderhouden. Maar de heer De Lang ontkende iets met het onderhoud te maken te hebben en vond dat juist de pachter de land- en waterwegen rondom de pasar en zelfs de huizen daarop netjes moest onderhouden en verzorgen. Tan Eng Kiauw kreeg een boete van 100 gulden wegens het gebrek aan het onderhoud van de wegen en hij moest binnen één maand de schoonmaakbeurt op eigen kosten laten uitvoeren. Tan Eng Kiauw vond dit niet terecht en diende een klacht in. De resident van Batavia vroeg hierover het advies van de officieren van de Kong Tong. Toen de pachter werd verhoord verklaarde hij: “Ik

⁷³ Bamboemanden die worden gedragen met een stok over de schouders.

⁷⁴ De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel IV, 306-308.

⁷⁵ Kong Tong-notulen 21013, 26 maart 1852, 69-71.

heb het artikel over het wegenonderhoud van de pachtvoorwaarden verkeerd begrepen en dacht dat de pasar tot de particuliere landerijen behoorde, en niet van het gouvernement waren. Omdat ik een groot verlies heb geleden, verzoek ik om vrijstelling van de geldboete.” De officieren vonden zijn redenering redelijk en steunden zijn verzoek voor kwijtschelding van zijn boete, maar zij lieten de beslissing aan de resident wie nu eigenlijk de wegen moest onderhouden.⁷⁶

In juni 1849 diende de pachter van Pasar Baroe, Siem Tiat (沈輒), samen met zijn borgstellers Lauw Houw (刘户)⁷⁷ en Jap Djan (叶然) een verzoek in bij de gouverneur-generaal. In de eerste helft van dat jaar had hij maandelijks een verlies van 750 gulden geleden. Van de grondhuur en de goederenbelasting kon hij amper 525 gulden aan belasting innen. Volgens de pachter werd dat veroorzaakt door het verbod op gokken op de pasar. Toen hij het recht tot de pacht wilde krijgen, dacht hij dat er gegokt mocht worden zoals het jaar daarvoor. Onverwacht had de resident van Batavia dat beleid veranderd. Daarom verzocht hij de gouverneur-generaal zijn maandelijks pachtsom met 750 gulden te verminderen. Indien dat verzoek afgewezen zou worden, wilde hij een ander verzoek indienen om het verbod op gokken op de pasar te wijzigen. De resident stuurde zijn verzoekbrief door aan de officieren van de Kong Tong voor advies. Tijdens zijn verhoor verklaarde Siem Tiat dat hem was medegedeeld dat de voorwaarden onveranderd zouden worden gehanteerd toen deze pacht werd geveild.

De officieren van de Kong Tong beoordeelden de zaak als volgt: “Tijdens de veiling werd slechts de belastingsom op de pasar geveild. Er werd niets gezegd over het gokken op de pasar. De pachter van het vorige jaar had geluk omdat de resident toen speciaal toestemming gaf om te gokken ter gelegenheid van de verjaardagsviering van Toa Pek Kong (大伯公)⁷⁸. Wij komen tot de conclusie dat het verzoek van Siem Tiat om vermindering van de pachtersom onacceptabel is. De resident zal beslissen of er wel of niet op de pasar gegokt mag worden.”⁷⁹

De rest van dat jaar maakte Siem Tiat nog meer verlies. Op 26 januari 1850 dienden hij en zijn borgstellers opnieuw een verzoek in bij de gouverneur-generaal betreffende de pacht van 1849. Volgens Siem Tiat kon hij maandelijks slechts 750 gulden aan pasarbelasting innen terwijl hij 1.230 gulden aan het gouvernement moest betalen. Het gouvernementsbesluit van 13 augustus 1849 no. 10 bepaalde dat zijn verzoek om vermindering van de pachtsom was afgekeurd. Maar Siem Tiat gaf de hoop niet gemakkelijk op. Hij zwoer dat hij de waarheid had verteld en verzocht nogmaals het bedrag van zijn verlies terug te krijgen. Dat bedrag werd berekend op 480 gulden per maand over het hele jaar. Bovendien verzocht hij wat hij voor de maand december had betaald, geheel af te mogen trekken. De officieren behandelden de zaak in opdracht van de resident van Batavia. Zij vonden dat de pachter verlies leed door zijn eigen schuld en weigerden hem te ondersteunen. Alle officieren waren het met elkaar eens en ondertekenden de schriftelijke verklaring.⁸⁰

De belasting op de gouvernements-pasars en -warongs waren voor veel inwoners alsook voor de handelaars die veel belasting moesten betalen een doorn in het oog. Er was veel verzet en daarom werd ze in 1855 afgeschaft. Tegelijkertijd werd

⁷⁶ Kong Tong-notulen 21007, 9 april 1847, 227-231.

⁷⁷ Lauw Houw was belastingpachter van diverse middelen in de periode 1845-1861.

⁷⁸ Op de 15de dag van de eerste maand in de maankalender wordt de verjaardag van Toa Pek Kong, god van de welvaart, gevierd.

⁷⁹ Kong Tong-notulen 21010, 6 juli 1849, 202-204.

⁸⁰ Kong Tong-notulen 21011, 15 februari 1850, 34-36.

ook de verpachting van de belasting op de pasars in geheel Nederlands-Indië afgeschaft.⁸¹

C. Dobbelspelen

Aan het eind van de achttiende eeuw, in december 1797, werd besloten dat alleen aan Chinezen het recht tot belastingheffing werd verpacht om op bepaalde plaatsen huizen of tho pho-tafels voor het gokken open te stellen. De zogenaamde tho pho, *pho* (博) of dobbelspelen worden in dit hoofdstuk evenals in de Kong Tong-notulen met het woord 'gokken' (賭) aangeduid. Tijdens het Engelse bestuur (1811-1816) werd het gokken verboden en werd dus ook deze verpachting afgeschaft. De gokvergunning moest aangevraagd worden bij de plaatselijke resident ter gelegenheid van het Chinees Nieuwjaar en bij de aankomst van de Chinese jonken. In 1825 werd er weer een gokvergunning in Batavia verpacht omdat de regering het geld hard nodig had voor de schatkist. De verpachting van het jaar 1826 leverde 214.000 gulden op. Daarna werd de verpachting van het gokken verder toegestaan in Semarang, Soerabaja en op Madoera.⁸²

De regering stelde een aantal regels vast betreffende de gokactiviteiten. Gokhuizen moesten worden ingericht aan de straten of wegen die openbaar en toegankelijk waren; er mochten geen gordijnen worden opgehangen voor de ramen of deuren, zodat gemakkelijk toezicht kon worden gehouden. Op één pasar werd slechts één wettige gokplaats toegestaan tenzij bij speciale gelegenheden, bijvoorbeeld feesten. Ook de soorten spelen, zoals met kaarten en dobbelstenen, werden in het reglement bepaald. De pachter inde direct of indirect de belasting van de eigenaars van de verschillende gokhuizen. Indirecte belastinginning betekende dat de hoofdpachter de belasting som gedeeltelijk verpachtte aan de onderpachters. Hij moest er bovendien voor zorgen dat alleen Chinese mannen boven de 16 jaar in de gokplaats werden toegelaten. Het was Chinese vrouwen en personen van andere bevolkingsgroepen niet toegestaan om aan het gokken deel te nemen. In de dobbelkitten mocht geen opium gerookt of sterke drank gedronken worden. De pachter zou 500 tot 1.000 gulden boete kunnen krijgen als hij zich niet aan de regels hield.⁸³

Ook de gokpachter kon zijn verlies niet voorkomen. Op 1 november 1845 dienden de pachter Tan Kwan en zijn borgstellers Tan Ling, Lauw Hauw, Tan Som en Na Gie Kiat een verzoek in bij de gouverneur-generaal om de betaling van de pachtsom van 24.940 gulden van de maand oktober uit te stellen. Hij verklaarde dat hij groot verlies had geleden door de hoge pachtsom en doordat de onderpachters niet op tijd hun deel hadden betaald. Hij wilde dit bedrag in de eerste vier maanden van 1846 afbetalen. De Kong Tong-officieren gaven na onderzoek hun mening dat de pachter de waarheid had verteld maar dat hij zijn verschuldigde pachtsom in 1845 moest afbetalen.⁸⁴

Om dezelfde reden verzocht de gokpachter Tan Ling, gesteund door zijn borgstellers Ong Boen Hian, Tan Siong en Lauw Houw, in 1846 om de betaling van zijn pachtsom van 24.300 gulden van de maand juli uit te stellen. De officieren van de

⁸¹ Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1855, no. 72.

⁸² De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel V, 369-370.

⁸³ Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1849, no. 52.

⁸⁴ Kong Tong-notulen 21006, 14 november 1845, 79; 17 november 1845, 80.

Kong Tong vonden zijn borgstellers betrouwbare personen en gaven een positief advies.⁸⁵

De pachtsom op het gokken kon in het jaar daarop niet meer op een dergelijk hoog niveau worden gehandhaafd en werd voor de veel lagere som van 17.730 gulden per maand geveild. Luitenant Tan Ke Hoaij kreeg het recht om deze belasting te innen en majoor Tan Eng Goan, Lauw Houw en Tan Tjoe Tah (陈梓塔)⁸⁶ traden als zijn borgstellers op. Maar ook Tan Ke Hoaij verzocht de gouverneur-generaal om de betaling in juli wegens verlies uit te stellen. Hij verklaarde dat de rijstprijzen van dat jaar onverwacht fors was gestegen en dat veel mensen daardoor geen geld over hadden voor het gokken. Bovendien kon hij niet genoeg geschikte onderpachters vinden om de belasting van sommige afgelegen gokhuizen op tijd te innen. Tijdens het verhoor op de Kong Tong toonde Tan Ke Hoaij zijn kasboeken en verklaarde tegenover de officieren dat hij in de eerste zeven maanden van het jaar wel winst had geboekt, maar dat hij nog 18.275 gulden van de onderpachters moest krijgen. Daarom wilde hij de pachtsom van juli later in het jaar gaan betalen. Met zijn positie in de Kong Koan en met de majoor als borgsteller had Tan Ke Hoaij geen probleem om de steun van de andere officieren te krijgen.⁸⁷

Op 26 februari 1852 verzocht gokpachter Oeij Tam Bah (黄淡吧) de gouverneur-generaal om de betaling van zijn pachtsom van 17.310 gulden van de maand februari uit te stellen. Veel regen en banjirs vormden volgens de pachter een belemmering voor de gokkers om naar de pasar te komen. De officieren van de Kong Tong constateerden dat Oeij Tam Bah de waarheid had verteld en gaven hun mening door aan de gouverneur-generaal. Enige tijd later liet de resident van Batavia in een brief aan de Kong Tong weten dat de gouverneur-generaal op 9 april, besloten had het verzoek van Oeij Tam Bah af te wijzen.⁸⁸

D. Sterke drank

Het recht tot belastinginning op de verkoop van de op Java gestookte sterke drank, arak, rum en tjoe, onder de halve legger⁸⁹ (194 kan), werd in Batavia aan diverse Chinezen verpacht. De pachter was verplicht om zuivere en onvervalste drank te leveren. Hij en zijn ondergeschikten mochten alleen de drank verkopen op de door het gewestelijk bestuur tijdens de verpachting aangewezen plaatsen. Voor iedere overtreding zou hij met een boete tot 500 gulden worden gestraft.⁹⁰ Tabel 15 geeft de opbrengst van de belastingpacht op sterke drank in de periode 1843-1858 in Batavia en Buitenzorg weer.

⁸⁵ Kong Tong-notulen 21007, 7 augustus 1846, 6-7.

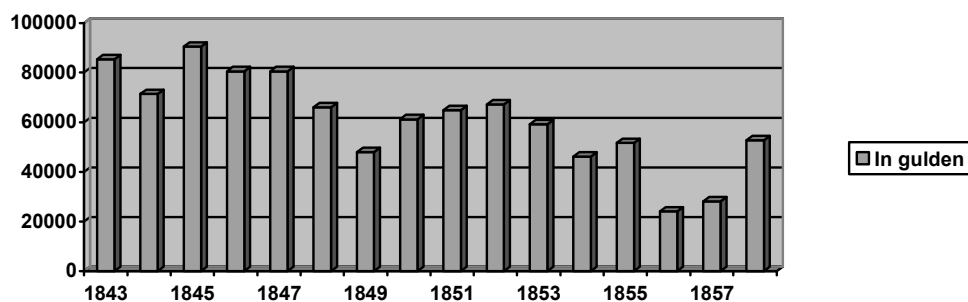
⁸⁶ Tan Tjoe Tah was hoofdkassier en borgsteller van diverse pachters.

⁸⁷ Kong Tong-notulen 21007, 27 augustus 1847, 373-376.

⁸⁸ Kong Tong-notulen 21013, 5 maart 1852, 57-59; 23 april 1852, 78.

⁸⁹ Legger: inhoudsmaat voor voornamelijk alcohol. Eén legger is 388 Indische kan of 582 liter.

⁹⁰ Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1849, no. 52.

Tabel 15: Opbrengst van de pacht op sterke drank van Batavia en Buitenzorg, 1843-1858⁹¹

In de eerste tien jaar van de periode 1845-1862 bleken de pachters veel verlies te hebben geleden. Tan Lioe was de sterkedrankpachter in 1845-1847 in Batavia en Buitenzorg. Hij overleed in 1847 en in de zes jaar daarna (1848-1855, met uitzondering van 1852 en 1854) was deze pacht in handen van majoor Tan Eng Goan of zijn adoptiezoon Tan Soe Tjong. De klachten over de verliezen van vader en zoon Tan werden reeds in hoofdstuk 1 besproken.

Tan Lioe pachtte de verkoop van sterke drank voor een termijn van drie jaar tegen de zeer hoge som van 90.500 gulden per jaar. In juni 1845 dienden Tan Lioe en zijn borgstellers Tan Ling, Lauw Houw en Ang Loet een verzoek in bij de gouverneur-generaal om de pachtsom van juni en juli van 7.500 gulden per maand uit te stellen, respectievelijk tot januari en februari 1846. Volgens Tan Lioe moest hij veel overgebleven drank van de vorige pachter overnemen en wilde hij geen conflict met de vorige pachter veroorzaken omdat dat tot onrust binnen de Chinese gemeenschap zou kunnen leiden. Als de gouverneur-generaal zijn verzoek zou inwilligen, zou dit heel gunstig voor de pachter zijn, omdat zo de prijs van de pacht in de komende termijnen op peil zou blijven. De officieren van de Kong Tong onderzochten de zaak in opdracht van de resident van Batavia en verhoorden vervolgens Tan Lioe. Hoewel de officieren vonden dat de pachter de waarheid had gesproken, concludeerden zij toch dat zijn verzoek onacceptabel was. Het zou volgens de officieren redelijker zijn als hij de verschuldigde bedragen aan het eind van het jaar zou afbetalen.⁹²

Slechts enkele maanden later verzocht Tan Lioe opnieuw zijn pachtsom van 14.100 gulden over de maanden augustus en september tot de eerste twee maanden van 1846 uit te stellen. Hij had tot september al een verlies van 23.000 gulden geleden en verwachtte nog 9.000 gulden meer in het rood te staan in de komende maanden. De gouverneur-generaal was bereid zijn zaak in overweging te nemen als hij twee nieuwe betrouwbare borgstellers kon vinden om hem bij te staan. De officieren van de Kong Tong gaven hem daarop steun bij zijn verzoek tot uitstelling van betaling en keurden de toevoeging van twee nieuwe borgstellers Tan Tjoe Tah en Ten Boen Soei (陈文瑞) goed.⁹³

In februari 1846 dienden Tan Lioe en zijn borgstellers nogmaals een verzoek in om uitstel van betaling. Hij verklaarde dat hij in 1845 30.000 gulden verlies had geleden. In zijn pachttermijn was de pachtsom hoger dan die van de voorgaande

⁹¹ De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel V, 388-389.

⁹² Kong Tong-notulen 21005, 27 juni, 1845, 258-259.

⁹³ Kong Tong-notulen 21006, 5 september 1845, 8-10.

periode, maar de verkoop van sterke drank was gedaald omdat de prijzen van rijst en olie waren gestegen en er daarom minder geld was te besteden aan sterke drank. Dat zou de voornaamste oorzaak van zijn verlies zijn geweest. Daarom verzocht hij de verschuldigde 14.100 gulden enkele maanden later af te mogen betalen. Maar één van zijn borgstellers, Tan Ling, weigerde zijn handtekening onder het verzoekschrift te zetten en trok zijn borgstelling in. Tan Ling had dat jaar ook de belastingpacht op het gokken willen hebben. Door de concurrentie tijdens de veiling was de prijs zeer hoog opgedreven. Uiteindelijk had Tan Ling verloren van Tan Lioe en waren zij elkaars rivalen geworden. De resident van Batavia verzocht de Kong Tong de zaak van Tan Lioe te onderzoeken. De officieren van de Kong Tong keken de kasboeken van Tan Lioe na en wilden Tan Ling verhoren. Maar Tan Ling verscheen niet voor de Kong Tong. Zijn woordvoerder Na Gie Kiat verklaarde dat Tan Ling zijn handtekening had geweigerd omdat Tan Lioe hem niet eerder had verwittigd over zijn verzoek aan de gouverneur-generaal. De officieren van de Kong Tong vonden het moeilijk om hun advies uit te brengen, omdat Tan Ling zijn borgstelling had verzaakt.⁹⁴

De directeur der Middelen en Domeinen vroeg in juli 1846 zoals gebruikelijk aan alle pachters of zij voor het volgende jaar iets aan de voorwaarden van de pacht wilden wijzigen. Bij deze gelegenheid liet Tan Lioe niets van zijn voorkeuren blijken.⁹⁵ Maar nog geen twee maanden later verzocht hij zich te mogen terugtrekken uit de pacht op de sterke drank en deze aan een andere persoon over te dragen. Hij verklaarde dat hij 47.000 gulden verlies had gemaakt in de negentien maanden sinds het begin van zijn pachtperiode. Aangezien zijn borgstellers hem geld hadden geleend om zijn schuld aan de regering af te lossen, moest hij nu deze lening terugbetalen. Hij zat tot over de oren in de schulden, zodat hij financieel niet meer in staat was dit alles te vereffenen. Als de belastingpacht opnieuw werd geveild en de pachtsom werd verlaagd, was Tan Lioe bereid om het verschil tussen de oude en nieuw pachtsommen aan de regering bij te betalen. Maar ook als de gouverneur-generaal welwillend stond tegenover het idee om de pachtsom tot het niveau van 1844 te verlagen, wilde hij nog verder als pachter optreden. Twee officieren van de Kong Tong werden aangewezen voor een onderzoek naar deze zaak. Maar Tan Lioe ontkende dat hij in zijn verzoek had beloofd dat hij de regering zou bijbetalen als de pachtsom lager zou worden geveild. Volgens hem was dit een vergissing van degene die het verzoekschrift voor hem had opgemaakt. Tijdens de Kong Tong-zitting werd Tan Lioe nog een keer door de officieren verhoord. De officieren inspecteerden zijn kasboeken en bevestigden dat hij inderdaad 46.584 gulden verlies had geleden. Zij vonden het terecht als de belastingpacht van de sterke drank van 1847 nogmaals zou worden geveild of dat de pachtsom van Tan Lioe naar het niveau van de vorige termijn zou worden verlaagd. Zij gaven hun mening door aan de resident en lieten het eindbesluit over aan de gouverneur-generaal.⁹⁶

Vrijwel tegelijkertijd verzocht Tan Lioe de gouverneur-generaal om de betaling van de pachtsom van augustus en september 1846 vijf maanden uit te stellen en hem vrij te stellen van zijn boete op wanbetaling. Dankzij het besluit van de gouverneur-generaal op 27 april 1846, no.9, mocht Tan Lioe de pachtsom van januari en februari hetzelfde jaar pas aan het einde van het jaar in vier keer afbetalen en werd hij vrijgesteld van boetes. Desondanks had hij in een pachtperiode van 20 maanden nog steeds een verlies van meer dan 50.000 gulden. Hoewel hij al zijn bezittingen had

⁹⁴ Kong Tong-notulen 21006, 15 februari 1846, 122-125.

⁹⁵ Ibid., 10 juli 1846, 231-232.

⁹⁶ Kong Tong-notulen 21007, 2 september 1846, 33-36.

verkocht, kon hij moeilijk zijn schuld aflossen. Zoals gebruikelijk gaf de resident van Batavia de opdracht aan de Kong Tong voor advies. De officieren van de Kong Tong vonden het verzoek van Tan Lioe onacceptabel, omdat hij zijn pachtsom van januari en februari nog niet eens had betaald ondanks het hem toegenegen besluit van de Regering.⁹⁷

Wanhopig diende Tan Lioe op 28 oktober 1846 nog een schriftelijk verzoek in bij de gouverneur-generaal om zijn pachtsom van oktober en november, die 14.100 gulden bedroeg, drie maanden later zonder boete af te mogen lossen. Hij verklaarde dat hij altijd zijn maandelijkse pachtsom redelijk op tijd had betaald gedurende zijn elfjarige pachtperiode. Bovendien had hij geen gebruik gemaakt van zijn borgsteller om zijn schuld over te nemen. Daarom had hij de moed om nog een keer de gouverneur-generaal te smeken om medelijden. Gelukkig kreeg Tan Lioe deze keer wel medelijden van de officieren van de Kong Tong. Zij gaven hun mening door aan de resident.⁹⁸ Over deze zaak wordt verder niets vermeld in de Kong Tong-notulen. Maar zijn wens om de pacht van de sterke drank af te mogen staan is niet in vervulling gegaan. Hij is de sterke drankpachter gebleven tot zijn dood in 1847.

E. Tabak

De Javaanse en Chinese tabak werd verpacht in de residentie Bantam en Batavia en de afdeling Buitenzorg en Krawang. Deze vier plaatsen werden sinds 1837 als één district beschouwd voor de tabakspacht. Elders op Java betaalden de tabakverkopers de bedrijfsbelasting. De belastingpachter had het recht tot het heffen van belasting over alle Javaanse en Chinese tabak die over land, zee of door en langs de rivieren binnen de bovengenoemde plaatsen werd ingevoerd. Voor iedere kodie van 40 krاندjangs à 28 kati Javaanse tabak betaalde men 45 gulden accijns en voor iedere kodie à 18 kati Chinese tabak 30 gulden. Groothandelaren waren verplicht de tabak in te pakken in krاندjangs, die de pachter bestempelde, en de hoeveelheid daarvan werd ieder jaar op 10 januari aan de pachter opgegeven. Een patent op de verkoop bedroeg twee gulden per maand voor winkeliers, kramers, waronghouders of andere tabakverkopers. Verkopers van Javaanse sigaren in nipa(palm)bladeren betaalden twee cent per dag.⁹⁹ De statistieken van de opbrengst van de tabakspacht in de periode 1843-1862 staan in tabel 16.

De totale pachtsom van tabak van deze vier plaatsen was enorm. De hoogste pachtsom werd verkregen in 1846 en bedroeg 112.100 gulden. Deze hoge pachtsom zou het gevolg zijn van de onderlinge concurrentie tussen de potentiële pachters. In oktober 1846 dienden Tan Siong (陈松), tabakspachter van 1846 en 1847, en zijn borgstellers Ong Boen Hian en The Thiau w Kie¹⁰⁰ een verzoek in bij de gouverneur-generaal. Hij klaagde dat hij circa 30.000 gulden verlies had geleden sinds hij de tabak begon te pachten. De verkopers hadden te weinig tabak verkocht en hadden niet genoeg geld om belasting te betalen. Hij verzocht de pachtsom van september drie maanden later af te mogen lossen. De Kong Tong wees luitenant Gouw Tjiauw Yang aan om deze zaak te onderzoeken. Tan Siong was afwezig bij het verhoor. Zijn

⁹⁷ Kong Tong-notulen 21007, 11 september 1846, 42-44.

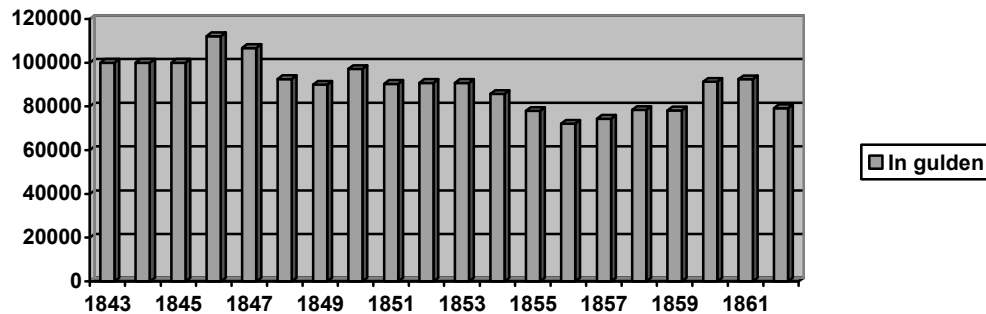
⁹⁸ Ibid., 13 november 1846, 72-74.

⁹⁹ De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel V, 420-424; Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1849, no. 52.

¹⁰⁰ The Thiau w Kie was luitenant titulair in de periode 1855-1860 en werd op 9 juli 1860 tot 'Luitenant der Chinezen' benoemd.

woordvoerder verklaarde dat Tan Siong nog niet genoeg belastinggeld had ingezameld wegens wanbetaling van de vele schuldenaars. Het achterstallige bedrag was meer dan 29.000 gulden. De officieren van de Kong Tong vonden het geen probleem als de gouverneur-generaal hem toestemming zou verlenen om de pachtsom over september drie maanden uit te stellen.¹⁰¹

Tabel 16: Opbrengst van de tabakspacht in Bantam, Batavia, Buitenzorg en Krawang, 1843-1862¹⁰²

Een andere tabakspachter over de periode 1848-1849, Tan Kong Soei, verzocht in juni 1849 om uitstel van de betaling van zijn pachtsom over maart en juni. Volgens hem leed hij verlies door de achteruitgaande verkoop van de tabak. Zijn vader Tan Ling, pachter van diverse middelen, stelde zich borg voor hem. Een onderzoeksopdracht kwam via de directeur der Middelen en Domeinen en de resident van Batavia bij de Kong Tong terecht. De officieren van de Kong Tong vonden dat Tan Kong Soei eigenlijk geen uitstel van betaling mocht vragen. Als pachter moest Tan Kong Soei alle pachtvoorwaarden goed hebben gekend, omdat de voorwaarden voor de veiling openbaar waren gemaakt. Ook tijdens de veiling werd benadrukt dat de pachter strikt aan alle voorwaarden moest voldoen. Bovendien waren al zijn borgstellers vermogend genoeg om zijn schuld te betalen. Volgens de regels hadden de officieren geen reden om Tan Kong Soei te ondersteunen. Maar zij konden zich er ook in vinden als de gouverneur-generaal zijn toestemming aan Tan Kong Soei zou verlenen, omdat zowel de pachter als zijn borgstellers betrouwbare personen waren.¹⁰³

3.5 Belastingpachters en het officerschap

“De Chinese officieren (in Batavia) droegen niet enkel een purper staatsiegewaad, maar trokken ook inkomsten uit de pachten. Sedert 1695 hadden zij tegen een vast en natuurlijk veel te lage prijs de pacht van de Waag.”¹⁰⁴ Dit zou het verband tussen het officerschap en het pachtstelsel in de zeventiende en achttiende eeuw weerspiegelen. Naarmate het aantal pachtmiddelen in de negentiende eeuw toenam en het pachtgebied verder uitdijde, groeide ook het aantal pachters. Het verwerven van belastingpachten was de droom van vele Chinezen in Nederlands-Indië die in een

¹⁰¹ Kong Tong-notulen 21007, 16 oktober 1846, 55-57.

¹⁰² De Waal, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, deel V, 422.

¹⁰³ Kong Tong-notulen 21010, 3 juli 1849, 215-218.

¹⁰⁴ De Haan, *Oud Batavia*, 501.

korte tijd heel rijk wilden worden. De benoeming tot Chinese officier betekende gezag en sociale erkenning binnen de Chinese gemeenschap. Zakelijk succes was één van de onmisbare criteria voor de nominatie tot officier. Rijkdom gaf een Chinees invloed in zijn gemeenschap en maakte hem effectief als tussenpersoon tussen de koloniale overheid en de Chinese samenleving. Belastingpachter worden betekende toegang tot hoge inkomsten, macht en aanzien! Zowel de belastingpachters als de Chinese officieren hadden op sociaal terrein grote zeggenschap als werkgever en als leiders van hun eigen gemeenschap, en van beide groepen werd tegelijkertijd uitstekend gebruik gemaakt door de koloniale regering. Een rijke pachter stond vaak garant voor de handel van de Chinezen, voor andere pachters en voor Nederlandse kredieten aan Chinezen. Zonder garantie van rijke Chinezen gaven de autoriteiten een Chinese inwoner geen toestemming tot de handel.¹⁰⁵

Voor zowel de Chinese officier als de belastingpachter was een goede verstandhouding met het plaatselijk koloniale bestuur essentieel. Het officierschap gaf de beste kansen om belastingpachten te verwerven. De belastingpachters lieten zich vaak ook tot officier benoemen om zo hun aanzien te garanderen en toegang tot het plaatselijk bestuur te verzekeren. Voor de pachter buiten het Chinese officierskorps was het ook van belang een goede verhouding met de zittende officieren te hebben, want de officieren konden in pachtzaken invloed uitoefenen. Zoals de pachters voor elkaar garant stonden, zo namen de officieren ook elkaar in bescherming. De zittende officieren brachten vaak positief advies uit over hun collega-officieren die een verzoek indienden bij de regering om uitstel van betaling of vrijstelling van boetes, terwijl zij een pachter zonder aanzienlijke positie gerust konden negeren.

3.5.1 Opium- en andere pachters en het officierschap

Volgens James Rush waren de Chinese opiumpachters een uiterst kleine maar invloedrijke elite op het koloniale Java. De opiumpachters op Java en hun families en zakelijke partners waren de *Cabang Atas* (de hoogste rang) van de Javaans-Chinese gemeenschap. Zij waren niet alleen de rijkste en machtigste Chinezen, maar zij speelden collectief een exclusieve bemiddelaarsrol tussen de Chinese gemeenschap en de koloniale overheid. De meeste opiumpachters waren Chinese officieren van hogere rang. De officieren van een lagere rang waren in veel gevallen familieleden of klanten en beschermelingen van de opiumpachter. Rush noemt als voorbeeld de opiumpacht in de negentiende eeuw in Semarang, waar alle opiumpachters Chinese majoors waren.¹⁰⁶ De situatie in Batavia in het midden van de negentiende eeuw week echter af van die van Oost- en Centraal-Java.

De opiumpacht in Batavia was van minder belang voor de schatkist dan die op Oost- en Centraal-Java. Bovendien was de opiumpacht niet in handen van een officier van de hoogste rang. Volgens Mona Lohanda verzocht Tan Eng Goan tijdens zijn kapiteinschap om het recht tot de opiumpacht, maar is het hem niet gelukt om deze pacht in handen te krijgen.¹⁰⁷ In 1844 verklaarden de officieren van de Kong Tong dat er voor die tijd geen enkele opiumpachter was geweest met de titel van officier.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Ong Hokham, 'The Peranakan Officers' Families in Nineteenth Century Java', in: Gerrit Schutte and Heather Sutherland (eds.): *Papers of the Dutch-Indonesian Historical Conference, held at Lage Vuursche, the Netherlands 23-27 June 1980*, Leiden/Jakarta: Bureau of Indonesian Studies, 1982, daarin 281-284.

¹⁰⁶ Rush, *Opium to Java*, 83-107.

¹⁰⁷ Lohanda, *The Kapitan Cina of Batavia*, 236-237.

¹⁰⁸ Kong Tong-notulen 21004, 17 februari 1844, 93-94.

Ook tijdens het majoorschap van Tan Eng Goan hadden de opiumpachters geen effectieve functie in de Kong Koan. Sommigen van hen verzochten of droegen in hun pachtperiode de titel van luitenant of kapitein titulair, maar buiten betrekking, in de Kong Koan. Voorbeelden daarvan zijn Tan Kam Long, opiumpachter in de periode 1842-1847, Ong Boen Hian in 1858 en Khouw Tjeng Tjoan in 1861 en 1862.

Hoewel Tan Eng Goan geen opiumpachter was geworden, waren hij en zijn adoptiezoon Tan Soe Tjong tijdens hun officierschap toch de grootste belastingpachters van Batavia. Ondanks hun grote verliezen waren zij lange tijd pachters van vele middelen gebleven. Behalve vader en zoon Tan waren er enkele kapiteins of luitenanten titulair die diverse middelen pachtten. Er waren relatief weinig zittende officieren van de Bataviase Kong Koan die tijdens hun officierschap als pachters optraden. Het aantal belastingpachters in de periode 1845-1862 dat naar een functie van de Kong Koan solliciteerde of een titulaire titel verzocht was tien, terwijl het aantal van de zittende effectieve officieren dat het recht op pacht kreeg vijf was. Op de naamlijst van de pachters in Batavia in het midden van de negentiende eeuw komen derhalve niet veel officieren van de Kong Koan voor.

3.5.2 Solliciterende belastingpachters

De belastingpachters die buiten de kring van de officieren stonden gebruikten hun rijkdom als een sleutel om toegang naar meer macht en sociaal aanzien te krijgen door middel van het verkrijgen van een officierstitel. De belastingpacht werd beschouwd als een belangrijke bijdrage aan de regering en een sterk punt bij de sollicitatie naar het officierschap. Het kopen van een titel of functie behoorde tot de mogelijkheden. Maar de zittende officieren beoordeelden rijkdom slechts als één van de voorwaarden om de kandidaten binnen hun kring toe te laten. Voor de zittende officieren was een aanzienlijke en deftige achtergrond, bijvoorbeeld afstamming van één van de officieren of een familieband daarmee, voor de sollicitant nog belangrijker dan zijn rijkdom.

Voor de koloniale regering bestond de mogelijkheid om een titel te verlenen als drijfveer om een hoge pachtsom te realiseren, doordat zij de potentiële pachters onderling lieten concurreren. In de Kong Tong-notulen wordt een aantal keren vermeld dat de belastingpachters een officierstitel ambieerden. In februari 1844 verzocht de 33-jarige Tan Kam Long voor de tweede keer binnen één jaar de gouverneur-generaal om de titel van kapitein titulair. Hij legde uit dat hij samen met zijn vader naam had gemaakt door hun zakelijk succes. Hij had niet alleen grote stukken landerijen in bezit maar ook was hij sinds 1842 opiumpachter en leverde hij maandelijks 96.390 gulden aan de schatkist van de regering. Hij droeg echter geen enkele officierstitel en werd daardoor belemmerd tijdens zijn inspectie van de opiumhandel in de Ommelanden. Om het vertrouwen van de bevolking te winnen was hij ervan overtuigd dat een officierstitel noodzakelijk voor hem was.¹⁰⁹ Maar deze uit een handelsfamilie afkomstige Tan Kam Long kreeg weinig steun van de zittende officieren van de Kong Koan. Zij meenden dat een pachter niet per se een officierstitel nodig had zoals in het verleden en bovendien vonden zij zijn verzoek buitensporig omdat hij rechtstreeks de titel van titulair kapitein had verzocht zonder dat hij eerst tot titulair luitenant was benoemd.¹¹⁰ Opmerkelijk was dat Tan Kam Long zonder steun van de zittende Chinese officieren op 26 juni 1844 de titel van ‘Kapitein

¹⁰⁹ Kong Tong-notulen 21004, 8 februari 1844, 92-93.

¹¹⁰ Ibid., 14 februari 1844, 93-94.

titulair der Chinezen buiten betrekking' van de gouverneur-generaal kreeg en dat hij deze titel mocht behouden tot zijn dood in 1877.

Naar aanleiding van de uitzonderlijke benoeming van Tan Kam Long verzocht de 32-jarige handelaar en voormalig opiumpachter Ong Boen Hian ook de titel van kapitein titulair aan de gouverneur-generaal. Hij was in Batavia geboren maar naar China gestuurd voor zijn studie. Ong Boen Hian keerde terug naar Batavia toen zijn vader in 1837 overleed en had aanzienlijke erfenissen, onder andere grote particuliere gronden, overgenomen. Hij had in 1838 met een hoge pachtsom de belasting op de opiumverkoop gepacht en daarna stelde hij zich nog borg voor enkele andere pachters. De officieren van de Kong Tong vonden dat hij wel aan de meeste eisen van een kandidaat-officier voldeed, maar er was nog nooit iemand in zijn familie officier geweest. Rechtstreeks solliciteren naar de functie van kapitein titulair ging naar hun mening te ver, maar een titelverlening van luitenant titulair was gebruikelijk. De eindbeslissing lieten zij aan de gouverneur-generaal over.¹¹¹ Maar Ong Boen Hian kreeg dat jaar geen officierstitel. Daarna stelde hij zich een aantal keren borg voor diverse pachters, zoals in 1845 voor Tan Kwan en in 1846 voor Na Gie Kiat, Tan Ling, Lauw Houw en Tan Siong. In 1846 en 1848 verzocht hij nog twee keer om de titel luitenant titulair. Beide keren brachten de officieren van de Kong Tong een positief advies over hem uit,¹¹² maar zijn verzoek werd beide keren afgewezen door de gouverneur-generaal. In 1848 pachtte hij de belasting van de dobbelspelen en wajangspelen. Pas in 1849 werd hem uiteindelijk de rang van luitenant titulair der Chinezen verleend.¹¹³ Vervolgens verzocht hij in 1855 om promotie tot kapitein titulair. Wegens zijn vele jaren trouwe dienst als pachter voor het gouvernement kreeg hij de steun van de zittende Chinese officieren.¹¹⁴ Deze keer werd hij met minder moeite tot kapitein titulair benoemd. Hij behield deze titel tot zijn dood in 1858. Zijn opiumpacht werd na zijn dood door zijn broer overgenomen.

Andere pachters in de periode 1843-1865 die een titel van titulair officier aanvroegen waren Tan Kwan, Tan Kong Soei, Lauw Houw, Jap Mah Tjan, Tan Tiang Kie, Oeij Tam Bah, Tjong Sin Siok en Lie Tjoe Hok. Ook aan hen stelden de zittende Chinese officieren hogere eisen bij hun sollicitatie naar een officierstitel dan aan de kandidaten die van een officiersfamilie afkomstig waren.

3.6 Conclusie

Het pachtstelsel bestond vanouds en werd door het centrale of lokale bestuur gebruikt voor de belastingheffing. Dit systeem kwam niet alleen in het vroegmoderne Europa voor, maar ook in China en diverse Aziatische koloniën onder Europese heerschappij. Ook de regering in Nederlands-Indië profiteerde van het pachtstelsel als belangrijk middel voor de belastinginning. Deze belastinginning, waarmee de bevolking zwaar werd belast, was tevens een belangrijke en noodzakelijke financiële bron voor de schatkist. De koloniale overheid spaarde kosten en moeite om de belastingen zelf te innen maar maakte vooral gebruik van de kennis, het kapitaal en het netwerk van de Chinezen. Vele belastingen werden via de pachters geïnd, waardoor de weerstand van de inheemse bevolking werd doorgeschoven naar de Chinese pachters. De

¹¹¹ Kong Tong-notulen 21005, 30 oktober 1844, 17-19.

¹¹² Kong Tong-notulen 21006, 5 juni 1846, 187-188; Kong Tong-notulen 21009, 29 september 1848, 228-229.

¹¹³ Kong Tong-notulen 21010, 8 september 1849, 240-241; Gouvernementsbesluit, 5 september 1849, no. 2.

¹¹⁴ Kong Tong-notulen 21014, 25 januari 1855, 218-219.

belastingpachters, die voornamelijk uit Chinezen bestonden, werden ten onrechte door zowel de inheemse bevolking als de koloniale autoriteiten verweten uitbuiters te zijn.

Batavia als hoofdstad van Nederlands-Indië kende een lange geschiedenis in de belastingpacht en pachtmiddelen. Chinezen in Nederlands-Indië en andere Zuidoost-Aziatische landen werd vaak het opium- en alcoholgebruik en het gokken als slechte eigenschap verweten, maar ondertussen kreeg de regering via hen wel veel belastinginkomsten binnen. Sommige Chinezen werden door de belastingpacht in korte tijd zeer rijk maar tegelijkertijd zijn ook vele anderen failliet gegaan. Toch waren er elk jaar veel Chinezen die de kansen van het fortuin niet wilden laten liggen en streden om het recht één of meerdere belastingen te mogen innen. Het gevolg van de onderlinge concurrentie leidde tot enorm hoge pachtsommen. Maar voor de pachter leek het daarom steeds meer om het bieden te gaan dan om een winstbelovende zaak in handen te krijgen. Jagen op geluk stond gelijk aan risico nemen. De risicofactoren voor de opiumpachters lagen bijvoorbeeld bij de voortdurende wetswijzigingen en de wanbetalingen van de onderpachters. De belastingpachters van de overvaarten en tolbruggen en de pasars konden bovendien onverwacht grote verliezen lijden door natuurrampen, maar ook door de steeds terugkerende banjirs in het regenseizoen.

De Chinese zakenlieden streden niet alleen voortdurend met elkaar, maar gaven elkaar onderling ook veel steun door wederzijds garant te staan. Zij waren zelfs bereid om elkaars schulden voor de pachter af te lossen. Een betrouwbare borgsteller was niet alleen essentieel voor de pachten, maar ook voor andere handel. Op deze wijze ontstond langzamerhand een Chinese economische elite in Batavia. Deze zakelijk succesvolle Chinezen wensten vervolgens ook sociale erkenning in de samenleving. Om dit doel te bereiken wilden zij een functie in de Chinese Raad bekleden of een titulaire officierstitel dragen. Een dergelijke titel betekende dat een persoon niet alleen sociaal aanzien verwierf maar ook dat hij meer kans kreeg om dichterbij het machtscentrum van de koloniale regering te komen. De zittende officieren konden gebruik maken van hun bekendheid binnen de Chinese samenleving en zo bij de autoriteiten een gunstig pachtvoordeel behalen. Door een rijke pachter de kans te bieden te promoveren tot een titulaire of effectieve officier, kon de regering meer personen stimuleren om aan de verpachting deel te nemen. Dit was precies waar de bestuurders naar streefden: het maximaliseren van de pachtsommen door mededinging.

Als intermediair tussen de koloniale regering en de Chinese samenleving speelde de Kong Koan ook een rol in allerlei zaken die de pacht en de pachters betroffen. De persoonlijke relaties met de zittende officieren en de sociale achtergrond van de pachters konden invloed uitoefenen op het advies dat de officieren uitbrachten in opdracht van de koloniale autoriteiten over zowel de financiële zaken als de benoeming tot Chinese officieren. Kortom, zowel het Chinese officierssysteem als het pachtsysteem waren niets anders dan instrumenten waarmee het koloniale bestuur niet alleen de lokale samenleving beter kon besturen, maar ook de opbrengsten voor de schatkist maximaliseren. Zonder iets te hoeven zaaien kon de koloniale administratie wel oogsten.

Hoofdstuk 4 Chinees zakenleven, krediet en economische geschillen

Overzeese Chinezen zijn vermaard om hun zakelijk succes in Zuidoost-Azië. Onder hen ook de Chinese gelukzoekende boeren en ambachtslieden die in de negentiende eeuw naar Zuidoost-Azië emigreerden. Velen van hen hadden aanleg voor zaken doen en werden zeer rijk. Volgens Maurice Freedman kan hun succes niet simpelweg worden toegeschreven aan het feit dat zij energieke immigranten waren, maar zij hadden, in fundamentele zin, *honger* naar rijkdom. Die fundamentele drijfveer gecombineerd met financieel en zakelijk inzicht was een belangrijke pijler voor hun maatschappelijk succes. Chinese migranten konden gewoon goed met geld omgaan en hun zaken organiseren.¹

4.1 Chinese immigratie

Met de term ‘push/pull’ generaliseert men wel het ontstaan en de ontwikkeling van de Chinese gemeenschappen in Zuidoost-Azië van de zeventiende tot het begin van de twintigste eeuw. De overheersende armoede en de langdurige sociale onrust in de zuidelijke provincies dreven de bevolking overzee om daar een nieuw bestaan op te bouwen, ondanks het bestaande emigratieverbod van de Chinese overheid. Aan de andere kant trokken de koloniën in Zuidoost-Azië veel arbeidskrachten aan en boden zij vele handelsmogelijkheden.² De oorspronkelijke bedoeling van de emigranten was om zoveel mogelijk economisch voordeel te verwerven uit een tijdelijk verblijf, om zo betere financiële omstandigheden te kunnen creëren als zij weer naar China terugkeerden. Met name door deze economische motieven waren de emigranten bereid zware ontberingen door te staan, hun geboorteland en familie te verlaten en in den vreemde een nieuw bestaan op te bouwen.³ In de negentiende eeuw maakte de technische vooruitgang van de zeevaart het mogelijk dat de emigratie nog verder toenam.⁴ Daarnaast veroorzaakte de openstelling van China na afloop van de Opiumoorlog in 1842 een plotselinge grote toeloop van Chinese emigranten naar de Indonesische archipel en elders in Zuidoost-Azië. De handelstradities op plaatsen waar veel migranten zich eerder hadden gevestigd, gaven tevens richting aan deze migrantengolven. Tenslotte speelden natuurlijk familiebanden een belangrijke sociale en organisatorische rol in de migratie.⁵

¹ Maurice Freedman, ‘The Handling of Money: A Note on the Background to the Economic Sophistication of Overseas Chinese’ in: G. William Skinner (selected and introduced), *The Study of Chinese Society, Essays by Maurice Freedman*, Stanford: Stanford University Press, 1979, 22-26.

² Zhuang Guotu (庄国土), *Huaqiao huaren yu Zhongguo de guanxi* (《华侨华人与中国的关系》) [*Betrekkingen tussen overzeese Chinezen en China*], Guangzhou: Guangdong Higher Education Press, 2001, 114-188.

³ Writser Jans Cator, *The Economic Position of the Chinese in the Netherlands Indies*, Oxford: Basil Blackwell, 1936, 55.

⁴ Ong Eng Die, *Chinezen in Nederlandsch-Indië, sociografie van een Indonesische bevolkingsgroep*, Amsterdam: Van Gorcum-Assen, 1943, 36.

⁵ Blussé, ‘Chinezen in de archipel’, 542-544.

Wang Gungwu onderscheidt de voornaamste migrantentypen in zijn artikel 'Patterns of Chinese Migration in Historical Perspective'.⁶ Eén daarvan is het handelaartype: dit zijn de kooplieden en vaklieden die naar het buitenland gingen. Zij werden door hun collegae, makelaars, of hun familieleden naar het buitenland gezonden om daar voor hen te gaan werken. Zij worden door de auteur *huashang* (华商, Chinese handelaren) genoemd. Dit was het voornaamste type migranten naar de verschillende plaatsen in Zuidoost-Azië in de vroegere periode. Voorbeelden hiervan zijn de Hokkian-handelaren in Japan, de Filippijnen en op Java en de Hakka-migranten in West-Kalimantan en Thailand.

Het andere type migranten is dat van de *huagong* (华工, Chinese arbeiders). Dit type migranten betrof de zogenaamde koeliearbeiders, mannen van boerenafkomst, arbeiders zonder landbezit, armen uit de stad. Deze migratiestroom begon na 1850 op gang te komen. Deze koelies hadden zich met contracten aan buitenlandse werkgevers verbonden om gedurende een bepaalde tijd in het buitenland, voornamelijk in Noord-Amerika, Australië of Zuidoost-Azië te gaan werken. Het was een tijdelijk verschijnsel, omdat een groot percentage van de contractarbeiders na afloop van hun contract terug naar China ging en omdat er snel weer een eind aan werd gemaakt, eerst in Amerika tegen het einde van de negentiende eeuw en niet lang daarna in Zuidoost-Azië (tegen 1920). Hoewel het een belangrijk historisch verschijnsel is geweest, was het nooit het voornaamste migrantentype in de Chinese migratiestromingen.

Een term die Wang Gungwu toepast is *huaqiao* (华侨, Chinese gast of 'sojourner'). De term 'huaqiao' is controversieel en anders dan de termen voor de handelaren en koelies die de beroepen van migranten beschrijven. De term 'huaqiao' verwijst in bredere zin naar alle overzeese Chinezen. Toen aan het eind van de negentiende eeuw deze term in zwang raakte, had hij een politieke, juridische of ideologische inhoud, gepaard met de toename van het nationalistische gevoel onder de Chinezen, in het bijzonder na het ontstaan van de Republiek China in 1911. Het voornaamste verschil met de bovengenoemde eerste twee migrantentypen was het nieuw ontstane 'Chinese' bewustzijn onder alle Chinezen buiten China. Chinezen die zich met *Huaqiao* associeerden vonden het onderwijs in de Chinese taal belangrijk en vertegenwoordigden de wens om door middel van onderwijs alle overzeese Chinezen aan te moedigen in hun emancipatie in de strijd met de lokale autoriteiten, koloniale of nationale.

De andere term volgens Wang Gungwu is de *huayi* (华裔, Chinese afkomst). Dit is het nieuwste verschijnsel sinds de twintigste eeuw, voornamelijk omdat de etnische Chinese 'huayi's' een buitenlands staatsburgerschap bezitten. Tot deze groep behoren degenen die zowel in het buitenland als in China zijn geboren.

4.2 Het economische leven van de Chinezen in de Archipel

Iedere Chinese immigrant in Indonesië heeft onvermijdelijk de onderscheidende kenmerken van de lokale cultuur van zijn *guxiang* (故乡), zijn geboorteplaats, meegenomen. Het taalverschil is een kenmerk van deze subetnische gemeenschappen en kan in de verschillende dialectengroepen worden teruggevonden. De streektaalen van de drie belangrijkste Chinese gemeenschappen in Indonesië waren Hokkian, Hakka en Kantonees.

⁶ Wang Gungwu, *China and the Chinese Overseas*, Singapore: Times Academic Press, 1991, 3-21.

De Hokkian was de eerste omvangrijke groep Chinezen in Indonesië. Zij werden sinds het einde van de zestiende eeuw in groten getale met hun eigen jonken vanuit Xiamen en omliggende streken van de zuidelijke kustprovincie Fujian aangevoerd. Dit was een gebied van groot belang voor de overzeese handel van China.⁷ Veel Chinese bewoners van Batavia waren Hokkian, die ook elders op Java de voornaamste immigrantengemeenschap tot het midden van de negentiende eeuw vormden.⁸ De handelstraditie werd door hen meegenomen en overzee voorgezet.

Voor de komst van de VOC in 1602 dreven de Chinezen hun handel hoofdzakelijk in enkele stapelhavens van de Indische archipel en vormden een schakel in het ruilverkeer van Indonesische en Chinese goederen. De voornaamste goederen die de Chinezen brachten waren zijde, porselein, lakwerk, kopergeld en papier. De geëxporteerde producten waren kruidnagelen, muskaatnoten, foelie, peper, sandel- en sappanhout, goud, tin, edelstenen, drogerijen en medicinale waren en exotische materialen zoals paradijsvogelveren en schildpadschaal.⁹

De VOC, die in 1619 haar hoofdkwartier had gevestigd te Batavia, beperkte zich tot de groothandel. Al haar handelingen waren gericht op de import van Europese goederen naar de Oost en de export van Indonesische producten naar Europa, waarbij zij trachtte een monopolie te verwerven. Weldra werden de Chinezen gebruikt als tussenpersonen van de VOC en de inheemse bevolking, en als gevolg daarvan begon hun economische functie een ander karakter aan te nemen. Zij werden de distributeurs van door de VOC uit Europa en India ingevoerde artikelen en opkopers van Indonesische producten, die zij aan de Nederlands kooplieden verkochten. De VOC was vooral geïnteresseerd in producten zoals specerijen, die in Europa met grote winst werden verkocht. Volgens Phoa Liong Gie vond er toen een verandering plaats in de economische positie van de Chinezen in Indonesië: van schakel in een internationale groothandel van Indische en Chinese waren werden zij een schakel in het binnenlands ruilverkeer. Met de intrede van de VOC gingen de Chinezen een functie vervullen waardoor zij in de loop van de tijd bekend zijn geworden. Zij werden de *trait-d'union* tussen het Westen en het Oosten, tussen de Europese en de inheemse maatschappij, tussen het buitenlandse exportapparaat en de inheemse producent, tussen de buitenlandse industrie en de inheemse consument.¹⁰

In de VOC-tijd ziet men nog twee systemen ontstaan die van beslissende betekenis zijn geweest voor de economische positie van de Chinezen in de archipel, namelijk het pachtstelsel (zie hoofdstuk 3) en de landerijenverkoop, die beide op het economische leven van de Chinezen tijdens het bewind van de VOC en ook daarna een grote invloed uitoefenden. Het waren meestal Chinezen die als kopers van de zogenaamde particuliere landerijen in aanmerking kwamen. De particuliere landerijen bestonden uit zowel bouwgrond als woonerven die door de VOC en later het Nederlandse koloniale bestuur aan particulieren door schenking of verkoop waren afgestaan, inclusief alle rechten op het land. Die rechten hielden in dat de landheren de bevoegdheid hadden om op hun landerijen belastingen te heffen, van de bewoners het uitvoeren van herendiensten te vorderen en andere soortgelijke privileges. In de

⁷ G. William Skinner, 'The Chinese Minority' in: *Indonesia*, Ruth T. McVey (ed.), New Haven: HRAF Press, 1963, 97-117.

⁸ Blussé, 'Chinezen in de archipel', 543-544.

⁹ J.C. van Leur, *Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel*, Middelburg: G.W. Den Boer, 1934, 160.

¹⁰ Phoa Liong Gie, 'De economische positie der Chinezen in Nederlandsch-Indië' in: *Koloniale Studiën: Tijdschrift van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken*, jrg. 20, nr. 5 en 6, 1936, 97-119.

omgeving van Batavia werden zij industriële ondernemers als eigenaren van suikermolens en arakstokerijen.¹¹

Op 31 december 1799 hield de VOC op te bestaan. De Indonesische archipel kwam onder het bestuur van de Bataafse Republiek, die na enkele jaren plaats maakte voor het Koninkrijk Holland. Voor de Chinezen maakte deze verandering in de eerste jaren van de negentiende eeuw niets uit. De onderlinge verhoudingen uit de laatste periode van het VOC-bewind, die gekenmerkt werden door een zekere willekeur en besluiteloosheid, ondergingen geen belangrijke veranderingen. Zowel onder de regering van gouverneur-generaal Daendels als tijdens het Engelse tussenbestuur onder Raffles werd voortdurend van de diensten van de Chinezen gebruik gemaakt.¹² Een grote verandering kwam in het midden van de negentiende eeuw. Het Staatsblad no. 79 van 1855 verklaarde het Europese vermogensrecht en handelsrecht en het burgerlijk procesrecht voor Europeanen ook van toepassing op Chinezen. De koloniale overheid vond deze maatregel noodzakelijk voor het belang van de Europese handel en om het economische leven van de Chinese bevolking onder strikte juridische controle te brengen.¹³

Voor na 1840 staken veel Chinezen uit economische motieven vanuit hun geboorteland over naar Java, waar deze nieuwkomers samen met de aldaar gevestigde landgenoten een omvangrijke groep gingen vormen. Toch ontleenden de Chinezen op Java hun grote economische machtspositie niet zozeer aan hun getalsterkte, maar aan de omstandigheid dat zij de tussenhandel zo goed als geheel beheersten. Op deze manier namen zij in de negentiende eeuw op macroniveau een onmisbare positie in in de economie van Nederlands-Indië. Onderzoek heeft uitgewezen dat zij de schakelfunctie tussen de grote Europese importhuizen en de inheemse consumenten continueerden, ondanks belemmeringen van bewegingsvrijheid door het passen- en wijkenstelsel.¹⁴

Op het stedelijk niveau, zoals in Batavia, is er tot nu toe weinig onderzoek gedaan naar de economische activiteiten van de Chinese gemeenschap in de negentiende eeuw. Door het Kong Koan-archief krijgen wij een inzicht in het economische leven van de Chinezen in Batavia in de koloniale maatschappij, de rol die de Kong Koan-officieren speelden als bestuurders van de gemeenschap bij economische conflicten tussen de Chinese inwoners en hun betrokkenheid bij de toelating van nieuwe Chinese immigranten. In de Kong Tong-notulen kunnen wij rechtszaken beluisteren aan de hand van de standpunten van de Chinese officieren en de stemmen van de betrokken partijen. In dit hoofdstuk worden enige van de vele rechtszaken over economische conflicten en een aantal problemen besproken waarbij de officieren adviezen gaven, bemiddelden of oplossingen aandroegen.

4.3 Het zakenleven van een Chinese stedelijke samenleving

Terwijl de Chinezen op Java en Madoera de tussenhandel bijna geheel in eigen hand hadden, was een aantal Chinezen volgens het onderzoek van F. Fokkens ook betrokken in de groothandel, naast de Europeanen. Aan de tussenhandel nam de inheemse bevolking slechts in enkele grote kustplaatsen, te Koedoes en op Madoera deel. De kleinhandel vond plaats in de desa's en op de voor 'vreemde oosterlingen'

¹¹ Ong, *Chineezers in Nederlandsch-Indië*, 56-63.

¹² Ong, *Chineezers in Nederlandsch-Indië*, 56-63.

¹³ Phoa, 'De economische positie der Chinezen', 97-119.

¹⁴ Vleming, *Het Chineesche Zakenleven*, 1-18.

niet toegankelijke pasars die door de inheemse bevolking werden geëxploiteerd. Op de grote pasars in landstreken, waar weinig ‘vreemde oosterlingen’ waren, bijvoorbeeld de Preanger, kon de inheemse bevolking met de Chinezen concurreren. In de streken waar veel ‘vreemde oosterlingen’ leefden werden de inheemsen vrijwel verdrongen, met uitzondering van de bewoners van Madoera, Bawean en Koedoes, die bijzonder ijverig waren en een goed handelsgeest bezaten. De Chinezen vormden daarom de voornaamste schakel tussen de Europese groothandel en de inheemse kleinhandel. Zij konden niet door de inheemse bevolking vervangen worden, die volgens de koloniale autoriteiten ‘veel minder ontwikkeld was in handelsgeest en weinig begrip voor zuinigheid en kennis van kapitaalvorming had.’¹⁵

4.3.1 Typen ondernemingen en beroepen

In Batavia, waar de grootste dichtheid van Chinese inwoners op Java voorkwam, waren de economische activiteiten niet beperkt tot de tussenhandel, maar ook detailhandel en ambachten kwamen voor. De soorten ondernemingen en beroepen, met uitzondering van de belastingpacht die in hoofdstuk 3 werd behandeld, worden gecategoriseerd in tabel 17. De tabel is voornamelijk gebaseerd op de Kong Tong-notulen van de periode 1843-1865 die betrekking hebben tot economische conflicten binnen de Chinese bevolkingsgroep.

Tabel 17: Typen ondernemingen en beroepen van de Chinezen in Batavia, 1843-1865

Groep A: belastingpachters en onderpachters (Zie hoofdstuk 3 en appendix 4)	
Groep B: Handelsbedrijven	
1.	Landeigenaar
2.	Handel in thee
3.	Handel in tabak
4.	Handel in koffie
5.	Handel in levensmiddelen en de toko's: rijst, suiker, olie, sterke drank, vlees, vis (vers, gezouten of gedroogd), groenten (vers of ingemaakt), fruit enz.
6.	Handel in brandhout
7.	Handel in Chinese kruidenmedicijnen
8.	Handel in leder en huiden
9.	Handel in textiel
10.	Handel in gambir
11.	Handel in bouwmaterialen en aannemers: ijzerwaren, steen, hout, kalk, dakpannen
12.	Handel in aardewerk
13.	Handel in paardenvoer
14.	Verkoop of verhuur van vervoermiddelen: rijtuig of vaartuig
15.	Handel in artikelen voor bidceremonie
Groep C: Industriële bedrijven	
1.	Arakstokerij
2.	Suikermolen
3.	Kalkbranderij

¹⁵ Fokkens, ‘Onderzoek Vreemde Oosterlingen’, 317-339.

Groep D: Ambachten 1. Smid 2. Batikker 3. Kleermaker en schoenmaker 4. Timmerman en meubelmaker 5. Kaarsenmaker 6. Hout- of stenengraveerder 7. Metselaar, grafbouwer of wegenbouwer 8. Scheepsbouwer 9. Kapper 10. Kok 11. Wajangspeler
Groep E: Huizen- en winkelruimte-exploitatie en kredietverlening 1. Huisverhuurder 2. Winkelruimteverhuurder 3. Eigenaar van een pandhuis 4. Verhuurder van particuliere landerijen
Groep F: Geletterden 1. Leraar in het Chinese onderwijs 2. Boekhouder en administrateur 3. Chinese traditionele geneeskundige en apotheker 4. Monnik en priester
Groep G: Diversen 1. Huwelijksbemiddelaar 2. Warong- of huisbediende 3. Kassier

Illustratie 13: Chinese toko te Batavia, 1892
Bron: KITLV-collectie, 28402.

Illustratie 14: Chinese smid, ca. 1851
Bron: KITLV-collectie.

De handelsactiviteiten en beroepen van de Chinezen in Batavia bestreken allerlei sectoren in de samenleving. Zij waren grotendeels handelaren en ambachtslieden. De handelsvormen varieerden van groothandel tot kleinhandel, van *hehuo kongsi* (合伙公司, handelsvennootschap, zie 4.5.2) tot eenmanszaak, van warong tot kraam op de pasar of de straathandel. Behalve de Chinese tussenhandel met Europeanen en de inheemse bevolking waren er Chinese warongs en ambachten die zich vooral richtten op eigen gemeenschap, zoals de Chinese apotheek en de winkels waar artikelen voor de tempels en het huisaltaar werden verkocht. Daarnaast oefenden de geletterden, zoals de leraren in het Chinese onderwijs, de boekhouders, de Chinese traditionele genezers en de monniken en priesters hun beroepen uitsluitend uit binnen hun eigen gemeenschap.

De resident van Batavia informeerde een aantal keren bij de Chinese majoor naar de economische toestand van de Chinese gemeenschap en meldde vervolgens zijn bevindingen aan de gouverneur-generaal. Daarbij werden de aantallen Chinese warongs, kongsi's, bruggen en tempels in de Chinese wijken en de soorten van de Chinese handel op de pasars gerapporteerd. De majoor en andere officieren verzamelden hun informatie bij de wijkmeesters van alle Chinese wijken. In het begin van 1844 maakten de tellingen gewag van in totaal 501 Chinese warongs in de verschillende wijken. In dat jaar waren er geen nieuwe tempels, bruggen, kongsi's of pasars bijgekomen en was er ook geen enkele opgeheven. Hoewel er evenveel winkels waren, klaagden de winkeliers dat de handel vergeleken met de voorgaande jaren was teruggelopen. Dat zou volgens de zakenlieden veroorzaakt zijn door de hoge sterfte

onder de Chinese inwoners van Batavia en het feit dat er geen handelsschepen meer uit China in Batavia waren aangekomen. Tevens voeren alle Chinese schepen uit Pasir en Bugis naar Selat, waar import- en exporthandel veel minder hindernissen ondervond.¹⁶ Volgens de Chinese handelaren was het niet de *pabean* (泊面, douane) van Batavia die het handelsverkeer hinderde, maar de *bupati*¹⁷ (望目直) die doelbewust extra barrières voor de Chinese handelaren had opgetrokken.¹⁸

Uit het rapport van het jaar 1845 bleek dat het aantal kongsi's en pasars in 1845 onveranderd was gebleven. Het aantal Chinese warongs was echter met 15 gedaald naar 486 in vergelijking met het jaar daarvoor. Volgens de Chinese zegslieden werd steeds minder handel gedreven omdat er steeds minder schepen uit China in Batavia waren aangekomen ten gevolge van het verbod van de regering op de Chinese immigratie op Java. Bovendien was de rijstprijis¹⁹ fors omhoog gegaan doordat er meer rijst werd geëxporteerd.²⁰ De gemiddelde marktprijs van de rijst in 1844 in Batavia bedroeg ongeveer 137 gulden per *kojang*²¹, maar steeg naar gemiddeld 166 gulden per *kojang* in 1845. Deze prijsstijging werd veroorzaakt door een aantal achtereenvolgende slechte oogsten en verzwakte valuta. De rijstprijis zakte pas na 1847 weer naar 80-100 gulden, het niveau van 1820-1830.²² Tot de jaren 70 was Java een rijstexporteur en daarom was de beschikbaarheid van de rijst voor binnenlandse consumptie lager dan de productie. De daling van de rijstconsumptie in 1850, 1855, 1860 en 1865 was respectievelijk, 103, 101, 97 en 96 kilogram per persoon. De vis- en vleesproductie op Java is echter vrijwel gelijk gebleven in de hele periode 1815-1880.²³

De individuele economische situatie van de Chinezen in Batavia liep zeer uiteen. Tot de rijkste Chinezen behoorden de belastingpachters, de landeigenaars, de eigenaars van de suikermolens en de pandhuizen. Hoewel zij niet rechtstreeks betrokken waren bij het Cultuurstelsel²⁴, werden de inwoners van Batavia en de Ommelanden niet vrijgesteld van het betalen van belasting en de landrente die op de opbrengst van de particuliere landerijen werd geheven. De particuliere landerijen werden gezien als het 'juweel' van de economie van Batavia, wegens de hoge belasting en de renteopbrengsten. In 1846 bezaten de Chinezen in Batavia en omgeving 336,1 *bouws*²⁵ grond, bijna 40 procent van de totale oppervlakte van 849,7

¹⁶ De vrijhaven Singapore werd in 1819 met behulp van Chinese handelaren door Thomas Stamford Raffles gesticht en Batavia als stapelplaats in de Zuidoost-Aziatische handel kreeg sindsdien een sterke concurrent.

¹⁷ Regent, hoogste inheemse ambtenaar in de lokale administratie.

¹⁸ Kong Tong-notulen 21004, 8 februari 1844, 88-89.

¹⁹ Rijst was het belangrijkste voedingsmiddel van de Chinezen en de inheemse bevolking en de rijstprijis weerspiegelde daarom de prijzen van andere producten op de markt.

²⁰ Kong Tong-notulen 21006, 25 januari 1846, 116-118.

²¹ Inhoudsmaat voor rijst en zout. De inhoud van één *kojang* verschilde per plaats in Nederlands-Indië; één *kojang* rijst te Batavia was 27 *pikols* (1667,25 kilogram), te Semarang 28 en te Soerabaja 30.

²² Jan Luiten van Zanden, 'On the Efficiency of Markets for Agricultural Products: Rice Prices and Capital Markets in Java, 1823-1853', in: *The Journal of Economic History*, vol. 64, no. 4, December 2004, Cambridge University Press, 1028-1055; *Javasche Courant* 1845.

²³ Anne Booth, *The Indonesian Economy in the Nineteenth and Twentieth Centuries, A History of Missed Opportunities*, Basingstoke [etc.]: Macmillan and New York: St. Martin's Press, 1998, 95.

²⁴ Het Cultuurstelsel was een systeem dat door gouverneur-generaal Johannes van den Bosch in de periode van 1830 tot ongeveer 1870 in Nederlands-Indië werd ingevoerd. Dit stelsel hield in dat de inheemse bevolking op pachtwijze werd gedwongen twintig procent van haar grond te gebruiken voor de producten voor de Europese markt, de zogenaamde gouvernementenproducten, zoals indigo, thee en suiker. Dit leidde tot sterke uitbuiting van de inheemse bevolking.

²⁵ Landmaat op Java, één bouw is ca. 7100 m².

bouws particulier land. Het percentage van het Chinese bezit aan particuliere landerijen over heel Java lag op 60 procent.²⁶

Onder de landeigenaren bevond zich ook majoor Tan Eng Goan, die drie percelen grond in Batavia bezat. Andere landeigenaren (sommigen van hen waren tevens belastingpachter) ambieerden in de periode 1843-1865 een positie in de Kong Koan of een titulaire officierstitel en beschouwden hun omvangrijke vermogen als één van de kwalificaties voor de benoeming tot officier. Welstand was inderdaad één van de eisen die de koloniale regering en de officieren van de Kong Koan aan de kandidaat stelden.²⁷ De meeste van deze rijke personen zagen hun wens vervuld. In de sollicitatieprocedures die in de Kong Tong-notulen staan genoteerd ontbreken echter gegevens over de omvang van het vermogen van deze landeigenaren.

Hoe vermogend de Chinezen in Batavia waren valt dus niet aan de hand van de Kong Tong-notulen te achterhalen. Er zijn wel financiële gegevens over enkele personen die bij economische geschillen betrokken waren of over personen die zich borg stelden voor de belastingpachters. Zo was de op 31-jarige leeftijd overleden Lie Tjoe Liong, kleinzoon van de kapitein titulair der Chinezen Lie Tiang Ko (李长哥)²⁸, een landgoedbezitter en belastingpachter van pandhuizen in de jaren 1857 en 1858. Hij liet een erfenis van enkele honderdduizenden guldens na.²⁹ Een zekere 19-jarige Liem Kie Sing (林溪胜)³⁰ wilde in 1847 een fors bedrag van 50.000 gulden van zijn erfenis van 125.000 gulden bij de Weeskamer opnemen als kapitaal om een eigen zaak te beginnen. De rest van zijn erfenis wilde hij blijven deponeren bij de Weeskamer, zodat hij van de rente kon blijven genieten.³¹ Dit waren enorme bedragen voor die tijd. De meeste salarissen waren slechts gering. Zo verdiende een klerk in een bedrijf bijvoorbeeld slechts één tot anderhalve gulden per dag en een warong- of huisbediende maar vijftien gulden per maand. Er waren ook personen die zo weinig verdienden dat zij in geldnood verkeerden. Zij konden bijvoorbeeld de maandelijkse woninghuur van slechts 2,5 gulden niet op tijd betalen. De huur van een eenvoudige woning bedroeg gewoonlijk tussen drie en zes gulden per maand.

²⁶ Lohanda, *Kapitan Cina*, 215-276; Vleming, *Het Chineesche zakenleven*, 215-219.

²⁷ Verkoop- en geschenkregister van begraafplaats Tandjong 61111, 81. Solliciterende landeigenaren in de bovengenoemde jaren waren Souw Tian Pie, Lie Ka Tiang (李甲长), Lie Tjoe Liong (李梓隆), Tan Kong Soei, Gouw Lam Yang (吴南阳), The Thiauw Kie, Ko Kiong Jauw, Ong Goan Liong en Ong Boen Hian. De naam 李梓隆 wordt geschreven in diverse plaatsen in het Kong Koan-archiefook als 李子龙.

²⁸ Lie Tiang Ko was luitenant titulair der Chinezen en later kapitein titulair buiten betrekking in de periode 1847-1855, zie *Almanak voor 1847-1855*; Gouvernementsbesluit, 5 september 1849, no.2. Hij overleed in januari 1855 op 69-jarige leeftijd, zie Verkoop- en geschenkregister van begraafplaats Tandjong 61110, 2.

²⁹ Zie appendix 6, zaak 16.

³⁰ Liem Kie Sing was de adoptiezoon van titulaire luitenant Liem Goan Ik (林元益) die in ca. 1832 overleed.

³¹ Kong Tong-notulen 21008, 7 oktober 1847, 35-38.

Illustratie 15: Chinese stoffenverkopers, ca. 1867
Bron: KITLV-collectie.

4.3.2 Koloniaal beleid ten opzichte van de sinkehs en de betrokkenheid van de Kong Koan

Het beleid op de toelating van Chinese immigranten, de sinkehs, in de archipel werd in de loop der tijd voortdurend aangepast aan de wisselvallige houding van het gouvernement. Over het algemeen was de aanvoer van Chinese werklieden op Java tijdens het VOC-bewind een welkom verschijnsel. Maar bij ordonnantie van 29 juli 1802 werd bepaald dat elke Chinese jonk die in Batavia aankwam (nergens anders mochten de 'vreemde oosterlingen' ontscheept worden) slechts een bepaald aantal nieuwkomers mocht ontscheppen. Als de nachoda's hierbij fraude pleegden, werd hun de handel op de hoofdplaats voor altijd verboden. Bovendien moesten zij een geldboete betalen van 100 rijksdaalders voor iedere Chinees die zij boven het vastgestelde aantal hadden aangevoerd. De nieuwkomers zonder vergunning werden bij ontdekking voor één jaar 'in den ketting geklonken' en gedwongen aan de publieke werken gezet totdat er een mogelijkheid was om hen naar China terug te sturen. De teruggezonden Chinezen mochten nooit meer naar Nederlands-Indië terugkeren. Bovendien moesten de Chinese officieren ieder jaar bij het vertrek van de jonk met teruggezonden nieuwelingen, de 'luie, onnutte en ondeugende subjecten van hun natie', een specificatie indienen bij de regering.³²

In 1827 werd een streng beleid ingevoerd op de Chinese immigratie. Het gouvernementsbesluit luidde: "De aanbreng van zoogenaamde Chineesche nieuwelingen op Java, onverschillig van waar en op welke plaats, is voortaan, en tot dat deswege anders zal zijn beslist, verboden." Voor elke Chinees die deze bepaling overtrad werd een geldboete van 50 gulden geheven. Deze boete werd verhaald op de supercarga of de gezaghebber van het schip of vaartuig waarmee hij was gekomen.³³

³² Fokkens, 'Onderzoek Vreemde Oosterlingen', 83-154.

³³ Gouvernementsbesluit, 14 november 1827, no. 1.

In 1830 werd de invoer van 200 Chinese immigranten per jaar per jonk weer toegestaan³⁴, maar slechts enkele jaren later kwam men hier op terug. In het Staatsblad van Nederlandsch-Indië 1837, no. 58 (Gouvernementsbesluit van 14 november 1837, no. 1) werd de overkomst van Chinese nieuwkomers op Java wederom verboden. Wegens een tekort aan ambachtslieden werd dit verbod een jaar later alweer opgeheven. In het Staatsblad van Nederlandsch-Indië 1838 no. 40 was iedereen die huisvesting verleende aan Chinese nieuwkomers, verplicht binnen 24 uur aangifte bij de politie te doen. Bij aankomst en vertrek van schepen vond strenge visitatie plaats, terwijl een boete van 100 gulden werd gesteld op het huisvesten van Chinese nieuwkomers zonder dat daarvan kennis was gegeven aan de politie.

Vanwege een tekort aan bekwame werklieden dienden Chinese zakenlieden klachten in bij de Kong Koan en de Chinese officieren verzochten vervolgens op 20 januari 1844 de resident van Batavia om dit probleem op te lossen. Zij wilden terugkeren naar het beleid van het jaar 1830 ten aanzien van de sinkeh's. De afname van de Chinese bevolking te Batavia enerzijds en het gebrek aan geschikte vaklieden anderzijds veroorzaakten volgens de officieren de verslechterde toestand van handel en economie in de Chinese wijken.³⁵ Dientengevolge werd de komst van een beperkt aantal Chinese ambachtslieden in maart 1844 weer toegestaan.³⁶ Dit leidde onmiddellijk tot een toename van Chinese immigranten naar Batavia. In 1845 meldde diverse reders of schippers bij de Kong Koan de komst van in totaal 923 Chinezen die via of uit Selat, Macao, Banka en Riouw in Batavia waren aangekomen.³⁷ Twee Kong Koan-officiëren werden beurtelings in de haven van Batavia belast met het controleren van de binnenkomende jonken. De majoor, voorzitter van de Kong Koan, werd verantwoordelijk gesteld om een overzichtsrapport over de sinkeh's aan de resident uit te brengen.³⁸

Toen de resident in januari 1846 de toestand van de Chinese wijken wilde weten, dienden de Kong Tong-officiëren een verzoek in voor vrije toelating van de Chinese immigranten in Batavia. De officieren deelden mee dat zij bereid waren om geschikte borgstellers voor de Chinese immigranten te regelen.³⁹ Toen de officieren na dit verzoek niets vernamen, dienden zij 'smekend en snikkend' op 24 april 1846 opnieuw een dringend verzoek bij de gouverneur-generaal in voor de toelating van sinkeh's. Zij benadrukten nogmaals dat de strenge beperking van het aantal nieuwe Chinese immigranten zeer nadelig was voor de economische toestand en de levensomstandigheden van de Chinezen in Batavia.

Een eigenaar van een Chinese jonk kon destijds drie tot vier gulden verdienen aan iedere meevarende passagier. Als hij bijvoorbeeld 200 reizigers aan boord had, kon hij genoeg verdienen om zijn onkosten te dekken. Door het verbod op Chinese immigranten reisden er amper reizigers meer uit China naar Batavia en daarom wilden de jonkeigenaars deze route niet langer nemen. De overzeese Chinezen op Java waren gewend geraakt aan traditionele Chinese artikelen voor dagelijks gebruik. Als er te weinig jonken arriveerden, betekende dit een tekort aan Chinese goederen en etenswaren op de Bataviase markt. Hoewel de komst van Chinese ambachtslieden vanaf maart 1844 weer toegestaan was, werden andere Chinezen nog steeds geweigerd in Batavia, waaronder ook geletterden, zoals leraren voor het Chinese

³⁴ Gouvernementsbesluit, 10 juli 1830, no. 6.

³⁵ Kong Tong-notulen 21004, 8 februari 1844, 90-91.

³⁶ Staatsblad van Nederlandsch-Indië 1844, no. 5.

³⁷ Kong Tong-notulen 21006, 16 januari 1846, 102-104; 15 februari 1846, 128.

³⁸ Kong Tong-notulen 21007, 11 januari 1847, 141-142.

³⁹ Kong Tong-notulen 21006, 25 januari 1846, 116-118.

onderwijs, traditionele geneeskundigen en boekhouders. Zij waren volgens de Kong Koan-officieren dringend nodig om de Chinese bevolking in Batavia op een correcte manier op te voeden, de gezondheidstoestand op peil te houden en een florierende handel te kunnen blijven drijven. Een tekort aan medische voorzieningen had tot een hoog sterftecijfer onder de Chinese bevolking geleid, niet minder dan 9.473 doden in de voorgaande tien jaren. Voor iedereen waren betaalbare Chinese geneeskundigen noodzakelijk voor de Chinese gemeenschap, omdat slechts enkele van de rijkste Chinezen de aanzienlijke honoraria van de Nederlandse doktoren konden betalen. Het ontbreken van regulier Chinees onderwijs was zeer schadelijk voor het behouden van de Chinese tradities en zou de teloorgang van de Chinese gemeenschap kunnen betekenen. Bovendien waren deze geletterden geschikte huwelijkskandidaten voor de dochters van de rijke Chinese families. Het langdurige verbod op Chinese immigratie naar Batavia was volgens de officieren onvoorstelbaar nadelig voor de Chinese gemeenschap. Verder beloofden de Chinese officieren de politie krachtig bij te staan indien de nieuwe immigranten wetten overtraden en naar China moesten worden teruggestuurd.⁴⁰

Naar aanleiding van dit verzoek nam de gouverneur-generaal een nieuw besluit. De Chinese immigranten werden voortaan alleen toegelaten als twee van hun in Batavia gevestigde landgenoten, onder goedkeuring van het betrokken plaatselijk bestuur, zich borg stelden voor hun onderhoud en gedrag alsmede voor de kosten om hen eventueel naar China terug te sturen.⁴¹ Het aangepaste formulier van de borgstellers voor de sinkehs werd via de resident van Batavia aan de Kong Koan bekend gemaakt.⁴² Ondertussen vroeg de resident op 24 juni 1846 aan majoor Tan Eng Goan hoeveel onderwijzers, geneeskundigen en boekhouders de Chinese gemeenschap in Batavia jaarlijks nodig had. Na onderling overleg informeerden de Kong Tong-officieren de resident van Batavia dat er ongeveer 600 deskundigen noodzakelijk waren, onder andere 160 onderwijzers, 360 boekhouders en 80 geneeskundigen. Daarnaast verzochten zij de beperking van de Chinese immigranten af te schaffen, zodat zij ongehinderd toelating tot Batavia konden krijgen.⁴³ De gouverneur-generaal wees het laatste verzoek af, maar besloot toestemming te geven om jaarlijks enige onderwijzers, geneeskundigen, boekhouders en administrateurs uit China toe te laten mits zij voorzien waren van een borgstelling bij hun aankomst. De regering zou geen verschil maken tussen geletterde sinkehs en ambachtslieden. De geletterden zouden net als andere sinkehs worden behandeld en dezelfde immigratieprocedure volgen, inclusief de noodzaak voor borgstelling. Bovendien moesten zij aantonen dat zij inderdaad vakbekwaam waren. Overigens gold de toelating van deze Chinese deskundigen uitsluitend voor Batavia en mochten zij niet in andere plaatsen verblijven.⁴⁴

Op 13 juli 1850 stuurde de resident van Batavia een brief aan majoor Tan Eng Goan met het verzoek hem te informeren waarom en hoe er zoveel illegale Chinese nieuwkomers in Batavia waren aangekomen en daar verbleven. Volgens de resident had Tan Eng Goan zelf eerder aan de gouverneur-generaal gezegd dat Chinese sinkehs heel gemakkelijk Batavia konden bereiken en daar verblijven. De gouverneur-generaal wilde nu van de majoor weten of hij dat inderdaad zo bedoelde. Hij wilde

⁴⁰ Kong Tong-notulen 21006, 13 juni 1846, 203-207.

⁴¹ Gouvernementsbesluit, 21 mei 1846, no. 6; Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1846, no. 16.

⁴² Kong Tong-notulen 21006, 13 juni 1846, 207-209.

⁴³ Ibid., 11 juli 1846, 233-234; 24 juli 1846, 256.

⁴⁴ Kong Tong-notulen 21007, 11, 140-141; 29 januari 1847, 159-160; Gouvernementsbesluit, 27 december 1846, no. 7.

ook laten onderzoeken wat een betere oplossing zou kunnen zijn om de toestroom van illegale Chinese immigranten te voorkomen. Majoor Tan Eng Goan ontkende eerst dat er veel Chinese illegalen in Batavia verbleven. Hij gaf echter toe dat een klein aantal Chinezen zonder verblijfsvergunning Batavia konden bereiken indien bijvoorbeeld een kleine Chinese jonk schipbreuk had geleden met alleen passagiers (zonder goederen) aan boord. In dat geval zouden de passagiers aan wal zijn gegaan zonder een aanvraag voor een verblijfsvergunning in te kunnen dienen. Volgens de majoor waren de regels en wetten op de immigratie van sinkeh's streng en ingewikkeld genoeg om illegaliteit te voorkomen. De procedure vanaf de aanvraag tot de verlening van een verblijfsvergunning was langdurig en zeer gecompliceerd en zou een sinkeh zeker één tot drie maanden kunnen kosten. Tan Eng Goan kon niet begrijpen waarom de gouverneur-generaal het regelen van het verblijf van een sinkeh gemakkelijk kon vinden. Tijdens de langdurige aanvraagprocedure moest de sinkeh een moeizame en onzekere tijd op een schip doorbrengen en in het ongewisse verkeren of hij in Batavia aan land mocht gaan of naar China moest terugkeren.

Tan Eng Goan gaf daarnaast ook zijn advies op de kwestie betreffende het terugsturen van afgewezen Chinese immigranten. Volgens hem hadden alle sinkeh's hun reiskosten betaald om vanuit China of elders in Zuidoost-Azië naar Batavia te gaan, maar degenen die werden afgewezen te Batavia moesten volgens het Besluit van 14 november 1837 no. 1 (Staatsblad, no. 58) met hetzelfde schip terugreizen. Deze personen hadden meestal geen geld bij zich en konden hun retourkosten niet betalen. Daardoor konden zij onderweg omkomen door hongersnood of liepen zij het risico door de kapitein in zee te worden gegooid als het schip eenmaal buiten het toezicht van de politie was. Daarom raadde Tan Eng Goan aan dat de nachoda's altijd genoeg reservegeld van de passagiers moesten vragen voor het geval zij werden afgewezen en met een ander schip naar huis zouden moeten varen. Op deze wijze kon voorkomen worden dat de nachoda's willekeurig en teveel passagiers lieten meereizen om zo meer geld te verdienen.⁴⁵

De koloniale autoriteiten verschilden van mening over het wel of niet toelaten van Chinese immigranten op Java. De bestuurders in sommige residenties waren bang voor geheime Chinese genoot- of broedersschappen en meenden dat het verblijf van Chinezen op Java schadelijk was voor de inheemse bevolking. Anderen stonden juist open voor het vaste of tijdelijke verblijf van de Chinezen op Java onder borgstelling, omdat zij immers onmisbaar waren voor de handel.⁴⁶ Toen de resident van Batavia meedeelde dat het tekort aan nuttige Chinese ambachtslieden aldaar was opgelost, werd het besluit van 27 september 1846 over de toelating van immigranten, vanaf 1 juli 1851 weer ingetrokken. Dat betekende dat de komst van Chinese nieuwelingen in Batavia opnieuw werd verboden.⁴⁷

De Kong Tong-officieren maakten hiertegen bezwaar en voerden aan dat de handel tussen Batavia en China buitengewoon belangrijk was voor zowel het koloniale bestuur als de Chinese gemeenschap in Batavia. De regering kon immers belasting heffen op de uitgevoerde goederen en op de geïmporteerde goederen uit China die van belang waren voor de Chinese samenleving in Batavia alsook voor de lokale economie. De officieren verzochten vrijere toegang voor de handelaren uit China en waren bereid om eventueel extra controles uit te voeren.⁴⁸ Als gevolg

⁴⁵ Kong Tong-notulen 21011, 9 augustus 1850, 137-144.

⁴⁶ Gouvernementsbesluit, 18 december 1851, no. 8.

⁴⁷ Gouvernementsbesluit, 5 april 1852, no. 2.

⁴⁸ Kong Tong-notulen 21013, 25 januari 1853, 331-342.

daarvan was het na 1853 gedurende een aantal jaren mogelijk voor Chinese handelaren om een kort verblijf van maximum zes maanden te verkrijgen. Aan dit besluit werd een aantal voorwaarden verbonden, onder andere dat de majoor verantwoordelijk was hun tijdelijke verblijf en dat de wijkmeester van de wijk waar een handelaar verbleef, dit binnen 24 uur na zijn aankomst diende te melden aan de Kong Koan. Na verloop van de verblijfs termijn moest de majoor een bewijs ontvangen met welk schip de handelaar was vertrokken.⁴⁹ De administratieve werkzaamheden rondom de sinkehs namen daardoor enorm toe.⁵⁰

Uit de Kong Tong-notulen blijkt dat in opdracht van de resident van Batavia veel onderzoeken rond de verblijfsvergunningen van sinkehs in 1844 en 1845 werden uitgevoerd door de Kong Tong-officiëren. In 1846 kwamen amper drie opnieuw behandelde zaken voor en in 1847 slechts één. In totaal 95 personen vroegen een verblijfsvergunning aan voor 197 sinkehs, twee sinkehs deden het voor zichzelf.

Illustratie 16: Vergunning tot inwoning in Nederlandsch-Indië (voor Chinezen), 1867
Bron: Kong Koan-archief.

⁴⁹ Over het verblijf zelf van deze handelaren in Batavia wordt niets vermeld in de Kong Tong-notulen. Voor het besluit van hun toelating in Batavia, zie Gouvernementsbesluit, 25 januari 1856, no. 13; 16 februari 1856, no. 22; 16 maart 1856, no. 6; 21 maart 1859, no. 38.

⁵⁰ Kong Tong-notulen 21016, 10 september 1862, 867.

4.3.3 Werkgelegenheden voor de sinkeh

De aanvragers van een verblijfsvergunning waren ondernemers en mensen die een onlangs in Batavia aangekomen familielid of vriend hadden. Indien een ondernemer een tekort aan personeel had, kon hij een met redenen omkleed verzoek indienen bij de resident om een sinkeh in dienst te mogen nemen. De aanvrager moest zich garant stellen voor de onderhoudskosten tijdens het verblijf van de sinkeh in Batavia. Tevens moest hij één of meerdere borgstellers vinden, indien vereist. Het is heel goed mogelijk dat een Chinese ondernemer een persoon aannam als werknemer in zijn zaak, die niet noodzakelijkerwijs de vereiste kennis of bekwaamheid bezat, maar een bloedverwant was of een familielid van een goede vriend was, of omdat hij was aanbevolen door een familielid of vriend.⁵¹ Dit sociale netwerk speelde een belangrijke rol in het economische leven en de werkgelegenheid binnen de Bataviase Chinese gemeenschap.

Een aanvrager regelde niet alleen een verblijfsvergunning voor zijn eigen personeel, maar hij kon dit ook voor een ander bedrijf doen. Zo vroeg een zekere Tjoa Hoet (蔡佛) een verblijfsvergunning aan voor een baksteenbakker ten behoeve van Tjoa Tjoek (蔡竹). Lie Goei Peng (李奎炳) de verblijfsvergunning van een boekhouder voor Tan Tjoen Tiat. Een ander voorbeeld is Gouw Lim (吴吝), die om een verblijfsvergunning verzocht voor een textielverver ten behoeve van Khoe Tjiang (邱昌).⁵² Zakenman Na Gie Kiat gaf de bouw van zijn eigen huis als reden op om een verblijfsvergunning voor zes timmerlieden en tien metselaars te regelen. Hij had drie betrouwbare borgstellers nodig om daarvoor goedkeuring van de Kong Tong-officieren te krijgen.⁵³

Hoewel slechts bekwame ambachtslieden officieel in Batavia werden toegelaten, kwamen veel Chinese immigranten intussen onderdak zoeken bij een familielid of vriend. De Kong Tong-notulen tonen aan dat de borgsteller vaak dezelfde familienaam droeg als die van een door hem gegarandeerde sinkeh. Dat zou kunnen betekenen dat zij een familie- of stamverband hadden of dat zij uit dezelfde plaats afkomstig waren. In sommige gevallen deelde de aanvrager mee dat hij garant wilde staan voor een zoon of een neef, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden uit de Kong Tong-notulen: een zekere Tan Djoen Dji (陈润二) verzocht in 1844 een verblijfsvergunning voor zijn zoon die al in Batavia was gearriveerd. Hij wilde hem in zijn eigen timmerfabriek laten werken⁵⁴; Jap Soei (叶水) had een adoptiezoon die boekhouden had geleerd in China en hij wilde deze jongen naar Batavia halen om hem in zijn eigen zaak te laten werken⁵⁵; Jap Hwa (叶花) wilde een verblijfsvergunning voor zijn zoon regelen zodat deze in Batavia kon blijven wonen om voor zijn oude dag te zorgen. Hij kreeg steun van zijn wijkmeester, die de vader-zoon relatie bevestigde.⁵⁶

Een borgsteller die zich garant stelde voor een recent aangekomen familielid, moest voor hem de reiskosten betalen en hem zo snel mogelijk een ambacht laten leren. De sinkeh verbleef dan tijdelijk bij zijn familie. Nadat hij een vak onder de knie

⁵¹ Liem Twan Djie, *De distribueerende tusschenhandel der Chineezzen op Java*, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1947, 56.

⁵² Kong Tong-notulen 21006, 24 oktober 1845, 65-68.

⁵³ Kong Tong-notulen 21005, 24 januari 1845, 151-153.

⁵⁴ Ibid., 13 december 1844, 87-88.

⁵⁵ Ibid., 4 augustus 1845, 282-284.

⁵⁶ Kong Tong-notulen 21006, 19 september 1845, 32-39.

had gekregen, mocht een verblijfsvergunning voor hem bij de resident worden aangevraagd. Het aantal Chinezen dat zich in 1844 bij hun respectievelijke families in Batavia voegde nam aanzienlijk toe toen bekend werd dat Batavia weer opengesteld was voor vaklieden.⁵⁷ Rond het einde van het jaar kregen borgstellers een kans om gezamenlijk bij de resident een verzoek tot een verblijfsvergunning in te dienen voor sinkehs die tijdelijk in Batavia wilden verblijven.

Eind 1844 behandelden de Kong Tong-officieren binnen één dag 20 aanvragers die het verblijf van 26 sinkehs wilden garanderen en in september en oktober 1845 deden zij hetzelfde met 46 aanvragen voor 59 sinkehs.⁵⁸

Een Chinese inwoner in Batavia stelde zich regelmatig garant voor een familielid of vriend rechtstreeks uit China of elders uit Zuidoost-Azië. Batavia was één van de belangrijke handelssteden die een lange traditie kende van Chinese immigratie en handelsrelaties met China. Aan de ene kant wilden de Chinezen naar Batavia migreren omdat familieleden of vrienden die zich daar hadden gevestigd, onderdak konden aanbieden bij hun aankomst. Aan de andere kant was de overzeese werkgelegenheid aantrekkelijk voor hen omdat zij zo kansen zagen om in korte tijd rijk te worden. Veel beroepen waarvoor de Chinese ondernemers in Batavia personeel nodig hadden, bestonden uit allerlei ambachten die alleen door sinkehs konden worden beoefend. Binnen de Chinese gemeenschap bestond een grote behoefte aan bekwame timmerlieden, metselaars, baksteen- of dakpannenbakkers, smeden, textiel- of batikververs en schilders. Ook kleermakers en schoenmakers die kledij in Chinese stijl konden maken werden veel gevraagd. Eenvoudige bedienden werden gezocht zowel in winkels als bij een persoon thuis. Ook koks waren zeer gewenst, zoals gespecialiseerde koks voor het maken van Chinese noedels, *roti* en *khoo*⁵⁹ en gespecialiseerde medewerkers voor het persen van sojaolie. Daarnaast waren boekhouders, kassiers en administrateurs die met de Chinese boekhouding bekend waren, onmisbaar voor de Chinese handelszaken. Tenslotte vonden ook geneeskundigen, apothekers en privéleraren uit China werkgelegenheid in Batavia.

De Kong Koan-officieren behandelden de sinkeh-zaken op verzoek van de resident en lieten een commissie onderzoek uitvoeren of de ambachtslieden vakbekwaam waren of toch maar beginners of leerlingen in het vak. Bij ontdekking van valsheid in geschrifte werd de nieuwkomer onmiddellijk teruggestuurd naar de plaats van herkomst. Voor dit doel werden er verschillende commissies gevormd, elk bestaande uit twee officieren en twee deskundigen op een bepaald vakgebied. De officieren inspecteerden of een ondernemer nieuwe ambachtslieden nodig had voor zijn zaak, of gingen na of degenen die zich borg stelden voor de sinkehs aanvaardbaar en betrouwbaar waren. Op basis van hun onderzoek stelden de Kong Koan-officieren een rapport op voor de resident. De majoor werd verantwoordelijk gesteld voor het eindrapport.⁶⁰

In de meeste gevallen hadden de officieren geen bezwaar tegen het verblijf van de sinkehs als de resident daarvoor toestemming zou geven. Zij waren van mening dat de toename van de Chinese immigranten gunstig zou zijn voor de economische en culturele ontwikkeling van de Chinese samenleving in Batavia. Slechts een enkele maal keurden de officieren de aanvraag af als zij vonden dat de

⁵⁷ Kong Tong-notulen 21005, 29 maart 1845, 200-201.

⁵⁸ Ibid., 13 december 1844, 73-106; 19 september, 1845, 32-42; 24 oktober 1845, 55-68.

⁵⁹ Roti (罗治), brood. Khoo (糗), allerlei koekjes.

⁶⁰ Kong Tong-notulen 21007, 11 januari 1847, 141-142.

borgsteller niet kon overtuigen dat hij inderdaad personeel voor zijn zaak nodig had. Soms eisten de officieren een extra borgsteller als zij de economische toestand van de aanvrager niet sterk genoeg vonden. Maar als de aanvrager een tweede poging deed met een extra borgsteller erbij, keurden de officieren de aanvraag vaak wel goed. De enige keer dat de officieren een aanvraag afkeurden was in het geval van Loa A Djim (赖亚壬) op 2 februari 1844. Timmerbaas Loa A Djim verzocht 25 timmerlieden in China te rekruteren voor werk in Batavia. Zijn verzoek werd door de Kong Tong-officieren afgewezen wegens het migrantenverbod van het gouvernement.⁶¹ Het besluit op de vrijere toelating van de Chinese ambachtlieden werd echter één maand later, in maart 1844, genomen door de gouverneur-generaal.

4.4 Het passen- en wijkenstelsel

Naast het instellen van de strenge toelatingseisen voor Chinese immigranten nam de koloniale regering in de eerste helft van de negentiende eeuw twee maatregelen die direct met de Chinezen op Java te maken hadden. De ene was het in 1816 ingevoerde passenstelsel en de andere was het wijkenstelsel dat in 1835 werd ingevoerd. Het passenstelsel hield in dat de ‘vreemde oosterlingen’, en ook de Javanen, een speciale vergunning moesten hebben om over Java en Madoera te reizen. De belemmering op de bewegingsvrijheid van de Javanen werd in de loop van de tweede helft van de negentiende eeuw grotendeels opgeheven. Maar de toepassing van het passenstelsel op de Chinezen werd pas in 1914 volledig opgeheven; het reizen werd toen pas voor hen over geheel Java en Madoera vrij verklaard.

Het besluit van de gouverneur-generaal, gedateerd 6 december 1816, no. 25, bepaalde ‘dat aan reizende Inlanders en Chinezen geen passen mochten worden gegeven dan op de plaatsen waar hun reizen een aanvang namen’. Dit besluit werd in de praktijk niet alleen zeer kwetsend op Chinezen toegepast, maar was bovendien zeer belemmerend voor hun handel.⁶² De passen moesten in elk district door de civiele autoriteiten worden verleend. Als iemand zonder een dergelijk visum reisde, kon hij als illegaal aangehouden worden. Zo verzocht de politie op 27 januari 1844 de Kong Koan-officieren van Batavia een onderzoek uit te voeren naar twee Chinezen uit Buitenzorg die zonder passen in Padang bij hun familie logeerden en daar door de wijkmeester waren aangehouden.⁶³

Het passenstelsel maakte het reizen naar het binnenland van Java uiterst moeilijk en bij strenge toepassing dikwijls onmogelijk. Dit heeft de economische activiteiten van de Chinezen zeker gehinderd, want zelfs voor het reizen van Batavia naar de Ommelanden hadden de Chinezen een pas nodig. In april 1844 dienden 36 Chinese handelaren uit Batavia, onder anderen de pachters Ong Boen Hian, Na Gie Kiat en The Thiau Kie, gezamenlijk een verzoek in bij de Kong Koan om de reispas tussen Batavia en de Ommelanden voor de Chinezen af te schaffen. De aanleiding daarvan was de invoering van een nieuwe maatregel, inhoudende dat Chinezen zonder pas niet mochten reizen tussen Batavia en Tangerang of Bekasi. Hoewel de indianen de bedoeling van deze maatregel wel konden begrijpen, omdat de regering de veiligheid rondom Batavia wilde garanderen, leidde dit ook tot gevaarlijke situaties, bijvoorbeeld wanneer een doodzieke patiënt of een zwangere vrouw dringend naar een dokter moest reizen en geen tijd had om een pas te regelen. Zonder pas durfde

⁶¹ Kong Tong-notulen 21004, 2 februari 1844, 79-81.

⁶² Liem, *Tusschenhandel der Chinezen*, 32.

⁶³ Kong Tong-notulen 21004, 8 maart 1844, 96-97.

niemand te reizen. Vooral als iets toevallig op zondag of 's morgens vroeg of 's avonds laat gebeurde, kon het passenprobleem fataal zijn. Bovendien was het passenstelsel volgens de rekestranten zeer nadelig voor de handel en dientengevolge ook ongunstig voor het gouvernement. Zij verzochten de officieren hun wensen naar de regering over te brengen. De officieren reageerden echter terughoudend. Zij schatten de kans zeer gering dat de regering een recent ingevoerde maatregel in zou trekken. De officieren stelden de rekestranten gerust met een belofte dat zij een geschikt moment zouden afwachten om het verzoek in te dienen.⁶⁴

Aan het verlenen van reispassen werden strenge bepalingen verbonden voor Chinezen en andere 'vreemde oosterlingen'. Degene die een pas wilde krijgen moest bij het plaatselijk bestuur zijn goede gedrag kunnen bewijzen en een aanvaardbare reden voor zijn voorgenomen reis opgeven. In het Staatsblad van Nederlands-Indië 1863 no. 63 werden herziende bepalingen van het passenstelsel voor Java en Madoera gepubliceerd. Een pas was slechts voor drie maanden geldig. Als men door omstandigheden verhinderd werd binnen deze termijn terug te reizen, kon het visum voor een nieuwe pas worden geweigerd en de betreffende persoon als verdachte naar zijn woonstad worden teruggezonden, waarbij hij nog het gevaar liep tijdens het overbrengen van de ene gevangenis naar de andere zijn goederen te verliezen.⁶⁵

Het andere stelsel dat nog kwetsender voor de Chinezen was en erg belemmerend was voor hun handel, was het zogenaamde wijkenstelsel dat in 1835 werd ingevoerd. Dit stelsel betekende voor de Chinezen dat zij in aparte daartoe aangewezen wijken moesten wonen. Net als het passenstelsel beperkte het wijkenstelsel de bewegingsvrijheid van de Chinezen en had het grote invloed op de handelsmogelijkheden voor de Chinezen. Bij resolutie van de gouverneur-generaal van 12 augustus 1835 no. 1 (Staatsblad 1835, no. 37) werd het besluit genomen dat

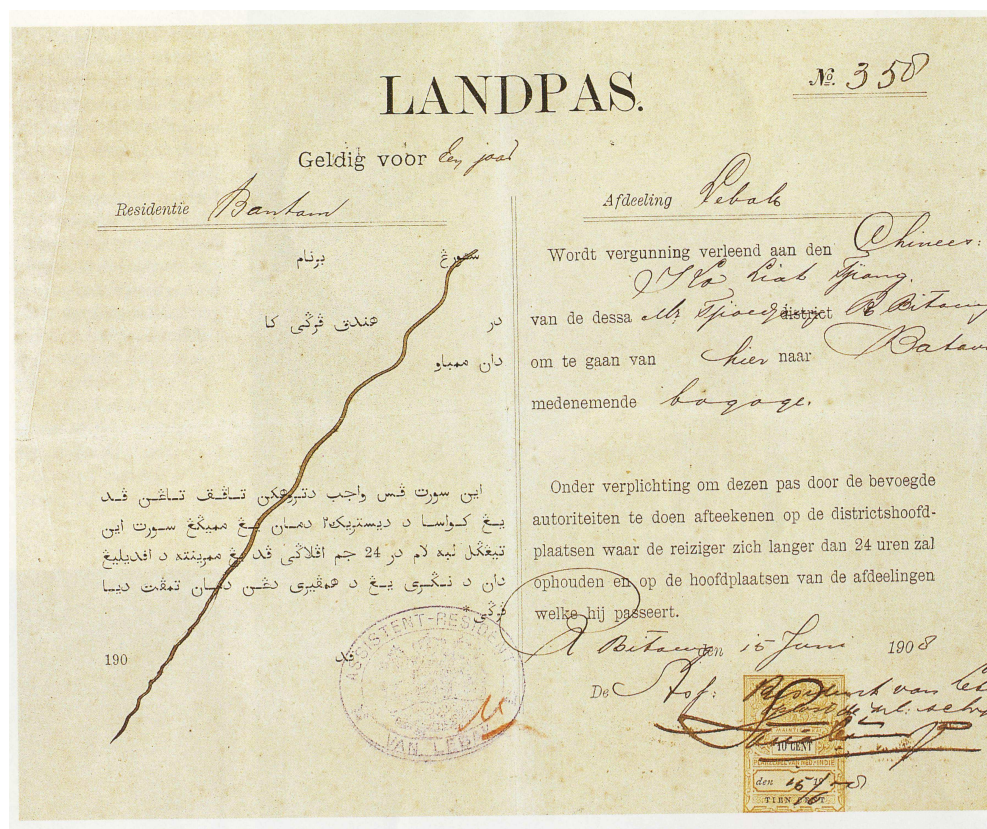
[...] aan de plaatselijk autoriteiten op Java wordt te kennen gegeven, dat hier en daar een neiging is bespeurd, om de op Java aanwezige Vreemde Oosterlingen zoals Maleijers, Boegineezen, Chineezen, enz. te amalgameeren met de Javaansche bevolking; de Regeering acht dit ondoelmatig en verlangt integendeel, dat de aloude gewoonte, om dusdanige vreemdelingen in afzonderlijke wijken of buurten onder een hoofd van hun eigen landaard te doen wonen, in stand wordt gehouden, en dat zij mitsdien, bij voorkomende gelegenheden, in dezen zin zullen hebben te handelen, zonder enige afwijking.

Vooral toen vanaf 1837 rigoreus tegen de Chinezen werd optreden en de immigratie van de nieuwkomers geheel verboden werd, hielden de autoriteiten zich streng aan het wijkenstelsel. Buiten de wijken gevestigde Chinezen werden gedwongen te verhuizen, terwijl vestiging in de binnenlanden op plaatsen waar geen wijken voorkwamen, geheel verboden werd. Deze verplichting tot het wonen in wijken werd later vastgesteld in artikel 73 van het Regeringsreglement van 1854 en samengevat in de wijkenordonnantie van het Staatsblad van Nederlands-Indië van 1866 no. 57.⁶⁶ Vrijheid van wonen voor Chinezen werd pas mogelijk bij Staatsblad 1919, no. 150.

⁶⁴ Kong Tong-notulen 21009, 29 december 1848, 317-318.

⁶⁵ Fokkens, 'Onderzoek Vreemde Oosterlingen', 215-274.

⁶⁶ Ibid., 163-214.

Illustratie 17: Landpas, 1908
Bron: Kong Koan-archief.

4.5 Kapitaal en geldlening

Niet alleen de werkkrachten, ofwel het arbeidskapitaal, maar ook het vermogenskapitaal was onmisbaar voor de handel. De meeste Chinese handelaren waren begonnen met onvoldoende middelen en probeerden vaak een lening af te sluiten tegen een betrekkelijk hoge rente.⁶⁷ Goed vertrouwen tussen de familieleden of stamverwanten speelde ook een rol in de kredietverlening binnen de Chinese gemeenschap. Niet alleen de sinkeh's maar ook de langer in Nederlands-Indië gevestigde Chinezen hadden behoefte aan krediethulp om een zaak (of een klein zaakje) te starten, hoewel de laatstgenoemden soms al een kapitaaltje vergaard hadden door spaarzaamheid en hard werken.⁶⁸

Uit de Kong Tong-notulen blijkt dat de Chinese ondernemers in Batavia onderling het probleem van een tekort aan handelskapitaal op diverse manieren konden oplossen, onder andere door elkaar financiële steun te geven. Zij leenden onderling geld en verkochten goederen op krediet, investeerden gezamenlijk of beleenden bij een pandhuis. Bij uitzondering kon majoor Tan Eng Goan met zijn buitengewone status rechtstreeks geld lenen bij 'Het Collegie van Boedelmeesteren van Batavia' en bij de Kong Koan zelf. (zie hoofdstuk 1) Er zijn verder geen

⁶⁷ Liem, *Tusschenhandel der Chineezers*, 51.

⁶⁸ Vleming, *Het Chineesche Zakenleven*, 138-141.

aanwijzingen in de notulen van voor 1865 dat de Kong Koan van Batavia en de tempels beheerd door de Kong Koan, die beide als Chinese bestuurlijke of maatschappelijke organisaties optraden, geld uitleenden aan Chinese zakenlieden. Dit was wel het geval bij sommige Chinese instituties en tempels elders op Java of in Zuidoost-Azië, zoals de liefdadige associatie Tjie Lam Tjay (指南斋) in Semarang, diverse tempels en de stamgenootschappen in Zuidoost-Azië die naast hun gebruikelijke activiteiten als commerciële kredietgever fungeerden.⁶⁹

4.5.1 Geldlening, goederenverkoop op krediet en schuld

De meeste economische conflicten tussen de Chinezen in Batavia die door de Kong Tong-officieren in de periode 1843-1865 behandeld werden, hadden te maken met betalingsachterstand. Bij de economische geschillen ging een derde van de zaken over niet op tijd afbetaalde schulden bij geldleningen, en een derde betrof goederenverkoop op krediet. Dit percentage is vrijwel gelijk aan dat in de periode 1787-1791, volgens een analyse van de Kong Tong-notulen van dezelfde tijd.⁷⁰

De meeste hierboven genoemde geschillen ontstonden tussen de Chinezen onderling en slechts bij uitzondering was een Nederlandse of inheemse schuldeiser erbij betrokken. De geldbedragen van de leningen in allerlei zaken varieerden van tientallen tot enkele duizenden guldens. De op krediet verkochte goederen betroffen rijst, varkens, vis, koffie, gambir, suiker, batik, geneeskruiden of paardenvoer. De koper kon of wilde de goederen niet direct betalen, maar pas nadat hij ze in de detailhandel had doorverkocht. Voor zowel het lenen van contanten als het verkopen van goederen op krediet diende de schuldenaar naast de schuld ook rente te betalen. De schuldeiser liep in beide gevallen een zeker risico, want de lener of koper kon tussentijds overlijden, naar China terugkeren, onvermogen worden of onbetrouwbaar zijn. Ter illustratie van de economische geschillen wordt verwezen naar enkele voorbeelden in appendix 5.

Niet alle aanklachten op betalingsachterstand betroffen een zakelijke lening. Hoewel de aard van een lening van een klein geldbedrag meestal niet in de Kong Tong-notulen wordt gespecificeerd, is het duidelijk dat de schuldenaar soms geld leende voor zijn dagelijks levensonderhoud. Dergelijke leningen bedroegen vaak minder dan tien gulden.⁷¹ Er werden ook op krediet goederen voor privégebruik verkocht, zoals een kleine hoeveelheid rijst ter waarde van negen gulden of kalkstenen van 16 gulden.⁷² Een zekere Tjan Ke Tjiang (曾启昌) werd bijvoorbeeld aangeklaagd omdat hij offeranden van 139 gulden op krediet had gekocht om kwade geesten goed te stemmen en niet in staat bleek om dit bedrag op tijd af te betalen.⁷³ Een andere aangeklaagde schuldenaar, Liem Djie Tiang (林裕长), had een doodsgewaad en een doodkist voor 47 gulden gekocht ten behoeve van zijn overleden schoonvader en kwam daardoor zijn financiële verplichtingen niet op tijd na.⁷⁴

⁶⁹ Kwee Hui Kian, 'Money and Credit in Chinese Mercantile Operations in Colonial and Precolonial Southeast Asia' in David Henley and Peter Boomgaard (eds.), *Credit and Debt in Indonesia, 860-1930: From Peonage to Pawnshop, from Kongsu to Cooperative*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies Press, 2009, 124-142.

⁷⁰ Blussé en Wu, *Chinese Community of Batavia*, 97-98.

⁷¹ Kong Tong-notulen 21013, 10 augustus 1852, 191-192.

⁷² Kong Tong-notulen 21010, 27 april 1849, 107-108; Kong Tong-notulen 21012, 30 mei 1851, 139-140.

⁷³ Kong Tong-notulen 21004, 2 februari 1844, 60.

⁷⁴ Kong Tong-notulen 21006, 10 oktober 1845, 47-48.

4.5.2 *Hehuo kongsi*

Om de kapitaalcrachten te bundelen en de verliesrisico's te beperken dreven veel Chinese ondernemers handel in de vorm van een vennootschap (*hehuo kongsi*) of gewoonweg *hehuo shengyi* (合伙生意, samen handeldrijven).⁷⁵ De *kongsi*'s in Batavia waren allen handelsvennootschappen en verschilden met de *kongsi*'s van het achttiende- en negentiende-eeuwse West-Borneo, die als politieke organisaties werden gesticht volgens het model van de dorpsgemeenschappen in Guangdong, een provincie in Zuid-China.⁷⁶

De aandeelhouders van een handels*kongsi* in Batavia sloten een geldig contract bij een notaris, waarbij werd verklaard dat de winst van het bedrijf per aandeel zou worden verdeeld en dat alle vennoten gezamenlijk aansprakelijk waren voor de schulden. Het verlies zou ook per aandeelpercentage worden gedragen. Vierendertig zaken betreffende geschillen tussen de aandeelhouders komen voor in de Kong Tong-notulen tussen 1843 en 1856. Het geëiste bedrag varieerde tussen 13,5 en 7.471,52 gulden. Een aanklacht voor een klein bedrag werd bij de Kong Koan ingediend en beoordeeld, terwijl de officieren op verzoek van de landraad advies uitbrachten over een zaak waarbij een groot bedrag was gemoeid.

Meerdere aandeelhouders investeerden in bedrijven of zaken zoals de belastingpacht, een gokhuis, grondbezit, grondverhuur, een warong, een batikzaak, een vishandel of een houthandel. Niet alle bedrijven boekten even gemakkelijk winst en de samenwerking verliep vaak anders dan de investeerders hadden gehoopt. De aanleiding tot onenigheid in de samenwerking wordt aan de hand van de Kong Tong-notulen in de hier besproken periode 1843-1865 als volgt samengevat (appendix 5: zaak 2-4):

- Diverse aandeelhouders vonden dat zij geen eerlijke verdeling van de winst hadden gekregen;
- Enkele aandeelhouders werden verdacht van het sjoemelen met de boekhouding;
- Sommige aandeelhouders weigerden hun schulden te betalen.

Het organisatiemodel van de Chinese handels*kongsi*'s van Batavia was afkomstig uit China en verspreidde zich gaandeweg over heel Nederlands-Indië. Naarmate het contact tussen de Chinese en Europese handelaren in Nederlands-Indië in de eerste helft van de negentiende eeuw intensiever werd, namen de misverstanden en de verwarring tussen beide rechtsopvattingen toe. Deze onzekerheid leidde tot een nieuwe wetgeving betreffende het *kongsi*wezen in 1855 zoals gepubliceerd in art. 6 van Staatsblad no. 79 om 'de bedrieglijke handelingen van sommige Chinezen tegen te gaan'. De Chinese vennootschappen van koophandel moesten sindsdien ook voldoen aan de rechten en verplichtingen volgens het Wetboek van Koophandel voor Nederlands-Indië.⁷⁷

⁷⁵ Alexander Claver, *Commerce and capital in colonial Java: trade finance and commercial relations between Europeans and Chinese, 1820s-1942*, proefschrift Amsterdam, VU, S.I.: s.n., 2006, 58.

⁷⁶ Voor meerdere gegevens over de *kongsi*'s in West-Borneo wordt verwezen naar Yuan Bingling, *Chinese Democracies: A Study of the Kongsis of West Borneo (1776-1884)*, Leiden: CNWS Publication, 2000.

⁷⁷ Vleming, *Het Chineesche zakenleven*, 64-65.

4.5.3 Het Tjit Tjiang-kantoor

Er waren nog andere manieren om kapitaal te verwerven voor de handel. De Chinese zakenlieden in Batavia leenden ook geld van een financieringsinstelling, het zogenaamde Tjit Tjiang-kantoor (炽昌干刀). Niet alle informatie over deze instelling kan worden teruggevonden in het Kong Koan-archief, zoals de namen van de eigenaar(s) en van de bestuursleden, de datum van oprichting, de geschiedenis van het bedrijf en de economische activiteiten. De naam van de instelling ‘Tjit Tjiang’ wordt enkele keren in de Kong Tong-notulen genoemd als pandhuis in 1824⁷⁸ en in de periode 1847-1849 in het kader van economische conflicten. In een zaak die een zekere Liem Joe Ek (林有益) in 1845 betrof wordt vermeld dat hij 975 gulden leende bij Tjit Tjiang. Dit bedrag was de waarde van zijn bij Tjit Tjiang geveilde goederen.⁷⁹ In 1846 leende ook bij Tjit Tjiang een zekere Jap Hoo (叶和) 267 gulden. Jap Hoo gaf zijn geleende goederen tot onderpand.⁸⁰

In 1847 verzocht het bestuur van Tjit Tjiang aan de Kong Tong een onderzoek uit te voeren naar een zaak betreffende Jap Kong Lam (叶光南), die vertelde dat hij en een andere geldlener een half procent van hun geleende bedrag bij majoor Tan Eng Goan moesten inleveren. Tan Eng Goan was in 1846 verantwoordelijk voor Tjit Tjiang en de Toa Pek Kong-tempel. Hij zou dit percentage van het geleende geld als gift voor de tempel gebruiken. Het bestuur van Tjit Tjiang wilde van de officieren weten of deze manier van donatie toegelaten was. Volgens de andere Kong Tong-officiëren was dit voor hen een onbekende vorm van donatie die niet voorkwam in de Chinese tradities. Maar zij wilden de beslissing of deze manier van donatie wel toegestaan mocht worden, liever overlaten aan de resident van Batavia.⁸¹

Aan de hand van de Kong Tong-notulen blijkt Tjit Tjiang vanaf ongeveer 1860 een systematische kredietverlener te zijn geworden. In de periode augustus 1864 tot eind september 1865 behandelden de Kong Tong-officiëren 41 zaken met betrekking tot geldlening bij het Tjit Tjiang-kantoor. Een geldlener diende een aanvraag van lening in bij het Tjit Tjiang-kantoor. Hij werd bijgestaan door ten minste twee borgstellers. Het bestuur van Tjit Tjiang verzocht de Kong Tong-officiëren de achtergrond van deze personen te onderzoeken. De officieren onderzochten de identiteit, dat wil zeggen de naam, leeftijd, woonadres en beroep, en de financiële toestand van de lener en zijn borgstellers. Een borgsteller diende een vermogend persoon te zijn die een verklaring af moest leggen bij de Kong Tong dat hij bereid was om de eventuele schuld van de geldlener af te lossen. De leeftijden van de kredietaanvragers liepen uiteen van 20 tot 58 sui. De meesten van hen waren handelsondernemers en enkele van hen waren landeigenaar of boekhouder van een bedrijf.

De officieren brachten vervolgens advies uit aan het Tjit Tjiang-bestuur of de lener het krediet mocht krijgen, of de borgstellers financiële draagkracht hadden, of een extra borgsteller nodig was en of de geldlener een extra garantie moest geven zoals een koopakte van zijn huis of grond. In 18 gevallen keurden de officieren de kredietaanvraag af wegens onvoldoende financiële garantie. Het verzochte leenbedrag

⁷⁸ Kong Tong-notulen 21002, 24 december 1824, 160-165.

⁷⁹ Kong Tong-notulen 21006, 24 juli 1846, 250-254.

⁸⁰ Kong Tong-notulen 21007, 31 maart 1847, 200-201.

⁸¹ Ibid., 13 augustus 1847, 355-359.

varieerde van 500 tot 15.000 gulden, met een totaal bedrag van 192.250 gulden over de bovengenoemde periode.⁸²

Een van de weinig overgebleven archiefstukken over Tjit Tjiang in de Kong Tong-notulen, gedateerd 13 september 1876, is een lijst waarmee het Tjit Tjiang-bestuur de Kong Tong verzocht om een onderzoek in te stellen naar kredietaanvragers en hun borgstellers. Deze lijst betrof 126 leners met een totaal aangevraagd bedrag van 516.000 gulden. Het kleinste bedrag was 500 gulden en het grootste 20.000 gulden. In dit archiefstuk worden slechts de persoonsnamen en het aangevraagde leenbedrag vermeld en ontbreekt nader informatie over de identiteit en het beroep van de aanvragers en hun borgstellers.⁸³

4.6 De Kong Tong en economische geschillen

De bevoegdheid en de rechtspraak van de Kong Tong zijn in hoofdstuk 2 beschreven. Behalve de geschillen die hierboven reeds zijn genoemd, worden in deze paragraaf andere soorten economische onenigheden geanalyseerd die in de Kong Tong-notulen voorkomen.

4.6.1 Statistieken

De economische rechtszaken die in de Kong Tong-notulen vermeld worden kunnen op basis van de uitspraken van de Kong Tong in twee categorieën worden ondergebracht. De ene categorie betreft zaken die de Kong Tong onderzocht in opdracht van instellingen, zoals de landraad, het Residentsgerecht⁸⁴, de Raad van Justitie en de Boedel- en Weeskamer. De meeste gevallen in de periode 1843-1856 zijn afkomstig van de landraad. Deze zaken vormen ongeveer 50 procent van het totaal. In de periode 1857-1863 kwamen soortgelijke zaken alleen van het Residentsgerecht en was hun aantal gering, slechts 15 keer. Andere economische geschillen binnen de Chinese gemeenschap, die een kleiner bedrag betroffen, nam de Kong Tong zelf ter hand. De grens tussen deze twee categorieën lag bij het betwiste geldbedrag, zoals in hoofdstuk 2 reeds is opgemerkt.

Het aantal economische geschillen varieerde tussen 40 en 65 per jaar in de periode 1845-1855. In de drie jaar daarna daalde het naar minder dan 20 en na 1859 kwam het nauwelijks voor. In de hele periode van 1843-1865 vormden de economische zaken 30 procent van het totaal aantal zaken in de Kong Tong-notulen, een percentage dat veel lager lag dan de periode 1787-1791, toen het 75 procent bedroeg. Bovendien werden bijna alle aanklachten in de achttiende eeuw bij de Kong Tong ingediend en daar beoordeeld.⁸⁵ In de laatste jaren van de periode 1843-1865 bemoeiden de officieren zich niet meer met de economische conflicten van de Chinese gemeenschap. Hun taken betreffende financiële en economische zaken werden beperkt tot het uitbrengen van een jaarlijks rapport over inkomsten en

⁸² Kong Tong-notulen 21016, 19 augustus 1864 - 27 september 1865, 1187-1367.

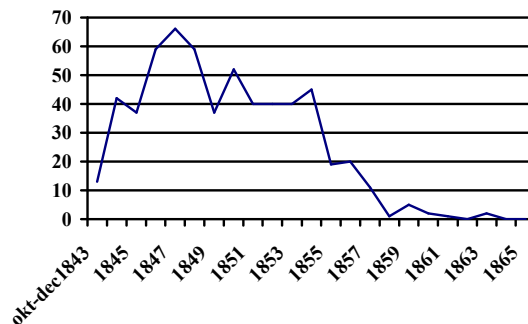
⁸³ Kong Koan-archief 43011, 1-12.

⁸⁴ De bijzondere rechterlijke macht die aan de residenten werd toegekend werd wel 'afdoening van zaken ter politierol' genoemd. De resident, het hoofd van het gewestelijk bestuur, oefende de macht als alleenrechtsprekend rechter uit, bijgestaan door de hoofddjaksa (inheemse hoofdofficier van Justitie) of inheems ambtenaar van het Openbaar Ministerie. Zie Eleazar Zorab, *De publiekrechtelijke toestand der Vreemde Oosterlingen in Nederlandsch Oost-Indië*, Leiden: IJdo, 1890, 74.

⁸⁵ Kong Tong-notulen 21001; Blussé and Wu, *Chinese Community of Batavia*, 97-165.

uitgaven van de Kong Koan en het uitvoeren van het onderzoek naar gelduitleningen voor het Tjit Tjiang-kantoor.

Tabel 18: Het aantal economische conflicten behandeld door de Kong Tong, 1843-1865

Deze veranderingen waren het gevolg van de bevoegdheid van de landraden, die werd uitgebreid tot de zaken die de Chinezen betroffen. De landraden werden oorspronkelijk onder Daendels opgericht voor de strafrechtspraak en burgerlijke rechtspraak onder de inheemse bevolking op Java. Vanaf 1824 werden de Chinezen daar ook bij gerekend. Deze indeling kreeg wettelijke grondslag in art. 109 van het Regeringsreglement van 1854. In 1855 gold het handelsrecht voor de Europeanen ook voor de Chinezen, uit vrees voor oneerlijke handelingen van Chinese handelaren en om het belang van de Europeaanse handelaren zo goed mogelijk te beschermen.⁸⁶ Over het handelsrecht met betrekking tot de Chinezen op Java en de invloed op de Kong Koan van Batavia wordt verwezen naar hoofdstuk 2.

4.6.2 Overige economische geschillen

De economische geschillen die bij de Kong Tong terecht kwamen gingen voornamelijk over zaken tussen Chinezen onderling. Een kleine hoeveelheid zaken betrof de inheemse bevolking en slechts één keer een Nederlander. De geldbedragen die de aanklagers eisten varieerden tussen 9 en 22.082, 33 gulden. Behalve de geschillen over wanbetaling bij geldlening en goederen op krediet, de conflicten in samenwerkingshandel die in de voorgaande paragraaf zijn beschreven en erfgoedconflicten (zie hoofdstuk 5), werden veel klachten behandeld wegens achterstallige schuld bij woning- of winkelhuur en wanbetaling van lonen of arbeidsvergoeding.

Er waren 54 eigenaars van een woning, winkelruimte of lap grond die in de periode 1843-1860 de huurders aanklaagden wegens wanbetaling. Daaronder waren relatief veel inheemse en vrouwelijke eisers, respectievelijk negen en zeven, in vergelijking met andere economische geschillen. De vrouwelijke eisers waren nota bene allemaal weduwen en spanden de rechtszaken zelf aan of met hulp van een familielid. Enkele voorbeelden: een inheemse inwoner van Batavia, Lopian (唠比员)

⁸⁶ M.H. van der Valk, 'De rechtspositie der Chinezen in Nederlandsch-Indië', in: *Koloniale Studiën: tijdschrift van de Vereniging voor Studie van Koloniaal-maatschappelijke Vraagstukken*, jrg. 20, nr. 5 en 6, 1936, 13-30.

genaamd, diende in 1846, 1847 en 1848 vijf keer een aanklacht in bij de Kong Koan omdat vijf Chinese hoofdbewoners, Ang Tham (翁潭), Tjo A Djie (曹亚二), Tan Koen Nio (陈群娘), Tjiong Boen Kiat (钟文结) en Loa A Sin (赖亚辰), respectievelijk 48, 36, 31, 24 en 32 gulden schuldig waren voor de huur van de woningen in de wijken Sampan Liauw, Toasebio en Opotoko. De officieren oordeelden dat al deze vijf beklaagden hun schuld onmiddellijk moesten afbetalen (zaak 5 van appendix 5)⁸⁷. Tjoa San Nio (蔡山娘), weduwe van Gouw Hoo (吴和), diende in 1852 aanklachten in tegen negen personen. Zij beschuldigde deze personen ervan op haar gronden te zitten zonder enkele betaling. Zij eiste van hen de betaling van hun huur. Het proces wordt in zaak 6 van appendix 5 beschreven.⁸⁸

Overige economische geschillen gingen over onvoldoende arbeidslonen en het niet nakomen van een mondelinge overeenkomst of een schriftelijk contract, zoals een aannemer die een huis afbouwde maar niet betaald werd door zijn opdrachtgever; een smid die gereedschap maakte voor zijn klant zonder betaald te worden; of een boekhouder, een winkel- of huisbediende die maandenlang geen salaris van zijn baas had ontvangen. Anderzijds beschuldigde een opdrachtgever van een bouwproject de aannemer ervan dat hij een aanbetaling had ontvangen maar het gebouw niet op tijd volgens het contract afgewerkt was. Wanbetaling en het niet naleven van een contract vonden bij allerlei verschillende beroepen en vakgebieden plaats.

4.6.3 Gerechtelijke eed

De Kong Tong-officieren deden uitspraak in economische geschillen of gaven advies aan de verschillende opdrachtgevers van de koloniale overheid nadat zij de zaak hadden onderzocht en de aanklager, de beschuldigde en eventueel de getuige hadden gehoord. In een twijfelgeval vroegen de officieren de betrokkenen of zij een eed durfden af te leggen. De betrokkenen legden een eed af in de Kwan Iem-tempel om te bewijzen dat zij de waarheid spraken. Een eed werd afgenomen voor het gebouw van de Kong Koan, in het geval van een geschil over een klein geldbedrag.⁸⁹ Eedaflegging werd vaak gehanteerd door de officieren bij het bemiddelen van de ongeveer 120 economische conflicten in de periode 1843-1857. Deze manier om geschillen op te lossen werd nauwelijks bij andere conflicten toegepast.

Een eed kon worden afgelegd indien beide betrokken partijen geen bezwaar hadden. Durfde een aanklager niet ten overstaan van het Opperwezen te zweren, dan moest hij zijn aanklacht terugtrekken; durfde de beschuldigde geen eed af te leggen, dan betekende dat dat hij de aanklacht accepteerde en de schuld moest afbetalen. De officieren konden naar hun oordeel van de betrokkenen eisen een eed af te leggen. Maar het was ook mogelijk dat één van hen dit aan de Kong Tong voorstelde. Als de aanklager een eedaflegging suggereerde en zijn tegenstander durfde te zweren dat hij onschuldig was, dan hoefde de aangeklaagde geen geld af te betalen en zou de zaak gesloten worden. Een leugenaar zou vanzelf door de goden gestraft worden, was de redenering. Voor de officieren was dit tenslotte een kortere weg om sommige ingewikkelde zaken op te lossen.

⁸⁷ Kong Tong-notulen 21006, 16 juli 1846, 265; Kong Tong-notulen 21007, 13 november 1846, 82-83; 18 mei 1847, 265-266; Kong Tong-notulen 21008, 17 september 1847, 13-14; Kong Tong-notulen 21009, 2 juni 1848, 122-123.

⁸⁸ Kong Tong-notulen 21013, 10 augustus 1852, 194-198; 5 augustus 1853, 510-515.

⁸⁹ Kong Tong-notulen 21007, 18 mei 1847, 266-267.

Eedaflegging was in het Oude China bij allerlei conflicten gebruikelijk en werd lange tijd erkend in de rechtspleging in Nederlands-Indië. Er waren vele methoden voor Chinezen om een eed af te leggen, maar het principe was eenduidig, namelijk de vrees voor een magische oppermacht.⁹⁰ Omdat de eedmethoden van de Chinezen lange tijd voor de koloniale autoriteiten onduidelijk waren, werden zij genegeerd. De aandacht werd daar pas op gevestigd nadat het handelsrecht ook op de Chinese inwoners van Java van toepassing werd verklaard. De rechter van de Raad van Justitie in Batavia verzocht via de resident van Batavia de Kong Tong-officieren in 1857 om opheldering over de volgende vragen: was het volgens de Chinese adat mogelijk om het onthalzen van een haan te vermijden? Onthalsden de Chinezen in Batavia ook een haan in de Kwan Iem-tempel, net als dat in China gebruikelijk was bij een eedaflegging? De resident wilde daarnaast ook weten hoe een persoon werd gedwongen een eed af te leggen volgens de Chinese adat, als hij het besluit van het gerechtshof niet wilde opvolgen.⁹¹

In antwoord op deze vragen legden de officieren uit dat een eedaflegging niet officieel wettig was in China, maar een eeuwenoude burgerlijke traditie om conflicten op te lossen. Een eed kon probleemloos worden gezworen zonder een haan de kop af te hakken. Er waren geen bepaalde ceremoniën aan de eed verbonden en de wijze van het zweren in China was gevarieerd. Meestal was er sprake van het aanroepen van een hogere macht, het breken van een pijl, het kapot gooien van een kom, het zweren bij een godheid of ook wel het afhakken van de kop van een haan. In ieder geval mocht geen van de beide betrokken partijen gedwongen worden om mee te doen. Het onthalzen van een haan en het aanroepen van het Opperwezen kwamen het meest voor. De toepassing was wellicht afhankelijk van de woonsituatie van de betrokkenen. Omdat China niet overal dichtbevolkt was, werd slechts een eed afgelegd in een nabije tempel als beide partijen in de buurt daarvan woonden. Als er geen nabijgelegen tempel was, werd er ter plaatse gezworen met het onthalzen van een haan. Indien één van de partijen de eedaflegging weigerde te voltrekken, was dit een teken dat hij schuldig was of dat hij een slecht hart bezat. Echter, de eed kon slechts worden afgenomen als de betrokkenen daartoe bereid waren en de machthebbers in China dwongen niemand tot een gerechtelijke eed.⁹² Heel anders was de toestand in Batavia. Wanneer de rechter in Batavia iemand een eed opdroeg, dan moest hij daaraan voldoen; als hij de eed weigerde, dan was het volgens de rechter zeker dat die persoon een slecht geweten had en zijn schuld zou moeten erkennen.⁹³

4.7 Conclusie

Ondanks het strenge beleid van de koloniale regering gericht op beperking van de Chinese immigratie, stroomden de sinkehs vanaf het midden van de negentiende eeuw

⁹⁰ Xia Zhiqian (夏之乾), *Shen pan* (《神判》) [Oordelen door het goddelijk wezen], Shanghai: Sanlian shudian, 1990; J.J.M. de Groot, *Eenige aantekeningen omtrent Chineesche gerechtelijke eeden in Nederlandsche kolonien. Een poging tot oplossing van de vraag, welke eed aldaar den Chineezzen voor de rechtbanken behoort te worden afgenomen*, Batavia: Bruining, 1883, 1-18; Paul R. Katz, *Divine justice: Religion and the development of Chinese legal culture*, London [etc.]: Routledge, 2009, 47-81.

⁹¹ J.H.W.B. Visser, *Eenige opmerkingen over eeden in den N.I. Archipel*, Leiden: Van Doesburgh, 1893, 42-47. In dit werk blijkt dat de opdrachtgever niet tevreden was met de dubbelzinnige antwoorden van de Kong Tong-officieren.

⁹² Kong Tong-notulen 21016, 12 juni 1857, 78-80.

⁹³ T.H. der Kinderen, 'Vraagpunten, mededeelingen en bemerkingen van verschillenden aard, betreffende Nederlandsch-Indisch Regt' in: *Het regt in Nederlandsch-Indië*, no. 15, 1858, 169-171.

in toenemend aantal naar Batavia. Hierbij speelde het wijd verbreide sociale netwerk van de Chinese gemeenschap een belangrijke rol. Vaak door armoede gedwongen scheepten vele Chinezen zich in op de Chinese jonken, zochten nieuwe kansen overzee en droomden van welvaart en rijkdom. De overkomst van Chinese goederen, handelaren en arbeidskrachten was niet alleen gunstig voor de economische toestand van de Chinese gemeenschap in Batavia, maar versterkte ook de culturele en sociale betrekkingen met het moederland. Zowel de elite als de doorsnee Chinese bevolking vond dit een gunstige manier om haar Chinese identiteit te behouden. De Chinese officieren namen daarom een coöperatieve houding aan ten aanzien van Chinese immigranten.

Het koloniale bestuur toonde voortdurend een ambivalente houding jegens de Chinese nieuwkomers en de gevestigde Chinese gemeenschap. Aan de ene kant had zij de Chinezen hard nodig als tussenhandelaren en arbeidskrachten voor de uitbreiding van de koloniale belangen. Aan de andere kant trachtte zij niet alleen het aantal Chinese nieuwkomers terug te dringen, maar ook de vrijheid van woning en beweging van alle Chinezen op Java in te perken door het invoeren van het passen- en wijkenstelsel. Tenslotte verklaarde de regering ook het handelsrecht van de Europeanen toepasbaar op de Chinezen om zo hun handel onder strenge controle te plaatsen.

Desondanks benutten de Chinese stedelingen het economische klimaat van Batavia. Zij dreven handel met de Nederlanders en de inheemse bevolking, maar ook binnen de Chinese gemeenschap. Zij gaven elkaar financiële steun door middel van het bundelen van kapitaal of door het verlenen van krediet. Bekwame vaklieden vonden werkgelegenheid bij Chinese ondernemers of werkten zelfstandig in hun eigen zaak. De koloniale regering bood de personen die een aanzienlijk kapitaal hadden opgebouwd de kans om hun zaken in het pachtwezen te realiseren of particuliere landerijen aan te schaffen, te verhuren of door te verkopen. Het gevolg daarvan was dat de polarisatie tussen de rijke en de arme Chinezen alsook tussen de gevestigde Chinezen en de nieuwkomers werd bevorderd. Allerlei conflicten en geschillen bleken ook onvermijdelijk te zijn in de kredietverlening en de handel. Om de conflicten te bemiddelen of op te lossen handhaafden de Kong Tong-officieren dezelfde handelswetten en gebruiken als die in China. Bovendien adviseerden zij het koloniale bestuur bij economische geschillen tussen Chinezen. Zij trachtten met behulp van hun gezag en bevoegdheden een welvarende samenleving met Chinese inslag te behouden. Ondanks verregaande beperkingen ten aanzien van bewegingsvrijheid en andere discriminatoire maatregelen, wisten de Chinezen voor de talloze problemen een oplossing te vinden en een economisch gunstige middenstandpositie te verwerven in de koloniale samenleving.

Hoofdstuk 5: Huwelijk, echtscheiding en familieconflicten

5.1 Trouwen en scheiden onder het gezag van de Chinese officieren

Het huwelijk vormt op microniveau een belangrijk onderdeel van de individuele levenservaring, terwijl op macroniveau de weg wordt ingeslagen naar de samenstelling van een gezin, dat de primaire sociale structuur van de samenleving opbouwt. Het is een samenlevingsvorm die als wettelijk en maatschappelijk fundament van de seksuele relaties en familiebanden wordt geaccepteerd. Volgens de definitie van Maurice Freedman wordt een huwelijk enerzijds sociaal erkend door leden van de gemeenschap waartoe het paar behoort die de verandering van status van het paar moeten goedkeuren, en anderzijds door de bekrachtiging die de overheid aan de verbintenis geeft door middel van een wettige bevestiging.¹

Bij de Chinezen van Batavia werden de officiële sancties van huwelijken verleend door de Chinese officieren en later door de Kong Koan, die als semi-overheidsinstelling functioneerde. Al in 1717 bepaalde de Hoge Regering in de voorschriften betreffende huwelijken en echtscheidingen onder Chinezen te Batavia ‘dat geene Chinese mans personen off vrouwen, ’t sy weduwen, dogters off verlatene vrouwen, voortaan sullen mogen huwelycken of trouwen als met voorkennis en permissie van de Chinese officieren.’² Sindsdien wendden de Chinese inwoners zich tot hun eigen ‘hoofden’ wanneer zij hun huwelijken wilden registreren, huwelijken wilden ontbinden of wanneer zij in conflict kwamen met hun huwelijkspartners of hun familieleden.³ Hoewel de officiële formaliteiten rondom de voltrekking van het huwelijk in Batavia destijds anders waren dan die in China, was de praktijk van een Chinese trouwplechtigheid in Batavia gebaseerd op enkele eeuwenoude elementen: een huwelijk was namelijk geen zaak tussen de betrokken individuen maar tussen de betrokken families; een huwelijk was in wezen een overeenkomst en het paar werd gekoppeld door een bemiddelaar. De huwelijksnorm was geschoeid op monogamie, hoewel het bezit van één of meer bijvrouwen in de sociale werkelijkheid werd toegestaan.⁴

Een aantal vragen doet zich voor: hoe kwamen de wettige huwelijken tot stand tussen de Chinezen die in de stedelijke koloniale samenleving van Batavia woonden? Hoe vaak kwamen echtscheidingen voor onder de Chinezen in Batavia? Wat waren de oorzaken van de echtscheidingen? In welke rechtspositie verkeerde de Chinese vrouw in het gezin? In hoeverre moesten en mochten de Chinese officieren zich met familieconflicten bemoeien en wat waren hun standpunten ten opzichte van de invloed van de koloniale wetgeving op het Chinese familierecht? Deze vragen zijn mede te beantwoorden aan de hand van het Kong Koan-archief.

¹ Maurice Freedman, *Chinese Family and Marriage in Singapore*, London: Her Majesty's Stationery Office, 1957, 100.

² Van der Chijs, ‘Voorschriften nopens huwelijken en echtscheidingen onder Chinezen te Batavia’, *Plakaatboek*, deel IV, 93-95.

³ Zie ook noot 81 in hoofdstuk 2.

⁴ Moerman, *In en om de Chineesche kamp*, 102.

5.2 *Het Chinese huwelijk in Batavia*

In hun onderzoek in Noord-Taiwan en Zuid-China in de periode 1845-1945 onderscheiden Arthur P. Wolf en Chieh-Shan Huang drie typen huwelijken, namelijk 'major marriage', 'minor marriage' en 'uxorilocal marriage'.⁵ 'Major marriage' is een patrilokaal (bij de familie van de man inwonend) huwelijk tussen een volwassen jonge man en een volwassen jonge vrouw; dit was de meest voorkomende vorm van een huwelijk. 'Minor marriage' houdt in de overplaatsing van een jong meisje (jonger dan tien jaar) van haar familie naar haar toekomstige schoonfamilie, waar zij zal worden grootgebracht als dochter, maar dan met een lagere status. Zij zal worden gedwongen met haar 'adoptiebroer' te trouwen voordat zij twintig jaar wordt. 'Uxorilocal marriage' duidt een vorm van huwelijk aan waarbij de man in de familie van zijn vrouw zal intrekken wanneer de toekomstige schoonouders geen zoon bezitten, maar mankracht nodig hebben en tevens voor een nakomeling willen zorgen om hun familielijn voort te zetten. Zo'n huwelijk kwam af en toe in Noord-Taiwan en Zuid-China voor.

De huwelijken tussen de Chinezen in Batavia bestonden grotendeels uit 'major marriages'. Uit mijn onderzoek van het Kong Koan-archief blijkt dat 'minor marriages' niet voorkwamen onder de Chinezen in Batavia, maar dat 'uxorilocal marriages' wel werden aangetroffen. Aan de hand van de trouwaktes van de Kong Koan is niet te achterhalen of het paar na het huwelijk bij de familie van de bruidegom of van de bruid ging wonen. Er valt dus niet uit op te maken hoeveel huwelijken uxorilokaal waren. Maar als het paar later met een huwelijksconflict bij de Kong Tong verscheen en een uxorilokaal huwelijk had, dan werd dit altijd in de notulen genoteerd door de Kong Koan-officieren. In de periode 1843-1865 waren er acht echtparen met een uxorilokaal huwelijk die hun klacht bij de Kong Tong indienden naar aanleiding van een echtelijk conflict.

Met de overgebleven collectie van het Kong Koan-archief is vast te stellen dat in de ambtsperiode van majoor Tan Eng Goan (1843-1865) 4.104 duplicaten van huwelijksaktes werden gepasseerd tussen Chinezen in Batavia. Het gaat hier niet om een volledige verzameling, want de duplicaten van 1860 ontbreken volledig en slechts 32 en 58 stuks zijn respectievelijk van 1859 en 1861 overgebleven. Bovendien zijn er enkele bladzijden van 1853 en 1864 beschadigd en onleesbaar geworden. Daarom konden deze niet worden toegevoegd aan tabel 19.

De huwelijksituatie van de Chinezen in Batavia kan aan de hand van de trouwaktes en de Kong Tong-notulen geanalyseerd worden.⁶ Zoals al eerder in hoofdstuk 1 is uitgelegd, worden ook de leeftijden volgens de traditionele Chinese telling als sui aangegeven. Alle huwelijken die door de Kong Koan tot de registratie werden toegelaten, werden voltrokken tussen Chinese inwoners in Batavia, dat wil zeggen dat zowel de bruid als de bruidegom van Chinese komaf waren of een Chinese *xing* (姓, familienaam) hadden.

Zoals eerder vermeld was een huwelijk voor de Chinezen vanouds een familieaangelegenheid, dat wil zeggen dat de meeste personen volgens de eeuwenoude Chinese traditie het huwelijk louter als een familiezaak beschouwden en niet als een wetsverplichting van de Nederlandse kolonie. Hoeveel huwelijken buiten de officiële registratie om gesloten werden is onmogelijk te achterhalen. De officieren

⁵ Arthur P. Wolf and Chieh-Shan Huang, *Marriage and Adoption in China, 1845-1945*, Stanford: Stanford University Press, 1980, 70-107.

⁶ Trouwakte 51310-51326.

waren niet principieel gekant tegen het huwelijk zoals dat tussen Chinezen op de traditionele wijze werd gesloten⁷, maar de ongeregistreerde huwelijken die af en toe in de Kong Tong-notulen ter sprake komen in verband met echtelijke conflicten worden in de hier volgende analyse niet meegerekend.

5.2.1 Statistieken

Met uitzondering van het jaar 1846, werden tussen 1843 en 1853 jaarlijks meer dan 200 huwelijken tussen Chinese bruiden en bruidegoms bij de Kong Koan gesloten. Vanaf 1854 daalde het aantal geregistreerde huwelijken echter drastisch naar minder dan 180 per jaar (tabel 19). De reden daarvan is waarschijnlijk de strengere toelating van Chinese immigranten in de periode 1837-1852.⁸ Het aantal geregistreerde huwelijken steeg weer licht na 1865. *Het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië* werd vanaf 1855 voor de Chinezen van toepassing verklaard, met uitzondering van het familie- en erfrecht.⁹ Daarom is er zowel in de Kong Tong-notulen als in de administratie van de huwelijken van de Chinezen geen verwijzing te vinden naar deze wetsverandering met betrekking tot het familierecht voor Chinezen.

A. Aantal en leeftijd

Uit de huwelijksaktes blijkt dat de Chinese bruidegom in de meeste gevallen ouder was dan zijn bruid. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen bruidegoms en bruiden was tussen de zeven en negen jaar. Bovendien was het leeftijdsverschil tussen alle bruidegoms veel groter dan dat tussen de bruiden. De leeftijdsstructuur (tabel 20) die het aantal huwelijken en leeftijden in 1848 weergeeft, toont een typerend beeld van de hele periode van 1843 tot 1865. In 1848 waren er slechts zeven bruiden ouder dan de bruidegoms, 14 paren waren van dezelfde leeftijd en in alle andere gevallen waren de bruidegoms ouder. Het grootste verschil treedt op bij het paar Tee Tsian (戴澂) en Han Hing Nio (韩杏娘): de bruidegom was 68 sui en zijn bruid 28 sui. Hoewel de leeftijden van bruidegoms varieerden van 16 tot 68 sui en van bruiden 14 tot 44, registreerde één derde van de mannen hun huwelijk tussen 20 en 25 sui en twee derde van de vrouwen tussen 16 en 20.

Hoewel de wettige huwbare minimumleeftijd volgens de Chinese huwelijkswet voor de bruidegom 16 en voor de bruid 15 was,¹⁰ werd ook het zogenaamde *youhun* (幼婚), 'jeugdhuwelijk', bij de Kong Koan voltrokken. Dat was het toekomstige huwelijk van een minderjarig paar dat bij de Kong Koan door hun ouders officieel werd vastgelegd. Zo waren op 14 augustus 1850 Lauw A Sie (刘亚四)¹¹ en Tan Tieng Ngo (陈丁五) getuigen bij twee huwelijken van hun zonen en dochters: de 13-jarige Lauw Hay Long (刘海郎) met de 11-jarige Tan Dji Moij (陈二妹) en de 11-jarige Lauw Kheng Long (刘康郎) met de 9-jarige Tan Sam Nio (陈三娘). Aan alle officiële formaliteiten was voldaan, maar de data van de huwelijksplechtigheid in de familiekring van deze twee jonge paren waren nog niet

⁷ Kong Tong-notulen 21016, 28 januari 1864, 1054.

⁸ Zie noot 114 in hoofdstuk 2.

⁹ De toepasselijke verklaring was in de eerste plaats bedoeld om de Nederlandse handel meer rechtszekerheid te geven. Zie Staatsblad van Nederlandsch-Indië 1855, no. 79.

¹⁰ Kong Tong-notulen 21010, 1 januari 1849, 1.

¹¹ Lauw A Sie was een landeigenaar en belastingpachter van het slachten van rundvee en buffels in 1855 en 1856.

uitgekozen.¹² Soms erkenden de Kong Koan-officiëren ook een huwelijk waarvan man en vrouw al eerder volgens de traditionele wijze waren getrouwd door het huwelijk alsnog te registreren en een trouwakte te verlenen. In dat geval noteerden de officieren het huwelijk als *jiuhun* (旧婚), ‘oud huwelijk’, op de trouwakte.

Tabel 19: Overzicht van het aantal huwelijken en de leeftijden (sui) van de bruidsparen, 1843-1860

Jaar	Leeftijd bruidegom			Leeftijd bruid			Aantal gemelde gevallen van hertrouwen		Aantal huwelijken
	min.	max.	gemiddeld	min.	max.	gemiddeld	man	vrouw	
1843	16	55	30	14	41	20		12	232
1844	16	58	28	14	40	19		5	246
1845	17	55	28	14	39	19		7	216
1846	17	48	27	14	33	19		7	198
1847	16	50	28	14	34	19		7	224
1848	16	68	29	14	44	29		9	264
1849	17	61	28	15	48	20	1	4	245
1850	11	60	26	9	43	19		4	223
1851	17	61	27	13	58	20		7	227
1852	16	54	28	14	48	20		3	230
1853*	17	61	27	15	41	19		6	225
1854	19	68	26	15	44	20	3	2	179
1855	16	73	27	15	44	20		4	183
1856	17	53	27	14	49	20			177
1857	16	66	28	15	45	20		4	176
1858	16	67	27	14	32	19	2	2	178
1859	Data onvolledig								
1860									
1861									
1862	17	57	26	14	48	20	1	3	146
1863	17	46	26	15	35	20		2	136
1864*	16	56	27	15	36	20	2	2	157
1865	17	60	26	15	30	20		1	152
Totaal							9	91	4.014

*Enkele bladzijden van 1853 en 1864 zijn beschadigd en onleesbaar.

Bij vergelijking van het totaal aantal huwelijken en de leeftijden van de Chinese bruidsparen in Batavia aan het einde van de achttiende eeuw vergelijken met die van de periode 1843-1865, komen twee grote verschillen naar voren.¹³ Het eerste verschil is dat het aantal van de bij de Kong Koan geregistreerde huwelijken van gemiddeld honderd per jaar naar twee honderd is toegenomen. Het tweede verschil is dat de gemiddelde leeftijd van de bruidegoms van 31 sui in de periode 1776-1791 naar 27 sui is gedaald in de periode van 1843-1865. Eén gegeven dat in de loop der tijd niet is veranderd is de gemiddelde leeftijd van de bruiden die stabiel blijft tussen 19 en 20 sui.¹⁴

¹² Trouwakte 51318, 17 en 18.

¹³ Informatie over de huwelijken in de achttiende eeuw vindt men in Blussé and Wu, *The Chinese Community of Batavia*, 285-297 en 323-342.

¹⁴ Gegevens uit de database zijn gebaseerd op Trouwakte 51102-51104 en Trouwakte 51106-51108.

Het verdubbelde aantal huwelijksregistraties heeft te maken met het feit dat het percentage van de in Batavia geboren Chinezen behoorlijk steeg. Een aanwijzing daarvoor is dat het percentage van de ouders dat als getuige optrad in de huwelijken van hun kinderen van 22 procent in de late achttiende eeuw toenam tot 56 procent in het midden van de negentiende eeuw.¹⁵ Dit heeft vermoedelijk ook te maken met de beperkingen die golden voor de immigratie van Chinezen in deze tijd. Ook verkeerden de in Batavia geboren bruidegoms relatief in een betere economische situatie, zodat zij de vrij hoge kosten voor de huwelijksregistratie bij de Kong Koan¹⁶ en de huwelijksplechtigheden gemakkelijker konden betalen dan de recent aangekomen immigranten. De in Batavia geboren Chinezen voegden zich ook soepeler naar de koloniale regelingen. Opvallend is het verschil in leeftijd bij de huwelijksregistratie van deze twee groepen: 44,7 procent van de bruidegoms die in 1848 werden geregistreerd was tussen zestien en vijfentwintig sui, terwijl bijna de helft (46,6 procent) van de bruidegoms in de late achttiende eeuw tussen 26 en 35 sui was. De situatie van bruiden veranderde in de loop van de achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw heel weinig omdat er toen nog geen vrouwelijke immigranten uit China waren.

B. Geboorteplaats

Een belangrijke verandering was dat vanaf 1854 de geboorteplaats van de bruidegom af en toe werd bijgeschreven op de akte. Was de bruidegom in Batavia geboren, dan legde de wijkmeester een verklaring af om dat te bewijzen. Indien hij een nieuwe immigrant was, dan moest hij de officieren zijn verblijfsvergunning in Batavia laten zien bij de huwelijksregistratie. De officieren gaven in dit geval de gegevens van de verblijfsvergunning op, dat wil zeggen de datum van aankomst in Batavia, datum en nummer van de vergunning en eventueel de tussenverblijfplaats van deze persoon buiten China voordat hij in Batavia aankwam en de naam van het schip waarop hij was aangekomen. De geboorteplaats van de bruidegom werd tussen 1854 en 1863 niet altijd aangegeven op de akte. Pas vanaf 1864 werden de geboorteplaatsen van alle bruidegoms vermeld, met uitzondering van de zogenaamde bekende Chinezen zoals de Kong Koan-officieren of hun nakomelingen. Volgens de officieren moest in dit geval de bruidegom vanzelfsprekend in Batavia zijn geboren. Daarom was het onnodig en overbodig om de geboorteplaats te onderzoeken of in de huwelijksakte op te nemen.

Aangezien na 1864 de geboorteplaats van de bruidegom bekend is, kan de leeftijdsstructuur van de bruidegoms nader worden geanalyseerd. Uit de overgebleven 157 trouwaktes uit 1864 blijkt dat 116 bruidegoms in Batavia en 41 elders zijn geboren (tabel 21 en 22). De gemiddelde leeftijd van de in Batavia geboren bruidegoms was 24 sui en die van elders geboren bruidegoms 35 sui. Het leeftijdsverschil van de bruiden tussen deze twee groepen is te verwaarlozen: 19,3 sui versus 19,7 sui. Toen zij hun huwelijken in Batavia lieten registreren, bezaten deze geïmmigreerde Chinese mannen hun verblijfsvergunningen al gemiddeld 11,5 jaar, met uitschieters van vergunningen van enkele maanden tot een vergunning die 18 jaar

¹⁵ Meer over huwelijksgetuigen in paragraaf 5.2.2.

¹⁶ De huwelijksleges bij de Kong Koan vóór 1823 varieerde van twee tot veertig rijksdaalders. Na 1823 werden de kosten niet bijgehouden in de huwelijksregisters van de Kong Koan maar op *het Bewijs van aangifte*. Sinds 1855 werden arme Chinezen door de koloniale overheid vrijgesteld van de huwelijksbelasting. Zie P.H. Fromberg, *Verspreide geschriften, verzameld door Chung Hwa Hui, Chineesche vereeniging in Nederland*, Leiden: Leidsche uitgeversmaatschappij, 1926, 255.

eerder was verleend.

De vermelding van de geboorteplaats werd veroorzaakt door de veranderingen in het koloniale beleid ten opzichte van de toelating van de Chinese migranten in de eerste helft van de negentiende eeuw. Binnen de Chinese gemeenschap werd onderscheid gemaakt naar de levensstijl en sociale en economische omstandigheden tussen de *peranakan*-Chinees (uit een familie die al enige generaties in Batavia of elders in Nederlands-Indië gevestigd was) en de *totok*-Chinees (of *sinkeh*, nieuwe migrant uit China). Het kwam ook voor dat een *sinkeh* al eerder buiten Nederlands-Indië getrouwd was en dat hij nu in Batavia een nieuw gezin wilde stichten.

In tegenstelling tot de vermelding van de geboorteplaats van de bruidegom, is er in de trouwaktes geen enkele aanwijzing van de geboorteplaats van de bruid te vinden. De reden hiervan is dat de Chinese vrouw die in Batavia ging trouwen vrijwel vanzelfsprekend in Nederlands-Indië geboren was. Voor de Opiumoorlog (1839-1842) was het vrouwen immers verboden om China te verlaten¹⁷, hoewel zich soms enkele vrouwelijke ‘verstekelingen’ onder de aangekomen migranten bevonden. Daarom bestond voor 1840 de Chinese immigratie vrijwel volledig uit mannen. In het beginstadium van de Chinese migratie naar de Indonesische archipel trouwden Chinese mannen doorgaans met inheemse vrouwen, vooral vrijgemaakte slavinnen. Balinese vrouwen hadden de voorkeur omdat zij gezien hun religieuze achtergrond geen bezwaren hadden tegen het eten van varkensvlees. Dochters van een Chinese vader en een inheemse moeder droegen de familienaam van de vader en werden derhalve als Chinees beschouwd.¹⁸ Door de eenzijdige migratiestroom was er een chronisch tekort aan Chinese vrouwen op de huwelijksmarkt in Zuidoost-Azië. In Batavia werd dit vaak opgelost door Javaanse of van elders uit Nederlands-Indië aangevoerde vrouwen te laten integreren in de Chinese gemeenschap door middel van adoptie door een Chinees gezin. Als de adoptie dochter eenmaal de familienaam van het adoptiegezin droeg, kon zij worden toegelaten tot een Chinees huwelijk. Opmerkelijk is dat er zelden een huwelijk was tussen een Chinese vrouw en een man van een andere bevolkingsgroep. Dit was natuurlijk gunstig voor de bevolkingsgroei van de Chinese gemeenschap in Batavia.

C. Woonplaats

De woonplaats van zowel de bruidegoms als de bruiden in Batavia werd pas na 1873 in de trouwaktes vermeld. Daarvoor weten wij slechts waar de bruidegom woonde. Het vermelde woonadres bestond alleen uit de naam van de straat of de wijk of een specifieke locatie binnen de wijk waarin de bruidegom woonde. De Chinezen in Batavia moesten bij elkaar wonen in de zogenaamde ‘Chinese kampen’ die door de koloniale overheid werden aangewezen en in verschillende districten van Batavia verspreid waren.¹⁹ In de periode 1772-1791 worden er 108 straat- of wijknamen in de trouwaktes aangetroffen. De vier meest voorkomende namen daarvan zijn Tongkangan, Patekoan, Pasar Ayam en Blandongan.²⁰ Naarmate de Chinese bevolking in de loop der tijd groeide en Batavia zich uitbreidde, nam het aantal van de door Chinezen bewoonde straten of wijken ook toe. In de periode 1843-1865 komen

¹⁷ Tot ongeveer 1914 konden mannen niet samen met hun vrouwen immigreren. Zie Purcell, *The Chinese in Southeast Asia*, 85.

¹⁸ Moerman, *In en om de Chineesche kamp*, 27.

¹⁹ De Haan, *Oud Batavia*, 496.

²⁰ Blussé en Wu, *The Chinese Community of Batavia*, 297-304.

er 467 verschillende namen voor in de 4014 trouwaktes. Het blijkt dat de meeste bruidegoms in vier straten of wijken woonden, respectievelijk Pintoe Ketjil (291), Senen (158), Pintoe Besar (145) en Pasar Senen Lama (144).

Illustratie 18: Peranakan-Chinese vrouw te Batavia, ca. 1870
Bron: KITLV-collectie, 30532.

Tabel 20: Aantal en leeftijden (sui) van bruidsparen in 1848 (leeftijd: A=bruid, B=bruidegom)

[illegible]

Tabel 21: Aantal en leeftijden (sui) van bruidsparen met in Batavia geboren bruidegom in 1864 (leeftijd: A=bruid, B=bruidegom)

A \ B	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	40	41	43	44	46	48	50	56	Totaal bruiden
15				1				1		1																						4
16		1	2	3	6		2					1				1			1													19
17	1	1	2	1		1			2	1		1	1	1	1			1														12
18			4	2	3	2	2		2		1	1				1				1												19
19			1	1	4	1	3	2	1		3	2			1					1												21
20			1	1	2	6	1			1			1																			12
21					1	1		1	1						2			1														7
22					2		3	1			1				1																	8
23					1					1		1									1											4
24										2																						2
25										1	1													1					1			4
26																																0
27									1																							1
28																																0
29																																0
30																																0
31																															1	1
32																					1											1
33																																0
34																																0
35																																0
36																							1									1
Totaal bruidegoms	1	2	10	9	18	12	11	5	7	7	7	6	2	1	5	2	0	2	1	3	1	0	1	0	1	0	0	0	1	1	0	116

Tabel 22: Aantal en leeftijden (sui) van bruidsparen met elders geboren bruidegom in 1864 (leeftijd: A=bruid, B=bruidegom)

A \ B	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	40	41	43	44	46	48	50	56	Totaal bruiden
15																			1	1	1			1								3
16											1				1			1						1								4
17																		1														1
18																		1				2										3
19																		2	1	1								1			1	6
20																	1	1		1	1	1	1					1			6	
21															1		1	1		1	1	1	1			1					4	
22																																0
23																		1														4
24										1			1			1								1					1			4
25															1					1												4
26												1		1											1				1			2
27														1						1												1
28																																0
29																											1					1
30																																0
31																																0
32																																0
33																																0
34																																0
35																																0
36																																0
Totaal bruidegoms	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	2	3	1	1	6	3	5	2	4	2	2	1	1	1	1	1	0	1	41

5.2.2 Huwelijksgetuigen

Voor het registreren van ieder huwelijk waren twee getuigen vereist, één voor de bruidegom en één voor de bruid, die familieverwantschap met het bruidspaar moesten hebben. De getuigen waren vaak de personen met het meeste aanzien uit de familiekring. De mannelijke getuigen waren familieleden volgens de patrilineaire lijn, daarom droegen zij dezelfde familienamen als het echtpaar. De meeste getuigen, circa 70 procent, waren mannelijke familieleden die ouder waren dan het bruidspaar. De overige 30 procent van de getuigen bestond uit vrouwen: grootmoeder, moeder, de bruid zelf en slechts in één geval de tante van de bruid (tabel 23 en 24).

Voor de bruidegoms waren de ooms de meest voorkomende getuigen (32 procent) en voor de bruiden hun ouders (meer dan 45 procent). Het gemiddelde percentage van ouders als getuigen lag op 28 procent bij de bruidegoms. Geen enkele sinkeh-bruidegom, de recent gearriveerde immigrant, had zijn vader of moeder als huwelijksgetuige, terwijl het percentage van ouders als getuige bij de in Batavia geboren bruidegom op 35 procent lag, voor zover dit is na te gaan in de periode van 1864 tot 1865, toen de geboorteplaats van de bruidegom in de akte was vermeld.

In tabel 23 en 24 worden oudooms, ooms en neven beknopt onder drie categorieën samengebracht. Maar juist deze drie categorieën familieverwanten tonen de gecompliceerde en genuanceerde Chinese familierelaties. Onder het woord ‘oudoom’ wordt in het kader van de huwelijksaktes verstaan een mannelijk familielid van vaderszijde, uitgezonderd de grootvader, die twee generaties ouder dan de betrokken persoon was. Er komen de volgende termen voor: *shuzu* (叔祖), *congshuzu* (从叔祖), *tangshuzu* (堂叔祖), *zongshuzu* (宗叔祖), *zushuzu* (族叔祖), *baoshuzu* (胞叔祖), *fangshuzu* (房叔祖) en *cong tangshuzu* (从堂叔祖). Deze benamingen van de verwantschap verwijzen naar de broer of neef van grootvader of een persoon van dezelfde afstamming en van dezelfde generatie als iemands grootvader. Voor het woord ‘oom’ zijn er zelfs 16 mogelijkheden te onderscheiden in de aktes: *bo* (伯) en *shu* (叔), *baobo* en *baoshu* (胞伯、胞叔), *tangbo* en *tangshu* (堂伯、堂叔), *zongbo* en *zongshu* (宗伯、宗叔), *zubo* en *zushu* (族伯、族叔), *congbo* en *congshu* (从伯、从叔), *fangbo* en *fangshu* (房伯、房叔) en *zongtangbo* en *zongtangshu* (宗堂伯、宗堂叔). De oom die ouder is dan de vader van de bruidegom wordt *bo* en die jonger is wordt *shu* genoemd. *Bo* en *shu* zijn niet alleen broers of neven van de vader van de betrokkene maar deze kunnen ook een mannelijk familielid van vaders generatie zijn met dezelfde voorvader binnen vijf generaties, zolang hij maar dezelfde familienaam van de betrokken persoon draagt. Een dergelijke familieverwantschap is ook terug te vinden bij de aanroep neef: *tangxiong* (堂兄), *zongxiong* (宗兄), *zuxiong* (族兄), *cong xiong* (从兄), *fangxiong* (房兄) en *cong tangxiong* (从堂兄). Dit zijn oudere neven uit dezelfde generatie in de patrilineaire lijn. Een neef kan dezelfde grootvader als de betrokkene hebben maar hij kan ook iemand met dezelfde voorouders zijn, tot vijf generaties verder binnen dezelfde afstamming.

Tabel 23: Getuige van de bruidegom, 1843-1865

Jaar	Groot-vader	Groot-moeder	Oudoom	Vader	Moeder	Oom	Broer	Neef	Zelf	Overige	Totaal
1843	0	0	6	52	1	78	22	54	19	0	232
1844	1	0	11	64	1	81	25	53	10	0	246
1845	4	1	8	53	3	56	25	54	12	0	216
1846	1	0	4	60	2	64	8	52	7	0	198
1847	0	0	7	53	1	74	23	58	8	0	224
1848	1	0	13	45	4	92	23	68	18	0	264
1849	0	0	7	63	3	83	30	53	6	0	245
1850	1	0	2	72	0	64	27	48	9	0	223
1851	0	0	3	61	0	81	28	47	7	0	227
1852	0	0	5	54	2	92	23	49	5	0	230
1853	2	0	8	63	1	70	32	36	13	0	225
1854	1	0	4	63	4	53	25	25	4	0	179
1855	0	0	6	54	2	47	32	35	7	0	183
1856	1	0	5	53	2	57	23	35	1	0	177
1857	0	0	4	45	5	57	19	42	4	0	176
1558	0	0	3	52	2	51	22	45	3	0	178
1862	1	0	1	59	0	42	14	25	4	0	146
1863	0	0	1	42	0	44	20	25	2	1 stamgenoot, en 1 neef (zoon van broer)	136
1864	1	6	0	35	0	53	21	38	3	0	157
1865	2	0	2	59	1	45	19	23	1	0	152

Tabel 24: Getuige van de bruid, 1843-1865

Jaar	Groot-vader	Groot-moeder	Oudoom	Vader	Moeder	Oom	Broer	Neef	Zelf	Overige	Totaal
1843	0	0	11	88	3	57	39	21	13	0	232
1844	0	0	7	119	6	49	39	20	6	0	246
1845	2	0	6	100	1	50	25	25	7	0	216
1846	0	0	5	95	3	38	27	23	7	0	198
1847	1	0	6	112	1	42	34	21	7	0	224
1848	2	0	13	110	4	67	30	29	9	0	264
1849	2	0	10	110	3	61	22	30	7	0	245
1850	0	0	8	94	1	56	30	29	4	1 broer van adoptie-gezin	223
1851	0	1	4	92	5	58	31	29	7	0	227
1852	1	0	7	101	8	51	33	24	4	1 tante	230
1853	3	1	2	100	4	47	35	25	8	0	225
1854	0	0	3	71	5	52	27	17	4	0	179
1855	1	2	1	67	3	41	40	23	5	0	183
1856	0	0	8	76	5	36	33	19	0	0	177
1857	1	0	7	76	5	40	28	15	4	0	176
1558	0	0	2	82	4	40	26	22	2	0	178
1862	1	0	1	60	5	32	29	14	4	0	146
1863	2	1	1	64	8	31	13	14	2	0	136
1864	0	0	6	50	3	42	33	21	2	0	157
1865	2	0	5	77	4	26	24	12	2	0	152

Naast de bovengenoemde familieleden was er nog een gering aantal mensen dat in de periode 1843-1865 als huwelijksgetuige optrad, bijvoorbeeld een *guniang*, (姑娘, tante), een zus van de vader van de bruid.¹ In een ander geval getuigde de *baozhi* (胞侄, neef) van de bruidegom. Een *baozhi* is een zoon van een broer, iets dat bijna nooit voorkwam omdat hij tot een jongere generatie behoorde.² Een derde uitzondering betrof een geval waarbij niet precies bekend is welke familierelatie hij met de

¹ Trouwakte 51320, 165, 1 oktober 1852.

² Trouwakte 51325, 250, 29 mei 1863.

bruidegom had omdat alleen het woord *zongqin* (宗亲, verwant van dezelfde afstamming) werd gebruikt.³

Het familiesysteem van de Chinezen in Batavia was van patrilineaire aard, dat wil zeggen dat de afstamming verliep via de mannelijke lijn. Uit de hierboven vermelde ingewikkelde aanspreektitels blijkt wel dat de familierelaties van de Chinezen te Batavia, evenals in de zuidoostelijke kustprovincies van China waar de meeste Chinezen in Batavia vandaan kwamen, niet alleen bestonden uit de ‘kleine familie’ – personen met directe bloedverwantschap, maar ook uit de ‘grote familie’ ofwel de *lineage* – alle personen afstammend van dezelfde voorvader. Dit familie- en afstammingsverband is vooral zichtbaar in de traditionele Chinese cultuur die de overzeese Chinezen met zich meenamen uit hun vaderland. Zo ontstond een gemeenschap binnen de relatief gesloten Chinese samenleving in Batavia. Dergelijke familierelaties vormden een sociaal netwerk dat groepen mensen bij elkaar hield. Dankzij dit netwerk werden ook steeds meer immigranten uit China naar Batavia gehaald en daar opgevangen.

Een bijzondere categorie huwelijksgetuige was de betrokken persoon zelf: 3,6 procent van de bruidegoms en 2,6 procent van de bruiden trad in de periode 1843-1865 ook als getuige op. Waarom deze bruiden en bruidegoms voor zichzelf moesten getuigen in de bovengenoemde periode kan in algemene termen als volgt worden verklaard⁴:

- De bruid of de bruidegom trouwde voor de tweede of zoveelste keer. In dit meest voorkomende geval kan nader onderscheid worden gemaakt tussen mannen en vrouwen. Negentig procent van de echtparen getuigde voor zichzelf als de bruid hertrouwde, maar dit kwam slechts een enkele keer voor wanneer de bruidegom voor de tweede keer trouwde. Chinese vrouwen mochten volgens de traditie niet voor de tweede keer trouwen en dat gebeurde dan ook niet vaak. Bijgevolg kan gesteld worden dat het niet gebruikelijk was voor een Chinees om destijds in Batavia als getuige op te treden voor zijn of haar hertrouwende vrouwelijke familielid;
- De bruidegom was een nieuwe immigrant in Batavia of een wees die geen geschikte familie als getuige kon vinden. Dit is af te leiden uit de huwelijksakten waarop de geboorteplaatsen van de bruidegoms worden vermeld, vanaf 1860. Het was ook mogelijk dat de bruidegom geen juiste persoon had gevonden die als getuige kon of wilde optreden. Zo verklaarden een zekere Sia Bing Hong (余鸣凤)⁵ en Tho Liem Sen (涂林生)⁶ in hun huwelijksaktes dat zij geen familieleden in Batavia hadden kunnen vinden als getuigen die dezelfde achternamen droegen. En Kho Ting Kian (许登健) beweerde dat al zijn familieleden met dezelfde achternaam tot een lagere generatie behoorden, dus niet geschikt waren als getuige⁷;
- In het geval van een aantal zogenaamde *jiuhun*, het legaliseren van het in het verleden al voltrokken huwelijk, traden de bruidegoms of beide echtelieden

³ Trouwakte 51325, 313, 14 november 1863.

⁴ Een andere reden waarom de bruidegom zelf ook als getuige optrad was dat hij een van de Kong Koan-officiëren was. Maar dit kwam niet in de bovengenoemde periode voor. Zie Chen, ‘Chinese Marriages in Batavia’, 65.

⁵ Trouwakte 51318, 20 december 1850, 137.

⁶ Trouwakte 51320, 21 april 1852, 76.

⁷ Trouwakte 51318, 26 november 1850, 118.

voor zichzelf als getuige op.

Alle getuigen dienden hun handtekeningen in de huwelijksaktes te zetten. Er blijken drie soorten handtekeningen voor te komen:

- De geromaniseerde transcripties van de Chinese namen. Dit waren de handtekeningen van de Chinese officieren, ongeacht zittende of voormalige, effectieve of titulaire;
- Chinese karakters. Hiermee werd getekend door personen die de Chinese taal konden lezen en schrijven. Deze handtekeningen bestonden mogelijk uit iemands eigen naam of zijn handelsnaam, maar ook uit een gelukwens van de getuige, zoals *he* (和, harmonie), *he* (合, verbintenis), *fu* (福, geluk) en *qing* (庆, zegen of felicitatie);
- Een sober kruisje of cirkeltje. Dit werd door een analfabeet getekend. De meeste vrouwelijke getuigen ondertekenden op deze eenvoudige wijze omdat de Chinese vrouwen toentertijd amper konden lezen of schrijven.

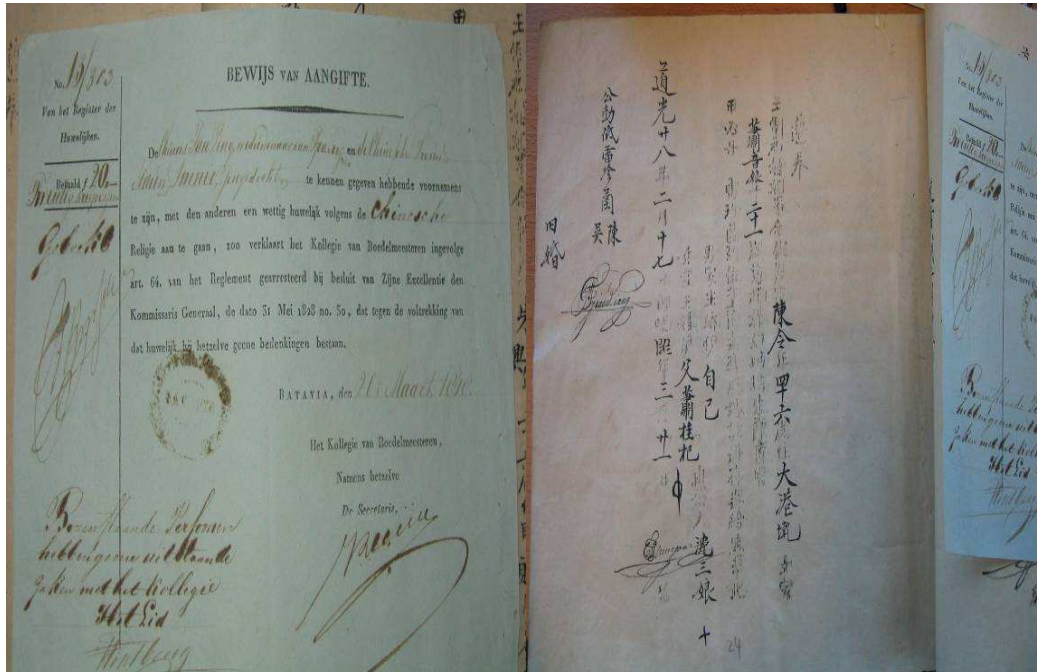
5.2.3 Tweede of meerdere huwelijken

Een Chinese man die in Nederlands-Indië woonde mocht officieel slechts één vrouw trouwen, maar naast deze wettige vrouw waren meerdere bijvrouwen toegestaan. Was een man reeds getrouwd en leefde zijn vrouw nog, dan mocht hij voor de wet geen tweede officieel huwelijk aangaan, maar wel zoveel bijvrouwen erbij nemen als hij onderhouden kon. Evenals in het oude China, trouwde een Chinese vrouw in Nederlands-Indië niet vaak officieel voor een tweede keer. Het hertrouwen van een vrouw werd in het algemeen als een schande gezien. In het geval zij wel hertrouwde, moest zij bij de Kong Koan verklaren hoe haar eerste huwelijk was geëindigd, door het overlijden van haar echtgenoot of door een echtscheiding. Indien zij een echtscheiding achter de rug had, moest zij verklaren wat de reden daarvan was geweest, de naam en het woonadres van haar voormalige echtgenoot opgeven alsmede de tijdsduur van het vorige huwelijk en eventueel de namen en de levensomstandigheden van de kinderen. Een dergelijke verklaring werd dan bijgeschreven in het huwelijksregister. Informatie over het vorige huwelijk van een man werd daarentegen zelden genoteerd.

In het totale aantal van 4.104 huwelijksregistraties in de periode 1843-1865 werd 91 keer het huwelijksverleden van de bruid vermeld tegenover negen keer dat van de bruidegom (tabel 19). Dat wil niet zeggen dat mannen minder vaak hertrouwden dan vrouwen, maar het tweede of verdere huwelijk van een man werd als 'normale' gebeurtenis beschouwd. Van een vrouw werd een andere moraal verwacht. Majoor Tan Eng Goan bijvoorbeeld registreerde vier keer een huwelijk bij de Kong Koan maar er is niets terug te vinden in het archief over hoe het met zijn voorgaande huwelijken was afgelopen. Een ander soortgelijk voorbeeld vinden wij terug bij het huwelijk tussen Tan Ling, de belastingpachter op opium in 1848, en Siau Im Nio (萧音娘). Het huwelijksregister van de Kong Koan toont een standaard formulier en er wordt verder geen andere bijzonderheid dan het woord 'jiuhun' vermeld.⁸ Daarentegen stond er op het *Bewijs van Aangifte* verleend door het *Kollegie van*

⁸ Trouwakte 51315, 21 maart 1848, 24.

Boedelmeesteren dat ‘de Chinees Tan Ling, weduwnaar van Tjoa Soeij Nio en de Chinesche vrouw Siau Im Nio, jongedochter, te kennen gegeven hebbende voornemens te zijn, met den anderen een wettig huwelijk volgens de Chinesche Religie aan te gaan [...]’.⁹

Illustratie 19: Duplicaat huwelijksakte en Bewijs van aangifte van Tan Ling en Siau Im Nio
Bron: Kong Koan-archief, Trouwakte 51315, 24 en 24B.

Zoals eerder vermeld waren de getuigen van beide partijen, indien een vrouw voor de tweede keer of meer trouwde, in de meeste gevallen niet hun ouders of andere familieleden maar de bruid en bruidegom zelf, want ouders mochten volgens het Chinese gewoonterecht slechts één keer als huwelijksgetuigen voor hun dochter optreden.¹⁰ Hoewel exogamie (gemengd huwelijk) in het algemeen werd afgekeurd door de officieren en niet bij de Kong Koan geregistreerd kon worden, werd een Chinese man met een inheemse vrouw of bijvrouw wel getolereerd. Maar een Chinese vrouw mocht niet met een man van een andere bevolkingsgroep omgaan of huwen, ongeacht of het een inheemse man of een Europeaan was. Laat staan dat zij met een *barbaar* (man van een andere bevolkingsgroep) vreemdging!

5.2.4 Dualisme

Hoewel het registreren van een wettig huwelijk tussen Chinezen aan de eis van de

⁹ Trouwakte 51315, 24 B. Doorgaans betaalde het echtpaar vijf gulden aan het *Kollegie van Boedelmeesteren*, maar deze rijke pachter Tan Ling betaalde 20 gulden. Van het originele *Bewijs van aangifte* betreffende het huwelijk van Chinezen tussen 1843 en 1865 komen wij slechts zeven exemplaren in het Kong Koan-archief tegen.

¹⁰ Kong Tong-notulen, 21007, 25 juni 1847, 295.

koloniale autoriteiten moest voldoen, waren de officieren ervan overtuigd dat zij een Chinees huwelijk ook volgens de traditionele wetten en gewoonten van China moesten sluiten. Op 30 maart 1855 schreef G.J.P. van de Poel, de resident van Pekalongan, een brief aan zijn collega in Batavia, A.H.W. baron de Kock, naar aanleiding van een meningsverschil tussen twee Chinezen in Pekalongan: de ene vermoedde dat een Chinese man en vrouw met dezelfde familienaam niet mochten trouwen en de andere was van mening dat deze regel alleen geldig was voor de bevolking in China maar niet voor Chinezen die daar buiten woonden. De resident van Batavia stuurde vervolgens deze brief door naar majoor Tan Eng Goan om zijn mening. Op 12 april discussieerden de Kong Koan-officiëren hierover tijdens de zitting en zij spraken hun voorkeur als volgt uit:

“Van oudsher mogen een man en vrouw met dezelfde familienaam niet trouwen. Deze wet kan al duizenden jaren worden gehandhaafd dankzij onze wijze voorouders die deze wet tot stand hebben gebracht. Sinds het Wanli-tijdperk (万历年间, 1572-1620) van de Ming-dynastie krijgen de Chinezen in Batavia hun eigen Kong Koan¹¹ en sindsdien konden wij huwelijken registreren. Tot op heden hebben wij nooit meegemaakt dat een man en vrouw met dezelfde familienaam in het huwelijk willen treden. Men zou kunnen zeggen dat wij ons niet aan deze regel hoeven te houden omdat wij in een ander land wonen. Maar het punt is dat wij ons niet aan de barbaarse wetten hebben onderworpen en daarom mogen een man en vrouw met dezelfde familienaam niet trouwen. Wij verzoeken de Resident onze mening te overwegen en een beslissing te nemen.”

De uitspraak van de officieren was gebaseerd op het strafrecht van *Da Qing lili* (art. 22, titel 6, het eerste boek)¹² waarin staat dat wanneer personen met dezelfde familienaam onderling trouwen, het paar en de getuigen ieder 60 stokslagen zullen krijgen en het huwelijk onwettig wordt verklaard. De man en vrouw moeten uit elkaar gaan en de huwelijksgeschenken worden verbeurd verklaard.¹³ Het is duidelijk dat de Kong Koan-officiëren hiermee wilden benadrukken dat zij hun Chinese identiteit niet hadden verloren en dat zij trouw waren gebleven aan de huwelijksethiek van hun vaderland. Eens een Chinees, altijd een Chinees, volgens de officieren.

5.3 Echtscheidingen en gezinsnormen

Het dualisme kwam niet alleen in de huwelijksregelingen tot uiting maar ook in echtscheidingszaken die de Kong Koan officieren behandelden. In de periode 1843-1865 kwamen er 499 echtscheidingszaken voor.¹⁴ In het *Compendium Haksteen* (1756) komen geen regels voor echtscheidingen tussen de Chinezen voor, maar wordt wel vermeld dat de enige echtscheidingsgrond overspel van de vrouw was. “Seedert

¹¹ Kong Tong-notulen 21014, 12 april 1855, 250-252. Hiermee verwezen de officieren eigenlijk naar de benoeming van Souw Bing Kong tot Kapitein der Chinezen in 1620, de voorloper van de Kong Koan.

¹² C.F.M. de Grijs vertaalde en annoteerde gedeeltelijk het Strafwetboek *Tai-tsing-loet-lee* (*Da Qing lili*) in 1863 in Amoy (Xiamen) uit het Chinees. Het manuscript van deze vertaling (BPL 1781, nr. 1-4) bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek Leiden. Zie Koos Kuiper, *Catalogue of Chinese and Sino-Western Manuscripts in the Central Library of Leiden University*, Leiden: Legatum Warnerianum in Leiden University Library, 2005, 91. De Engelse vertalingen zijn onder andere: George Thomas Staunton (translated), *Ta Tsing Leu Lee: Being the Fundamental Laws, and a Selection from the Supplementary Statutes, of the Penal Code of China*, London: [s.n.], 1810 en William C. Jones (translated), *The Great Qing Code*, Oxford: Clarendon Press, 1994.

¹³ Zhang, *Zhonghua liling jicheng*, 100.

¹⁴ De Kong Tong-notulen van 1843 zijn deels verloren gegaan en bestrijken alleen de laatste drie maanden.

2000 jaaren, werd nog in de wetboeken, nog by aengenomen gebruyken gevonden, dat egt scheyden plaats heeft, ten zy in cas van overspel, waer van men by haer natie zelden of nooyt iets hoord; overspel raakt alleen de man en buyten hem bemoeyd zig niemand daar mede. Een overspeelster verliest alles, wat zy ten huwelyk heeft gebragt en werd als nakend weggejaagt, zonder dat z'ooyt weder hertrouwen mag, maer de man wel." Bovendien vormden voortdurende mishandelingen geen reden voor een vrouw om een echtscheiding aan te vragen, zij moest 'stil zijn'.¹⁵ Dit kwam overeen met de traditionele Chinese wetten. De Confucianistische Chinese moraal waarin de familie een centrale positie innam vormde de grondslag van de wetten. Volgens deze Chinese wetten was de vrouw volkomen rechteloos; zij kon niet scheiden, maar wel kon zij worden verstoten door haar man. De zeven gronden voor de scheiding (七出之条) van het Confucianisme zijn: ongehoorzaamheid aan de schoonouders, losbandig gedrag, afgunst, geen zoons krijgen, babbelziek zijn, een ongeneeslijke ziekte hebben, dieverij.¹⁶ Een officiële echtscheiding was niet alleen onmogelijk in het oude China, het was voor de late negentiende eeuw ook in Nederland heel moeilijk te krijgen.¹⁷

De praktijk van de echtscheidingen in Batavia week af van deze eeuwenoude traditie. De aanvragers van de 499 echtscheidingszaken tussen 1843 en 1865 waren 387 vrouwen (78 procent) tegenover slechts 112 mannen (22 procent). Deze afwijking werd veroorzaakt door de andere levensomstandigheden van de Chinezen in Batavia dan in hun stamland. Hoewel zowel de officieren als de gemeenschap hun Chinese moraal wilden handhaven, werden zij beïnvloed door de koloniale wetten en andere sociale toestanden. Echtscheidingen kwamen namelijk vaker voor onder de inheemse bevolking en de 'vreemde oosterlingen'.¹⁸ Vooral de Chinese vrouw werd in zekere mate beïnvloed door haar moeder of grootmoeder, wanneer die van inheemse afkomst was. Ook door het eenzijdige migrantenpatroon ontstond er een mannenoverschot binnen de Chinese gemeenschap. Batavia telde er bijvoorbeeld in 1844 6.598 Chinese mannen en 5.539 vrouwen, 2.691 jongens en 2.379 meisjes.¹⁹ De huwelijksmarkt was gunstig voor de Chinese vrouwen. In sommige gevallen verzochten mannen aan de Kong Tong om hun echtgenotes te bestraffen wegens ernstige misdraging zoals overspel of weglopen, maar zij wilden hun huwelijken met dergelijke 'slechte' vrouwen toch niet ontbinden.

Om een echtscheidingsverzoek te beoordelen voerden de Chinese officieren in eerste instantie een zorgvuldig onderzoek uit. Daarbij verhoorden zij het paar en eventueel de andere betrokkenen of getuigen. Een eindbeslissing werd tijdens de Kong Tong-zitting gemaakt nadat de officieren hun opvattingen hadden uitgewisseld. In ongeveer driekwart van de bovengenoemde 499 gevallen werd een echtscheiding uitgesproken door de officieren; over één kwart van de gevallen adviseerden de officieren een verzoening tussen het paar en slechts een enkele keer bleef de zaak onbeslist en werd de uitspraak aan hogere autoriteiten overgelaten wanneer het een onderzoek betrof omtrent een klacht die bij deze instellingen was ingediend.

In de periode 1843-1865 onderzocht de Kong Tong 49 echtscheidingszaken (10 procent) en bracht advies uit op verzoek van de koloniale autoriteiten. De

¹⁵ Van der Chijs, *Plakaatboek*, Vol. VII, 482-483. Zie ook Gall, 'Bemoeienissen van de Hoge Regering', 50.

¹⁶ Moerman, *In en om de Chineesche kamp*, 105.

¹⁷ Kok, 'Sources for the historical demography', 46; Van Poppel, 'Family Breakdown', 49-72.

¹⁸ Ong, *Chineezers in Nederlandsch-Indië*, 52.

¹⁹ Bleeker, 'Bijdragen tot de statistiek', 8.

opdrachtgevers waren namelijk de resident of de *assistent-resident voor de politie* van Batavia, de resident van Krawang of Semarang, de politie van de stad en voorsteden of de *Toemenggoeng* (regent) van de Ommelanden. De echtscheidingszaken die als een aanklacht bij de resident of politie werden ingediend kunnen in twee categorieën worden verdeeld: *a.* het echtelijke conflict werd veroorzaakt door onenigheid, bijvoorbeeld een aanklager die ernstig werd mishandeld of met de dood bedreigd, diefstal of vreemdgaan met een inheemse man of een Europeaan; *b.* een zaak die al eerder bij de Kong Koan was ingediend en waarover de plicht tot verzoening was uitgesproken, maar één van het paar wilde de echtscheidingsprocedure doorzetten. Na 1865 nam 'de assistent-resident voor de politie' de taak van de resident van Batavia over in verband met dergelijke echtscheidingszaken van de Chinezen.

De Kong Tong deed uitsluitend uitspraken over echtscheiding wanneer het wettige Chinese huwelijken betroffen, dat wil zeggen de huwelijken die bij de Kong Koan van Batavia waren geregistreerd. Ongeregistreerde huwelijken werden niet erkend of behandeld door de Kong Tong.²⁰ De achtergronden van de echtelijke conflicten die in de periode 1843-1865 vaak voorkwamen en het oordeel van de Kong Tong kunnen als volgt worden opgesomd. Voor voorbeelden daarvan uit de Kong Tong-notulen wordt verwezen naar zaak 1-13 in appendix 6:

- Verwaarlozing van de echtgenote en het bevoordelen van de bijvrouw. Volgens de Chinese officieren mocht een man een bijvrouw nemen als hij aan haar niet meer aandacht en geld besteedde dan aan zijn wettige hoofdvrouw. In eerste instantie poogde de Kong Tong man en vrouw bij een dergelijk conflict met elkaar te verzoenen. De hoofdvrouw kreeg de steun van de officieren en de man werd geadviseerd om zijn vrouw meer aandacht en een fatsoenlijke positie in het gezin te geven. In het uiterste geval gaf de Kong Tong toestemming tot een echtscheiding;
- De man betaalde geen levensonderhoud voor zijn vrouw. Een man had de verplichting om zijn gezin te onderhouden;
- Het remigreren naar China. Als de man van plan was om definitief terug te keren naar China, zou de Kong Tong het huwelijk beëindigen;
- Mishandeling door de partner of schoonouders. Vrouwen klaagden regelmatig bij de Kong Koan over fysieke of geestelijke mishandeling door hun echtgenoten of leden van de schoonfamilies. De Kong Tong keurde de slechte behandeling binnen de familie af en zou toestemming geven tot echtscheiding bij een mislukte poging tot verzoenen;
- Het vreemdgaan van de vrouw. Een vrouw moest haar kuisheid bewaren voor haar echtgenoot. Een vreemdgaande vrouw, ongeacht met een man van Chinese afkomst of van een andere bevolkingsgroep, zou worden gestraft in overeenstemming met de *Da Qing lǐli*. Een lichte straf bestond uit het paraderen door de Chinese wijken met een bord om de nek. Tot de zwaardere straffen behoorden stokslagen, de rotanzweep of opsluiting in een gevangenis. Toestemming tot een echtscheiding zou worden gegeven indien de echtgenoot dat eiste;
- Armoede. Een vrouw mocht volgens de Kong Tong opnieuw een levenspartner kiezen als haar huidige echtgenoot niet in staat was in haar

²⁰ Kong Tong-notulen 21014, 18 juli 1856, 607-610.

- levensonderhoud te voorzien wegens armoede;
- Ongepast gedrag van de vrouw. Naast het niet vreemdgaan met een andere man werd van de vrouw geëist dat zij zich keurig gedroeg, bijvoorbeeld door haar eerbied, of zogenaamde *xiaoshun* (孝顺)²¹, te tonen jegens haar schoonouders. Zij mocht niet gokken of weglopen van haar gezin. Een vrouw die zich niet keurig gedroeg werd gestraft en mocht door haar echtgenoot verstoten worden;
 - Een niet-maagdelijke bruid. In dit geval zou de Kong Tong toestemming geven tot echtscheiding als de echtgenoot zijn vrouw niet vergaf;
 - Een zieke partner. In het geval dat een man te ziek was om geld te verdienen of een vrouw aan een geestelijke ziekte leed, werd het huwelijk door de Kong Tong beëindigd;
 - Huwelijk zonder genegenheid. Dit vormde in eerste instantie volgens de officieren geen directe reden voor een echtscheiding. Pas na één of meerdere mislukte pogingen tot verzoening sprak de Kong Tong een echtscheiding uit.

Uit de voorbeelden van echtelijke conflicten in de bijlagen blijkt hoe sterk het gezinsleven van de Chinese gemeenschap in Batavia nog steeds werd beïnvloed door de Chinese tradities. De uitspraken die de Kong Tong deed in echtelijke geschillen op grond van de Qing-wet weerspiegelden de ethiek van de Chinezen. Als de elite van de Bataviase Chinese gemeenschap, beschouwden de Kong Koan-officieren het in stand houden van de tradities van hun stamland als één van hun belangrijkste verplichtingen.

5.4 Koloniale regelgeving versus Chinese regelgeving betreffende het familierecht

Het familierecht voor de Chinezen in Batavia was lange tijd eveneens gebaseerd op de Qing-wet en de traditionele Chinese moraal. Het behoud van de familie was zeer belangrijk in het Chinese erfrecht. Ook het vraagstuk van de legitimiteit zorgde voor tegenstellingen tussen de Chinezen en het koloniale bestuur. Zo waren gelijkstelling van zoons en dochters en het ontbreken van voorrechten voor de oudste zoon kenmerkend voor het Nederlandse recht en onbekend in het Chinese rechtssysteem. Deze twee rechtssystemen botsten met elkaar wegens verschillen in opvatting over de cultuur, het individu en de familie. Voor de Europeanen was het individu de sociale eenheid, maar voor de Chinezen de familie, waarin het individu aanwezig was door zijn plichten.²² In de ordonnantie van 8 december 1855 (Staatsblad 1855, no.79) werd het voor de Europeanen geldende burgerlijk recht en handelsrecht op de Chinezen van toepassing verklaard, met uitzondering van het familie- en erfrecht. De koloniale autoriteiten hadden een poging gedaan om de Chinezen ook onder het Europese erfrecht te betrekken, maar de Chinese officieren waren er tegen en wilden voor de Chinese inwoners het Chinese gewoonterecht en de eigen regels behouden.²³

Op 13 januari 1863 gaven de officieren van de Kong Tong hun standpunt

²¹ Met *xiaoshun* in het Mandarijn-Chinees of *Hao Soen* in het Hokkian, wordt bedoeld: ouderliefde, gehoorzaamheid, onderdanigheid en zelfverloochening jegens de ouders en voorouders. Het wordt beschouwd als één van de grondslagen van de Chinese traditionele familienormen. Zie ook Moerman, *In en om de Chineesche kamp*, 128-136.

²² Liem, *Vreemde Oosterlingen*, 54.

²³ Voor meer gegevens over het Chinese erfrecht in Fromberg, *Verspreide geschriften*, 217-231.

betreffende het gewoonterecht van de Chinezen in Batavia naar aanleiding van het verzoek van de resident van Batavia, J.C. de Kock van Leeuwen.²⁴ De officieren legden bij deze gelegenheid een aantal regels vast. Volgens deze regels werd de verdeling van de nalatenschap in eerste instantie gebaseerd op het testament waarin moest worden vastgelegd waarom de ene erfopvolger een grotere portie zou krijgen dan de andere. Bovendien moest men niet vergeten de portie van zijn *dizi* (嫡子), de zoon(s) uit de wettige hoofdvrouw, te verduidelijken. Indien men niet in staat was een testament te maken, dan werd het erfgoed in twaalf porties verdeeld, waarbij zestwaalfde onder de zoons uit de hoofdvrouw werd verdeeld, drietwaalfde onder de zoons uit de bijvrouw, tweetwaalfde onder ongehuwde dochters en een twaalfde bestemd was voor de hoofdvrouw. De adoptiezoon had hetzelfde recht als de zoon uit de hoofdvrouw. Indien de zoon eerder was gestorven, kon de zoonszoon (kleinzoon) de portie van zijn vader erven. Was de persoon kinderloos gebleven, dan werd het erfgoed gelijkelijk verdeeld onder zijn ouders, broers en vrouw. Hertrouwde de vrouw, dan moest zij haar erfportie afstaan. Een persoon die zonder vrouw, kinderen of ouders stierf, werd beërfd door zijn naaste familie. Een getrouwde vrouw liet haar vermogen na aan haar kinderen indien aanwezig; als zij geen kinderen had aan haar man; en als haar man gestorven was, dan liet zij na aan haar schoonouders en de broer(s) van haar man.

Twee jaar later moesten de officieren nogmaals de regels betreffende het erfrecht van de Chinezen verduidelijken, deze keer in opdracht van de gouverneur-generaal via de resident.²⁵ De gouverneur-generaal richtte een commissie op, bestaande uit de hoofdambtenaar mr. T.H. der Kinderen als voorzitter, mr. F. Alting Mees en mr. H.A. des Amorie van der Hoeven als leden, met assistentie van de tolk der Chinese taal G. Schlegel, om 'de bepalingen omtrent het versterfrecht der Chinezen te ontwerpen en ook in verband daarmee behoorlijk geformuleerde voorstellen aan de Regering te doen tot wijziging der ordonnantie van 8 december 1855 (Staatsblad no. 79)'.²⁶ De koloniale autoriteiten wilden het erfrecht voor de Chinezen nu vastleggen omdat de majoor of de andere officieren van de Chinezen telkens een verschillend antwoord gaven als hun om advies werd gevraagd. In opdracht van de bovengenoemde commissie leidde majoor Tan Eng Goan de Kong Tong-zittingen om met alle officieren het erfrecht voor de Chinezen in gezamenlijk overleg te definiëren.

Majoor Tan Eng Goan sprak eerst zijn visie uit als uitgangspunt voor een nadere discussie onder de officieren. Een deel van zijn betoog kwam overeen met de regels die door de officieren in 1863 waren samengesteld, namelijk over het verdelen in twaalf porties onder de kinderen en echtgenote. Hij voegde er aan toe dat de helft van iemands nalatenschap door de Boedel- en Weeskamer werd beheerd indien hij geen kind of adoptiekind had. De andere helft van de nalatenschap moest in dit geval door zijn familie, ouders en broers en een stamvoortzetter worden geërfd. De stamvoortzetter werd uit de familieverwanten van de overledene gekozen, om de familielijn voort te zetten indien de erflater geen zoon had. Deze gekozen stamvoortzetter diende onder meer de verplichting te aanvaarden om de graven van de overleden familieleden te verzorgen en de vereiste vereringplechtigheden uit te voeren. Bleef de vrouw getrouwd (niet vreemd gaan of hertrouwen) aan haar gestorven echtgenoot, dan mocht zij het vermogen en eventueel de rente in termijnen van de

²⁴ Kong Tong-notulen 21016, 13 januari 1863, 904-907.

²⁵ Kong Tong-notulen 21016, 22 februari 1865, 1250-1252.

²⁶ Gouvernementsbesluit, 19 januari 1865, no.1.

Boedel- en Weeskamer verkrijgen. Was de overledene een getrouwde vrouw, dan werd haar nalatenschap in zeven porties verdeeld, waarvan vijfzevende voor de zoon(s) en tweezevende voor haar echtgenoot. Al het vermogen zou worden geërfd door de ouders en broers van haar schoonfamilie in geval zij geen kinderen had en haar man reeds was gestorven. Alle andere officieren spraken later op 23 juni 1865 hun bevindingen over het erfrecht van de Chinezen als volgt uit.²⁷

- Kapitein Tan Tjoen Tiat: “De door ons in 1863 vastgestelde regels betreffende het erfrecht zijn uitstekend geschikt voor de Chinezen. Eén punt dat ik wil toevoegen is dat de nalatenschap door de Boedel- en Weeskamer wordt beheerd indien een erflater geen kinderen heeft. Het vermogen blijft bij de Boedel- en Weeskamer totdat een persoon uit het familieband van de overledene wordt gekozen als de stamvoortzetter. Wil niemand als stamvoortzetter optreden, dan wordt de nalatenschap gelijkelijk verdeeld onder zijn ouders, broers en echtgenote;”
- Luitenant Oeij Kim Tjiang: “De door ons in 1863 vastgestelde regels betreffende het erfrecht zijn prima geschikt voor de Chinezen. Wat ik wil toevoegen is dat de getrouwde dochter niet de erfenis van haar ouders mag verkrijgen. Heeft de persoon geen kinderen, dan wordt de helft van zijn vermogen gelijkelijk verdeeld onder zijn ouders, broers en echtgenote. De andere helft gaat naar de Boedel- en Weeskamer totdat een stamvoortzetter uit zijn familie wordt gekozen. Heeft hij geen ouders, broers of echtgenote, dan wordt al zijn vermogen beheerd door de Boedel- en Weeskamer;”
- Luitenant Tan Soe Tjong: “Wij kunnen best de door ons in 1863 vastgestelde regels volgen. Wat ik wil toevoegen is dat de helft van het erfgoed gelijkelijk onder zijn ouders en broers zal worden verdeeld indien hij geen kinderen en of echtgenote heeft bij zijn overlijden. De andere helft gaat naar de Boedel- en Weeskamer totdat een stamvoortzetter wordt gekozen;”
- Luitenant Ko Se Tjoan: “Wij moeten de regels van 1863 voortzetten. Een punt dat ik wil toevoegen is dat het erfgoed van een getrouwde vrouw door haar schoonouder(s) zal worden verkregen indien zij geen echtgenoot en/of kinderen heeft bij haar overlijden;”
- Luitenant The Thiau Kie: “Ik ben het eens met luitenant Ko Se Tjoan;”
- Luitenant Tan Boen Sok: “Wij moeten de regels van 1863 voortzetten. Wat ik wil toevoegen is dat de getrouwde dochter en niet-getrouwde dochter evenveel recht moeten hebben op de erfenis van hun ouders;”
- Luitenant Nie Boen Tjeng (连文清): “Ik ben het eens met luitenant Tan Boen Sok;”
- Tan Kong Lioe: “Ik ben het eens met luitenant Nie Boen Tjeng;”
- Majoor Tan Eng Goan gaf vervolgens zijn interpretatie van het overleg: “Alle officieren vinden dat de regels opgesteld in 1863 geschikt zijn voor de Chinezen en iedereen heeft er wat aan toegevoegd. De regels van 1863 zijn door de Kong Tong opgesteld en het zal tegenstrijdig zijn als er wijzigingen door dezelfde Kong Tong worden voorgesteld zoals vandaag het geval is. Het is beter dat wij niets toevoegen of wijzigen. Maar één onderwerp is nog niet verduidelijkt: hoe moeten wij de regels over de stamvoortzetter vastleggen indien de erflater kinderloos overlijdt?”

²⁷ Kong Tong-notulen 21016, 23 juni 1865, 1326-1329.

Het eindresultaat van de discussie over dit ontwerp was: “De regels betreffende het erfrecht voor de Chinezen van 1863 moeten worden gehandhaafd en er worden geen wijzigingen aangebracht. Het onderwerp dat door de Majoor naar voren werd gebracht, namelijk de regels over de stamvoortzetter, zal nader worden uitgezocht en eventueel tot een wijziging leiden.”

5.5 Familieconflicten

Naast het bemiddelen en uitspraak doen in echtelijke conflicten, arbitreerde de Kong Tong ook in geschillen tussen familieleden of bracht advies uit aan de koloniale autoriteiten of instellingen, met name de resident, de landraad of de Chinese Boedelen Weeskamer over zaken betreffende de verdeling van erfenissen, de voogdij over een minderjarige of de alimentatie van een (half)weeskind. In de periode 1843-1865 behandelde de Kong Tong 79 zaken betreffende erfenissen en 22 zaken die verband hielden met voogdij.

5.5.1. Erfenisconflicten

Conflicten over een nalatenschap vielen buiten de bevoegdheid van de Kong Tong omdat het hier meestal om grote bedragen ging. Een enkele keer richtten de aanklagers zich tot de Kong Tong, maar de officieren brachten dan slechts hun opvattingen naar voren en verwezen vervolgens de zaak door naar een instelling onder het koloniale gezag. Het testament was voor de Kong Tong-officiërs het belangrijkste criterium voor het verdelen van de erfporties. Ook de andere regels uit de Chinese wet moesten volgens de officieren worden opgevolgd. Er ontstonden erfenisconflicten binnen de Chinese gemeenschap niet alleen tussen zonen, zonen en dochters maar ook tussen moeder en dochter en tussen de vrouw en schoonfamilie. In enkele ingewikkelde gevallen betrof het conflicten in het verdelen van de nalatenschap tussen de hoofdvrouw, de bijvrouw en de kinderen of tussen het bestaande en postume kind. Voor voorbeelden van dergelijke zaken en de opvattingen van de Kong Tong wordt verwezen naar zaak 14-16 in appendix 6.

5.5.2. Voogdijconflicten

De ouderlijke macht en voogdij waren twee niet te scheiden begrippen in het oud-Chinese recht.²⁸ Hoewel het gezag van de vader bij de Chinezen in Batavia niet zo krachtig en verstrekkend was als in het oude China, werd de macht over een kind en kans op voogdij niet gelijkgesteld voor vader en moeder. Een Chinees kind hoorde uiteindelijk tot zijn vader of de familie van zijn vader maar niet tot zijn moeder ingeval van een echtscheiding en of overlijden van zijn ouders. Als het kind (ongeacht zoon of dochter) nog heel jong was wanneer zijn ouders gingen scheiden, dan mocht de voogdij tijdelijk aan zijn moeder worden opgedragen en was de vader verplicht om de alimentatie te betalen. Ook als de vader overleed, had de moeder slechts de tijdelijke voogdij over haar kind. Zodra het kind zes jaar of ouder werd, werd het teruggebracht naar de familie van de overleden vader. In het geval van hertrouwen of vreemdgaan moest de moeder haar tijdelijke voogdij over haar kind onmiddellijk

²⁸ Han Swie Tian, *Bijdrage tot de kennis van het familie- en erfrecht der Chinezen in Nederlandsch-Indië*, Amsterdam: J.G. Deerenberg, 1936, 99.

teruggeven aan de vaderlijke familie. Deze stelregels werden weerspiegeld in de uitspraken van de Kong Tong over de zaken betreffende voogdijconflicten. Voor voorbeelden van voogdijconflicten en de opvattingen van de Kong Tong wordt verwezen naar zaak 17 en 18 in appendix 6.

5.6 Conclusie

De Chinese samenleving in het koloniale Batavia nam haar eigen cultuur mee uit de kustprovincies van Zuidoost-China, waar de meeste migranten vandaan kwamen, en trachtte de traditionele normen en waarden te handhaven. Net als in China was de familie en niet het individu in Batavia het fundament van de Chinese samenleving. Op verzoek van de koloniale autoriteiten bemoeide de Chinese Raad als semi-overheidinstelling zich met de familiezaken van de Chinese bevolking. De officieren kregen bevoegdheden van het koloniale gezag om de wettige Chinese huwelijken te registreren en echtscheidingen uit te spreken. Hoewel het Chinese wettige huwelijk in de Nederlandse kolonie de vorm van monogamie kreeg, was dat in werkelijkheid maar schijn. De polygamie die toen in China veel voorkwam werd ook hier toegestaan als de hoofdvrouw en de bijvrouw(en) vreedzaam binnen het gezin met elkaar omgingen.

De zogenaamde Chinese wetgeving waarop de Kong Tong zich baseerde om uitspraak te doen in een conflict binnen de Chinese samenleving, was volgens de *Da Qing lǐli*, waaraan de Confucianistische moraal ten grondslag lag. Ook binnen het familieleven werd ieder lid aan deze morele eisen onderworpen. Kinderen dienden bijvoorbeeld xiaoshun ofwel eerbied te tonen aan hun ouders en voorouders; hetzelfde gold voor de schoondochter jegens haar schoonouders. De man moest financiële ondersteuning bieden aan zijn vrouw en kinderen en de vrouw moest haar echtgenoot trouw blijven tijdens het huwelijk, en liefst ook nog na het overlijden van de echtgenoot. Als men zich afwijkend van deze wet gedroeg, dan mocht de Kong Tong een echtscheiding over het paar uitspreken. Met andere woorden, de traditionele Chinese normen en waarden vormden belangrijke criteria voor de Kong Tong bij uitspraken in familieconflicten.

Dergelijke verschillende eisen ten opzichte van mannen en vrouwen kwamen ook terug bij het recht op het verdelen van de erfenis en de voogdij over de kinderen. In geval van de erfenis hadden zonen en dochters geen gelijke rechten. De reeds getrouwde dochter deelde niet mee met de andere erfgenamen. De moeder verloor altijd de voogdij over haar kinderen, ongeacht zij wel of niet hertrouwde, omdat kinderen tot de familie van de vader behoorden. Eventuele wetswijzigingen in het Chinese familierecht, zoals gelijkstelling van zonen en dochters, werden door de Chinese officieren verhinderd. Wijziging van wetten kon immers het verliezen van de cultuur en traditie betekenen, en daar waren noch de Chinese officieren noch hun onderdanen bij gebaat.

Wel is het een opmerkelijk verschijnsel dat de Chinese vrouwen in de koloniale samenleving niet volledig machteloos stonden tegenover de mannen. Veel vrouwen wisten voor betere levensomstandigheden op te komen door middel van het initiëren van een rechtszaak voor een echtscheiding of door hun deel van de erfenis of de voogdij over hun kinderen op te eisen. Relatief veel echtscheidingen vonden plaats in de Chinese samenleving in Batavia en het percentage van vrouwelijke eisers in echtscheidingszaken was aanzienlijk hoger dan van mannelijke eisers. Dit werd veroorzaakt aan de ene kant door de gunstige huwelijksmarkt voor de vrouwen en aan de andere kant door de invloed van de lokale cultuur. Chinese vrouwen in Batavia

waren niet zo streng gebonden aan hun schoonfamilies als in China en zij waren minder beteugeld door de traditie. Maar er was absoluut nog geen sprake van vrouwelijke emancipatie en de traditionele ethiek die mannen superieur aan vrouwen stelde bleef ongewijzigd gehandhaafd.

Slotwoord

Hoewel de Chinese gemeenschap tot ver in de negentiende eeuw grotendeels uit peranakans was samengesteld, waren de Chinese burgers in Batavia in het algemeen niet geassimileerd in de inheemse samenleving. Zij voegden zich wel waar nodig naar de lokale situatie, maar trachtten tegelijkertijd een herkenbare Chinese identiteit te behouden en een Chinese levenssfeer overzee te creëren ondanks het feit dat zij geen politieke en morele steun kregen van de overheden in hun moederland. De regering van Nederlands-Indië benadrukte juist de scheiding tussen verschillende bevolkingen en hield een vorm van apartheid in stand tussen verschillende bevolkingsgroepen door middel van voortdurende aanpassingen van het bestuurlijke beleid en verschillende vormen van wetgeving om alle bevolkingsgroepen onder de duim te houden.

De Kong Koan van Batavia, een in hoge mate zelfstandige semi-overheidsinstelling die stevig ingebed was in het Nederlandse koloniale bestuur, bekleedde bijna twee eeuwen lang een centrale positie in de Chinese gemeenschap van deze stad omdat de bestuurlijke taken tot alle aspecten van het dagelijkse leven van de Chinese burgers doordrongen. Ten opzichte van de koloniale regering aanvaardden de leiders van de Chinese gemeenschap het koloniale beleid, maar aan de andere kant oefenden zij ook hun eigen macht uit om allerlei zaken binnen de Chinese samenleving ordelijk te kunnen regelen. Telkens wanneer het belang van hun gemeenschap in sterke mate werd aangetast, kaarten zij dat aan bij de koloniale autoriteiten.

Omdat de Kong Koan van Batavia allerlei zaken binnen het machtsgebied systematisch moest regelen naar de eisen van de koloniale regering, liet deze instelling een archief van goed geordende administratieve documenten na. Deze bewaard gebleven documenten bevatten niet alleen prachtige informatie over de overzeese Chinese stedelijke gemeenschap, maar symboliseren ook een zekere eenheid. Aan de hand van de archiefstukken kan geconcludeerd worden dat de overzeese Chinezen in Batavia onder leiding van de Kong Koan-officieren binnen het kader van een koloniale samenleving een behoorlijk georganiseerde gemeenschap vormden.

Het zelfbewustzijn van deze etnische groep legde het fundament van het Chinese nationalisme dat in het begin van de twintigste eeuw in Indonesië ontstond. Door de nieuw opgekomen nationalistische gevoelens keerden de Chinese jongeren zich tegen de traditionele gezagstrouw van hun voorouders. Zij beschouwden de Chinese officieren en de Kong Koan als ‘slaven van het kolonialisme’ hoewel de Kong Koan als bestuurlijk lichaam toen nauwelijks meer bevoegdheden over had en de officieren geen economische voordelen meer genoten. Vooral onder de recentere immigranten, ofwel zogeheten ‘totoks’, ontstond een nieuwe kring van Chinezen wier belangen tegengesteld waren aan die van de bestaande peranakan-gemeenschap. De totoks beschouwden de Kong Koan die door de peranakans werd samengesteld dan ook niet als een hen vertegenwoordigend lichaam. Het aanzien van de Kong Koan-officieren verdween langzamerhand uit de Chinese samenleving.

De Kong Koan van Batavia is een bijzonder historisch fenomeen geweest en heeft grote betekenis gehad voor de lokale Chinese gemeenschap. De schriftelijke nalatenschap van deze instelling is uniek in zijn soort voor de geschiedenis van de Chinezen overzee. Indien ik aan de hand van deze waardevolle bronnen van het

archief nieuwe inzichten heb kunnen bieden in de koloniale geschiedenis van de overzeese Chinese stedelijke samenleving van Batavia en de geschiedschrijving over de Chinese migratie overzee in het algemeen, is mijn doelstelling bereikt.

Summary

In 1619, only a few months after he had established the city of Batavia, Governor-General J.P. Coen appointed a wealthy Chinese merchant, Souw Beng Kong (Bencon), as “headman” of the hundreds of Chinese traders and craftsmen who were settling in the town. The first duty of this headman or *kapitein* (captain) was to attend to the needs of his community but he should simultaneously function as an intermediary between the local administration of the Dutch East India Company (VOC) and the Chinese community in various ways. For more than 300 years of Company and colonial rule, Chinese officers continued to be appointed as successors to Souw Beng Kong. As time passed, these community leaders founded the Chinese Councils (*Kong Koan* in Hokkian dialect or *Gongguan* in Mandarin Chinese) in Batavia, Semarang and Surabaya.

The Kong Koan of Batavia and its counterparts in the other cities were recognized as informal, collaborative and semi-governmental institutions by the colonial government. The origins of the Batavian Kong Koan date back to the second half of the seventeenth century; but it was not until the second half of the eighteenth century that it gained a pivotal social and economic position. The terrible toll caused by what is known as the Chinese Massacre of October 1740 claimed the lives of thousands of urban Chinese. This event raised the awareness of the Batavian administration that it should share power with the Chinese officers on a more equal basis. Therefore, the government provided the Kong Koan with its own office and thereafter afforded it considerable administrative autonomy. In 1837 an even higher position than that of the *kapitein* was created in Batavia, the *Majoor der Chinezen* (Major of Chinese). After this, the Kong Koan generally consisted of one *majoor*, two or three *kapiteins* and several *luitenants* (lieutenants). They formed the leadership of the Chinese community under the Dutch colonial regime. Among the duties of the officers were registration of marriages and divorces, supervision of Chinese education, management of burial grounds and local temples, mediation in civil disputes within the Chinese community, advising various Dutch governmental institutions on Chinese issues and finally providing the colonial government with a translation service. Furthermore, they assumed responsibility for the social services in their own community. In contrast to what happened in British colonial areas for instance, the Chinese community in the former Netherlands East Indies was solidly embedded in the plural society of the Dutch colony and strictly subjected to the Dutch colonial administration.

The Kong Koan of Batavia played a mediating role between the Dutch authorities and the Chinese community for almost two centuries until it was deprived of most of its functions during the 1930s in the wake of administrative reforms. All its landed property around Jakarta was confiscated shortly after the transfer of sovereignty in 1949, but the office of the Council continued to exist and its last secretary remained active until the 1960s as a communal Chinese burial association. The surviving administrative documents of the Kong Koan of Batavia contain a rich archival fund of demographic, economic, legal and other information concerning the Chinese in the town. Unfortunately, many documents were destroyed by insects and other vermin and even what remained was forgotten about after the Kong Koan ceased to function as an institution.

The remainder the archives of the Kong Koan of Batavia, amounting to 600 kilograms of paper, was “rediscovered” in a *gudang* (warehouse) in down-town Jakarta in the 1990s and subsequently donated to Leiden University where it has been thoroughly cleaned and restored. Most of the documents preserved, which cover the period between 1772 and 1968, are written in an archaic Chinese with many loan words derived from Dutch and Malay. This unique

archival corpus constitutes the only preserved Chinese language archive still in existence of a centuries-old overseas Chinese urban community.

The present research focuses on the administrative position of the Kong Koan and the daily life of the Chinese urban community in Batavia under the chairmanship of the first Chinese *majoor*, Tan Eng Goan, between 1843 and 1865. Using the primary materials of the Kong Koan archives, particularly the minutes of the board meetings, and relevant Dutch documents from the colonial archives, this doctoral thesis examines how the Chinese elite responded to the radical changes set in motion by the administrative and juridical measures taken in the 1850s and 1860s, designed to gain a tighter grip on the economic activities of the Chinese in Java.

Besides an introductory chapter which sketches the history of the Chinese community in Batavia, the background of the Kong Koan and its administrative system, the study consists of five chapters:

Chapter 1 portrays the first Chinese *majoor* of Batavia, Tan Eng Goan (in office 1837-1865), as the leader of a Chinese urban community and as the chairman of the Kong Koan. Close attention is paid to Tan Eng Goan's family affairs and the rise and decline of his official career and his business enterprises are highlighted. Moreover, his relationships with the Dutch colonial authorities and his fellow-countrymen are dealt with.

Chapter 2, containing an overview of the Kong Koan and the Chinese Officers Corps, deals with the social and legal aspects of the Kong Koan in the middle of the nineteenth century and examines three prominent Chinese families which were closely connected to it.

Chapter 3 deals with the operating procedures of the Chinese revenue farmers in Batavia and addresses the problems which these revenue farmers faced.

Chapter 4 focuses on business, credit and economic disputes, and sketches the business activities of the Chinese community in Batavia, the causes of the economic disputes within the Chinese society and the mediation required to solve them.

Chapter 5 is devoted to such family matters as marriage and divorce, and analyses the family conflicts connected with the marital relations and among the family members.

The criteria to which the Chinese officers in Batavia referred while handling local economic conflicts and family affairs ran parallel to the laws of China (at the time of the Qing Dynasty, 1644-1911) and traditional Chinese morals. Consequently, the Kong Koan functioned as a semi-authority which reconfirmed Chinese morals through its own administration of justice, thereby helping to preserve a distinctive Chinese community within Javanese colonial society.

In sum, the Chinese in Batavia differentiated themselves from other population groups and maintained their "Chineseness" by their adherence to their own lifestyle outside China and retained their ethnic distinctiveness from the Indonesian and the European residents by means of preserving their own standards and merits, language and education. This is a fairly unique phenomenon because there was usually a higher degree of assimilation with the native cultures among overseas Chinese elsewhere in Java and Southeast Asia. In practical terms, the Dutch colonial administration in Batavia stimulated a kind of apartheid by enforcing Chinese self-government and the Chinese citizens of the city were willing to cooperate with this.

Bronnen en literatuur

Kong Koan-collectie, Universiteit Leiden:

Kong Tong-notulen: 21001-21018
 Duplicaat trouwaktes: 51102-51104, 51106-51108, 51207-51208, 51213 en 51301-51327
 Verkoop- en geschenkreger van de begraafplaats Tandjong 61109-61114.
 Overige bronnen uit het Kong Koan-archief: 43011, 52101-52221 en 61406
 Panelen van de Kong Koan
 Manuscript de 'Kai ba lidai shiji' (《开吧历代史记》)

Universiteitsbibliotheek Leiden:

C.F.M. de Grijns (vertaalt en annoteert), het Strafwetboek *Tai-tsing-loet-lee* (*Da Qing lüli*) in 1863 in Amoy (Xiamen) uit het Chinees, BPL 1781, nr. 1-4.

Sinologische Bibliotheek (Universiteit Leiden):

Manuscript de 'Kai ba lidai shiji' 《开吧历代史记》, Sinol.VGK, 3520.10

Nationaal Archief, Den Haag:

Archief Ministerie van Koloniën 1814-1849, nummer toegang 2.10.01:
 Statistiek van Java en Madura in het algemeen, No.3 Batavia 1833, Inventarisnummers: 3043

Register der Besluiten van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië:
 Inventarisnummers: 2501, 2574, 2587, 2645, 2649, 2650, 2659, 2663, 2682, 2688, 2689, 2692, 2705, 2716, 2720, 2722, 3043

Archief Ministerie van koloniën, 1850-1900 (1932): Register der Besluiten van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië, nummer toegang 2.10.02:
 Inventarisnummers: 7115, 7120-7122, 7128, 7132, 7150, 7171, 7180, 7181, 7183, 7228, 7255, 7258, 7273, 7275, 7276, 7280-7282, 7301, 7326, 7354, 7398, 7406, 7413

Archief Ministerie van Koloniën: 1850 -1900 (1932), nummer toegang 2.19.02:
 Bijzondere stukken, inventarisnummer 5037: *Het onderzoek naar den economischen toestand der Vreemde Oosterlingen op Java en Madoera en voorstellen tot verbetering (Rapport F. Fokkens)*, met bijlagen van 17.04.1896, no. 27.

Gepubliceerde bronnen:

Almanak en naamregister van Nederlandsch-Indië, Batavia: Landsdrukkerij
Koloniaal verslag; Verslag van het beheer en den staat der koloniën, 's -Gravenhage: N.N.
Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1837, 1844, 1846, 1847, 1849, 1855-1857, 1885 en Bijbladen
De Zes Regerings-reglementen van Nederlandsch Indië, van 1815, 1818, 1827, 1830, 1836 en 1854, 's Gravenhage: H.C. Susan, 1858

Geraadpleegde literatuur:

- Andrade, Tonio, *How Taiwan Became China: Dutch, Spanish, and Han Colonization in the Seventeenth Century*, <http://www.gutenberg-e.org/andrade/>.
- Bleeker, P., 'Bijdragen tot de statistiek der bevolking van Java' in: *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, 9de jaargang (1847), vierde deel, Batavia: Ter drukkerij van het Bataviaasche genootschap.
- Blussé van Oud-Alblas, J.L., *Strange Company: Chinese Settlers, Mestizo Women and the Dutch in VOC Batavia*, Dordrecht: Foris, 1986.
- Blussé, Leonard, 'Of Hewers of Wood and Drawers of Water: Leiden University's Early Sinologists (1853-1911)' in: W. Otterspeer (ed.), *Leiden Oriental Connections 1850-1940*, Leiden [etc.]: Brill, 1989.
- Blussé, Leonard, 'Chinezen in de archipel' in: *Weerzien met Indië*, Vol. 23, Zwolle: Waanders Uitgevers, 1995.
- Blussé, Leonard (包乐史) and Wu Fengbin (吴凤斌), *18 shiji mo Badaweiya tangren shehui* (《18 世纪末吧达维亚唐人社会》) [*The Chinese Community of Batavia at the End of the Eighteenth Century*], Xiamen: Xiamen University Press, 2002.
- Blussé, Leonard and Chen Menghong, 'Introduction' in: Leonard Blussé en Chen Menghong (eds.), *The Archives of the Kong Koan of Batavia*, Leiden [etc.]: Brill, 2003.
- Blussé, Leonard, Wu Fengbin en Cheng Shaogang (samengesteld), *Inventaris van het archief van de Chinese Raad of Kong Koan te Batavia, Chinese stukken*, Leiden, 2003 (niet gepubliceerd).
- Blussé, Leonard, 'Kongkoan and Kongs: Representations of Chinese Identity and Ethnicity in Early Modern Southeast Asia' in: Leonard Blussé and Felipe Fernandez-Armesto (eds.), *Shifting Communities and Identity Formation in Early Modern Asia*, Leiden: CNWS Publications, 2003.
- Blussé, Leonard, 'Chinese in Batavia' in: Max de Bruijn and Remco Raben (eds.) *The world of Jan Brandes, 1743-1808, Drawings of a Dutch traveller in Batavia, Ceylon and Southern Africa*, Zwolle: Waanders en Amsterdam: Rijksmuseum, 2004.
- Blussé, Leonard, 'Wills, Widows and Witnesses: Executing Financial Dealings with the Nanyang. A Glimpse from the Notebook of the Dutch Vice-Consul at Amoy, Carolus Franciscus Martinus de Grijs (1858-1862)' in: Wang Gungwu and Ng Chin-Keong (eds.), *Maritime China in Transition 1750-1850*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2004.
- Blussé, Leonard, *Visible Cities: Canton, Nagasaki, and Batavia and the Coming of the Americans*, Cambridge [etc.]: Harvard University Press, 2008.
- Boomgaard, P. and A.J. Gooszen, *Population Trends 1795-1942. Changing Economy in Indonesia: A Selection of Statistical Source Material from the Early 19th Century up to 1940*, vol. II, Amsterdam: Royal Tropical Institute, 1991.
- Booms, A.S.H., *De Chineezers: hun godsdienst, hun jaartelling en hun feestdagen*, 's-Gravenhage: Veenstra, 1900.
- Booth, Anne, *The Indonesian Economy in the Nineteenth and Twentieth Centuries, A History of Missed Opportunities*, Basingstoke [etc.]: Macmillan and New York: St. Martin's Press, 1998.
- Borel, Henri, 'Iets over Chineesche tempels' in: *Nederlandsch-Indië, oud en nieuw*, 4de jaargang, Amsterdam, 1919-1920.
- Brokx, Wouter, *Het recht tot wonen en tot reizen in Nederlandsch-Indië*, S.l.: s.n., 1925.
- Cator, Writser Jans, *The Economic Position of the Chinese in the Netherlands Indies*, Oxford: Basil Blackwell, 1936.
- Chen, Menghong, 'Between the Chinese Tradition and Dutch Colonial System: Chinese Marriages in Batavia in the Nineteenth Century' in: Leonard Blussé and Chen Menghong (eds.), *The Archives of the Kong Koan of Batavia*, Leiden [etc.]: Brill, 2003.
- Chen, Menghong, 'Het rijk van de Chinezen buiten China. Een onderzoek naar de gemeenschap te Batavia op basis van de notulen van de Chinese Raad', in: *Leidschrift*, jaargang 18, nr. 3, 2004, Leiden.
- Chijs, J.A. van der (ed.), *Nederlandsch-Indisch Plakaatboek 1602-1811*, Batavia: Landsdrukkerij, 1890.
- Chu, Aosheng (储敦生), *Huaxia hunshu hunsu* (《华夏婚书婚俗》) [*Chinese trouwakten en trouwgewoonten*], Tianjin: Baihua Literature and Art Publishing House, 2002.
- Claver, Alexander, *Commerce and capital in colonial Java: trade finance and commercial relations between Europeans and Chinese, 1820s-1942*, proefschrift Amsterdam, VU, S.l.: s.n., 2006.
- Cribb, Robert, *Historical Atlas of Indonesia*, Richmond, Surrey: Curzon, 2000.
- Diehl, F.W., 'Revenue Farming and Colonial Finances in the Netherlands East Indies, 1816-1925' in: Butcher and Dick (eds.), *The Rise and Fall of Revenue Farming*, New York: St. Martin's Press, 1993.
- Fernando, M.R. en David Bulbeck, 'Statistical Section' in: M.R. Fernando en David Bulbeck (eds.), *Chinese Economic Activity in Netherlands India*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1992.
- Fokkens, F., 'Afschaffing van pachten op Java en Madoera en in verband daarmee verscherping van het

- toezicht op de beweging der Vreemde Oosterlingen' in: *Verslagen der vergaderingen van het Indisch genootschap*, 's-Gravenhage: het Genootschap, 1897.
- Francken, J.J.C., 'Godsdienst en bijgeloof der Chinezen' in: *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land-, en Volkenkunde*, deel XIV, vierde serie, Deel V, 1863.
- Franke, Wolfgang (collected, annotated, and edited), *Chinese Epigraphic Materials in Indonesia*, in collaboration with Claudine Salmon and Anthony K.K. Siu, vol. 2, part 1, Singapore: South Seas Society, 1997.
- Freedman, M., 'Colonial Law and Chinese Society' in: *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 80, no. 1/2, 1950.
- Freedman, Maurice, *Chinese Family and Marriage in Singapore*, London: Her Majesty's Stationery Office, 1957.
- Freedman, Maurice, 'The Handling of Money: A Note on the Background to the Economic Sophistication of Overseas Chinese' in: G. William Skinner (selected and introduced), *The Study of Chinese Society, Essays by Maurice Freedman*, Stanford: Stanford University Press, 1979.
- Fromberg, P.H., *Verspreide geschriften, verzameld door Chung Hwa Hui, Chineesche vereeniging in Nederland*, Leiden: Leidsche uitgeversmaatschappij, 1926.
- Gall, Heleen, 'Bemoeienissen van de Hoge Regering te Batavia met familie- en erfrechtelijke aangelegenheden van de Chinezen te Batavia tussen 1640 en 1772, aantekeningen bij de aanvang van de ontsluiting van het Bataviase archief van de Chinese Raad/Kong Koan' in: *TOMeloos actief*, vijf opstellen ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van J. Th. de Smidt, Leiden: [s.n.], 2003.
- Govaars-Tjia, M.T.N., *Hollands onderwijs in een koloniale samenleving: de Chinese ervaring in Indonesië 1900-1942*, Afferden: de Vijver, 1999.
- Groot, J.J.M. de, *Eenige aantekeningen omtrent Chineesche gerechtelijke eeden in Nederlandsche kolonien. Een poging tot oplossing van de vraag, welke eed aldaar den Chineezzen voor de rechtbanken behoort te worden afgenomen*, Batavia: Bruining, 1883.
- Groot, J.J.M. de, *The Religious System of China, its ancient forms, evolution, history and present aspect, manners, customs and social institutions connected therewith*, Vol. III, Book I, Leiden: Brill, 1897.
- Haan, F. de, *Oud Batavia*, Bandoeng: A. C. Nix & Co., 2 vols, 1935, 2de herz. dr., I.
- Haksteen, Pieter en Reijnier de Klerk (samengesteld), 'Chineesch regt' in: *Het regt in Nederlandsch Indie. Regtskundig tijdschrift*, eerste jaargang, tweede deel, 1850.
- Han, Swie Tian, *Bijdrage tot de kennis van het familie- en erfrecht der Chineezzen in Nederlandsch-Indië*, Amsterdam: J.G. Deerenberg, 1936.
- Hoetink, B., 'So Bing Kong: het eerste hoofd der Chineezzen te Batavia (1619-1636)', in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, deel 73, 1917.
- Hoetink, B., 'Ni Hoekong, Kapitein der Chineezzen te Batavia in 1740' in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, deel 74, 1918.
- Hoetink, B., 'Chineesche officieren te Batavia onder de Compagnie' in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, vol 78, 1922.
- Hoëvell, W.R. van, 'Bijdrage tot de kennis der opium-kwestie in Nederlandsch Indië' in: *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, 21ste jaargang, afl. 1-6, eerste deel, 1859.
- Hsü, Yün-Ch'iao (许云樵), 'Lidai Jiabidan Xingshi Mingci 历代甲必丹姓氏名次 [Naamlijst van kapiteins door de eeuwen heen]' in: *Journal of the South Seas Society* (《南洋学报》), vol. 9 no. 1, Singapore, 1953.
- Hsü, Yün-Ch'iao, 'Baguo gongtang yu huaqiao shiliao (吧国公堂与华侨史料), [De Kong Tong van Batavia en de historische bronnen van de Chinezen overzee]' in: *Journal of the South Seas Society*, vol. 11 no. 2, Singapore, 1955.
- Jones, William C. (translated), *The Great Qing Code*, Oxford: Clarendon Press, 1994.
- Kalff, S., 'Mongoolsch Batavia' in: *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw*, 4de jaargang, afl. 3, Amsterdam, 1919.
- Kalff, S., 'Chineesche doodencultus in Indië' in: *Nederlandsch-Indië Oud & Nieuw*, 11de jaargang, afl. 8, Amsterdam, 1926.
- Katz, Paul R., *Divine justice: Religion and the development of Chinese legal culture*, London [etc.]: Routledge, 2009.
- Kinderen, T.H. der, 'Vraagpunten, mededeelingen en bemerkingen van verschillenden aard, betreffende Nederlandsch-Indisch Regt' in: *Het regt in Nederlandsch-Indië*, no. 15, 1858.
- Kok, Jan, 'Sources for the historical demography of the Netherlands in the 19th and early 20th centuries' in: Chuang Ying-Chang, Theo Engelen and Arthur P. Wolf (eds.), *Positive or Preventive? Reproduction in Taiwan and the Netherlands, 1850-1940*, Amsterdam: Aksant, 2006.
- Kuhn, Philip A., *Chinese Among Others: Emigration in Modern Times*, Lanham [etc.]: Rowman & Littlefield Publishers, INC., 2008.
- Kuiper, Koos, *Catalogue of Chinese and Sino-Western Manuscripts in the Central Library of Leiden University*, Leiden: Legatum Warnerianum in Leiden University Library, 2005.

- Kwee, Hui Kian, 'Money and Credit in Chinese Mercantile Operations in Colonial and Precolonial Southeast Asia' in David Henley and Peter Boomgaard (eds.), *Credit and Debt in Indonesia, 860-1930: From Peonage to Pawnshop, from Kongsì to Cooperative*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies Press, 2009.
- Leur, J.C. van, *Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel*, Middelburg: G.W. Den Boer, 1934.
- Liem, G.K.N., 'Vreemde Oosterlingen', een verkenning in de Nederlands-Indische wetgeving met betrekking tot de Chinezen en haar invloed op het leven van deze bevolkingsgroep', ongepubliceerde scriptie, 1997.
- Liem, H.S. en Chen Menghong, 'De Kong Koan panelen' in: *Nieuwsbrief van de Stichting vrienden van het Kong Koan-archief*, nr. 3, november 2002.
- Liem, Thian Joe (林天佑), *Sanbaolong lishi, Zi Sanbao shidai zhi Huaren Gongguan de chexiao 1416-1931* (Riwajat Semarang, Dari djamannja Sam Po sampe terhapoesnja Kong Koan 1416-1931), 《三宝垄历史: 自三宝时代至华人公馆的撤销》 [*The History of Semarang*], vertaald door Li Xuemin (李学民) and Chen Xunhua (陈巽华), Guangzhou: Academy of Overseas Chinese in Jinan University, 1984.
- Liem, Ting Tjay, 'Het instituut der Chineesche officieren' in: *De Chineesche Revue*, jrg 2, juli 1928, Batavia: Sin Po.
- Liem, Twan Djie, *De distribueerende tusschenhandel der Chineezzen op Java*, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1947.
- Lohanda, Mona, *The Kapitan Cina of Batavia 1837-1942, A History of Chinese Establishment in Colonial Society*, Jakarta: Djambatan, second edition, 2001.
- Lommerse, Hanneke, 'Population figures' in: Gert Oostindie (ed.), *Dutch Colonialism, Migration and Cultural Heritage*, Leiden: KITLV Press, 2008.
- Luo, Yudong (罗玉东), *Zhongguo lijin shi* (《中国厘金史》) [*The History of the Lijin Tax in China*], Hong Kong: Dadong tushu gongsì, 1977.
- Mann, Susan, *Local Merchants and the Chinese Bureaucracy, 1750-1950*, Stanford: Stanford University Press, 1987.
- Medhurst, W. H., 'Chronologische geschiedenis van Batavia, geschreven door een Chinees', in: *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, derde jaargang, vol. II, 1840.
- Merrillees, Scott, *Batavia in Nineteenth Century Photographs*, Richmond: Curzon, 2000.
- Moerman, J., *In en om de Chineesche kamp*, Weltevreden: Landsdrukkerij, 1929.
- Nagelkerke, Gerard A., *The Chinese in Indonesia: A Bibliography, 18th Century-1981*, Leiden: Library of the Royal Institute of Linguistics and Anthropology, 1982.
- Niemeijer, Hendrik E., *Batavia: een koloniale samenleving in de zeventiende eeuw*, Amsterdam: Balans, 2005.
- Nio, Joe Lan, 'Midden-Herfst-viering en Maanoffering onder Chineezzen op Java' in: *De Indische gids: staat- en letterkundig maandschrift*, jr. 57, 1935.
- Nio, Joe Lan, 'De eigen onderwijsvoorziening der Chineezzen' in: *Koloniale studiën: tijdschrift van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-maatschappelijke Vraagstukken*, jaargang 1939.
- N.N., 'De opiumpacht op Java, met aantekeningen over 't gebruik van opium' in: *Indisch Magazijn, een tijdschrift ter verzameling van opstellen en berichten over, en van belang voor, de natuur-, volken- en staatkunde van Nederlandsch Oost-Indië*, eerst twaalfdel, nrs. 1, 2 en 3, Batavia, 1844.
- N.N., 'Kai ba lidai shiji' (《开吧历代史记》), Hsü Yün-Ch'iao geredigeerd en geannoteerd, in: *Journal of the South Seas Society*, vol. 9, 1953, nr. 4, Singapore.
- Ong, Eng Die, *Chineezzen in Nederlandsch-Indië, sociografie van een Indonesische bevolkingsgroep*, Amsterdam: Van Gorcum-Assen, 1943.
- Ong, Hokham, 'The Peranakan Officers' Families in Nineteenth Century Java', in: Gerrit Schutte and Heather Sutherland (eds.): *Papers of the Dutch-Indonesian Historical Conference, held at Lage Vuursche, the Netherlands 23-27 June 1980*, Leiden/Jakarta: Bureau of Indonesian Studies, 1982.
- Onghokham, *The Thugs, the Curtain Thief, and the Sugar Lord: Power, Politics, and Culture in Colonial Java*, Jakarta: Metafor, 2003.
- Paulus, J. [et al.] (samengesteld), *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, tweede druk, Deel 1-8, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1917.
- Phoa, Liong Gie, 'De economische positie der Chineezzen in Nederlandsch-Indië' in: *Koloniale Studiën: Tijdschrift van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken*, jrg. 20, nr. 5 en 6, 1936.
- Poppel, F.W.A. van, *Trouwen in Nederland: een historisch-demografische studie van de 19^e en vroeg-20^e eeuw*, [S.l.: s.n.], 1992.
- Purcell, Victor, *The Chinese in Southeast Asia*, London [etc.]: Oxford University Press, 1965, second edition.
- Reid, Anthony, 'The Origins of Revenue Farming in Southeast Asia' in: John Butcher and Howard Dick (eds.), *The Rise and Fall of Revenue Farming, Business Elites and the Emergence of the Modern State in Southeast Asia*, New York: St. Martin's Press, 1993.

- Roo de la Faille, P. de, 'De Chineesche Raad te Batavia en het door dit college beheerde fonds' in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, vol. 80, 1924.
- Rush, James R., *Opium to Java. Revenue Farming and Chinese Enterprise in Colonial Indonesia, 1860-1910*, Ithaca [etc.]: Cornell University Press, 1990.
- Salmon, Claudine and Denys Lombard, *Les Chinois de Jakarta: Temples, temples et vie collective*, Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1980.
- Sandick, L.H.W. van, *Chineezten buiten China: hun beteekeenis voor de ontwikkeling van Zuid-oost Azië, speciaal van Nederlandsch-Indië*, 's-Gravenhage: Van der Beek, 1909.
- Sidharta, Myra, 'What the Kong Koan archives mean to me' in: *Nieuwsbrief van de Stichting vrienden van het Kong Koan-archief*, nr. 1, juni 1999.
- Sidharta, Myra, 'The role of the Go-between in Chinese Marriages in Batavia' in: Leonard Blussé and Chen Menghong (eds.), *The Archives of the Kong Koan of Batavia*, Leiden [etc.]: Brill, 2003.
- Skinner, G. William, 'Change and Persistence in Chinese Culture Overseas: A Comparison of Thailand and Java' in: *Journal of the South Seas Society*, vol. XVI, Part I/II, Singapore, 1960.
- Skinner, G. William, 'The Chinese Minority' in: Ruth T. McVey (ed.), *Indonesia*, New Haven: HRAF Press, 1963.
- Skinner, G. William, 'Overseas Chinese Leadership: Paradigm for a Paradox' in: Gehan Wijeyewardene (ed.), *Leadership and Authority: A Symposium*, Singapore: University of Malaya Press, 1968.
- Skinner, G. William, 'Creolized Chinese Society in Southeast-Asia' in: Anthony Reid (ed.), *Sojourners and settlers: histories of Southeast Asia and the Chinese: in honour of Jennifer Cushman*, St Leonards, NSW: Allen & Unwin in assoc. with Asian Studies Association of Australia, 1996.
- Staunton, George Thomas (translated), *Ta Tsing Leu Lee: Being the Fundamental Laws, and a Selection from the Supplementary Statutes, of the Penal Code of China*, London: [s.n.], 1810.
- Suryadinata, Leo, *The Chinese Minority in Indonesia, Seven Papers*, Singapore: Chopmen Enterprises, 1978.
- Thomas, Theodoor, *Eenige opmerkingen naar aanleiding van het pachtstelsel op Java*, Leiden: Brill, 1893.
- Thung, P.J. en H.S. Liem, 'Het hervonden verleden van de Javaanse Chinezen: de teruggevonden archieven van de Bataviase Chinese Raad' in: *Spiegel Historiae*, nr. 11/12, jaargang 35, november/december 2000, Amsterdam.
- Tjiok-Liem, Patricia, *De rechtspositie der Chinezen in Nederlands-Indië 1848-1942: Wetgevingsbeleid tussen beginsel en belang*, Leiden: Leiden University Press, 2009.
- Trocki, Carl A., 'Opium and the Beginnings of Chinese Capitalism in Southeast Asia' in: *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 33 no.2, June 2002.
- Valk, M.H. van der, 'De rechtspositie der Chinezen in Nederlandsch-Indië', in: *Koloniale Studiën: tijdschrift van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken*, jrg. 20, nr. 5 en 6, 1936.
- Verboeket, K., 'De geschiedenis van de Chinezen in Nederlandsch-Indië' in: *Koloniale Studiën: tijdschrift van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken*, jrg. 20, nr. 5 en 6, 1936.
- Vermeulen, J.Th., *De Chinezen te Batavia en de troebelen van 1740*, Leiden: Eduard IJdo, 1938.
- Vermeulen, J.Th., *Eenige opmerkingen over de rechtsbedeeling van de Compagnie in de 17de en 18de eeuw voor de Chineesche samenleving*, lezing voor het China-instituut te Batavia, [S.N.], 1939.
- Veth, P.J., met aanvullingen van H. Kern en F.H. Prick van Wely, *Uit Oost en West: verklaring van 1000 woorden uit Nederlands-Indië*, Amsterdam [etc.]: Veen, 2003.
- Visser, J.H.W.B., *Eenige opmerkingen over eeden in den N.I. Archipel*, Leiden: Van Doesburgh, 1893.
- Vleming, J.L., *Het Chineesche zakenleven in Nederlandsch-Indië*, Weltevreden: Landsdrukkerij, 1925.
- Waal, E. de, *Aanteekeningen over koloniale onderwerpen*, 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1865.
- Wang, Gungwu, *China and the Chinese Overseas*, Singapore: Times Academic Press, 1991.
- Wang, Gungwu, *Don't Leave Home: Migration and the Chinese*, Singapore: Eastern Universities Press, 2003.
- Wesseling, H.L., *Europa's koloniale eeuw: de koloniale rijken in de negentiende eeuw, 1815-1919*, Amsterdam: Bert Bakker, 2003.
- Willmott, Donald E., *The Chinese of Semarang: A Changing Minority Community in Indonesia*, Ithaca and New York: Cornell University Press, 1960.
- Wolf, Arthur P. and Chieh-Shan Huang, *Marriage and Adoption in China, 1845-1945*, Stanford: Stanford University Press, 1980.
- Xia, Zhiqian (夏之乾), *Shen pan (《神判》)* [Oordelen door het goddelijk wezen], Shanghai: Sanlian shudian, 1990.
- Yo, Heng Kam, 'Reorganisatie van den Chineeschen Raad' in: *De Chineesche Revue*, jrg. 2, juli 1928, Batavia: Sin Po.
- Yong, Mun Cheong, 'A Survey of Some Dutch-Language Materials on the Chinese in Indonesia' in: *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 12, no. 1, Singapore, 1981.
- Young, J.W., 'Versterfrecht, adoptie en pleegkinderen bij de Chinezen. Behandeling der betrekkelijke artikelen

- van het wetboek Tai Tshing Loet Le' in: *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, deel 31, 1886.
- Yuan, Bingling, *Chinese Democracies: A Study of the Kongsis of West Borneo (1776-1884)*, Leiden: CNWS Publication, 2000.
- Zanden, Jan Luiten van, 'On the Efficiency of Markets for Agricultural Products: Rice Prices and Capital Markets in Java, 1823-1853', in: *The Journal of Economic History*, vol. 64, no. 4, December 2004, Cambridge University Press.
- Zhang, Youyu (张友渔) and Gao Chao (高潮) (eds.), *Da Qing lüli* (《大清律例》) [*Het wetboek van de Qing-dynastie*], Changchun: Jilin renmin chubanshe, 1991.
- Zhuang, Guotu (庄国土), *Huaqiao huaren yu Zhongguo de guanxi* (《华侨华人与中国的关系》) [*Betrekkingen tussen overzeese Chinezen en China*], Guangzhou: Guangdong Higher Education Press, 2001.
- Zondervan, Henri, *De Chineesche kamp te Batavia*, Groningen: J.B. Wolters, 1924.
- Zorab, Eleazar, *De publiekrechtelijke toestand der Vreemde Oosterlingen in Nederlandsch Oost-Indië*, Leiden: IJdo, 1890.

Appendix

1. Lijst van persoonsnamen in Hokkian en Chinese karakters

Hokkian uitspraak	Chinese karakter	Hokkian uitspraak	Chinese karakter	Hokkian uitspraak	Chinese karakter	Hokkian uitspraak	Chinese karakter
Ang Loet	洪律	Khouw Soei Nio	许水娘	Liem Djie Tiang	林裕长	Oeij Bian Kong	黄绵公
Ang Poa	洪泼	Khouw Tjeng Kie	许清溪	Liem Gie Kwan	林奇观	Oeij Djian	黄然
Ang Tham	翁潭	Khouw Tjeng Po	许清波	Liem Goan Ik	林元益	Oeij Djit Tjien	黄日进
Bian Teng	敏亨	Khouw Tjeng Tjoan	许清泉	Liem Hok Tham	林福潭	Oeij Djoe Nio	黄裕娘
Bwee Hwa	梅花	Ko Kiong Jauw	高琼瑶	Liem Joe Ek	林有益	Oeij Eng Gin	黄永快
Djie Bwee Nio	徐梅娘	Ko Pa Yang	高巴阳	Liem Jong Nio	林容娘	Oeij Eng Liok	黄永禄
Djie Dji Tjoan	徐如川	Ko Pik Nio	高碧娘	Liem Kiat Nio	林结娘	Oeij Eng Liong	黄永良
Djie Hin	徐兴	Ko Se Tjoan	高西川	Liem Kie Sing	林溪胜	Oeij Gin Nio	黄银娘
Djie Kim Louw	徐金炉	Ko Tiang Tjong	高长宗	Liem Kim San	林金山	Oeij Goan	黄元
Djit Sing	日生	Ko Tjoen Kiat	高俊杰	Liem Lam Haij	林南海	Oeij Goan Soei	黄源水
Gan Dji Ko	颜二官	Kwee Hoen Ko	郭训观	Liem Pik Nio	林碧娘	Oeij Hoat Nio	黄发娘
Gan Dji Nyai	颜二安	Kwee Iet Nio	郭一娘	Liem Sam Soei	林三水	Oeij Hap Hoo	黄合和
Giam Kioe	严九	Kwee Kiauw Ko	郭乔观	Liem Sien Nio	林信娘	Oeij Khing Hie	黄庆喜
Gouw Eng Hoei	吴荣辉	Kwee Koen Kwan	郭郡观	Liem Sin Kian	林新建	Oeij Kim Ing	黄金英
Gouw Hoo	吴和	Kwee Thee Ing	郭体英	Liem Sok Gie	林双奇	Oeij Kim Tjiang	黄锦章
Gouw Iem	吴荫	Lauw A Sie	刘亚四	Liem Tjay Seng	林再生	Oeij Liam Kong	黄联公
Gouw Kian Hian	吴建贤	Lauw A Sie	刘亚四	Liem Tjeng Nio	林清娘	Oeij Liauw Kong	黄燎光
Gouw Kie Lai	吴己来	Lauw Hay Long	刘海郎	Liem Tjip Kong	林辑光	Oeij Soei	黄随
Gouw Kim Goan	吴金远	Lauw Houw	刘岸	Liem Tjong Nio	林种娘	Oeij Tam Bah	黄淡吧
Gouw Kong Soei	吴江水	Lauw Kheng Long	刘康郎	Liem Tjoen Nio	林春娘	Oeij Tek Tjiang	黄德章
Gouw Lam Yang	吴南阳	Lauw Loan Nio	刘鸾娘	Liem Tjong Hin	林宗兴	Oeij Tiong Djoen	黄仲润
Gouw Lim	吴吝	Lauw Tek Kong	刘德江	Liem Wan San	林远山	Oeij Tjeng Gian	黄清渊
Gouw Tjauw Yang	吴昭阳	Lauw Thiam Goan	刘添源	Lo A Tjoen	罗亚春	Oeij Tjie	黄井
Gouw Tjoe Nio	吴珠娘	Lie En He	李云霞	Lo Jie Poh Nio	罗而宝娘	Oeij Tsi Lauw	黄市闹
Gouw Tong Nio	吴东娘	Lie Goei Peng	李奎炳	Lo Piang Sioe	罗丙秀	Oeij Twan Nio	黄端娘
Gouw Tun	吴唇	Lie He	李遐	Lo Toan Sen	罗传生	Ong Boen Hian	王文显
Han Hing Nio	韩杏娘	Lie Hoet Gie	李佛义	Loa A Djim	赖亚壬	Ong Boen Seng	王文成
Han Tjeng San	韩青山	Lie Ing Tjoan	李英川	Loa A Sin	赖亚辰	Ong Goan Liong	王元龙
Iet Oe	一誉	Lie Ka Tiang	李甲长	Loa Giem	赖卿	Ong Jong Pie	王庸备
Ik Liam	益莲	Lie Kie Nio	李吉娘	Loa Kim Nio	赖金娘	Ong Kim An	王金安
Jap Hoo	叶和	Lie Pek Hoat	李伯适	Loa Koan Lan	赖观澜	Ong Koei Nio	王贵娘
Jap Hap Nio	叶合娘	Lie Pek Tat	李伯达	Loa Kong Nio	赖江娘	Ong Sioe Ko	王守哥
Jap Hwa	叶花	Lie Pek Thaij	李伯泰	Na Djin Moij Nio	蓝仁妹娘	Ong Soen Nio	王顺娘
Jap Kong Lam	叶光南	Lie Pien Nio	李便娘	Na Gie Kiat	蓝奇杰	Ong Tian Soei	王天水
Jap Soei	叶水	Lie Sie Nio	李世娘	Na Goe	蓝牛	Ouw Sioe Kong	胡受光
Jap Tjo	叶曹	Lie Teng Kie	李登基	Nie Boen Tjeng	连文清	Phoa Beng Gam	潘明岩
Jap Mah Tjan	叶马曾	Lie Tiang Ko	李长哥	Nie Hok Tjoan	连福全	Poei Toat Hauw	方夺侯
Jap Soan Kong	叶选官	Lie Tieuw Kong	李宙官	Nio Hok Goan	杨福源	Poen Hing	本性
Kam Kie Goan	甘溪元	Lie Tjian Tjauw	李千昭	Nio Kong Im	杨光阴	Sam Yoe	三友
Kho Ting Kian	许登健	Lie Tjim Nio	李深娘	Nio Loan Nio	杨鸾娘	Sia Bing Hong	余鸣凤
Khoan Joe	宽佑	Lie Tjoe Hok	李子福	Nio Seng Tjiang	杨成章	Siauw A Dji	萧亚二
Khoe Kang Nio	邱江娘	Lie Tjoe Hong	李子凤	Nio Sin Kiu	梁神救	Siauw Im Nio	萧音娘
Khoe Tjiang	邱昌	Lie Tjoe Liong	李子隆	Nio Thai Lo	梁待老	Siem Keng Bie	沈景美
Khouw Kim An	许金安	Liem Baroe	林峇汝	Nio Thaij San	杨泰山	Siem Tiat	沈辄
		Liem Beng Kong	林明光	Nio Tian Ho	梁天护	Souw Bing Kong	苏鸣岗

Hokkian uitspraak	Chinese karakter	Hokkian uitspraak	Chinese karakter	Hokkian uitspraak	Chinese karakter
Souw Eng Kit	苏永吉	Tan Sen Goan	陈生元	Tjong Soe Gie	钟思义
Souw Im Nio	苏音娘	Tan Siau Tjoe	陈绍周	Tjo A Djie	曹亚二
Souw Tian Pie	苏天庇	Tan Siong	陈松	Tjoa Hoet	蔡佛
Souw Tie	苏致	Tan Soan Nio	陈宣娘	Tjoa Kim Soei	蔡金水
Tan Boen Sok	陈文速	Tan Soe Goan	陈士元	Tjoa Lian Ho	蔡连好
Tan Bok	陈木	Tan Soe Tjong	陈思聪	Tjoa Sam Tiau	蔡三朝
Tan Bouw Sen	陈茂生	Tan Soei Sen	陈水生	Tjoa San Nio	蔡山娘
Tan Dji Moij	陈二妹	Tan Soei Tek	陈瑞德	Tjoa Sin Keh	蔡新客
Tan Djoen Dji	陈润二	Tan Som	陈森	Tjoa Tiang Haij	蔡长海
Tan Eng Goan	陈永元	Tan Thiap	陈帖	Tjoa Tjoek	蔡竹
Tan Eng Kiauw	陈荣乔	Tan Tiang Kie	陈长溪	Tjoe Tjim	朱深
Tan Eng Tjoan	陈永全	Tan Tiat Bing	陈哲明	Tjung Tam Sen	庄淡生
Tan Gie Tjoan	陈奇泉	Tan Tieng Ngo	陈丁五	Tjung Tje Lak	庄济灝
Tan Giok Lien	陈玉麟	Tan Tjeng Liong	陈正隆		
Tan Giok San	陈玉山	Tan Tjam Long	陈灿郎		
Tan Ha	陈夏	Tan Tjie	陈井		
Tan Haij Nio	陈海娘	Tan Tjoan It	陈全一		
Tan Hak Lim	陈学林	Tan Tjoen Ing	陈俊英		
Tan Hok Touw	陈福图	Tan Tjoen Siong	陈俊祥		
Tan Hong Gie	陈逢义	Tan Tjoen Tiat	陈潜哲		
Tan Hong Kak	陈逢觉	Tan Yap Long	陈焯郎		
Tan Hoo	陈豪	Tay Ting	大楨		
Tan Hoo Bik	陈琥珀	Tay Tong	大栋		
Tan Hoo Tjong	陈和中	Tee Tjwan	戴溅		
Tan Ing Nio	陈英娘	Tek Sien	德升		
Tan Jok Sin	陈育信	Tek Tjiang	德彰		
Tan Kam Long	陈甘郎	The Djak Soe	郑若思		
Tan Kang Nio	陈江娘	The Thiau Kie	郑肇基		
Tan Ke Hoaij	陈启淮	The Yan Siang	郑宴祥		
Tan Keng Nio	陈经娘	Thio Eng Jam	张永炎		
Tan Khoan	陈劝	Thio Tek Bouw	张德茂		
Tan Kim Lien	陈金麟	Thio Tien Nio	张珍娘		
Tan Kim Nio	陈金娘	Thio Too	张桃		
Tan Kiok Nio	陈菊娘	Tho Liem Sen	涂林生		
Tan Koen Nio	陈群娘	Tho Tay Ham	涂大憨		
Tan Kong Goan	陈广元	Thung Goan Tjwan	汤源泉		
Tan Kong Lioe	陈江流	Tio Him	赵欣		
Tan Kong Nio	陈江娘	Tio Tek Ho	赵德和		
Tan Kong Soei	陈江水	Tjaij Nio	才娘		
Tan Kong Thay	陈江泰	Tjan Ke Tjiang	曾启昌		
Tan Kwan	陈权	Tjee Tjeng Soei	邹清水		
Tan Liang Nio	陈良娘	Tjia Som Nio	谢森娘		
Tan Ling	陈令	Tjiam Tek Sen	詹德生		
Tan Lioe	陈柳	Tjing Liam	青莲		
Tan Lum Nio	陈软娘	Tjio Ting Kong	蒋灯光		
Tan Ma Poo	陈妈抱	Tjio Tjing Thay	蒋清泰		
Tan Pan Long	陈扳郎	Tjioe Tam	周淡		
Tan Pin Long	陈彬郎	Tjong Boen Kiat	钟文结		
Tan Ping Long	陈炳郎	Tjong Kim Pong	钟金榜		
Tan Sam Nio	陈三娘	Tjong Sin Siok	钟新淑		

2. Lijst van geografische namen met Chinese vertaling

Originele spelling	Chinese karakter
Amoy (Xiamen)	厦门
Angkee	洪溪
Antjol Tempel	安恤庙
Atjeh	亚齐
Banka	邦加
Bantam	万丹
Batavia	吧达维亚
Bekasi	望茄寺
Billiton	勿里洞
Blandongan	圣望(墓)港
Borneo	婆罗洲
Bugis	武訖
Buitenzorg	茂物
Cheribon	井里汶
Djati	惹致
Djembatan Lima	五脚桥
Formosa (Taiwan)	福尔摩萨 (台湾)
Fukien (Fujian)	福建
Goenoeng Sahari	牛郎沙里
Guangdong	广东
Hokkian	福建
Indramayu	南麻由
Jakarta	雅加达
Java	亚地 (爪亚、爪哇)
Kali Besar	港墘
Kamajoeran	马腰兰
Kampong Bali	监光猫汝
Ketapang	葛礁邦
Klenteng	观音亭
Krawang	茄荖旺
Kwangtung (Guangdong)	广东
Macao	偶九 (澳门)
Madoera	末流嘜 (马都拉)
Meester Cornelis	干冬墟
Opotoko	乌褒土库
Pantjoran	班芝兰
Pasar Ayam (Hoenderpasar)	城内把杀
Pasar Baroe	新珍墟把杀
Pasar Loear Batang	哨口把杀
Pasar Senen Lama	珍旧墟
Pasir	把实
Patekoan	八茶罐
Patike	打铁街
Pekalongan	北加浪
Pekodjan	八戈然
Petoeakan	八厨沃间
Pinangsia	槟榔社
Pintoe Besar	大南门

Originele spelling	Chinese karakter
Pintoe Ketjil	小南门
Pulau Bangka	浮炉蚊
Rembang	南望
Riouw	廖内
Sampan Liauw	杉板寮
Selat (Singapore)	实叻 (新加坡)
Semarang	三宝壟
Senen	结石珍
Siam	暹罗
Slipi	式厘陂
Soerabaja	泗水
Sumatra	苏门答腊
Tanah Abang	丹蓝望
Tandjong	丹绒
Tangerang	文登 (文丁)
Toasebio	大使庙
Toko Tiga	三间土库
Tongkangan	中港仔
Tsiangtsiu (Zhangzhou)	漳州

3. Lijst van Chinese officieren van Batavia, 1843-1865

TITEL		NAMEN	TIJD
Majoor titulair der Chinezen, hoofd v/h 6 ^{de} district en voorzitter v/d Chinese Raad		Tan Eng Goan	-1865
Leden in de Chinese Raad	Kapitein	Oeij Eng Liok	-1846
		Oeij Liauw Kong	-1849
		Ko Tjoen Kiat	1850-61
		Tan Tjoen Kiat	1861-65
		The Djak Soe	-1847
	Luitenant	Ko Tjoen Kiat	-1850
		Tan Ke Hoaij	-1854
		Gouw Tjiauw Yang	-1851
		Tan Eng Kiauw	1848-54
		Souw Tian Pie	1848-60
		Tan Tjoen Tiat	1850-61
		Oeij Kim Tjiang	1851-
		Tan Soe Tjong	1854-
		Tan Hong Gie	1854-63
		Ko Se Tjoan	1860-
		The Thiauw Kie	1860-
		The Kong Soei	1860-
		Oeij Tjeng Gian	1862-
		Tan Boen Sok	1864-
Buitengewone leden v/d Chinese Raad	Luitenant titulair	Oeij Kim Tjiang	1849-51
		Tan Kong Koan	1849-55
		Gouw Kang Soei	1852-54
		Ko Se Tjoan	1855-60
		The Thiauw Kie	1856-60
		Oeij Tjeng Gian	1861
		Nie Boen Tjeng	1861-
		Tan Boen Sok	1861-63
Eerste secretaris		Tan Eng Kiauw	-1847
		Tan Sam Goan	1848-50
		Djie Kim Louw	1851-57
		Loa Koan Lan	1858-
Tweede secretaris		Tan Sam Goan	-1847
		Tan Hak Lim	1848-51
		Tjung Tje Lak	1853-54
		Loa Koan Lan	1855-1856
		Tan Boen Sok	1857-61
		Tjioe Tam	1862-
Titulaire officieren buiten betrekking	Kapitein titulair	Oeij Eng Liok	1847-49
		Tan Kam Long	1844-
		Lie Tiang Ko	1850-55
		Ong Boen Hian	1856-58
		Oeij Liauw Kong	1858-
		Ong Goan Liong	1859-
	Luitenant titulair	Lie Tiang Ko	1847-49
		Tan Hong Kak	1847-
		Jo Teng Kong	1847-52
		Tan Ke Peng	1847-53
		Lie Pek Thaij	1847-49
		Oeij Kim Tjiang	1844-49
		Tan Kong Koan	1847-49
		Ong Boen Hian	1850-55
		Gouw Lam Yang	1850-
		Tan Soe Tjong	1850-54
		Ong Goan Liong	1853-57
		Han Tjeng San	1855-60
		Oeij Tek Tjiang	1855-
		Oeij Tjong Djoen	1856
		Khouw Tjeng Tjoan	1856-
		Khouw Tjeng Kie	1858-
		Khouw Tjeng Po	1861-
		Tan Hong Gie	1863-

4. Lijst van belastingpachters van Batavia, 1845-1862

JAARTAL	PACHTER	VERPACHTE MIDDELEN	OPMERKING
1845	Tan Lioe Tan Kwan	Arak, rum en tjoe Zout, tabak, hoofdgeld der Chinezen, pho- en tho pho-spelen en wajangspelen	Kapitein titulair buiten betrekking
	Ang Loet Tan Kam Long Lie Ing Tjoan Tjoe Tjim Tan Som Tan Hoo Tan Ling	Overvaarten en tolbruggen Opium Vis Pandhuizen Slachten van rundvee en buffels Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Pasar Baroe	
1846	Tan Kam Long Tan Hoo Bik Tan Som Djie Kim Louw	Opium Hoofdgeld der Chinezen Slachten van rundvee en buffels Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	Kapitein titulair buiten betrekking Boedelmeester (1841-1843) en tweede secretaris v/d K. K.
	Tan Ling Lauw Houw Tan Siong Na Gie Kiat Tan Lioe Oeij Djit Tjien	Pandhuizen, pho- en tho pho-spelen en wajangspelen Vis Tabak Overvaarten en tolbruggen Arak, rum en tjoe Duizend eilanden	
1847	Nio Seng Tjiang Tan Tjoen Tiat Tan Eng Kiauw Tjio Tjing Thay Na Gie Kiat Tan Kam Long Tan Siong Tan Ling Tan Som Tan Lioe Oeij Djit Tjien Tan Ke Hoaij	Overvaarten en tolbruggen Vis Pasar Baroe Hoofdgeld der Chinezen Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Opium Tabak Pandhuizen Slachten van rundvee en buffels Arak, rum en tjoe Duizend eilanden Pho- en tho pho-spelen	Luitenant titulair Luitenant Kapitein titulair buiten betrekking Overleden in 1847 Overleden in 1847 Luitenant
	Tan Ling Thung Goan Tjwan Tan Soei Sen Na Gie Kiat Oeij Hap Hoo Tan Eng Goan Tan Eng Kiauw Tan Kong Soei Nio Seng Tjiang Tjoa Kim Soei Ong Boen Hian <i>Soe-iet*</i>	Opium Hoofdgeld der Chinezen Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Pandhuizen Vis Arak, rum en tjoe en Pasar Locar Batang Pasar Baroe Tabak Overvaarten en tolbruggen Duizend eilanden Pho- en tho pho-spelen en wajangspelen Slachten van rundvee en buffels	
1848	Tan Ling Thung Goan Tjwan Tan Soei Sen Na Gie Kiat Oeij Hap Hoo Tan Eng Goan Tan Eng Kiauw Tan Kong Soei Nio Seng Tjiang Tjoa Kim Soei Ong Boen Hian <i>Soe-iet*</i>	Opium Hoofdgeld der Chinezen Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Pandhuizen Vis Arak, rum en tjoe en Pasar Locar Batang Pasar Baroe Tabak Overvaarten en tolbruggen Duizend eilanden Pho- en tho pho-spelen en wajangspelen Slachten van rundvee en buffels	Majoor Luitenant Inheemse
	Tan Ling Thung Goan Tjwan Tan Soei Sen Na Gie Kiat Oeij Hap Hoo Tan Eng Goan Tan Eng Kiauw Tan Kong Soei Nio Seng Tjiang Tjoa Kim Soei Ong Boen Hian <i>Soe-iet*</i>	Opium Hoofdgeld der Chinezen Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Pandhuizen Vis Arak, rum en tjoe en Pasar Locar Batang Pasar Baroe Tabak Overvaarten en tolbruggen Duizend eilanden Pho- en tho pho-spelen en wajangspelen Slachten van rundvee en buffels	
1849	Lauw Houw Tjung Tam Sen Na Gie Kiat Tan Eng Goan Siem Tiat Tan Kong Soei Nio Seng Tjiang Liem Sam Soei Siauw A Dji Gouw Kong Soei Ong Kim An Tan Som Tan Ling	Slachten van rundvee en buffels Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Pandhuizen Arak, rum en tjoe en wajangspelen Pasar Baroe Tabak Overvaarten en tolbruggen Duizend eilanden Pasar Locar Batang Vis Pho- en tho pho-spelen Hoofdgeld der Chinezen Opium	Majoor
	Lauw Houw Tjung Tam Sen Na Gie Kiat Tan Eng Goan Siem Tiat Tan Kong Soei Nio Seng Tjiang Liem Sam Soei Siauw A Dji Gouw Kong Soei Ong Kim An Tan Som Tan Ling	Slachten van rundvee en buffels Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Pandhuizen Arak, rum en tjoe en wajangspelen Pasar Baroe Tabak Overvaarten en tolbruggen Duizend eilanden Pasar Locar Batang Vis Pho- en tho pho-spelen Hoofdgeld der Chinezen Opium	

1850	Liem Wan San Tan Hong Kak <i>Orman</i> Gouw Kong Soei Na Gie Kiat Ang Poa Tan Kong Goan	Pasar Loear Batang Pho- en tho pho-spelen Slachten van rundvee en buffels Vis Pandhuizen Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Overvaarten en tolbruggen en Pasar Baroe	Luitenant titulaire buiten betrekking Inheemse
	Tan Eng Goan Liem Sam Soei Tjiam Tek Sen Lie Tjoe Hok Tan Ling	Arak, rum en tjoe Duizend eilanden Tabak Wajangspelen en hoofdgeld der Chinezen Opium	Luitenant titulaire en buitengewoon lid v/d K.K. Majoor
	<i>Orman</i> Gouw Kong Soei Tan Soei Tek Nio Sing Tjiang Siau A Dji Tan Soe Tjong Lie Tjoe Hok	Slachten van rundvee en buffels Vis Tabak Pasar Baroe Pasar Loear Batang Arak, rum en tjoe Hoofdgeld der Chinezen, pho- en tho pho-spelen en wajangspelen	Inheemse
1851	Ang Poa Tan Ling Tan Kong Goan	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Pandhuizen en opium Overvaarten en tolbruggen	Luitenant titulaire buiten betrekking
	Tjong Sin Siok	Duizend eilanden	Luitenant titulaire en buitengewoon lid v/d K.K.
	Tan Eng Goan Tan Soe Tjong Tan Kong Goan Lauw Thiam Goan Tan Tiang Kie Oeij Tam Bah Nio Seng Tjiang <i>Orman</i> Tan Hoo Tjong Tjong Sin Siok Jap Mah Tjan Lie Tjoe Hok Tan Ling	Tabak Wajangspelen Overvaarten en tolbruggen Vis Hoofdgeld der Chinezen Pho- en tho pho-spelen en pandhuizen Pasar Baroe Slachten van rundvee en buffels Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Duizend eilanden Pasar Loear Batang Arak, rum en tjoe Opium	Majoor Luitenant titulaire buiten betrekking Luitenant titulaire
1852	Tan Eng Goan Thung Goan Tjwan Tan Soe Tjong Tan Eng Kiauw Tan Giok San Liem Sin Kian Tjong Sin Siok Djie Hin Liem Sam Soei Tan Hoo Tjong <i>Orman</i> Oeij Tam Bah Tan Kong Soei	Tabak en wajangspelen Vis Arak, rum en tjoe Pasar Baroe Pho- en tho pho-spelen Overvaarten en tolbruggen Duizend eilanden Pasar Loear Batang Hoofdgeld der Chinezen Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Slachten van rundvee en buffels Pandhuizen Opium	Inheemse
			Overleden in juni 1852
1853	Tan Eng Goan Thung Goan Tjwan Tan Soe Tjong Tan Eng Kiauw Tan Giok San Liem Sin Kian Tjong Sin Siok Djie Hin Liem Sam Soei Tan Hoo Tjong <i>Orman</i> Oeij Tam Bah Tan Kong Soei	Tabak en wajangspelen Vis Arak, rum en tjoe Pasar Baroe Pho- en tho pho-spelen Overvaarten en tolbruggen Duizend eilanden Pasar Loear Batang Hoofdgeld der Chinezen Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Slachten van rundvee en buffels Pandhuizen Opium	Majoor Luitenant titulaire buiten betrekking Luitenant
			Inheemse
1854	Tjio Ting Kong Liem Gie Kwan Tan Hoo Tjong Tan Soe Tjong Tan Kong Soei Liem Hok Tham Tan Eng Kiauw Liem Tjong Hin Oeij Tam Bah Tan Soei Tek Tan Tjoen Siong Tan Giok San Tan Eng Goan Tan Kong Soei	Hoofdgeld der Chinezen Slachten van rundvee en buffels Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees Vis Pandhuizen Arak, rum en tjoe Pasar Baroe Overvaarten en tolbruggen Duizend eilanden Pasar Loear Batang Pho- en tho pho-spelen Wajangspelen Tabak Opium	Luitenant titulaire buiten betrekking
			Luitenant
			Majoor

1855	Lauw Houw	Pandhuizen	Majoor
	Liem Tjong Hin	Overvaarten en tolbruggen en hoofdgeld der Chinezen	
	Tan Tjoen Siong	Pho- en tho pho-spelen	
	Tan Eng Goan	Arak, rum en tjoe en tabak	
	Oeij Khing Hie	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	
	Lauw A Sie	Slachten van rundvee en buffels	
	Tan Giok San	Wajangspelen	
	Tan Soei Tek	Pasar Locar Batang	
	Khouw Tjeng Kie	Vis	
	Lie Hoet Gie	Duizend eilanden	
	Nio Hok Goan	Pasar Baroe	
	Tan Kong Soei	Opium	
1856	Tan Kong Soei	Opium en pandhuizen	Luitenant
	Lie Hoet Gie	Hoofdgeld der Chinezen	
	Lauw A Sie	Slachten van rundvee en buffels	
	Tan Hong Gie	Arak, rum en tjoe en pho- en tho pho-spelen	
	Khouw Tjeng Kie	Vis	Luitenant
	Liem Sin Kian	Wajangspelen	
	Ang Poa	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	
	Tan Soe Tjong	Tabak	
	Lie Pek Tat	Overvaarten en tolbruggen	
	Gouw Kim Goan	Duizend eilanden	
1857	Tan Kong Soei	Opium	Inheemse
	<i>Lauwmo</i>	Slachten van rundvee en buffels	
	Gouw Kian Hian	Hoofdgeld der Chinezen	
	Tjo Tjeng Soei	Overvaarten en tolbruggen	
	Lauw Houw	Pho- en tho pho-spelen	Majoor Luitenant
	Gouw Kim Goan	Duizend eilanden	
	Tan Eng Goan	Tabak	
	Tan Hong Gie	Arak, rum en tjoe	
	Lie Tjoe Liong	Pandhuizen	
	Tan Kong Lioe	Vis	
	Gouw Iem	Wajangspelen	
	Gouw Kie Lai	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	
1858	Ong Boen Hian	Opium	Kapitein titulair buiten betrekking
	Lauw Tek Kong	Hoofdgeld der Chinezen	
	Liem Gie Kwan	Slachten van rundvee en buffels	
	Thio Too	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	
	Lie Tjoe Liong	Pandhuizen	Luitenant Majoor
	Tan Kong Lioe	Vis	
	Tan Hong Gie	Arak, rum en tjoe	
	Tan Eng Goan	Tabak	
	Khouw Tjeng Tjoan	Overvaarten en tolbruggen	
	Tan Kong Soei	Pho- en tho pho-spelen	
	Tan Kong Thay	Wajangspelen	
	Kam Kie Goan	Duizend eilanden	
1859	Ong Boen Seng	Opium	Inheemse Luitenant Majoor
	Ong Jong Pie	Overvaarten en tolbruggen	
	Lauw Houw	Pho- en tho pho-spelen	
	Tan Kong Thay	Pandhuizen	
	Lauw Tek Kong	Wajangspelen	
	Tan Kong Lioe	Vis	
	Lie Hoet Gie	Hoofdgeld der Chinezen	
	Tan Bouw Sen	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	
	Kam Kie Goan	Duizend eilanden	
	<i>Mohammad Shali</i>	Slachten van rundvee en buffels	
	Tan Hong Gie	Arak, rum en tjoe	
	Tan Eng Goan	Tabak	
	Ong Boen Seng	Opium	
	Tan Kong Thay	Pandhuizen	
	Lauw Tek Kong	Wajangspelen	
	Tho Tay Ham	Duizend eilanden	

1860	Tan Eng Goan	Tabak	Majoor
	Tan Soe Tjong	Overvaarten en tolbruggen	Luitenant
	Lie Hoet Gie	Hoofdgeld der Chinezen	
	Thio Too	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	
	Liem Gie Kwan	Slachten van rundvee en buffels	
	Tan Kong Lioe	Vis	
	Tan Hong Gie	Arak, rum en tjoe	Luitenant
	Lauw Houw	Pho- en tho pho-spelen	
1861	Khouw Tjeng Tjoan	Opium	Luitenant titulair buiten betrekking
	Tan Kong Thay	Vis en pandhuizen	
	Lauw Houw	Pho- en tho pho-spelen	
	Lauw Tek Kong	Wajangspelen	
	Thio Tek Bouw	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	
	Liem Gie Kwan	Slachten van rundvee en buffels	
	Tan Hong Gie	Arak, rum en tjoe	Luitenant
	Oeij Eng Liong	Hoofdgeld der Chinezen	
	Tan Soe Tjong	Overvaarten en tolbruggen	Luitenant
	Tan Eng Goan	Tabak	Majoor
	Kam Kie Goan	Duizend eilanden	
1862	Khouw Tjeng Tjoan	Opium	Luitenant titulair buiten betrekking
	Kam Kie Goan	Duizend eilanden	
	Lauw Tek Kong	Wajangspelen en pho- en tho pho-spelen	
	Tan Soe Tjong	Overvaarten en tolbruggen	Luitenant
	Tan Eng Goan	Tabak	Majoor
	Tjioe Tam	Hoofdgeld der Chinezen	Tweede secretaris v/d K.K.
	Tan Giok Lien	Vis	
	Tan Hong Gie	Arak, rum en tjoe	Luitenant
	Ong Tian Soei	Slachten van varkens en de verkoop van varkensvlees	
	<i>Mohammad Shali</i>	Slachten van rundvee en buffels	Inheemse
	Djie Kim Louw	Pandhuizen	

*Spelling van de persoonsnamen van inheemse pachters worden volgens de klanken van de Chinese karakters nagebootst.

5. De Kong Tong behandelt rechtszaken aangaande economische geschillen

Zaak 1: Wanbetaling van op krediet verkochte goederen
(Kong Tong-notulen 21014, 12 april 1855, 253-258)

De landraad verzoekt op 17 januari 1854 de Kong Tong om een onderzoek in te stellen in verband met de rechtszaak van Siem Keng Bie (沈景美) versus Souw Tie (苏致). Siem Keng Bie dient een klacht in bij de landraad dat Souw Tie nog een bedrag van 516,3 gulden aan hem schuldig is wegens het kopen van goederen op krediet in 1853. Hij heeft Souw Tie enkele keren tevergeefs gevraagd om de schuld te voldoen. Siem Keng Bie eist nu dat de beklagde het schuldbedrag onmiddellijk aflost en alle onkosten van de rechtszaak betaalt. Souw Tie geeft toe dat hij goederen van Siem Keng Bie op krediet heeft gekocht. Maar hij beweert dat hij slechts een schuld van 27,92 gulden nog niet heeft afgelost en de rest reeds in een aantal keren achtereen heeft afbetaald. Souw Tie dient ook een aanklacht in bij de landraad om de beschuldiging tegen hem te verwerpen en Siem Keng Bie alle onkosten te laten betalen.

De gecommiteerde officieren voeren een onderzoek uit in opdracht van de Kong Tong en ondervragen de betrokkenen. De officieren inspecteren de kasboeken en nota's van Siem Keng Bie waarin de verkoop van goederen aan Souw Tie en de gegevens van betalingen zijn vastgelegd. Maar de specificaties van de verkoop en betalingen komen niet volledig overeen met de verklaring van Siem Keng Bie. Vervolgens toont Souw Tie zijn dagregister en het grootboek aan de officieren. In deze boeken blijkt dat Souw Tie twee keer een totaal bedrag van 488 gulden meer heeft betaald dan wat op de nota's van Souw Keng Bie wordt opgeschreven. De officieren vragen aan Souw Tie: "Waarom heeft u geen kwitantie gekregen van deze twee afbetalingen?" Souw Tie antwoordt: "De eerste keer ben ik vergeten een kwitantie te vragen en de tweede keer weigerde Siem Keng Bie een kwitantie te geven onder voorwendsel dat zijn vrouw afwezig was. Ik durf te zweren dat ik de waarheid spreek." Siem Keng Bie ontkent dat hij geen kwitanties heeft afgegeven en durft ook te zweren. De officieren rapporteren hun onderzoek aan de Kong Tong.

De officieren van de Kong Tong-zitting verhoren de betrokkenen wederom en speuren de kasboeken van beiden na. Zij vragen aan Siem Keng Bie: "Waarom worden de gegevens van uw dagregister niet met stempels gemarkeerd nadat zij naar de andere boeken zijn overgeschreven?" Siem Keng Bie antwoordt: "Dit dagregister is een kopie omdat het origineel er niet heel netjes uitziet." De officieren willen Siem Keng Bie vervolgens zijn originele dagregister laten zien. Zij ontdekken dat de gegevens uit het originele dagregister niet hetzelfde zijn als die van het gekopieerde. Siem Keng Bie verdedigt zich: "Ik sta alleen in mijn zaak en houd zelf de boekhouding bij, daarom noteer ik de ene keer wel de gegevens en de andere keer weer niet."

Souw Tie argumenteert: "Siem Keng Bie heeft wel een administrateur in dienst."

Siem Keng Bie verdedigt zich: "Ik had tijdelijk een administrateur in mijn zaak, maar hij is terug naar China gegaan."

De officieren vragen vervolgens: "Zijn de gegevens van uw nota's hetzelfde als van uw kasboek?"

Siem Keng Bie antwoordt: "Ja, deze zijn hetzelfde."

De officieren van de Kong Tong concluderen: "Volgens het onderzoek naar de boekhouding van beide partijen blijkt dat Siem Keng Bie de regels niet constant heeft gehandhaafd. Zijn gekopieerde versie van het dagregister klopt niet met die van het origineel. Hij geeft zelf toe dat hij de administratie niet altijd heeft bijgehouden. Echter, Souw Tie houdt zijn dagregister en het grootboek wel fatsoenlijk volgens de regels bij. Eigenlijk kan de boekhouding van Souw Tie worden gebruikt als bewijsmateriaal in deze rechtszaak, maar hij bezit geen kwitanties van de afbetalingen. Daarom mogen de beide partijen een eed afleggen in de Klenteng Kwan Iem dat zij de waarheid spreken. Als Souw Tie de eed heeft afgelegd, hoeft hij slechts 27,92 gulden aan Siem Keng Bie af te betalen. Daarmee zal deze zaak gesloten zijn. Wij rapporteren onze bevinding aan de landraad voor de eindbeslissing."

Zaak 2: Conflict tussen handelspartners: geen eerlijke verdeling van de winst
(Kong Tong-notulen 21004, 2 februari 1844, 70-75)

Op 4 november 1843 verzoekt de landraad de Kong Tong om een onderzoek uit te voeren naar de rechtszaak van Tan Gie Tjoan (陈奇泉) versus Nio Thai Lo (梁待老), de gemachtigde (*kuasa jalan*)

van de overleden Nio Tian Ho (梁天护). Tan Gie Tjoan dient een schriftelijke aanklacht in: “Met ingang van 17 augustus 1841 deden Nio Tian Ho en ik gemeenschappelijk zaken. Nio Tian Ho was verantwoordelijk voor de boekhouding, inkoop en verkoop en het beheren van de kas. Op 23 april overleed Nio Tian Ho en daarna verzocht ik Nio Thai Lo, zijn gemachtigde, verscheidene malen om samen de kasboeken door te nemen om inzicht te krijgen aangaande winst of verlies. Maar Nio Thai Lo reageerde niet op mijn verzoek. Daarom klaag ik Nio Thai Lo aan bij de landraad om hem te laten berechten.”

De gecommiteerde officieren Oeij Liauw Kong en Tan Ke Hoaij nemen deze zaak over voor een nader onderzoek. Tegenover hen verklaart Tan Gie Tjoan dat hij met Nio Tian Ho in een gemeenschappelijke zaak ‘Tjin Goan (振源)’ heeft geïnvesteerd en dat zij hebben afgesproken om de winst en eventueel het verlies met elkaar te delen. Tan Gie Tjoan investeerde daarin 1500 gulden en Nio Tian Ho was verantwoordelijk voor de kas en boekhouding. Daarnaast heeft ieder een eigen zaak respectievelijk ‘Goan Bouw (源茂)’ en ‘Tjin Sing (振胜)’ genaamd. Voor zes gulden per maand wordt een administrateur Tjoa Sin Keh (蔡新客) in dienst genomen. Hoewel zij geen notariële akte van de gemeenschappelijke zaak hebben ondertekend, wijst Tan Gie Tjoan naar een buurman Tan Bok (陈木) als getuige voor het bestaan van de zaak ‘Tjin Goan’. Tan Gie Tjoan wil een eed afleggen om te bewijzen dat hij de waarheid spreekt. Tjoa Sin Keh wordt verhoord en verklaart: “Mijn taak is om de specificaties voor de kasboeken van ‘Tjin Goan’ op te schrijven en ik verdien een loon van zes gulden per maand. Ik weet dat Tan Gie Tjoan de inkomsten en de uitgaven van de zaak beheert en ik krijg het loon uit zijn hand. Maar ik weet niet of de zaak gezamenlijk is geïnvesteerd. Ik durf te zweren dat ik de waarheid spreek.”

Tan Bok wordt verhoord en verklaart: “Ik ben de onderwijksmeester en buurman van Nio Tian Ho. In het verleden lieten Nio Tian Ho en Tan Gie Tjoan mij weten dat zij gemeenschappelijke handel drijven. Het enige waar ik zeker van ben is dat Tan Gie Tjoan de zaak ‘Goan Bouw’ heeft en Nio Tian Ho ‘Tjin Sing’ bezit. Ik durf te zweren dat ik de waarheid spreek.”

Nio Thai Lo wordt verhoord en verklaart: “In de kasboeken van Nio Tian Ho staat de naam van Tan Gie Tjoan niet en hij kan bovendien geen officieel document over de samenwerking vertonen. Sinds het overlijden van Nio Tian Ho op 23 april 1842 heb ik de zaak overgenomen en heb ik een termijn van drie maanden bedongen om alles af te rekenen. Mijn vraag is waarom Tan Gie Tjoan niet binnen deze termijn over de samenwerking heeft gemeld maar mij pas daarna heeft aangeklaagd? Ik wil de beschuldiging van Tan Gie Tjoan niet accepteren. Bovendien kan Nio Sin Kiu (梁神救) bevestigen dat Tan Gie Tjoan de kas- en sleutelbeheerder voor de zaak van Nio Tian Ho was. Tan Gie Tjoan moet de verantwoordelijkheid dragen voor zijn valse beschuldiging.”

De officieren inspecteren de kasboeken, verhoren de betrokkenen en de getuigen en maken een verslag daarvan aan de Kong Tong. Tijdens de Kong Tong-zitting ondervragen de officieren nogmaals de betrokkenen en de getuigen, die dezelfde verklaringen afleggen als die door de gecommiteerde officieren zijn gerapporteerd. Tjoa Sin Keh voegt er aan toe: “Tan Gie Tjoan en Nio Tian Ho investeerden samen in een zaak en hebben mij gevraagd als administrateur voor hen te werken. Eerst beheerde Tan Gie Tjoan de inkomsten en de uitgaven en had hij de stempel van de zaak. Maar later was hij de stempel kwijt en hij wilde bovendien buiten de stad gaan verhuizen. Daarom moest Nio Tian Ho de taak van het kasbeheer overnemen.”

De officieren bekijken de kasboeken van de Kongsi, waarin een inkomend bedrag van 1.292,4 gulden staat naast de andere gegevens van ‘Goan Bouw’. Daarnaast staat een inkomend bedrag van 395,3 gulden, waarvan de herkomst onduidelijk is. De officieren verhoren Nio Thai Lo en hij verklaart: “Kort na de dood van Nio Tian Ho beheerde ik de kas voor zijn zaak en kondigde ik aan dat alles betreffende zijn handel binnen drie maanden moest worden afgerekend. Daarna zou de Weeskamer alle behandelingen overnemen. Ik ben niet bereid om de beschuldiging van Tan Gie Tjoan te accepteren.” De akte van de Weeskamer komt overeen met de verklaring van Nio Thai Lo.

De Kong Tong concludeert: “Tan Gie Tjoan heeft onvoldoende bewijs om de beschuldiging tegen de overleden Nio Tian Ho in de gemeenschappelijke zaak te kunnen bevestigen. De Kong Tong kan zijn aanklacht niet verder behandelen en het advies aan de landraad geven. Aan de landraad wordt verzocht een eindbeslissing te nemen.”

Zaak 3: Conflict tussen handelspartners: verdenking van het sjoemelen met de boekhouding
(Kong Tong-notulen 21007, 5 februari 1847, 177-179)

De landraad verzoekt op 24 december 1846 aan de Kong Tong om een onderzoek in te stellen naar de rechtszaak waarin mr. W. Bijsterbos (advocaat te Batavia), namens Nio Kong Im (杨光阴), Tan Hong

Gie (陈逢义) aanklaagt. Volgens Nio Kong Im dient Tan Hong Gie de boekhouding voor de gemeenschappelijke handel 'Soei Thay (瑞泰)' te beheren. Maar Tan Hong Gie heeft hem er ten onrechte van beschuldigd de kasboeken te zijn kwijt geraakt. Ook zou hij de kasboeken door een nieuw boek hebben vervangen. Nio Kong Im eist dat Tan Hong Gie de zaak betreffende de kasboeken zal ophelderen en zijn excuus zal aanbieden. Bovendien wordt van Tan Hong Gie een geldboete van 2.000 gulden geëist voor zijn valse beschuldiging: 1.000 gulden daarvan als gift aan de Weeskamer en de andere 1.000 gulden bestemd voor het Chinese Hospitaal.

De Kong Tong draagt de opdracht over aan de gecommiteerde officieren. Nio Kong Im legt een verklaring af die gelijkluidend is als zijn schriftelijke aanklacht. Tan Hong Gie verklaart: "Begin juli heb ik het kasboek nagekeken maar het blijkt verschillend te zijn van dat van eind september vorig jaar. Ik verwijt Nio Kong Im als boekhouder slordig te hebben gewerkt. Hij moet zich eerlijk gedragen." Maar Tan Hong Gie beweert dat hij Nio Kong Im nooit heeft verweten het kasboek te hebben vervangen. De gecommiteerde officieren rapporteren hun bevinding van het onderzoek aan de Kong Tong.

De Kong Tong-officieren verhoren de betrokkenen en vragen aan Tan Hong Gie: "Waarom zei u eerder tegen de notaris dat Nio Kong Im het kasboek had vervangen?" Tan Hong Gie antwoordt: "Ik zei tegen de notaris dat Nio Kong Im met de cijfers had gesjoemeld en niet dat hij een kasboek had ingeruild. De notaris heeft mij waarschijnlijk verkeerd begrepen omdat ik de vreemde taal (Nederlands) niet zo goed beheers." Nio Kong Im verklaart tijdens de zitting: "Nog een gegeven dat ik wil toevoegen is dat het kantoor voor de boekhouding van Pekodjan naar mijn woning in Tongkangan is verhuisd."

Intussen proberen de beide partijen een vreedzame oplossing voor dit conflict te vinden. De Kong Tong concludeert: "Aangezien de beide partijen zelf een oplossing willen zoeken, sturen wij deze zaak terug naar de landraad."

Zaak 4: Conflict tussen handelspartners: aandeelhouder weigert de schuldenlast te betalen
(Kong Tong-notulen 21006, 24 juli 1846, 245-248)

De landraad verzoekt op 14 februari 1846 aan de Kong Tong om een onderzoek uit te voeren naar de rechtszaak waarin Tjoa Sam Tiauw (蔡三朝), namens Tan Tjeng Liong (陈正隆), Oeij Djian (黄然), en Oeij Goan (黄元) aanklaagt. Tjoa Sam Tiauw verklaart dat Tan Tjeng Liong, Oeij Djian en Oeij Goan samen een lap grond hebben gehuurd. In de periode 1844-1847 wordt er jaarlijks 3400 gulden aan huur betaald. In Artikel IV van het contract van de coöperatieve kongsi is vastgelegd dat zowel het huurbedrag als de winst of het verlies gelijkelijk onder de drie deelnemers zal worden verdeeld. De overtreder krijgt geen winstuitkering maar moet wel het eventuele verliesbedrag betalen. Volgens notaris J.J. Mijnssen heeft Tan Tjeng Liong de grondhuur tot juni 1845 betaald. Oeij Goan heeft nog een tegoed van 1.037,46 gulden, maar hij heeft in 1845 geen geld in de kongsi gestort. Oeij Djian heeft nog een overschot van 449,13 gulden en hij heeft in 1845 ook geen geld in de kongsi gestort. Volgens de boekhouding van hun kongsi hebben zij in 1844 een verlies van 4.186,9 gulden geleden. Daarom moet iedere aandeelhouder één derde van dat bedrag, 1.395,63 gulden, inleggen. Het overschot van Oeij Goan en Oeij Djian wordt hierbij afgetrokken en zij moeten respectievelijk nog 358,17 en 1.016,36 gulden bijbetalen. Gebaseerd op het notariële document van Mijnssen eist Tan Tjeng Liong dat Oeij Goan het bovengenoemde bedrag zal betalen.

Oeij Goan verklaart: "Ik wil de kasboeken van de kongsi van 1844 en 1845 inzien en het verlies voorlopig niet accepteren en betalen." Oeij Goan heeft notaris J.L.A. Nieuwenhuisen ingeschakeld om op 27 december samen met hem de boekhouding van de kongsi van 1845 te inspecteren. Tan Tjeng Liong houdt vol dat hij de kasboeken alleen door de Kong Tong wil laten inzien. Hij eist bovendien dat Oeij Djian en Oeij Goan uit de kongsi zullen worden gezet nadat zij de geëiste bedragen en alle onkosten van de rechtszaak hebben betaald.

De gecommiteerde officieren rapporteren aan de Kong Tong dat de betrokken partijen intussen bij een notaris een compromis hebben getroffen om deze rechtszaak te beëindigen. De Kong Tong-officieren verhoren nogmaals de betrokkenen en zij leggen dezelfde verklaring af als hetgeen de gecommiteerde officieren hebben gerapporteerd. De Kong Tong maakt een verslag van de zaak op en stuurt een en ander terug naar de landraad voor een eindbeslissing.

Zaak 5: Woninghuurschulden
(Kong Tong-notulen 21006, 16 juli 1846, 265)

De dienstdoende officieren kapitein Oeij Eng Liok en luitenant Gouw Tjiauw Yang behandelen de zaak

waarin de inheemse man Shalip Djanali, namens zijn schoonvader Lopian, een zekere Ang Tham (翁潭), woonachtig in Opotoko, aanklaagt wegens achterstallige schuld ten bedrage van 48 gulden voor 12 maanden woninghuur. Ang Tham wordt verhoord en geeft zijn schuld toe. Hij verzoekt eerst 12 gulden te mogen afbetalen en zal de rest later in termijnen aflossen. Shalip Djanali gaat niet akkoord met zijn voorstel en de officieren rapporteren de aanklacht en het verhoor tijdens de zitting aan de Kong Tong. De Kong Tong-officiëren ondervragen de aanklager en de beschuldigde nogmaals. Ang Tham zegt dat hij het verschuldigde bedrag met acht gulden per maand in termijnen zal aflossen. Shalip Djanali gaat hiermee akkoord. Einde van de zaak.

Zaak 6: Grondhuurschuld

(Kong Tong-notulen 21013, 10 augustus 1852, 194-198; 5 augustus 1853, 510-517)

Tjoa Sam Tiauw, de gemachtigde van Gouw Hoo's weduwe Tjoa San Nio woonachtig in Pasar Baroe, dient een klacht in. Gouw Hoo heeft op 16 augustus 1849 een lap grond in Pasar Baroe van een inheemse gekocht. Dit stuk grond omvat de achterzijde van een aantal huizen van diverse personen. Toen Gouw Hoo deze grond kocht, had hij de bewoners van deze huizen niet vooraf geïnformeerd dat hij grondhuur zou heffen. Op 15 september 1850 is de grond overgedragen aan Tjoa San Nio. En Tjoa San Nio eist grondhuur van de bewoners, die zij echter weigeren te betalen. Dit geschil heeft al lang geduurd en Tjoa Sam Tiauw heeft daarom namens Tjoa San Nio aan de landmeter gevraagd de lap grond na te meten. De Landmeter toont aan dat Tjoa San Nio inderdaad de grondeigenaar is. De achterzijde van een aantal woningen bevindt zich op de grond van Tjoa San Nio en de bewoners moeten daarom huurschuld betalen voor dat stuk grond, vanaf de datum van aankoop door Gouw Hoo. Een overzicht van de negen bewoners en hun schuld is als volgt:

- Tan Hok Touw (陈福图), thans woonachtig in Kali Besar, een schuld van 23 gulden van een periode van 23 maanden (van september 1849 tot augustus 1851);
- Njonja Koan (娘仔权), thans woonachtig in Pinangsia, idem;
- Na Goe (蓝牛), woonachtig in Pasar Baroe, idem;
- Tjong Soe Gie (钟思义), idem;
- Gouw Tun (吴唇), idem;
- Tio Him (赵欣), idem;
- Njonja Samkip (娘仔三及), idem;
- Liem Baroe (林峇汝), een schuld van 40 gulden voor een periode van 20 maanden (van september 1849 tot juli 1851).

De aangeklaagde bewoners verklaren dat hun nooit eerder is gezegd om grondhuur te betalen sinds zij daar kwamen wonen. Zij menen dat de grond van de regering is en willen de aanklacht niet accepteren.

Wijkmeester Lo A Tjoen (罗亚春) wordt als getuige verhoord en verklaart: "Ik weet niet wie de grondeigenaar is omdat ik pas kort als wijkmeester optreed. Pas enige tijd geleden hoorde ik van de landmeter dat de grond van Gouw Hoo is." Omdat dit geschil ingewikkeld is en al langdurig gaande is, dragen de dienstdoende officieren de zaak over aan de Kong Tong-zitting.

De Kong Tong-officiëren verhoren Tjoa Sam Tiauw en hij legt dezelfde verklaring af als bij het eerdere verhoor. Tan Hok Touw, één van de huurders, wordt verhoord en verklaart: "Ik heb 15 jaar in Pasar Baroe gewoond en tien jaar lang in het huis op deze grond, maar mij is nooit gevraagd om de huur van de grond te betalen. Ik wil de huur nu ook niet betalen." Na Goe verklaart: "Ik woon al zes jaar in dit huis en heb nooit de huur van de grond hoeven te betalen. Ik weet dat de grond van de Regering is en weiger de huur te betalen." De andere bewoners verklaren ook dat zij daar al jaren wonen, onder andere Gouw Tun zes jaar, Tio Him 30 jaar, Njonja Samkip 23 jaar en Tjong Soe Gie 17 jaar. Zij verklaren dat zij nooit de huur hebben hoeven te betalen. Ook deze personen weigeren grondhuur te betalen. Tjoa Sam Tiauw blijft bij zijn standpunt en zegt: "De voormalige grondeigenaar heeft de huur van de grond niet aan u gevraagd, maar dat is iets anders dan dat de huur niet hoeft te worden betaald."

Hoewel Tjoa Sam Tiauw aan de hand van het document van de landmeter en een plattegrond kan aantonen dat Tjoa San Nio de grondbezitter is, vinden de officieren het toch moeilijk te concluderen wie de werkelijke eigenaar van dit stuk grond is. De officieren verzoeken de resident van Batavia dit probleem op te lossen.

Op 16 februari 1853 beantwoordt de resident de brief van de Kong Tong, gedateerd 26 januari, waarin

het document van de heer J. Tromp (superintendent van het kadaster) is bijgevoegd. Tromp heeft de landmeter verzocht om in opdracht van de resident de zaak betreffende de grond van Tjoa San Nio te onderzoeken. De landmeter verklaart schriftelijk dat de grond waarop de winkels en woningen zich bevinden openbaar bezit is, met uitzondering van de terreinen achter de gebouwen. De bewoners bezetten onrechtmatig de grond van Tjoa San Nio.

De Kong Tong-officiëren nemen zich voor op 22 april 1853 een definitief besluit in deze zaak te nemen, maar zij krijgen op 21 april een brief van advocaat F. Alting Mees waarin hij vermeldt dat hij de negen aangeklaagde personen bij de Kong Tong wil verdedigen. Het verdedigen door een advocaat is bij de Kong Tong niet gebruikelijk, en bovendien verschijnt Mees ook niet op 22 april bij de Kong Tong. Daarom verzoeken de officieren de resident deze negen personen op te roepen om op 29 april bij de Kong Tong aanwezig te zijn voor de eindbeslissing.

Intussen laat de resident de negen aangeklaagden weten dat zij op 6 mei bij de Kong Tong moeten verschijnen. Maar de aangeklaagden willen een gemachtigde persoon namens hen laten spreken. De resident heeft daar geen bezwaar tegen. Op 6 mei woont noch een van de aangeklaagden noch een gemachtigde van hen de Kong Tong-zitting bij. Nogmaals vragen de Kong Tong-officiëren de resident of zij een uitspraak mogen doen in afwezigheid van de betrokkenen; anders moeten zij de resident opnieuw verzoeken om de aangeklaagden op te roepen.

Op 13 mei 1853 verschijnen de aangeklaagden weer niet bij de Kong Tong-zitting.

Op 5 augustus 1853 worden zij nog een keer door de Kong Tong opgeroepen; slechts vijf van hen zijn dit keer aanwezig. De officieren willen definitief duidelijk verklaren wie de grondeigenaar is. De aangeklaagden kunnen echter niet bewijzen wie de grondbezitter is, maar beweren dat voor zover zij weten, de grond bezit van de regering is. De Kong Tong-officiëren concluderen: "Tjoa San Nio heeft dit stuk grond gekocht en beschikt over een koopakte. De negen aangeklaagden kunnen niet bewijzen wie de grondeigenaar is. Op grond van de documenten van respectievelijk de landmeter, gedateerd 22 januari 1852, en van de heer Tromp, gedateerd 12 februari 1853, doet de Kong Tong de volgende uitspraak: de aangeklaagden moeten de claim van de eiser accepteren en de schuld binnen twee weken voldoen."

De aangeklaagden willen de uitspraak niet accepteren en gaan in hoger beroep.

6. De Kong Tong behandelt rechtszaken aangaande familiegeschillen

I. De Kong Kong spreekt echtscheidingen uit:

Zaak 1: Verwaarlozing van de echtgenote en het bevoordelen van de bijvrouw
(Kong Tong-notulen 21007, 2 april 1847, 220-221; 27 augustus 1847, 388-389)

Luitenant Ko Tjoen Kiat, dienstdoende officier van de Kong Koan, rapporteert op 2 april 1847: Na Djin Moij Nio (藍仁妹娘) klaagt haar echtgenoot Souw Eng Kit (苏永吉), woonachtig in Klenteng, aan: “Ik ben verwaarloosd door mijn echtgenoot Souw Eng Kit. Hij trekt zijn bijvrouw voor en draagt niets bij aan mijn dagelijkse kosten. Bovendien word ik regelmatig zinloos geslagen en met echtscheiding bedreigd door mijn man. Ik kan de vernedering niet meer verdragen en daarom vraag ik echtscheiding aan.” Ko Tjoen Kiat ondervraagt Souw Eng Kit. Souw beweert dat zijn vrouw leugens vertelt. Er ontstaat veel geruzie tussen het paar omdat zij niet goed met elkaar kunnen omgaan. Indien zijn vrouw echtscheiding wil eisen, zal Souw in moeten stemmen. Ko Tjoen Kiat laat deze zaak over aan de Kong Tong-zitting voor de eindbeslissing.

Tijdens de zitting verhoren de officieren Na Djin Moij Nio en Souw Eng Kit. Hun verhalen komen overeen met wat luitenant Ko Tjoen Kiat heeft gerapporteerd. Alle officieren raden Na Djin Moij Nio aan om met haar man mee naar huis te gaan en Souw Eng Kit om zijn concubine elders onder te brengen en zijn echtgenote fatsoenlijk te behandelen. Beiden gaan hiermee akkoord.

Na Djin Moij Nio dient op 27 augustus 1847 opnieuw een verzoek in: “Mijn echtgenoot (Souw Eng Kit) trekt nog steeds zijn bijvrouw voor en verwaarloost mij net als hij vroeger deed en geeft mij bovendien geen enkele financiële ondersteuning. Enige tijd geleden ordonneerde de Kong Tong hem dat hij zijn gedrag moest corrigeren. Ondanks de uitspraak van de Kong Tong is er niets veranderd. Daarom verzoek ik nogmaals het huwelijk te ontbinden.”

De officieren herlezen de notulen van de Kong Tong van 2 april 1847 en het paar wordt wederom verhoord. Beiden gaan nu akkoord met een echtscheiding. De Kong Tong doet tenslotte uitspraak: “Aangezien Na Djin Moij Nio en Souw Eng Kit niet onder één dak kunnen samenleven en zij geen genegenheid meer hebben voor elkaar, zal de Kong Tong de echtscheiding inwilligen.” Hiermee is de zaak definitief gesloten.

Zaak 2: Het remigreren naar China
(Kong Tong-notulen 21004, 26 april 1844, 140)

De dienstdoende officieren van de Kong Koan kapitein Oeij Eng Liok en luitenant Gouw Tjiauw Yang rapporteren op 26 april 1844: “Oeij Soei (黄随) wil naar China terugkeren met een toevallig beschikbaar schip. Hij is niet van plan weer terug te keren en wil zijn vrouw niet benadelen. Daarom vraagt hij echtscheiding aan bij de Kong Koan.” Oeij’s echtgenote Ong Soen Nio (王顺娘) wordt door de officieren verhoord en geeft haar voorkeur te kennen: “Als mijn man echt terug wil naar zijn geboorteplaats, ben ik bereid om van hem te scheiden, zodat ik eventueel met een andere man kan gaan trouwen want ik ben maar een vrouw en dus financieel afhankelijk.”

Kapitein Oeij en luitenant Gouw laten de eindbeslissing aan de Kong Tong over. De officieren verhoren vervolgens tijdens de Kong Tong-zitting beide betrokkenen, die dezelfde verklaringen afleggen als door de dienstdoende officieren gerapporteerd. De Kong Tong geeft toestemming tot scheiding en hiermee wordt de zaak gesloten.

Zaak 3: Mishandeling door echtgenoot
(Kong Tong-notulen 21014, 27 april 1855, 263-265)

De resident van Batavia (A.H.W. baron de Kock) heeft verzocht in een brief aan de Kong Tong, d.d. 26 januari 1855, no. 25, een onderzoek in te stellen naar de echtscheidingszaak betreffende Tan Kong Nio (陈江娘), alias Loa Kong Nio (赖江娘). Een mondelinge verklaring van Tan Kong Nio wordt erbij gevoegd. Tang Kong Nio, echtgenote van Tjong Kim Pong (钟金榜), woonachtig in Pintoe, verklaart tegenover de resident: “Ik ben zeven jaar met Tjong Kim Pong getrouwd. Sinds vorig jaar slaat hij mij regelmatig en scheldt mij dagelijks uit. Bovendien geeft hij mij geen geld voor mijn levensonderhoud.

Ik leef van de geringe inkomsten van een beetje naaiwerk. Mijn man verpandde en verkocht zelfs de weinige bezittingen die ik van mijn ouders heb geërfd om er opium voor te kopen. Enkele dagen geleden sloeg hij mij op mijn arm en het letsel is nog steeds zichtbaar. Hij dreigde mij zelfs dood te slaan. Nog erger is dat hij nooit heeft geprobeerd voor ons levensonderhoud te zorgen en dat hij mij keer op keer tot prostitutie wil dwingen om daarmee geld voor hem te verdienen. Omdat ik echt geen prostituee wil worden, heeft hij een hekel aan mij en mishandelt hij mij steeds erger. Ik kan deze ellende niet meer verdragen en verzocht daarom herhaaldelijk de Kong Koan om een scheiding. Majoor Tan Eng Goan en de andere officieren raadden mij iedere keer weer aan tot verzoening te komen. Nu zweer ik dat ik niet meer terug naar mijn man wil gaan omdat hij geen greintje sympathie voor mij heeft. Ik verzoek de resident om de Kong Tong te bevelen de scheiding tussen Tjong Kim Pong en mij uit te spreken.”

Nadat de officieren de brief van de resident en het verzoekschrift van Loa Kong Nio hebben gelezen, verhoren zij Loa Kong Nio. Zij bevestigt haar verzoekschrift. Tijdens het verhoor van Tjong Kim Pong verklaart hij bij de Kong Koan: “De aanklacht van mijn vrouw is niet waar. Maar aangezien zij het huwelijk wil ontbinden, stem ik in met de echtscheiding. Ik heb er verder niets meer over te zeggen.”

Omdat beide partijen het met elkaar eens zijn, geeft de Kong Tong toestemming tot echtscheiding. Nadat zij hun handtekeningen op het echtscheidingsregister hebben gezet, wordt het huwelijk tussen Loa en Tjong ontbonden en hiermee mogen zij eventueel opnieuw met een ander trouwen. Dat was de uitspraak van de Kong Tong en aan de resident wordt verzocht een eindbeslissing te nemen.

Zaak 4: Mishandeling door echtgenote

(Kong Tong-notulen 21007, 16 oktober 1846, 60-62)

Luitenant Gouw Tjiauw Yang rapporteert op 16 oktober 1846 dat Lo Toan Sen (罗传生) zijn echtgenote Ong Soen Nio (王顺娘)¹, woonachtig in Toasebio, aanklaagt bij de Kong Koan: “Toen ik naar Pantjoran wilde gaan om een vriend te bezoeken, werd mijn vrouw kwaad op mij en sloeg zij mij met haar klomp op mijn hoofd. Er is nog steeds een litteken zichtbaar. Aangezien zij ondeugdzaam is, wil ik het huwelijk met haar ontbinden.”

Ong Soen Nio wordt verhoord en antwoordt: “Omdat de bijvrouw van mijn man de deur dicht deed en mij niet binnen wilde laten, moest ik mijn man in Pantjoran gaan zoeken. Om mij onbekende reden werd ik door hem met een Japanse rotanstok geslagen op mijn rechtervoet, de verwonding is nog steeds zichtbaar. De volgende dag vroeg ik hem om wat eten te kopen, maar hij deed dat niet en ging naar de burens om te gokken. Ik kon op dat moment zulk gedrag niet tolereren en heb hem daarom zachtjes op zijn hoofd geslagen. Omdat hij liefdeloos voor mij is, ga ik ermee akkoord om van hem te scheiden.”

De officieren vragen de vrouw van Ou Sioe Kong (胡受光)² om de rechtervoet van Ong Soen Nio te bekijken. Mevrouw Ou bevestigt de verwonding door de stokslag. Aangezien beiden slechts licht gewond zijn, raden de officieren een verzoening aan. Maar omdat beide partijen besloten hebben van elkaar te scheiden, wordt deze zaak voor een nader onderzoek naar de Kong Tong doorgestuurd. Bij het verhoren tijdens de Kong Tong-zitting komen de verhalen van Lo Toan Sen en Ong Soen Nio overeen met wat luitenant Gouw Tjiauw Yang heeft gerapporteerd. Beiden volharden in de scheiding. De toestemming tot de echtscheiding tussen Lo Toan Sen en Ong Soen Nio wordt verleend door de Kong Tong en hiermee is deze zaak gesloten.

Zaak 5: Mishandeling door schoonouders

(Kong Tong-notulen 21014, 16 maart 1855, 241-242)

Liem Tjong Nio (林种娘), 19 sui, klaagt haar echtgenoot Oeij Kim Ing (黄金英), woonachtig in Toko Tiga, aan: “Ik ben al twee jaar getrouwd met Oeij Kim Ing en wij hebben nog geen kind. Ik ben vaak zwaar mishandeld en weggestuurd door mijn schoonouders. In het begin van dit jaar heeft de Kong

¹ Of deze Ong Soen Nio dezelfde persoon als die van zaak 2 is kan ik niet concluderen. In de huwelijksregisters van de periode van 1844 tot 1846 kan ik geen informatie vinden over Ong Soen Nio, evenmin over haar echtgenoot Lo Toan Sen.

² Ou Sioe Kong was een tatsi (bode) van de Kong Koan.

Tong een uitspraak gedaan dat ik tijdelijk bij mijn ouders mocht verblijven. Inmiddels zijn er drie maanden voorbij gegaan en al die tijd is er nooit gevraagd of ik terug wil naar mijn man. Bovendien krijg ik geen cent van mijn man en schoonouders. Ik word in de steek gelaten en verzoek daarom om een echtscheiding.”

Oeij Kim Ing wordt verhoord door de dienstdoende Kong Koan-officieren. Hij verklaart: “Mijn vrouw misdraagt zich en heeft haar schoonouders beledigd. Bovendien liep zij een aantal keer stiekem weg en wij kunnen haar wegllopen moeilijk voorkomen. Ik durf haar niet meer op te vangen en ben bereid van haar te scheiden.”

De officier van de Kong Koan geeft zijn bevinding over deze zaak: “Oeij Kim Ing en Liem Tjong Nio zijn maar korte tijd getrouwd, maar zij hebben al een aantal keren een aanklacht bij de Kong Koan ingediend. Hoewel het wel botert tussen het paar, kan Liem Tjong Nio moeilijk met haar schoonouders opschieten. Om hen onder dwang te laten samenwonen zal niet veel helpen. Hiermee wordt deze zaak doorgeschoven naar de Kong Tong-zitting voor de eindbeslissing.”

Tijdens de Kong Tong-zitting van 16 maart 1855 geven Oeij Kim Ing en Liem Tjong Nio hetzelfde antwoord als wat de dienstdoende officier heeft gerapporteerd. De uitspraak van de Kong Tong luidt: “Hoewel het echtpaar slechts een paar jaar getrouwd is geweest, hebben zij vaak ruzie met elkaar. Bovendien kan Liem Tjong Nio niet goed met haar schoonouders opschieten. Hoewel wij in eerste instantie het paar onder dwang wilden laten verzoenen, kan dit tweetal naar onze mening niet lang goed met elkaar omgaan. Daarom wordt toestemming verleend tot de echtscheiding tussen Oeij Kim Ing en Liem Tjong Nio en hiermee wordt de zaak gesloten.”

Zaak 6: Het vreemdgaan

(Kong Tong-notulen 21011, 13 september 1850, 225-231)

De dienstdoende officieren van de maand kapitein Ko Tjoen Kiat en luitenant Tan Kong Goan behandelen de zaak van Lo Piang Sioe (罗丙秀), zakenman, woonachtig in Angkee, die zijn echtgenote Khoe Kang Nio (邱江娘) aanklaagt. Lo deelt mee: “Mijn vrouw is met veel sieraden en kleding van huis weggelopen. Mij werd verteld dat zij er met een zekere Ko Pa Yang (高巴阳) vandoor is gegaan en zij verblijven momenteel bij de moeder van Ko Pa Yang. Ik verzoek de resident om mijn vrouw te bevelen naar huis terug te keren.” De resident stuurt op 24 augustus 1850 een brief met de aanklacht van Lo Piang Sioe naar de Kong Koan voor een nader onderzoek.

Kapitein Ko Tjoen Kiat en luitenant Tan Kong Goan nemen de zaak over en verhoren Lo Piang Sioe. Lo bevestigt alles wat in zijn aanklacht staat. De voorwerpen die door zijn vrouw zijn meegenomen hoeft hij niet meer terug te hebben maar hij wil dat zijn overspelige en weggelopen vrouw volgens de wet wordt bestraft. Khoe Kang Nio zegt dat zij niet stiekem is weggelopen maar dat zij dinsdag naar haar tante in Ketapang wilde gaan omdat zij geregeld wordt uitgescholden door haar schoonmoeder. Zij kende de weg niet en liep dus doelloos in de stad rond. Zij logeerde de nacht van zaterdag bij de moeder van Ko Pa Yang en wilde zondagochtend vroeg verder zoeken naar haar tante. De officieren vragen: “Met wie hebt u de vier dagen tussen dinsdag en vrijdag doorgebracht? En waar logeerde u?” Khoe Kang Nio antwoordt: “Ik liep alleen in de stad en weet niet meer waar ik al die nachten heb doorgebracht.” De officieren stellen daarop de volgende vraag: “Als de oppasser (乌拔士, bediende van de Kong Koan) nu met u meegaat, kunt u hem dan laten zien waar u al deze dagen bent geweest?” Khoe Kang Nio houdt vast dat zij de weg niet meer wist. De officieren verhoren vervolgens Ko Pa Yang en hij antwoordt: “Khoe Kang Nio kwam zaterdagavond bij mij thuis en vertelde dat zij naar haar tante wilde. Omdat het heel laat was, liet ik haar bij ons logeren. Bovendien kennen we elkaar al enige tijd.”

Kapitein Ko Tjoen Kiat en luitenant Tan Kong Goan dragen op 13 september 1850 deze zaak over aan de Kong Tong-zitting. De officieren van de zitting ondervragen de betrokkenen herhaaldelijk. Ko Pa Yang geeft uiteindelijk toe dat hij al drie maanden een relatie heeft met Khoe Kang Nio en dat hij met haar de afspraak heeft gemaakt om er samen vandoor te gaan. Khoe Kang Nio kan de feiten niet meer ontkennen en vraagt om vergiffenis. De officieren vragen aan Lo Piang Sioe: “Aangezien uw echtgenote spijt heeft, wilt u haar nu meenemen naar huis?” Maar Lo Piang Sioe voelt zich bedrogen en beschaamd. Hij verzoekt daarom aan de Kong Tong de echtscheiding uit te spreken en op deze manier zijn overspelige echtgenote te bestraffen.

Na de discussies komen de officieren tot het volgende besluit: “Khoe Kang Nio heeft zich onbetamelijk gedragen omdat zij van haar gezin is weggelopen. Ko Pa Yang veracht de wet van het land en pleegt echtbreuk met Khoe Kang Nio. Zij zijn beiden schuldig en ieder zal gestraft worden met honderd stokslagen, in overeenstemming met de *Da Qing lili*. Op deze wijze willen wij onze landgenoten waarschuwen dat dergelijk gedrag niet wordt getolereerd. Bovendien is er geen sprake van

genegenheid meer tussen het echtpaar Lo Piang Sioe en Khoe Kang Nio en daarom wordt hun huwelijk hiermee door de Kong Tong ontbonden. De door Khoe Kang Nio gestolen voorwerpen worden voorlopig niet teruggevraagd. Dit besluit wordt aan de resident gerapporteerd en wij hopen dat de straf op Khoe Kang Nio en Ko Pa Yang zo snel mogelijk wordt uitgevoerd, om onze normen en waarden te kunnen handhaven.”

Zaak 7: Armoede

(Kong Tong-notulen 21013, 8 juli 1853, 467- 468)

Op 8 juli 1853 komt de Kong Tong in een zitting bijeen. De dienstdoende officieren van de maand, kapitein Ko (Tjoen Kiat) en luitenant Oeij (Kim Tjiang), rapporteren de zaak waarin Lie Tjim Nio (李深娘) haar echtgenoot Jap Tjo (叶曹), woonachtig in Pintoe Ketjil, aanklaagt. Lie Tjim Nio vertelt dat zij twaalf jaar is getrouwd met Jap Tjo en dat een dochtertje uit dit huwelijk is geboren dat helaas al overleden is. Inmiddels is Jap Tjo al drie jaar niet thuis geweest en geeft hij geen cent aan zijn vrouw. Lie Tjim Nio verzoekt de Kong Koan om een echtscheiding. Jap Tjo wordt verhoord en hij verklaart: “Ik schaam me diep om naar huis te gaan omdat ik geen inkomsten heb voor het onderhouden van mijn gezin. Ik ga akkoord met het echtscheidingsvoorstel van mijn vrouw.”

Kapitein Ko Tjoen en luitenant Oeij Kim Tjiang raden Lie Tjim Nio aan om wat meer geduld te hebben met haar echtgenoot, maar Lie Tjim Nio weigert daarop in te gaan en wil beslist van haar man scheiden. Officieren Ko en Oeij sturen daarom deze zaak door aan de Kong Tong voor de eindbeslissing. Tijdens de Kong Tong-zitting legt het paar dezelfde verklaring af die zij eerder bij de Kong Koan hebben gedaan.

De aanwezige officieren tijdens de Kong Tong-zitting doen uitspraak in deze zaak met de volgende overweging: “Jap Tjo is straatarm en is door zijn echtgenote in de steek gelaten. Bovendien is hij al drie jaar niet naar huis gegaan en zo blijkt dat er geen genegenheid meer tussen het stel bestaat. Thans zijn zij beiden bereid om te scheiden indien de Kong Tong hiervoor toestemming wil verlenen. Hiermee wordt het huwelijk tussen Jap Tjo en Lie Tjim Nio ontbonden verklaard en zij mogen er geen spijt van krijgen. Einde van de zaak.”

Zaak 8: Ongepast gedrag van de vrouw

(Kong Tong-notulen 21016, 9 december 1863, 1027-1028)

De dienstdoende officieren Tan Soe Tjong en Oeij Kim Tjiang rapporteren op 9 december 1863 de volgende zaak: Liem Lam Haij (林南海), 22 sui, woonachtig in Angkee, klaagt zijn echtgenote Khouw Soei Nio (许水娘) aan. Het paar is vier jaar getrouwd en heeft een driejarige dochter Liem Tjeng Nio (林清娘). Volgens Liem Lam Haij zorgt zijn vrouw niet goed voor zijn ouders, met andere woorden, zij toont geen xiaoshun jegens haar schoonouders. Toen de grootmoeder van Liem Lam Haij twee jaar geleden overleed, weigerde Khouw Soei Nio zelfs naar Tangerang te gaan om haar begrafenis bij te wonen en rouwklleding te dragen. Liem stuurde daarom zijn onbetamelijke vrouw weg. Nu wil hij het huwelijk met haar ontbinden.

Khouw Soei Nio verklaart tijdens het verhoor: “Mijn man verwijt mij niet xiaoshun te zijn, wat mijn fout is geweest. Daar heb ik erg veel spijt van gekregen. Daarvoor ben ik bereid te worden gestraft maar ik wil niet van hem scheiden.”

De dienstdoende officieren raden het paar aan om zich te verzoenen omdat Khouw Soei Nio haar schuld al heeft erkend. Maar Liem Lam Haij houdt vast aan een scheiding van zijn vrouw. De officieren vragen daarom de Kong Tong om een eindbeslissing.

Intussen verzoekt Liem Lam Haij wederom aan de Kong Koan om een echtscheiding wegens geruzie met zijn vrouw.

Na een overweging van de zaak doet de Kong Tong de uitspraak: “Volgens Liem Lam Haij heeft zijn vrouw Khouw Soei Nio zich niet behoorlijk als goede schoondochter gedragen. Het paar kan ook niet meer verder vreedzaam met elkaar onder één dak leven. Het huwelijk tussen Liem en Khouw wordt daarom hiermee ontbonden. Einde van de zaak.”

Zaak 9: Een overspelige vrouw

(Kong Tong-notulen 21016, 17 maart, 1865, 1271-1273)

De dienstdoende officieren Tan Tjoen Tiat en Tan Kong Soei rapporteren op 17 maart 1865 de

volgende zaak aan de Kong Tong-zitting: Liem Kim San (林金山), 28 sui, woonachtig in Tanah Abang, klaagt zijn echtgenote Tjia Som Nio (谢森娘) aan. Liem Kim San vertelt: “Wij zijn zeven jaar getrouwd en hebben een zesjarige zoon (Liem) Tjay Seng (林再生). Omdat ik eens in Semarang een misdrijf heb gepleegd, zat ik daar vier jaar lang vast. Vóór mijn arrestatie hadden wij thuis nog een aantal waardevolle voorwerpen. Thans heb ik mijn straf uitgezeten en ben ik weer thuis gekomen. Maar al onze bezittingen zijn verdwenen en mijn vrouw is bij een zekere Tan Eng Tjoan (陈永全) ingetrokken. Ik wil officieel van haar scheiden wegens haar ondeugdzaamheid.”

De 25-jarige Tjia Som Nio verklaart: “Ik woon niet met een man gaan samen en heb ook geen onfatsoenlijke relatie met een man. De vrouw van Tan Eng Tjoan zag dat ik zonder enige familiesteun zat en had medelijden met mij. Ik mocht bij haar thuis wonen en helpen in de huishouding. De waardevolle spullen waarnaar mijn man verwees heb ik verkocht omdat ik geld nodig had voor mijn levensonderhoud en de kosten te kunnen betalen om hem in de gevangenis te bezoeken. Het geld is nu al opgemaakt.”

Liem Kim San vraagt aan zijn vrouw: “Jij zei dat jij niet met een andere man samenwoont of een relatie met hem hebt gehad. Maar jij beviel 15 maanden geleden van een zoon die vier maanden geleden is gestorven. Hoe is dat dan mogelijk?”

Tjia Som Nio antwoordt: “Ik logeerde enige tijd geleden bij de zus van mijn man. Er was geen deur die op slot kon worden gedaan in mijn slaapkamer. Ik was een keer dronken en de man van mijn schoonzus, Tan Tjoan It (陈全一) kwam 's nachts mijn kamer binnen. Ik ben maar een jonge vrouw en hij is een sterke volwassen man, dus wij konden moeilijk het lichamelijk verlangen weerstaan. Mijn vier maanden geleden overleden zoon was van Tan Tjoan It.”

Tan Tjoan It wordt vervolgens opgeroepen maar hij is de stad uit. De dienstdoende officieren verwijten Tjia Som Nio dat zij door haar echtgenoot wordt afgewezen omdat zij haar kuisheid niet kon behouden. De zaak wordt doorgewezen naar de Kong Tong voor een eindbeslissing. Het paar wordt opnieuw verhoord tijdens de zitting. Hun verklaring komt overeen met wat de dienstdoende officieren hebben gerapporteerd.

De uitspraak van de Kong Tong luidt: “Tjia Som Nio kon haar kuisheid niet behouden toen haar echtgenoot in nood verkeerde. Zij pleegde overspel en beviel zelfs van een zoon uit de onechtelijke relatie. Tjia Som Nio heeft haar huwelijk verzaakt en zij wordt nu door haar echtgenoot door haar eigen schuld in de steek gelaten. Het huwelijk tussen Liem Kim San en Tjia Som Nio wordt hiermee beëindigd. Einde van de zaak.”

Zaak 10: Een niet-maagdelijke bruid

(Kong Tong-notulen 21009, 29 december 1849, 311-312)

De dienstdoende officieren van de Kong Koan Tan Ke Hoaij en Gouw Tjiauw Yang rapporteren op 29 december 1848 de volgende zaak: Thio Eng Jam (张永炎), woonachtig in Pinangasia, klaagt zijn echtgenote Liem Tjoen Nio (林春娘) aan. Thio Eng Jam vertelt: “Ik was totaal verrast dat mijn vrouw geen maagd meer was toen ik kort geleden met haar trouwde. Zij gaf toe dat zij ooit was verkracht. Ik schaam me hier diep voor en wil van haar scheiden.” Liem Tjoen Nio wordt vervolgens verhoord. Zij verklaart: “Mijn man Thio Eng Jam heeft de waarheid niet verteld. Als mijn man ons huwelijk wil ontbinden, dan ga ik ermee akkoord.” Officier Tan Ke Hoaij en Gouw Tjiauw Yang kunnen deze zaak niet oplossen en geven hem door aan majoor Tan Eng Goan voor een eindbeslissing. Majoor Tan stelt deze zaak aan de orde tijdens de Kong Tong-zitting voor een nader onderzoek.

De betrokkenen Thio Eng Jam en Liem Tjoen Nio worden tijdens de Kong Tong-zitting verhoord en beiden bevestigen de verklaring zoals die door de officieren is gerapporteerd. Na enige overweging doet de Kong Tong de volgende uitspraak: “Hoewel Thio Eng Jam en Liem Tjoen Nio nog maar korte tijd zijn getrouwd, hebben zij al veel ruzie met elkaar gemaakt. Het paar zal de rest van hun leven niet lang rustig en gelukkig met elkaar samen kunnen doorbrengen en daarom verleent de Kong Tong aan het paar de toestemming tot echtscheiding. De zaak wordt hiermee gesloten.”

II. De Kong Tong tracht een echtelijk conflict te verzoenen

Zaak 11: Verwaarlozing van de hoofdvrouw en het bevoordelen van de bijvrouw

(Kong Tong-notulen 21004, 24 mei 1844, 154-159; 7 juni 1844, 160-161)

Liem Kiat Nio (林结娘), woonachtig in Meester Cornelis, dient op 9 mei 1844 een brief in bij de

resident van Batavia. In deze brief staat: “Mijn echtgenoot Tan Tiat Bing (陈哲明), die onlangs tot boedelmeester³ werd benoemd, draagt bijna niets bij aan mijn dagelijkse kosten. Buitenshuis bezit hij een bijvrouw, genaamd Tjaij Nio (才娘), die wel maandelijks 50 gulden van hem krijgt. Tijdens ons vierjarig huwelijk gaf hij mij slechts één jaar lang maandelijks drie gulden maar verder niets voor de andere drie jaar. Gelukkig krijg ik nog vier à vijf gulden per maand van mijn vader om te overleven. Bovendien heeft hij mij vijf keer geslagen. Ik zat één keer helemaal onder het bloed en hij houdt mij vaak wekenlang binnenshuis met een bewaker, zodat andere mensen niets van mijn verwondingen kunnen merken. Daarom verzoek ik hierbij om echtscheiding, omdat ik de vernedering niet meer kan verdragen.”

Op 15 mei 1844 stuurt de resident de aanklacht van Liem Kiat Nio door aan de Kong Tong voor een onderzoek. De officieren verhoren tijdens de Kong Tong-zitting opnieuw Liem Kiat Nio. Liem bevestigt haar schriftelijke verklaring.

De Kong Tong-officieren verhoren vervolgens Tan Kiat Bing. Tan verontschuldigt zich en verzoekt de officieren de leugens van zijn vrouw niet te geloven: “Ik gaf mijn vrouw maandelijks wel een aanzienlijk bedrag voor het huishouden. Zij gaf veel te veel geld onnodig uit en kon niet verklaren waar zij het geld aan had besteed. Ik werd daarom kwaad op haar en heb ik haar een klap op haar hoofd gegeven. Desondanks geef ik mijn vrouw nu nog steeds twaalf gulden per maand. Wat mijn bijvrouw betreft, ik heb haar al vier jaar. Zij krijgt maar vijf gulden per maand van mij. Ik heb wel een enkele keer mijn vrouw hard geslagen als waarschuwing toen zij zich niet beleefd gedroeg tegenover mijn zus. Maar ik heb haar nooit zo zwaar mishandeld als zij beweert.”

De officieren roepen Djawida (惹为礁), een inheemse bediende van Tan Kiat Bing, op als getuige. Djawida kan niet bij de Kong Tong aanwezig zijn wegens ziekte. Deze zaak zal nader worden behandeld wanneer Djawida weer beter is.

De zaak betreffende Tan Kiat Bing versus Liem Kiat Nio wordt vervolgd op 7 juni 1844. Djawida wordt verhoord, maar zegt dat hij niets heeft gemerkt van de ruzies tussen zijn meester en meesteres. Liem Kiat Nio verdenkt Djawida ervan dat hij is omgepraat door zijn meester Tan Kiat Bing. Zij vertrouwt hem niet en wijst hem af als getuige. De officieren vragen nogmaals aan Tan Kiat Bing: “Uw vrouw wil van u scheiden. Wat is uw standpunt?” Tan Kiat Bing antwoordt: “Ik ga ermee akkoord.”

De officieren doen vervolgens uitspraak over deze zaak: “De verklaring dat Liem Kiat Nio bloedig werd geslagen en dat zij binnenshuis werd vastgehouden door haar echtgenoot kan niet worden bewezen. Tan Kiat Bing geeft toe dat hij zijn vrouw weleens heeft geslagen en dat hij ten onrechte zijn bijvrouw voortrekt en zijn hoofdvrouw verwaarloost. Na ons beraad concluderen wij op grond van de Chinese normen en waarden dat Tan Kiat Bing zijn hoofdvrouw niet in de steek mag laten en van zijn bijvrouw afstand moet doen. De 50 gulden die Tan Kiat Bing thans maandelijks aan zijn bijvrouw besteedt moet voortaan aan zijn hoofdvrouw Liem Kiat Nio worden gegeven. Het verloop van deze zaak wordt gerapporteerd aan de resident.”

Zaak 12: Een zieke echtgenoot

(Kong Tong-notulen 21014, 28 maart 1856, 481-483)

Souw Im Nio (苏音娘), 20 sui, klaagt op 23 augustus 1855 bij de Kong Koan haar echtgenoot Tjoea Tiang Haij (蔡长海), woonachtig in Petoekan, aan. Souw Im Nio vertelt: “Ik ben al drie jaar getrouwd met Tjoea Tiang Haij. Hoewel ik mij geen zorgen hoeft te maken over mijn dagelijkse kosten, leef ik zo goed als een weduwe, want mijn man en ik hebben geen seksuele gemeenschap zoals ieder ander echtpaar. Daarom verzoek ik van hem te scheiden.” Tjoea Tiang Haij wordt daarna verhoord en verklaart: “Toen wij pas getrouwd waren, sliepen wij wel gedurende drie à vier maanden samen in een bed. Ik had toen diverse geslachtsziekten maar heb toch enkele keren met moeite geprobeerd met haar te vrijen. Daardoor is zij ook besmet geraakt. Wij beiden lijden meer dan twee jaar lang aan geslachtsziekten en daarom slapen wij tot nu toe steeds apart. Ik ben nu nog niet helemaal beter en wil niet akkoord gaan met een echtscheiding wegens het schandaal.” Souw Im Nio voegt er nog aan toe: “Het seksuele contact dat mijn man vertelt was een mislukte poging. Hij was niet in staat om te vrijen. Op de eerste dag na de huwelijksnacht verweet mijn schoonvader mij dat ik al eerder seksueel contact met een andere persoon moest hebben gehad omdat hij geen spoor van bloed op mijn witte laken kon vinden. In feite ben ik tot nu toe nog steeds een maagd. Ik voel me dusdanig beledigd dat ik liever dood ga dan terug te gaan naar mijn man en zijn familie.”

³ Lid van *het Kollegie van boedelmeesteren te Batavia*.

“Bij wie woont u thans?” vragen de officieren aan Souw Im Nio.

“Bij mijn tante,” antwoordt Souw.

De officieren van de Kong Tong spreken vervolgens hun oordeel uit: “Souw Im Nio mag in de komende tijd bij haar tante blijven wonen. Tjoa Tiang Haij moet maandelijks voldoende financiële steun aan zijn vrouw bijdragen. Wanneer de ziekte van Tjoa is genezen, zal Souw vanzelfsprekend niet meer klagen over hun seksloze leven.” Het echtpaar accepteert de uitspraak.

Op 27 februari 1856 verzoekt Souw Im Nio voor de tweede keer een echtscheiding omdat haar man haar geen financiële ondersteuning heeft gegeven en omdat het paar geen genegenheid meer heeft voor elkaar. Tjoa Tiang Haij wordt verhoord en vertelt: “Mijn vrouw liep zomaar stiekem weg. Zij ging eerst wel gewillig met mij naar huis en is zelfs drie nachten bij mij gebleven nadat de Kong Tong het vorige jaar uitspraak over haar klacht had gedaan. Ik wil niet van haar scheiden.”

De officieren van de Kong Koan raden Souw Im Nio aan: “Er bestaat geen groot probleem tussen u en uw echtgenoot en u moet met hem mee naar huis.” Souw Im Nio wil beslist van hem scheiden en de zaak wordt daarom doorgestuurd naar de Kong Tong voor een eindbeslissing.

Na enige overweging doen de officieren van de Kong Tong uitspraak in deze zaak: “Er wordt geen toestemming tot een echtscheiding tussen Tjoa Tiang Haij en Souw Im Nio verleend, maar Tjoa Tiang Haij moet een andere woning voor zijn echtgenote huren.” Het paar accepteert de uitspraak. Hiermee is deze zaak definitief gesloten.

III. De onbesliste echtscheidingszaak

Zaak 13: Huwelijk zonder genegenheid

(Kong Tong-notulen 21007, 18 december 1846, 112-116)

De resident (van Batavia) heeft op 4 december 1846 een brief aan de Kong Tong gestuurd om een onderzoek te doen naar de zaak van Tan Kiok Nio (陈菊娘) versus haar echtgenoot Giam Kioe (严九). Daarin klaagt Tan Kiok Nio haar man aan: “Wij zijn ruim één jaar getrouwd en mijn man heeft nog nooit voor mijn dagelijks levensonderhoud gezorgd. Toen ik een keer zo ziek was dat ik bewusteloos werd, stal hij mijn bezittingen, onder meer het geld, de sieraden en de kledingstukken uit mijn kast. Nadat majoor Tan Eng Goan hem had verhoord, gaf hij toe dat hij een aantal voorwerpen had meegenomen met toestemming van zijn vrouw. Maar hij ontkende het geld te hebben ontvreemd.” De pandjesbaas Lie Teng Kie (李登基) getuigt dat Giam Kioe een aantal sieraden bij hem heeft verpand voor 200 gulden.

De Kong Tong draagt het onderzoek naar deze zaak op aan de dienstdoende officieren van de Kong Koan, Ko Tjoen Kiat en Tan Ke Hoaij. Tan Kiok Nio somt de door haar man gestolen voorwerpen op. Lie Teng Kie beweert: “Ik heb een aantal stukken sieraden verpand voor 200 gulden. Ik neem aan dat het geld dat mijn vrouw toebehoort ook van mij is. Ik besteedde een klein bedrag aan opium en gebruikte de rest van het geld voor mijn handel.” Tan Kiok Nio wil haar geld terug en eist ook een echtscheiding.

De betrokken partijen worden tijdens de Kong Tong-zitting nogmaals verhoord. Giam Kioe tekent een contract waarin hij verklaart het geld binnen drie maanden aan zijn vrouw terug te betalen, maar hij weigert een echtscheiding te aanvaarden. Daarentegen wil Tan Kiok Nio beslist van haar man scheiden.

Na enkele overwegingen concludeert de Kong Tong: “Het echtpaar is het eens met de terugbetaling na onderling overleg. Giam Kioe moet een totaal bedrag van 741,85 gulden terugbetalen aan Tan Kiok Nio, namelijk de waarde van de verpande sieraden en het door hem uitgegeven geldbedrag. Het blijkt dat er geen genegenheid meer bestaat tussen het paar. Maar aangezien Giam Kioe op de eis van zijn vrouw weigert in te gaan, hoewel Tan Kiok Nio absoluut een echtscheiding wil, laten wij deze zaak over aan de resident voor het eindbesluit.”

IV: De Kong Tong onderzoekt erfenisconflicten en brengt advies uit

Zaak 14: Conflict tussen moeder en dochter

(Kong Tong-notulen 21006, 5 september 1845, 10-13)

Op 21 juli 1845 heeft de landraad de zaak waarin Liem Jong Nio (林容娘) Oeij Goan (黄元) aanklaagt doorgestuurd naar de Kong Tong voor advies. Liem Jong Nio verklaart: “Ik ben weduwe van Oeij Goan Soei (黄源水) en onze minderjarige dochter Oeij Hoat Nio (黄发娘) stierf op 11 december 1844 in het huis van Oeij Goan. Zij liet op 20 oktober 1843 haar testament maken bij notaris H.M. Willer. In haar testament wordt Oeij Goan gemachtigd om de nalatenschap van Oeij Hoat Nio te beheren en ik zal

slechts 200 gulden krijgen voor de kosten van mijn toekomstige begrafenis en rouwzaken. Oeij Goan heeft echter geen familieband met Hoat Nio en ik ben haar moeder. Daarom verzoek ik het testament ongeldig te laten verklaren en mij de beheerder van de nalatenschap van Hoat Nio te laten worden.”

De Kong Tong wijst de dienstdoende officieren van de Kong Koan, kapitein Oeij Eng Liok en luitenant Gouw Tjiauw Yang aan voor een onderzoek naar deze zaak. Deze twee officieren verhoren alle betrokkenen. Oeij Goan geeft antwoord: “Oeij Hoat Nio had mij gemachtigd in haar testament om haar nalatenschap te beheren omdat haar moeder Liem Jong Nio hertrouwde na de dood van haar vader. Hoewel Hoat Nio 200 gulden wilde uitgeven voor de toekomstige begrafenis kosten van haar moeder, is van haar geld nu niets meer overgebleven omdat een zekere Tan Soe Goan (陈士元) dat geld heeft gebruikt. Zodra Tan Soe Goan het geld heeft teruggegeven, wat naar ik hoop binnenkort zal gebeuren, kan Liem Jong Nio 200 gulden bij mij komen halen.”

Liem Jong Nio zegt: “Mijn advocaat zal namens mij spreken. Hierop geef ik nu geen antwoord.”

De Kong Tong-officiëren verhoren de betrokkenen opnieuw tijdens de zitting. Beiden geven hetzelfde antwoord zoals door de dienstdoende officieren gerapporteerd. Liem Jong Nio voegt er toe: “Na de dood van mijn man trouwde ik met Djie Dji Tjoan (徐如川), zonder het te registreren bij de Kong Koan. Uit dit ongeregistreerde huwelijk hebben wij een zoon en een dochter gekregen. Maar zowel onze twee kinderen als mijn man Djie Tjoan zijn overleden, ook Hoat Nio overleed op 19-jarige leeftijd.”

De Kong Tong-officiëren concluderen na het verhoor: “Liem Jong Nio heeft bekend dat zij met Djie Dji Tjoan niet wettig is getrouwd en ook kinderen van hem heeft gekregen. Volgens onze Chinese normen en waarden wordt een moeder als een vreemde persoon beschouwd indien zij hertrouwt. Liem Jong Nio moet ermee tevreden zijn dat Hoat Nio nog aan de moeder-dochter relatie heeft gedacht en haar 200 gulden voor toekomstige begrafenis kosten wilde geven. Bovendien is er geen ander naaste familielid dat haar nalatenschap eist. Het beheren van de nalatenschap moet volgens het testament worden uitgevoerd. Hiermee geven wij onze bevindingen door aan de landraad voor het eindbesluit.”

Zaak 15: Erfenisconflict in de verdeling tussen bestaand en postuum kind
(Kong Tong-notulen 20016, 12 december 1862, 896-903)

De landraad heeft op 24 november 1862 een brief aan de Kong Tong geschreven voor een onderzoek naar de zaak van advocaat L.J.A. Tollens die namens Ong Boen Seng de helft van de erfenis van zijn vader Ong Sioe Ko (王守哥) eist. Ong Boen Seng is de zoon van Ong Sioe Ko en zijn lievelingsbijvrouw Oeij Gin Nio (黄银娘), maar Ong Sioe Ko overleed meer dan tien jaar geleden toen Oeij Gin Nio nog maar vier maanden zwanger was van Boen Seng. Ong Sioe Ko had in zijn testament laten vastleggen dat zijn zoon Ong Boen Hian⁴, kind uit een andere bijvrouw, en zijn dochter Ong Koei Nio (王贵娘) (een ander kind van Oeij Gin Nio) zijn vermogen en legaat zouden gaan erven en beheren. Ong Boen Seng was niet in het testament opgenomen omdat hij pas na de dood van zijn vader is geboren. Ong Sioe Ko had aan een aantal familieleden beloofd dat zijn ongebooren kind (als het een zoon zou worden) zeker zijn erfdeel zou krijgen als hij uit het ziekbed kwam en een nieuw testament zou maken, maar Ong Boen Seng is pas na de dood van zijn vader geboren. Inmiddels is de oudste zoon Ong Boen Hian overleden. Hij heeft één volwassen zoon en twee minderjarige zoons nagelaten. De landraad stelt twee vragen in deze brief aan de Kong Tong. De eerste vraag is of het kind uit een bijvrouw volgens de Chinese wet hetzelfde recht op de erfenis heeft indien de hoofdvrouw kinderloos is gebleven. De tweede vraag is wat de beste oplossing zal zijn indien men een belangrijk persoon in zijn testament is vergeten op te nemen.

De Kong Tong-officiëren geven hun mening over deze zaak: “Ten eerste is het testament het belangrijkste criterium voor het verdelen van de erfenis volgens de Chinese wet. Daarom heeft een postume zoon in deze zaak geen recht op nalatenschap van zijn vader als hij hem niet in het testament heeft opgenomen. Alhoewel de hoofdvrouw zoonloos is gebleven, kan de postume zoon van de bijvrouw nog niet als eigen kind door zijn vader worden erkend. Ten tweede heeft een kind van de hoofdvrouw altijd recht op de erfenis, maar het aandeel dat hij of zij mag erven wordt door het testament bepaald. Heeft men geen testament laten opmaken, dan moet de nalatenschap gelijk worden verdeeld onder de zoons, ongeacht geboren uit een hoofdvrouw, een bijvrouw of uit een tot het huis

⁴ Ong Boen Hian was luitenant titulair en kapitein titulair buiten betrekking. Hij was eigenaar van een landgoed en belastingpachter. Zie hoofdstuk 3.

behorende slavin. Dat is de beoordeling van de officieren van de Kong Tong. De uitspraak voor deze zaak zal aan de landraad worden overgelaten.”

Zaak 16: Erfenisconflict in de verdeling tussen hoofdvrouw, bijvrouw en kinderen

(Kong Tong-notulen 21016, 7 oktober 1859, 486-495; 12 april 1861, 736-739; 23 augustus 1861, 765-776; 25 oktober 1861, 785-787)

Op 7 maart 1859 is de 31-jarige zakenman Lie Tjoe Liong overleden. De Kong Tong is al vier keer betrokken bij het conflict over zijn aanzienlijke nalatenschap. Op 9 september 1859 heeft de resident van Batavia een brief aan de Kong Tong geschreven om advies over het verdelen van zijn nalatenschap op verzoek van de Algemene Ontvanger van 's Lands Kas, de ambtenaar die de belasting op collaterale successies heft.⁵ De Algemene Ontvanger schrijft: “Lie Tjoe Liong legde zijn laatste wens vast in zijn testament van 7 juni 1858 bij notaris J.R. Klein. Zijn nalatenschap zou grotendeels door zijn ongeborn kind van zijn wettige echtgenote worden geërfd. De andere erfgenamen zijn familieleden, onder andere zijn broer Lie Tjoe Hong (李子凤) en zijn adoptiezoon Lie Tjian Tjiauw (李千昭). De natuurlijke ouders van Lie Tjian Tjiauw leven nog. Volgens de Chinese officier van de Boedel- en Weeskamer heeft de broer van Lie Tjoe Liong geen recht op de erfenis. In zijn testament wilde hij slechts een minderheid van zijn legaat, bedragende 100.000 gulden, aan zijn adoptiezoon nalaten. Hieruit blijkt dat hij zijn nalatenschap niet evenredig wilde verdelen onder zijn eigen kind en adoptiekind. Aangezien de Chinese wet ingewikkeld is, vraag ik advies aan de Kong Tong over deze zaak.”

De Kong Tong-officiëren hebben diverse familieleden van Lie Tjoe Liong en andere betrokkenen verhoord. Ieder van hen moet een verklaring afleggen over de zaak van Lie Tjoe Liong bij de Kong Tong. De verklaringen van deze negen familieleden en betrokkenen lopen soms echter ver uiteen.

1. Tan Kam Long⁶, de gemachtigde van Lie Tjoe Liong, verklaart: “In het testament legde Lie Tjoe Liong vast zijn adoptiezoon Lie Tjian Tjiauw een bedrag van 100.000 gulden als legaat zou krijgen en dat zijn broer Lie Tjoe Hong 30.000 gulden. Zijn wettige echtgenote Tan Keng Nio (陈经娘) was zwanger toen Lie Tjoe Liong zijn testament liet maken. Maar Tan Keng Nio kreeg later een miskraam. Zijn bijvrouw Tan Kang Nio (陈江娘) was ook ooit zwanger geweest en zij heeft eveneens een miskraam gehad. De geadopteerde zoon Lie Tjian Tjiauw is eigenlijk de zoon van Gouw Eng Hoei (吴荣辉) en zijn bijvrouw Loa Kim Nio (赖金娘). Deze Gouw Eng Hoei is oom (moedersbroer) van zijn hoofdvrouw Tan Keng Nio. En Lie Tjoe Hong en Lie Kie Nio (李吉娘) zijn respectievelijk halfbroer en halfzus van Lie Tjoe Liong. Nu hebben de Chinese officieren van de Boedel- en Weeskamer het besluit genomen dat de adoptiezoon Lie Tjian Tjiauw alle nalatenschap van Lie Tjoe Liong zal erven. Het is mij niet bekend hoeveel personen de adoptieakte betreffende Lie Tjian Tjiauw hebben ondertekend.”

2. Lie He (李遐, alias Lie En He 李云霞), de gemachtigde van Lie Tjoe Liong, legt de volgende verklaring af: “Lie Tjoe Liong legde in zijn testament vast dat zijn adoptiezoon het legaat van 100.000 gulden zou krijgen en zijn broer Lie Tjoe Hong 30.000 gulden. Indien zijn bijvrouw Tan Kang Nio, die toen zwanger was, een zoon ter wereld zou brengen, zou hij de rest van zijn nalatenschap verkrijgen. Thans is Lie Tjoe Liong al een paar maanden overleden en het postume kind is nooit geboren. Lie Tjian Tjiauw is de neef van Tan Keng Nio en ik heb nooit geweten dat zij ooit zwanger was geweest of van een kind is bevallen. Het is mij ook niet duidelijk wie de adoptieakte heeft ondertekend. Of een persoon wel of geen nalatenschap krijgt of hoeveel hij krijgt ligt er volgens de Chinese wet aan hoe dicht hij als bloedverwant van de overledene in de stamboom staat. Maar de nalatenschap wordt in de Chinese gemeenschap in Batavia in eerste instantie verdeeld volgens het testament.”

3. Gouw Eng Hoei (吴荣辉) verklaart: “Ik liet Lie Tjoe Liong mijn zoon adopteren nadat hij mij hier drie keer om had verzocht. Lie Tjoe Liong en ik ondertekenden de adoptieakte. Lie's hoofdvrouw is de dochter van mijn zus en zij is volgens mij nooit zwanger geweest. Of de bijvrouw van Lie Tjoe Liong ooit zwanger is geweest weet ik niet.”

4. Tan Keng Nio, weduwe van Lie Tjoe Liong, verklaart: “Ik ben nooit zwanger geweest en

⁵ Een belasting op legaten en collaterale successies van Chinezen werd in 1810 ingevoerd en in 1885 afgeschaft. Zie *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, tweede druk, deel 1, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1917, 261-263.

⁶ Tan Kam Long was belastingpachter van de opiumverkoop in de periode 1842-1847 en ‘Kapitein titulair buiten functiën’ sinds 26 juni 1844. Zie hoofdstuk 3.

heb een adoptiezoon Tjian Tjiauw die de biologische zoon van mijn oom en zijn bijvrouw is. Tjian Tjiauw was drie jaar oud toen hij werd geadopteerd en hij is nu vijf. Ik gaf de toestemming voor deze adoptie. Mijn man heeft mij nooit verteld of zijn bijvrouw wel of niet zwanger is geweest.”

5. Lie Pek Tat⁷, oom van Lie Tjoe Liong, verklaart: “Ik wist pas na zijn overlijden dat Lie een testament heeft laten maken. Lie Tjoe Liong had een broer Tjoe Hong, 13 sui en zus Kie Nio, 16 sui. Lie Tjoe Liongs bijvrouw kreeg een miskraam en hij zelf is kinderloos gebleven. Het is tegen onze goede zeden dat hij een neef van zijn vrouw, die uit dezelfde generatie als zij maar een andere familienaam draagt, als zoon adopteert. Bovendien heeft niemand van de oudere generatie van onze familie ooit de toestemming gegeven voor deze adoptie. Ik vind het niet terecht dat deze adoptiezoon het legaat van 100.000 gulden gaat erven.”

6. Lie Pek Hoat (李伯适), oom van Lie Tjoe Liong, verklaart: “Ik wist pas na zijn overlijden dat Lie Tjoe Liong een adoptiezoon had. Zijn hoofdvrouw is nooit zwanger geweest en zijn bijvrouw heeft twee keer een miskraam gekregen. In zijn testament wilde Lie Tjoe Liong 100.000 gulden aan zijn adoptiezoon geven en de rest aan zijn postume zoon. Volgens de Chinese wet moeten de nauw verwante personen de nalatenschap erven. Lie Tjian Tjiauw is eigenlijk zwager van Lie Tjoe Liong en kan dus niet als zijn adoptiezoon worden beschouwd. Lie Tjoe Liong had zowel een broer als een zus en hij erfde bovendien de nalatenschap van mijn vader Lie Tiang Ko.”

7. Tan Soan Nio (陈宣娘), stiefmoeder van Lie Tjoe Liong en weduwe van Lie Pek Thaij, verklaart: “Lie Pek Thaij en ik hebben een zoon Lie Tjoe Hong, 13 sui en een dochter Lie Kie Nio, 15 sui. (Volgens een andere getuige is zij 16 sui.) Ik weet niet of Lie Tjoe Liong, zoon van mijn man en zijn eerste vrouw, inderdaad een testament heeft laten maken. De hoofdvrouw van Lie Tjoe Liong is nooit zwanger geweest. Zijn bijvrouw is wel twee keer zwanger geweest maar zij kreeg beide keren een miskraam. Pas na de dood van Lie Tjoe Liong wist ik dat hij de neef van zijn vrouw heeft geadopteerd. Zulk een adoptie is in de strijd met onze traditie en wordt door al zijn ooms afgekeurd.”

8. Tan Kang Nio, lievelingsbijvrouw van Lie Tjoe Liong, verklaart: “Twee jaar geleden beviel ik van een zoon van Lie Tjoe Liong. Mijn zoontje overleed kort na zijn geboorte. Vorig jaar ben ik weer zwanger geraakt maar ik kreeg op de vijfde maand van mijn zwangerschap een miskraam. Ik wist niet dat Lie Tjoe Liong een zoon had geadopteerd.”

9. Loa Kim Nio, bijvrouw van Gouw Eng Hoei en biologische moeder van Lie Tjian Tjiauw, wordt als laatste verhoord en zij verklaart: “Ik heb mijn zoon op tweejarige leeftijd door Lie Tjoe Liong laten adopteren en hij is nu inmiddels vijf. Vlak na de geboorte van mijn zoon wilde Lie Tjoe Liong hem al adopteren, wat ik heb geweigerd. Lie Tjoe Liong heeft daarna keer op keer met mijn man overlegd en zij maakten uiteindelijk een adoptieakte. Ik heb de akte niet ondertekend.”

De officieren van de Kong Tong concluderen na onderling overleg: “Lie Tjoe Liong legde in zijn testament vast dat zijn postume zoon het grootste deel van zijn nalatenschap zou gaan erven en dat zijn adoptiezoon slechts 100.000 gulden mocht verkrijgen. Het blijkt dat Lie zijn nalatenschap niet gelijk wilde verdelen tussen zijn biologische zoon en zijn adoptiezoon. Het is duidelijk dat hij het merendeel van zijn erfenis aan zijn naaste bloedverwant wilde nalaten. Volgens de Chinese wet moet men een adoptiezoon zoeken in de volgorde van naaste naar verdere familie. Maar Lie Tjoe Liong adopteerde de neef (zoon van moedersbroer) van zijn vrouw, waarbij hij de erfelijke rang in een verkeerde volgorde heeft gezet; een ernstig geval van paralogisme (verkeerde gevolgtrekking). De adoptie van een bloedverwant van de vrouwelijke zijde is bovendien niet toegestaan! Aangezien Lie Tjoe Liong geen mannelijke nakomeling heeft om zijn nalatenschap te erven, mogen zijn familieleden onderling over de verdeling van de erfenis beslissen. Hierbij rapporteren wij onze opvattingen aan de resident.”

Maar het conflict over de nalatenschap van Lie Tjoe Liong is daarmee nog niet opgelost. Op 12 april 1861 behandelen de officieren van de Kong Tong in opdracht van de landraad een andere zaak betreffende de erfenis van Lie Tjoe Liong. In de brief van de landraad aan de Kong Tong wordt de aanklacht bijgevoegd, ingediend door advocaat J. van Gennep, waarin Lie Pet Tat, gemachtigde van Lie Tjoe Hong, Tan Kam Long en Lie En He, de Boedel en- Weeskamer beschuldigen over de manier waarop zij de nalatenschap van Lie Tjoe Liong beheren. Nadat de officieren de documenten van de aanklager en van de beschuldigten hebben gelezen, geven zij hun bevindingen als volgt aan:

Volgens de Chinese wet heeft een adoptiezoon evenveel recht als een biologische zoon op de verdeling van de erfenis. Maar wil iemand een zoon met een andere familienaam adopteren, zoals een enkele maal ook in Batavia is gebeurd, dan moet hij dit eerst aan alle familieleden laten weten om zo onnodige

⁷ Lie Pek Tat was lid van het Kollegie van boedelmeesteren te Batavia met de rang van luitenant titulair der Chinezen. Zie hoofdstuk 2.

beschuldiging te voorkomen.⁸ Hoewel adoptie een privé-zaak van de betrokkene is, dient de Kong Tong toch zich over het gebeurde toch volgens de wet uit te spreken indien de familieleden de betrokkene beschuldigen. Hoofdstuk 3 van *Wet van erfopvolging en erfenis* in de zesde titel van het zesde boek 'Familie' van de *Da Qing lüli* geeft aan dat degene die een persoon met een andere familienaam adopteert, schuldig is aan verwarring van de familieverhouding en moet daarom worden bestraft met 60 stokslagen. De geadopteerde zoon moet altijd worden teruggegeven aan zijn oorspronkelijke familie. Degene die zijn eigen zoon heeft laten adopteren moet ook dezelfde straf worden opgelegd. Het eerste hoofdstuk van de bovengenoemde wet bepaalt hoe men een kind mag adopteren. Heeft de huisvader noch uit zijn hoofdvrouw, noch uit zijn bijvrouw of slavinnen een zoon gehad, dan staat de wet hem toe door adoptie zijn stam voort te zetten. Wanneer hij geen zoon heeft, adopteert hij zo mogelijk één zoon van een van zijn broers. Indien dat onmogelijk is, dan adopteert hij een kleinzoon van zijn ooms, en indien die niet beschikbaar is, mag hij een achterkleinzoon van zijn oudooms adopteren. Ontbreekt in bovengenoemde graden van bloedverwantschap een geschikte persoon, dan mag hij een zoon uit verdere verwanten kiezen. Zelfs als het kind niet meer aan hem verwant is, moeten hij en zijn adoptievader dezelfde achternaam dragen, aldus hoofdstuk 4 van de bovengenoemde wet. Hoofdstuk 5 bepaalt dat de te adopteren jongen een generatie lager in de stamboom moet staan dan de adoptievader zelf en uit de gelijke generatie als de zoon van adoptievader, anders is de adoptievader strafbaar en moet de jongen aan zijn oorspronkelijke familie worden teruggegeven. Het is duidelijk dat Lie Tjoe Liong de wetten van bovengenoemde hoofdstuk 4 en 5 heeft overtreden. Wij rapporteren hiermee onze opvattingen aan de opdrachtgever en laten het eindbesluit over aan de landraad.

Hoe deze zaak verder verliep en wat het besluit van de landraad hierover was zijn niet terug te vinden in de Kong Tong-notulen. Maar de perikelen rondom de nalatenschap van Lie Tjoe Liong werden voortgezet door Lie's bijvrouw Tan Kang Nio en zijn gemachtigde, Tan Kam Long.

Op 23 augustus 1861 behandelen de Kong Tong-officiëren het conflict inzake het legaat van Tan Kang Nio. Advocaat E.H. 's Jacob spreekt namens Tan Kam Long die gemachtigd was volgens het testament van Lie Tjoe Liong om maandelijks 500 gulden als legaat aan Tan Kang Nio uit te betalen. In het testament is vastgelegd dat de Kong Koan kan beslissen of Tan Kang Nio het legaat mag blijven ontvangen als zij zich misdraagt, hertrouwt of overspel pleegt. Nu heeft Tan Kam Long al twee maanden geen geld aan Tan Kang Nio uitbetaald omdat hij haar op ontrouw heeft betrapt. Volgens Tan Kam Long heeft zij een akte gesloten om te gaan trouwen met Tjoa Lian Ho (蔡连好) bij R.V. Heijliger, tijdelijk waarnemend notaris van Batavia. Deze twee personen wonen al enige tijd samen. Bovendien pleegde Tan Kang Nio al eerder overspel met diverse mannen. Tan Kam Long verzoekt de Kong Tong om te beslissen dat het legaat van maandelijks 500 gulden definitief niet meer aan Tan Kang Nio zal worden toegekend.

De Kong Tong-officiëren verhoren de aanklager, kapitein titulair Tan Kam Long, de wijkmeester en andere getuigen. Al deze personen verklaren dat Tan Kang Nio met diverse mannen is omgegaan en dat zij alleen met een manspersoon in een huis is gesignaleerd. Tan Kang Nio ontkent overspel te hebben gepleegd maar zij geeft wel toe dat zij van plan was om met Tjoa Lian Ho te gaan trouwen.

Gebaseerd op de verklaringen van de getuigen concluderen de officieren dat weduwe Tan Kang Nio de Chinese zeden en gewoonten heeft geschonden door met een manspersoon samen te wonen. Dat zij van plan is om met Tjoa Lian Ho te gaan trouwen is een blijk van ontrouw jegens haar overleden man. Wegens de ernst van deze zaak moet de aanklacht bij een hogere instelling ingediend worden.

De zaak komt twee maanden later nogmaals ter sprake tijdens een Kong Tong-zitting. Deze keer schrijft advocaat G.J.B. Hennij een brief namens Tan Kam Long aan de Kong Tong met het verzoek om het legaat van maandelijks 500 gulden aan Tan Kang Nio in te trekken. De officieren vinden dat het gedrag van Tan Kang Nio van ontrouw getuigt jegens haar overleden man. Maar het legaat van maandelijks 500 gulden dat zij in het verleden heeft ontvangen hoeft zij niet terug te betalen. Omdat deze zaak een groot bedrag betreft, verwijst de Kong Tong de aanklacht door naar de Raad van Justitie.

V. De Kong Tong onderzoekt de voogdijconflicten en brengt advies uit

Zaak 17: Een vreemdgaande moeder

(Kong Tong-notulen 21005, 9 mei 1845, 225-228; 23 mei 1845, 246-252)

⁸ Adopteerde men een kind met een andere familienaam, dan werd het beschouwd als een pleegkind en geen adoptiekind. Alleen een adoptiezoon had hetzelfde erfrecht als de biologische zoon.

Op 26 april 1845 geeft de resident van Batavia opdracht aan de Kong Tong om de zaak te onderzoeken waarbij Tan Ha (陈夏) en zijn zus Tan Liang Nio (陈良娘) hun moeder Djie Bwee Nio (徐梅娘) aanklaagden. Tan Ha en Tan Liang Nio beschuldigden hun moeder ervan dat zij haar Chinese afkomst had verloochend door overspel met een zekere *zwarte barbaar* (inheemse man), Liepoe (里富) genaamd, te hebben gepleegd kort na de dood van hun vader. Bovendien gooide Liepoe al scheldend een stuk varkensvlees op de grond waarmee zij een offer brachten aan hun vader en hij wurgde vervolgens Tan Ha bijna tot stikkens toe. Het tweetal wil dat hun moeder en haar overspelige partner werden bestraft. Djie Bwee Nio ontkent de beschuldiging van haar kinderen. Volgens haar wordt zij door haar kinderen zwart gemaakt omdat haar kinderen niet naar haar willen luisteren. Liehoe ontkent de bovengenoemde beschuldigingen.

De Kong Tong stelt twee dienstdoende officieren aan om deze zaak uitvoerig te onderzoeken. Tan Ha en Tan Liang Nio herhalen hun verklaring die in de meegezonden stukken van de resident is opgenomen. Djie Bwee Nio geeft deze keer toe: "Liepoe was vroeger mijn bediende en wij hebben al bijna een jaar overspel gepleegd bij mij thuis. Liepoe duwde weleens mijn kinderen als hij hun gedrag niet correct vond, maar hij heeft Tan Ha nooit gewurgd."

Liehoe erkent nu ook het feit dat hij overspel met Bwee Nio heeft gepleegd. Hij vertelt verder: "Ik verkoop koffie in de winkel van Bwee Nio die naast haar huis is gevestigd. Tan Ha en zijn zus kochten varkensvlees en wilden thuis gaan koken. Ik raadde hen ergens anders te gaan koken uit vrees dat inheemse mensen niet langer koffie zouden komen kopen als zij het varkensvlees zagen. Maar Tan Ha en zijn zus wilden niet naar mij luisteren. Uit woede gooide ik het vlees op de grond maar ik heb hen niet geslagen."

Neef (zoon van vaders broer) Tan Khoan (陈劝) verzoekt daarop de vier kinderen van Djie Bwee Nio te mogen verzorgen omdat Bwee Nio haar kuisheid heeft verloren en overspel met een *barbaar* heeft gepleegd. Deze vier kinderen zijn Tan Ha (17 sui), Tan Liang Nio (14 sui), Tan Kim Nio (陈金娘, 8 sui) en Tan Jok Sin (陈育信, 3 sui). Dit viertal is bereid mee te gaan met Tan Khoan.

De Kong Tong-officieren verhoren alle betrokkenen nogmaals en spreken vervolgens hun oordeel uit: "Ten eerste, Djie Bwee Nio woont samen met de man met wie zij overspel pleegt in de rouwperiode van haar echtgenoot, hetgeen zeer tegenstrijdig is met de Chinese moraal. Haar tweede misdaad is dat zij een overspel plegende *barbaar* bijna een jaar lang schuil heeft gehouden in haar huis en dat zij dit feit niet bij de wijkmeester heeft gemeld. Liehoe is even schuldig omdat hij een jaar bij Bwee Nio heeft gewoond zonder zich bij de wijkmeester te hebben gemeld. Beiden moeten gestraft worden om onze mede-Chinezen te waarschuwen. Bwee Nio erkent dat zij er met een *barbaar* vandoor is gegaan en dat betekent dat zij de Chinese normen en waarden al heeft opgegeven. Daarom kunnen haar vier kinderen beter terecht bij hun neef Tan Tjwan om bekering tot de islam door hun moeder te voorkomen. Hiermee rapporteren wij onze bevindingen aan de resident voor het eindbesluit."

Djie Bwee Nio wil echter het besluit over de voogdij over haar kinderen niet opvolgen en dient daarop een verzoek in bij de resident. De Kong Tong krijgt een spoedopdracht van de resident op 19 mei 1845 om deze zaak opnieuw te overwegen.

Bwee Nio's klacht luidt: "Ik trouwde op 14 september 1824 met Tan Thiap (陈帖). Hij liet zijn testament vastleggen bij notaris J.C. Meijer en overleed op 16 mei 1844. Volgens het testament mocht ik zijn winkel overnemen en onze kinderen verzorgen. Maar op 9 mei (1845) klaagde mijn 18-jarige zoon Tan Ha mij aan wegens mijn relatie met een *barbaar*. Daarom veroordeelde de Kong Tong mij om de voogdij over mijn kinderen over te dragen aan Tan Khoan. Het is niet rechtvaardig dat de biologische moeder de voogdij over haar eigen kinderen verliest en deze moet overdragen aan een ander persoon. Hiermee verzoek ik de voogdij over mijn kinderen terug te krijgen. Bovendien wil ik mijn zoon Tan Ha bestraft zien omdat hij mij niet dankbaar is voor het jarenlang verzorgen en opvoeden en dat hij zelfs midden op straat mij uitschold en zijn broek liet zakken om mij te vernederen."

De Kong Tong verhoort vervolgens Djie Bwee Nio. Zij herhaalt haar klacht en voegt eraan toe dat Tan Ha vijf keer ruzie met Liehoe heeft gemaakt. De Kong Koan had toen bemiddeld en de rust was weergekeerd. Tan Ha erkent dat hij zijn moeder heeft uitgescholden maar dat hij niet zijn broek voor zijn moeder heeft laten zakken zoals zijn moeder beweerde. De Kong Tong verhoort vervolgens andere betrokkenen en getuigen en concludeert: "Hoewel Tan Tjwan in het testament van Tan Thiap niet gemachtigd is om zijn vier kinderen te verzorgen, heeft hij wel het recht op de voogdij omdat Djie Bwee Nio de Chinese wet heeft overgetreden door overspel te plegen met een *barbaar*. Bovendien is het niet te bewijzen of Tan Ha feitelijk zijn moeder heeft uitgescholden. Djie Bwee Nio is niet tevreden met de uitspraak van de Kong Tong en probeert haar zoon vals te beschuldigen, wat een strafbaar feit is. Daarom moet zij worden gestraft."

Zaak 18: Voogdij over een kind na ouderlijke echtscheiding
(Kong Tong-notulen 21014, 10 oktober 1855, 345-347)

Op 10 oktober 1855 behandelt de Kong Tong de zaak van Tan Soei Tek (陈瑞德) versus zijn echtgenote Oeij Djoe Nio (黄裕娘). Tan Soei Tek dient zijn klacht in: “Mijn dochter (Tan) Haij Nio (海娘) woont sinds onze scheiding bij mijn ex-echtgenote Oeij Djoe Nio en is thans 10 jaar oud. Ik weet zeker dat ik nu in staat ben om haar op te voeden. Ik heb al een aantal keren aan Oeij Djoe Nio gevraagd om haar terug te geven, maar Oeij Djoe Nio weigerde telkens op mijn verzoek in te gaan. Hiermee verzoek ik de Kong Tong een beslissing voor mij te nemen.”

De Kong Tong-officieren vragen Oeij Djoe Nio waarom zij haar dochter niet aan Tan Soei Tek terug wil geven. Oeij antwoordt: “Uit het huwelijk met Tan Soei Tek hebben wij twee zoons en een dochter gekregen. De twee zoons heb ik twee jaar geleden al aan Tan Soei Tek teruggegeven. Alleen Haij Nio wil ik bij mezelf houden want Tan Soei Tek heeft haar levensonderhoud nooit betaald sinds onze scheiding. Maar als Haij Nio over een paar jaar groot is geworden, zal zij toch tot de familie Tan behoren. Twee jaar geleden toen mijn ex-schoonvader overleed, stuurde ik Haij Nio naar de familie om de uitvaartdienst bij te wonen en gedurende de rouwperiode droeg zij rouwklleding. Het moet dus duidelijk zijn dat ik de dochter van mijn ex-echtgenoot niet in eigen bezit neem.”

De officieren vragen vervolgens aan Oeij Djoe Nio waarom zij nu er spijt van heeft terwijl zij bereid was om de voogdij over haar kinderen op te geven bij het echtscheidingsbesluit van de Kong Tong in 1852.⁹ Oeij Djoe Nio antwoordt: “Waarom nam Tan Soei Tek de kinderen op de dag van scheiding niet meteen met zich mee naar huis? Ik heb in de vele jaren als moeder een sterke emotionele band opgebouwd met mijn dochter. Ik ben niet bereid om mijn dochter op dit moment af te staan.”

Tenslotte concludeert de Kong Tong: “Wij hebben de zaak overgewogen betreffende Tan Soei Tek’s voogdij over zijn dochter. Volgens de Chinese wet behoren kinderen na een ouderlijke echtscheiding tot hun vader. Bovendien was Oeij Djoe Nio twee jaar geleden bij de uitspraak van de Kong Tong over de scheiding bereid om haar kinderen af te staan. Oeij Djoe Nio zou haar dochter eigenlijk aan Tan Soei Tek moeten teruggeven. Echter, de Kong Tong kan haar niet dwingen aangezien zij haar geliefde dochter niet wil afstaan, maar wij kunnen dit met dwang uitvoeren indien de landraad een besluit daartoe neemt. Bovendien verzoeken wij de resident van Batavia om Oeij Djoe Nio te overtuigen dat zij haar dochter naar haar vader moet laten gaan zodat het eerdere besluit van de Kong Tong zal worden gehandhaafd.”

⁹ De langdurige echtscheidingsprocedure van Tan Soei Tek en Oeij Djoe Nio wordt teruggevonden in de Kong Tong-notulen 21013, 23 april 1852, 78-80; 7 mei 1852, 81-86; 17 juni 1852, 128-145; 22 juli 1852, 182-184; 6 november 1852, 239-240.

Curriculum vitae

Chen Menghong (陈萌红) werd op 24 oktober 1967 geboren te Wenzhou (温州), China. Na de pedagogische opleiding Engels was zij vijf jaar werkzaam als lerares aan een middelbare school in Wenzhou. In 1992 emigreerde zij naar Nederland waar zij de studie Nederlandkunde (Dutch Studies) aan de Universiteit Leiden volgde en voltooide in 1998 met specialisatie geschiedenis. Daarna werkte zij tweeënhalf jaar aan een aantal projecten voor het Kong Koan-archief aan de Universiteit Leiden en bereidde zich voor op een promotieonderzoek. Van 2001 tot 2007 was zij als aio verbonden aan de onderzoekschool voor Aziatische, Afrikaanse en Amerindische Studies (CNWS) van dezelfde Universiteit. Daarnaast hield zij toezicht op diverse werkzaamheden die door Chinese onderzoekers werden verricht voor het Kong Koan-dataproject. Sinds april 2008 is zij voorzitter van de ‘Stichting vrienden van het Kong Koan-archief’.